

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

ԺԱ
2009

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷՋՄԱՐԻ

ՆՊԵՏԵՐ

2009
Ս. Էջմիածին

ՆՐԱՄԱՆԱԲ

Տ. Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ

ՎԵՆԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

«Ամենայն Հայոց Հայրապետը անձ չէ, այլ հայրապետական գաղափարի մարմնացում», - ժամանակին գրել է Գեորգ արքեպիսկոպոս Չորեքեանը: Հայոց կաթողիկոսները, յիրաի, դարերի հոլովոյթին եղել են նուիրումն Աստծուն ու Հայրենիքին, մարմնատրել են Հայրենիքի ու ժողովրդի գոյութեան ու մանաւանդ միասնութեան գաղափարը, հանդիսացել դրա ոչ միայն ջարագով, այլև խորհրդանիշ: Երջանիկ գուգադիպութեամբ աշնանային այս օրերին նշում ենք նրանցից երկուսի՝ Գարեգին Բ. Ներսիսեան եւ Գեորգ Զ. Չորեքեան հայրապետների յորելեանները:

1869 թ. ծնուեց Գեորգ Չորեքեանը, այր իմաստուն, որին նախախնամութեամբ սահմանուած էր առաջնորդել Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին դժոխքի պարունակներով եւ հասցնել յոյսի մի հանգրուան, թոյլ չտալ, որ իր փինիկ թոշունը վերջնապէս մնայ մոխրի ու աւերակների րակ: Նա հաւարում էր Ազգի ու Եկեղեցու վերածնունդին, եղաւ դրա նախագծող ճարտարապետը:

Գեորգ Զ. Չորեքեանը Քրիստոսի հօրն առաջնորդելու իր խաչն սրանձնեց 1945-ին, երբ Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին շնչահեղձ էր լինում, երբ 800 աղօթարներից միայն ուրն էին գործում ծանրագոյն պայմաններում, եւ սպառնալիօրէն պակասել էր հոգևորականների թիւը: Իր սրբազան պարտականութիւնների կենսագործման ճանապարհին նա սրիպուած էր մաքառել հոգի ի բոին, քայլ առ քայլ վերանուաճելու խլուած իրաւունքները, շունչ ու կենդանութիւն հաղորդելու Մայր Աթոռին: Եւ կարարեց անհնարինը. կարողացաւ հասնել որոշ եկեղեցիների, Գեորգեան Հոգևոր ճեմարանի, Մայր Աթոռի րպարանի վերաբացմանը, երբեմնի «Արարաբ» ամսագրի ու «Էջմիածին» շաբաթաթերթի աւանդոյթի շարունակելիութեանը: Նրա հարթած ճանապարհով ընթացան Վազգէն Ա. Պալճեան եւ Գարեգին Ա. Սարգիսեան հայրապետները: Բայց հաւարի վերընձիւղման, նորոգութեան ու պայծառացման պարիւն ու րքնանքը նախասահմանուած էր Հայոց 132-րդ Կաթողիկոսին: Նա եկաւ արժանատր ժառանգորդը լինելու իր նուիրեալ նախորդների:

Ազգային-եկեղեցական ժողովի՝ 1999 թ. հոկտեմբեր 27-ի ընրրութեամբ, ապա

և նույնքան 4-ի Ս. Օծութեամբ Մայր Աթոռի գահակալության կոչուեց Գարեգին Բ. Ներսիսեան Հայրապետը, որ նորովի պանծացնողը պիտի լինէր վերագարթօնք ապրող մեր Եկեղեցու: Նրան բաժին հասաւ իր նախորդների մեծ երազանքն իրականութիւն դարձնելու պարտականութիւնը, և նա պարտաստակամ յանձնառուն եղաւ՝ մարմին փալու դարարել երազանքին:

Սկսուեց Հայոց պարմութեան մի շրջափուլ, երբ բաւական յստակ գծագրուեցին Ազգի ու Եկեղեցու զարգացման նոր հորիզոններ: Պարտքի խոր գիտակցութեամբ ու նուիրումով Գարեգին Բ. Հայրապետը ձեռնամուխ եղաւ եռանդազին գործունէութեան, և, ահաւասիկ, անցած փասնամեակը անդու աշխարհաբնի և իրագործումների արգասաբեր մի շրջան եղաւ. փեղաշարժերն ակնյայտ են թէ՛ եկեղեցաշինութեան ասպարեզում, որ շէնքից աւելի ոգեղէն կառոյց է, հոգեւոր վերածնունդ, թէ՛ միաբանական կեանքում, թէ՛ քոյր Եկեղեցիների փոխյարաբերութիւններում, թէ՛ վերջապէս, մշակութային, կրթական, հրապարակչական բնագաւառներում: Արուած են առաջին քայլերը, որ առհաւարջեայ են գալիք առաւել մեծ իրագործումների. հրապուրիչ է հեռապարկերը, շար և մրայղացումները: Այդ ամենը իրականութիւն դարձնելու համար հայ հաւարացեալ ժողովուրդը հայցում է Բարձրեալից, որ Իր Աջը հովանի դարձնի Մայր Աթոռին ու նրա ազգընտիր Գահակալին, որպէսզի առհաւեր բարձր ու հպարտ ծածանուի Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հազարամեայ դրօշը:

ԽԱԺԱԿ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ
Նայասրանեայց Եկեղեցոյ Նիսիսային Ամերիկայի
Արեւելեան թեմի առաջնորդ

ՆՈՎՈՒԱՊԵՏԸ ԻՐ ՆՕՏԻՆ ՊԱՏԱՊԱՆ

Ամէն հայի սրտից բխած
Լսիր այս ձայն, ո՛վ Աստուած.
Երկար կեանք փութ Նայրապետին,
Երկար օրեր Նայոց Նօր.
Տէ՛ր, անասան պահիր Դու միշտ
Քո իսկ հիմնած Մայր Աթոռ:

Տասը տարի առաջ, երբ Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ կը կատարուէր Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի ընտրութիւնը՝ աշխարհացրիւ հայ զաւոյթները ներկայացնող մօտ 450 պարզամտութեամբ կողմէ, Նայասրանեայց Եկեղեցին կը գրնուէր նոր ժամանակներու սեմին: Արդարեւ՝ 1441 թուականին Նայրապետական Աթոռը Վաղարշապատ փոխադրող մեծ ժողովէն ի վեր նման համազգային ներկայացուցչութեամբ բազմամարդ ընտրութիւն եղած չէր Մայր Աթոռին մէջ: Ազգային-եկեղեցական ժողովի պարզամտութիւնը համոզուած էին, որ հասած էր ժամը նոր աւիւն ներարկելու մեր սուրբ Եկեղեցոյ երակներուն մէջ, որ արիւնաքամ եղած էր օսմանեան եւ սովորական իշխանութեանց ներքեւ:

Նակառակ երբեմնի աննպաստ պայմաններուն՝ մեր ժողովուրդի մօտ հաւատքի հունարը հրաշիւք իմն ողջ մնացած էր, եւ արդէն երջանկայիշարակ Վազգէն Ա. մեծանուն Կաթողիկոսի համառ ջանքերով սկսած էր ծիլեր արծակել, բայց ափսոս, Նայրապետը ինք իր վերջալոյսի օրերուն կ'ողջունէր հայրենիքի վերածնունդը: Նոգեւոր զարթօնքի երագով եւ ծրագիրով գահ պիտի բարձրանար երջանկայիշարակ Գարեգին Ա. Նայրապետը, բայց իր ծրագիրները չիրագործած կամ կ'իսկապար թողած պիտի բազմեցնէր երիտասարդ եւ կորովի անձնատրութիւն մը, որպէսզի իր անձին օրինակով երիտասարդացնէր մեր Եկեղեցին:

Տ. Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի առաջին պարտականութիւնը պիտի ըլլար խաղաղեցնել իր հօտը, որ մեծապէս խռոված էր Նայրապետական ընտրութեան պահուն իսկ Երեսնի մէջ կատարուած ահաբեկչութենէն: Նորընտրիւ Վեհափառը իր յերընդրական ճառին եւ հայրապետական անդրանիկ քարոզին մէջ պիտի փոխանցէր մեր ժողովուրդին յոյսի, փրկաւանդ սիրոյ եւ

ազգային միասնականության սրբազան պարգամը: Իսկ օժման հանդիսաւոր արարողութենէն ետք՝ ան պիտի լծուէր քննդագին աշխատանքի՝ կարգաւորելու համար Մայր Աթոռի եւ Ս. Էջմիածնի Մայրավանքի գործերը, որոնք քուժած էին Իր նախորդին երկարատեւ հիւանդութեան պարճառաւ: Այսօր, քասը քարի ետք, կը շարունակուին Ս. Էջմիածնի Մայրավանքին մէջ բազմաթիւ շինարարական աշխատանքներն ու պարմական հին կալուածներ կը վերադարձուին Մայր Աթոռին: Մենք միայն կուզենք վկայել, որ ամէն անգամ, երբ այցելենք Մայր Աթոռ, Մայրավանքը առաւել եւս բարգաւաճած եւ ընդարձակուած կը գտնենք: Երբեմնի ալեգարդ սակաւաթիւ հոգեւորականներու փոխարէն՝ վանքին մէջ կը քնանենք երիտասարդ աբեղաներ, վարդապետներ եւ եպիսկոպոսներ՝ լծուած մեղուաջան աշխատանքի:

Մայր Աթոռի անմիջական շրջապատէն դուրս՝ Վեհապառ Նայրապետը Ս. Ներսէս Պարթեւ Նայրապետին նման մեծ ջանք քարած է եւ կը քանի եկեղեցական աշխատանքի: Իր օրով վերաբացուցան եւ կառուցուցան բազմաթիւ եկեղեցիներ այլ եւ այլ վայրերու մէջ: Անոնցմէ շատերուն մեկենասութիւնը Վեհափառը ինք առաջարկած է ազգային բարերարներու, որոնք սիրով ընդառաջած են հայրապետական իր կոչին:

Մեր պարմութենէն գիտենք, որ մեծ գործեր կատարելու համար անհրաժեշտ են հաւաքացեալ բարերարներ: Ս. Սահակ Պարթեւ եւ Ս. Մեսրոպ Մաշտոց պիտի չկարենային քարածել հայ գիրն ու գրականութիւնը, առանց ժամանակակից թագաւորին եւ իշխաններուն օժանդակութեան: Նոյնն է պարագան նաեւ հայ արուեստի փառքը կազմող ճարտարապետութեան, քանդակագործութեան, նկարչութեան եւ մանրանկարչութեան մեր կոթողներուն: Այդ բոլորին հանդէպ հայ հաւաքացեալներուն մէջ հարաբերութիւն կը ծնի, երբ Նայրապետ մը կամ հոգեւորական մը հետամուտ կ'ըլլայ իր հովուական պարտականութեան: Նախորդ հայրապետներու եւ մանաւանդ մեր ներկայ Նայրապետին հովուական այցելութիւնները թեմերուն մեծապէս օգտակար հանդիսացած են ժողովուրդին մէջ հոգեւոր արթնութիւն յառաջացնելու, հայորդիներ եկեղեցոյ շուրջը խմբելու, Նայ ժողովուրդը, Նայաստանը եւ Նայց. Եկեղեցին քեզոյն օքար հասարակութեան ծանօթացնելու, եւ այդ բոլորէն աւելի՝ աշխարհացրի հայորդիներու ուշադրութիւնը կեդրոնացնելու հայրենիքի եւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի վրայ՝ թէ՛ բարոյապէս եւ թէ՛ ալ նիւթապէս:

Կրնամ վկայել, որ Վեհափառ Նայրապետին անպաշտօն եւ պաշտօնական այցելութիւնները մեր թեմին ունեցած են յիշեալ բոլոր օգտակարութիւնները: Բայց այդ բոլորէն անդին՝ Գարեգին Վեհափառը ընկերային եւ ընդանեկան շրջանակներէ ներս իր անմիջականութեամբ կարողացաւ քիչ ժամանակի մէջ գրաւել սրտերը՝ արանց եւ կանանց, ծերոց եւ քոյրոց: Նայրապետական բարձրագոյն աստիճանի նկարմամբ յարգանքին եւ պարկառանքին կողքին մարդիկ, եւ մանաւանդ երիտասարդներ ու մանուկներ, կը գգան՝ թէ կը վայելեն սէրը, գորգորանքը, համակրանքը եւ բարեկամութիւնը իրենց երիտասարդ Նովուապետին:

Վեհափառ Նայրապետին նախընթաց հոգացողությունը Արարապետան թեմի երիպասարդության և պապանիններուն նկատմամբ ծանօթ է բոլորին: Նայորդեաց քուրմները որպես Իր յղացումը և իրագործումը ոսկի փառերով արձանագրուած են մեր Եկեղեցոյ փարեգրութեանց մէջ: Իսկ հայրապետական գահ բազմելէ ետք, Ան փարածեց նոյն հոգացողութիւնը բոլոր թեմերուն վրայ՝ յիշեցնելով Գեորգ Դ. մեծագործ Կաթողիկոսի օրինակը: Իր օրով մեծ գարկ փրուեցաւ քրիստոնէական դաստիարակութեան՝ թէ՛ Եկեղեցոյ ծիրէն ներս և թէ՛ ալ Նայասարանի պետական ուսումնարաններու մէջ: Արդարեւ՝ այսօր հայրենիքի մէջ աճող նոր սերունդը կը դաստիարակուի լրիւ որպէս հայ, այսինքն՝ գիտակից կը դառնայ մանաւանդ իր ժողովուրդի ինքնութեան մաս կազմող քրիստոնէական արմարներուն և բարոյական սկզբունքներուն:

Զուր եկեղեցական մարգէ ներս՝ Վեհափառ Նայրապետը մեծ աշխատանք փարած է և կը շարունակէ փանիլ հոգեւորականներու նոր սերունդներ հասցնելով: Վազգէնեան ճեմարանը, որ փարիներէ ի վեր մեծ յաջողութեամբ կը գործէ, արդիւնք է Իր յղացումին: Իսկ վերջին փարիններուն եղած բազմաթիւ ձեռնադրութիւնները ցոյց կու փան, որ մեր Եկեղեցին սկսած է բուժել քսաներորդ դարու ընթացքին ստացած իր խորունկ վերքերը: Այսօր հովուական պաշտօններու վրայ կը գտնուին երիպասարդ հովիւներ, որոնք ստացած են լուրջ պապրասարութիւն մեր հոգեւոր ճեմարաններուն մէջ: 135-ամեայ Գեորգեան ճեմարանը նախանձելի վիճակի մը հասած է արդէն և ունի պետական ճանաչում որպէս համալսարան: Զբաւականանալով այս հանգամանքէն՝ Վեհափառ Նայրապետը Իր գահակալութեան առաջին օրերէն մեծաթիւ ճեմարանավարք երիպասարդ հոգեւորականներ սկսաւ ուղարկել արփասահման՝ կարարելագործուելու համար եկեղեցական այլեւայլ ճիւղերու մէջ: Մայր Աթոռի վանականներուն մէջ քիչ չէ թիւը ուսումնական հայրերու, որոնք արդէն լծուած են քարոզչական և գրական լուրջ աշխատանքներու: Եւ այս բոլորին առընթեր՝ կարելի չէ աննկար թողուլ Մայր Աթոռի հրապարակչական գործունէութիւնը՝ հարիրաւոր հանրամատչելի կրօնաբոյր հրապարակութիւններ, մարենագրական նշխարներ, ուսումնասիրութիւններ, կրօնական հանդէսներ և թերթեր, ալպոմներ և այլն: Ասոնց կողքին կարելոր է յիշել նաեւ «Շողակաթ» հեռուստացուցային յայրագիրը, որ կը հասնի հայրենիքի ժողովրդի լայն խաւերուն, և քօնական օրերուն ի սփիւռս աշխարհի կը սփռէ Մայր Տաճարի արարողութիւնները: Վեհափառ Նայրապետին կը պարտինք այս բոլորին վերին քնօրինումը և միջոցներու հայթայթումը ի շինութիւն և ի պայծառութիւն մեր Եկեղեցոյ:

Քսանմեկերորդ դարու սկզբնաւորութեան Նայց. Եկեղեցին՝ Վեհափառ Նայրապետին մղումով՝ առաւել ևս իր ուշադրութիւն դարձուց Էքումենիք յարաբերութեանց վրայ: Պաքմութեան մէջ առաջին անգամ ըլլալով՝ Նոմի Պապը եկաւ Նայասարան՝ մեզի հետ քօնախմբելու Նայց դարձի 1700-ամեակը, բերելով Իր հետ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի մատուցը: Անցեալ փարի՝ Ս. Միւռնի օրինութեան մասնակցեցաւ Կ. Պոլսոյ Ուղղափառ Եկեղեցոյ Տիեզերական Պապրիարքը: Այս փարի Վեհափառ Նայրապետը շքախումբով Մոսկուա գնաց Ռուսաց նոր

Պարբերաբար գահակալությունը շնորհաորելու: Տեսակցություններ ունեցաւ բազմաթիւ այլ եկեղեցիներուն պէտքերուն՝ ներառեալ մեր քոյր Եկեղեցիներու հայրապետներուն հետ: Սոյն յարաբերութիւններու զօրացումը այժմ բարձրագոյն ուսումնական հասարակութիւններու դռները կը բանան մեր երիտասարդ հոգեւորականներուն առջեւ եւ կ'ապահովեն կարեւոր դեր աշխարհասփիռ Նայց. Եկեղեցոյ՝ որպէս անփոխարինելի օղակ արեւմտեան եւ արեւելեան եկեղեցիներու միջեւ:

Կ'ուզենք նաեւ անդրադառնալ Եկեղեցոյ ընդհանուր կարգաւորման եւ զօրացման համար առնուած կարգ մը կարեւոր քայլերու: Որքան որ ծանոթ է ինծի՝ Վեհափառ Նայրապետը առ այսօր այցելած է մեր բոլոր թեմերը եւ մօտէն ծանօթացած անոնց գործերուն եւ ներքին հարցերուն: Իր սրբապառ կոնդակներով հասարակած է բազմաթիւ նոր թեմեր թէ՛ Նայասարանի եւ թէ՛ ալ Եւրոպայի մէջ եւ այլուրեք՝ ի զօրացումն եկեղեցական կարգաւորման: Այսօր բոլոր թեմերը, նոյնիսկ փոքրերը, որոնք փարիներով կը ղեկավարուէին առաջնորդական փոխանորդներով, ունին իրենց առաջնորդները: Վեհափառ Նայրապետը հետամուտ է, որպէս զի իւրաքանչիւր թեմ ունենայ իր վարչական կառոյցը եւ կանոնադրութիւնը, եւ եկեղեցոյ գործերը ամէնուրեք կարարուին օրէնքով:

Որպէս եզրակացութիւն՝ կարելի է ըսել, որ Վեհափառ Նայրապետը աւանդապահութեան, կարգապահութեան, օրինապահութեան եւ իրազործումի մարդն է: Եւ մեր Եկեղեցին իր պարմութեան ներկայ հանգրուանին, նման գործունեայ եւ արդիւնաշար դիւրապետի մը վերահսկողութեան ներքեւ սկսած է արձանագրել աննախընթաց վերելք: Սա դեռ սկզբնաւորութիւնն է աւելի լուսաւոր ապագայի մը: Մենք ամէնքս միաբերան քաջառողջութիւն կը մաղթենք մեր սիրելի Վեհափառ Տօր, որպէս զի շարունակէ Իր անխոնջ աշխատանքը պայծառացնելու Նայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցին:

Տ. ՇԱՆԷ ԱԲԵՂԱՅ ԱՆԱՆԵԱՆ

**Ի ՏԱՄՆԱՄԵԿԻ ԳԱՆԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ՏԵԱՌՆ ԳԱՐԵԳՆԻ
ԵՐԿՐՈՐԻ ՆԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ**

Տէրունաւանդ հօրին ընտրեալ գլուխ բարի,
Տեսան իրոյ օրինակին փափագ արի:

Գերագունին կամօք վերին սա ընտրեցաւ
Աստուածային անօրինութեամբ հայր համայնից:
Բոպէափայլ արեգական լուսոյ քարոզ
Եւ մարդկայնոց հոգոց պէտքից ընտրեալ տեսուչ.
Գտեալ սորա ի Փեսայէն երկնաւորի
Ինքնին անձէն գիրս ընծայեաց՝
Նման նորին համանունին վկայողի:

Եւ ըստ սմին օրինակի
Բախարար նահապարակի
Կոչեաց զորդիս տանն Արամայ,
Բախճանական սեղան կանգնեալ
Որպէս վկայ նորոյ յոյսի
Բարունարար զմեզ յօղեաց
Դարձ առ Աստուած, առ հայրենին:

Նօրն լուսոյ էականին ընտրեալ անօթ,
Անխոնջ մշակ այգոյն հայկեան
Յուսով լցոյց զոգիս մանկանց
Բամայն Նայոց եկեղեցեաց:
Անխախտ պահեալ հարցն զսահմանս
Պարտար ամուր սա յարդարեաց,
Եւ Սրբարան Մայր Աթոռոյս
Տուիչ բարեաց վերակարգեաց:

Ամենակալ աջդ, ով Աստուած, յարախնամ
Մերայնոցս ազանց սեռից անխախտ պահեա,

Եւ բարձրացո եղջիր սորա որպէս Դաւթի սիրելոյ քոյ,
Նոր իմն առեալ միշտ յարդարեա եւ զօրացո
Աթոռ սորին ընդդէմ ալեաց յարափոփոխ ժամանակին,
Յարագուարճ աստուածային սիրով լցո
Նորին գաւաթ՝ առ ի յարբել մանկանց Սրբոյ Եկեղեցոյ:

Նայր բարեգութ, ընդ Միածնիդ եւ Սուրբ Նոգոյդ
Առաջնորդեա, իմաստնացո ծառայիս քո,
Յեռեակ շնորհաց՝ խորհուրդ անհաս Եռանձնութեանդ,
Որպէս երբեմն ընտրելոյ քաջաբարբառ Ահարովնին,
Յօղով լերանց խնկաբերաց գազաթն ի վայր յեղեալ լցո :

Եւ Քեզ՝ անհաս Երրորդութեանդ անճառելի
Տացոյք միշտ փառքս գոհութիւն անլռելի :

**ԼՐԱԳՐՈՂԱԿԱՆ ԷԹԻԿԱՅԻ
ՄԻ ԿԱՐԵԻՈՐ ԴԱՍ ԻՄ ԿՅԱՆՔՈՒՄ**

1994-ի խոր աշունն էր:

Մեր նորանկախ պետությունը ընկղմվել էր փնտրանքային դժվարությունների բավիղներում: Զրկանքն ու նեղությունը առանց հրավերի, առանց թակոցի ու թույլությունների ներխուժել էին բոլորիս հարկից ներս ու փանար էին դարձել: Մեր արարող, մեր «քարից հաց քամող», աշխարասեր ժողովուրդը ընդամենը վայրկյանների ընթացքում դարձել էր ուզվոր... Ձեռքը պարզելն ու խնդրելը դադարել էին այլևս անվայել դիպվել: Խնդրում-ուզում-թախանձում էինք ազգովին: Մեր կյանքը «հումանիտար օգնության» մի հարարելու սպասումի էր վերածվել... Թվում էր երկրային այս գեղերը վերջ չի ունենա...

Այդ տարիներին աշխարհում էի ամենապահանջարկված, ամենամեծ տպաքանակ ունեցող թերթերից մեկում: Հիմնական թեմաներիս շարքում սոցիալական հարցերն էին, ժողովրդի ընկերային ծանր վիճակը: Օրական փասնյակ մարդկանց էի հանդիպում՝ խելված, բեկված ճակատագրով մարդկանց, և նրանցից յուրաքանչյուրը համոզված էր, որ իր դեպքը բացառիկ է, լուսաբանման կարոտ: Ու եթե գրվի, եթե կարդան... Բայց օրեցօր պակասում էր հրաշքի սպասումը, լավարեսական հույսը: Միամտություն էր այս ճանապարհով օգնություն ակնկալելը: Եւ որոշեցի մեկ-երկու առավել ծանր վիճակում գտնվող ընտանիքների մասին ներկայացնել Արարաբյան Հայրապետական թեմի առաջնորդարանում: Կարողալների ընտրության սկզբունքը մեկն էր՝ բազմազավակ ընտանիքներ էին: Չնայած ծայրահեղ դժվար պայմաններին մարդիկ աշխարհ էին բերել լուսավոր ու պայծառ, արևաշող մանկիկներ...

Ներկայացրեցի այս ընտանիքների վիճակը Արարաբյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ, Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանին, խնդրեցի օգնել:

-Իսկ ես այդ մասին կգրեմ թերթում,- իմ «կարճ խելքով» առաջիկա կաթողիկոսական ընտրությունների հետ կապված PR-ի ձեռնարկ առաջարկություն-ակնարկ էի անում ես:

Հայրապետական թեմի առաջնորդի խոսքը կտրուկ էր.

-Դիտրձենք օգնել հնարավորությունների սահմաններում, իսկ գրելու հարկ չկա:

Հնարավորությունների սահմանները բավական էական ու շոշափելի էին այդ ընտանիքների համար: Տաք, փանելի ձմեռը ապահովվեց՝ վառելիքի շնորհիվ: Զահանայի (ցավոք, նրա անունը չեմ մտապահել) հետ միասին այցելեցինք ընտանիք-

ներին, որոնք այնքան էին իրարով անցել, որ հասարապես չհասկացան էլ, թե որպեղից էր օգնությունը, ով էր օգնողը:

Նևրո, շափ ավելի ուշ իհարկե հասկացա Գերաշնորհ Գարեգին Սրբազանի չոր, կարուկ դիրքորոշման իմաստը: Եւ այն առիթնեղ էր: Քրիստոնեական ամենագեղեցիկ պատգամներից մեկը՝ օգնիր մերձավորիդ, հասարապես կորցնում է իր փայլն ու գրավչությունը, երբ ուղեկցվում է ծնծղաների աղմուկով, երբ շեփոքվում է, երբեմն ավելի բարձր, քան արված գործն է (իսկ այն փարիներին շափ կային նաեւ այդպիսի աղմկարարներ, եւ նրանց մեծ մասը լավ էր հասկանում, որ մեծ աղմուկ են բարձրացնում... ոչնչից): Անաղմուկ ու առանց ակնկալիքի օգնիր մերձավորին, կարույրային, օգնության կարիքը ունեցողին, սա չէ՞ արդյոք Տիրոջ պարվիրանը:

Եւ հեւո, սեփական ինքնասիրությունդ շոյելու, լավ արարքդ հանրության սեփականությունը դարձնելու մարմաջը արդյո՞ք չի դիպչում մյուս կողմի հոգու ցավոք սպիներին: Արդյո՞ք ինքնահասարապման այդ ցցուն փորձերը մեկ ուրիշի արժանապարվության հաշվին չեն արվում...

Ես այս ամենը հասկացա հեւո ու ամաչեցի գրելու՝ իմ խեղճ ու կրակ առաջարկից...

Գարեգին Սրբազանը լոությամբ լրագրողական էթիկայի (եւ ինչո՞ւ միայն լրագրողական) կարեւոր ու անմոռանալի դաս րվեց ինձ, որը հեւրագայում անվերապահորեն ու անկախ իրավիճակներից պահպանեցի սրբորեն՝ երբեք մեկին «րալիքը» մյուսի հաշվին չանել: Յուրաքանչյուրին՝ իրենը: Նիմա այս կարեւոր դասը կիրառում եմ լսարանում՝ ուսանողներիս նկարմամբ եւ նրանց էլ հորդորում եմ. ինքնասիրությունդ մի՛ շոյիր ուրիշի հաշվին:

Բայց այն, ինչ պարմեցի, կարարվել է 94-ի խոր աշնանը, մորալուր, սահմնկեցնող ձմռան սպասումի պայմաններում:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

**ՄՈՍԿՎԱՅԻ ԵՒ ՆԱՄԱՅՆ ՌՈՒՄԻՈ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԿԻՐԻԼ Ա-Ի
ՇՆՈՐԱՎՈՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵՐՁԸ
ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՒ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ-ԻՆ՝
ԳԱՆՎԱԼՈՒԹՅԱՆ ՏԱՄՆԱՄՅԱԿԻ ԱՌԻԹՈՎ**

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ
Ծայրագույն Պապրիարք եւ
Կաթողիկոս Ամենայն Նայոց

Ձերդ Սրբություն, սիրեցյալ եղբայր մեր ի Քրիստոս,

Անկեղծ սրտով շնորհավորում ենք Ձեզ՝ Նայասարանի Լուսավորիչ Սուրբ Գրիգորի աթոռին Ձեր գահակալման տասնամյակի առիթով:

Նամայն քրիստոնյա աշխարհին են ծանոթ բազմամիլիոնանոց Նայ սփյուռքի համախմբանն ուղղված Ձեր ջանքերը : Նայասարանայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու պետի գավազանը Ձեզ է փոխանցվել Նայոց պապմության մեջ շար դժվար մի ժամանակահատվածում, ինչը Ձեզանից պահանջեց առավելագույն անձնվիրություն, իմաստություն եւ հերոսություն՝ Նայասարանում եկեղեցական կյանքի զարթոնքն ապահովելու համար:

Ձեր Քահանայապետական ծառայության տարիներին մեր Եկեղեցիների ու ժողովուրդների միջև առկա բարեկամական հարաբերությունները որակական նոր փոփոխություններ կրեցին եւ ձեռք բերեցին զարգացման մի նոր ընթացք: Երկու եկեղեցիների միջև ակտիվ երկխոսությունն ընթանում եւ զարգանում է ամենապարբեր ոլորտներում, բայց նախ եւ առաջ՝ քրիստոնեական ավանդական արժեքների պաշտպանության եւ պահպանման հարցում: Նավարացած ենք, որ ապագային նույնպես, Ձեր ջանքերի շնորհիվ, երկու Եկեղեցիների փոխհարաբերությունները կնշանավորվեն սիրո եւ եղբայրական փոխըմբռնման ոգով: Միշտ ուրախ ենք Ձեզ հյուրընկալելու եւ մեծապես գնահատում ենք մեր անձնական ջերմ հարաբերությունները:

Ձերդ Սրբություն, մեր մաղթանքն է, որ ամենակալն Ասրված Ձեզ միշտ օգնական լինի Ձեր բարձր ծառայության մեջ և պարզևի բաջառողջություն, խաղաղություն և գործոց հարանոր հաջողություններ: Թող Ասրծո ամենակալ Աջը պահպանի Ձեզ հավիտյանս հավիտենից:

Առ Ասրված սիրով

ԿԻՐԻԼ

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ԵՒ ՆԱՄԱՅՆ ՌՈՒՄԻՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐԷ

ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԳՐԵՐ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԳԱՆԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ՏԱՄՆԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պապրիարք և Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի գահակալության պասնամյակի առիթով Նորին Սրբությանը շնորհավորական ուղերձ է հղել Նոմի Սրբազան Քահանայապետ Բենեդիկտոս ԺԶ Պապը:

Ուղերձում ասվում է.

«Շնորհք ընդ ձեզ և խաղաղություն յԱսրածոյ ի Նօրէ, և ի Տեառնէ մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ» (Գաղ. Ա 3):

Ծայրագույն Պապրիարք և Ամենայն Նայոց Կաթողիկոս Ձեր ընտրության և գահակալման պասնամյակի ուրախալի առիթով այսու Ձերդ Սրբությանն ենք փոխանցում մեր եղբայրական ամենաջերմ զգացումները:

Փառք ենք փալիս Ասրծուն այն օրհնության համար, որ Նա փվել է Նայասարանյայց Առաքելական Եկեղեցուն՝ Ձերդ Սրբության ծառայության միջոցով: Մեզ հայրնի է նաև Ձեր անձնական նվիրումը Նայ Առաքելական և Կաթոլիկ Եկեղեցիների միջև երկխոսության, համագործակցության և բարեկամության հանդեպ, ինչը բազմիցս դրսևորվել է մեր փոխադարձ հանդիպումների ընթացքում: Աղոթում ենք, որ մեր միջև հաստատված բարի հարաբերությունները շարունակեն աճել գալիք փարիներին:

Անցած դարավերջում Նայոց Եկեղեցու վերագրած ազատությունը ուրախություն պարճառեց համայն աշխարհի քրիստոնյաներին: Եկեղեցական կյանքը վերակառուցելու հսկայական աշխատանքն ընկավ Ձերդ Սրբության ուսերին: Նման կարճ ժամանակահատվածում ձեռքբերվածն իրոք նշանակալի է. նոր նախաձեռնություններ, երիտասարդների քրիստոնեական դաստիարակության,

եկեղեցականների պարբերական, նոր համայնքների հասարակական, նոր եկեղեցիների և համայնքային կենտրոնների կառուցման, ինչպես նաև ազգի հասարակական և մշակութային կյանքում քրիստոնեական արժեքների հասարակական ուղղությամբ:

Ձերդ Սրբություն, մեր մաղթանքն է առ Ամենակարողն Աստված, որ Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի բարեխոսությամբ մենք կարողանանք էլ ավելի հասարակություն կերպով ձգվել միության՝ քրիստոնեական հավատի, հույսի և սիրո սրբազան կապերով: Այս նշանակալի առիթով մաղթում ենք, որ հաղթական Աստծո օրհնությունն իջնի Ձերդ Սրբության վրա: Թող Հայր Աստծո սերը պարուրի Ձեզ, Որդու իմաստությունը լուսավորի և Սուրբ Հոգու կրակը ներշնչի Ձերդ Սրբությանը:

Առ Տերն մեր Հիսուս -Քրիստոս եղբայրական սիրով ու մաղթանքով՝

ԲԵՆԵԴԻԿՏՈՍ ԺԶ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ՀԱՆՁՆՎԵՑ ՌԴ ՆԱԽԱԳԱՏԻ ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵՐՁԸ

Նոյեմբերի 4-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Բ Ծայրագույն Պատրիարք և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց ՀՀ-ում ՌԴ արտակարգ և լիազոր դեսպան Վյաչեսլավ Կովալենկոյին:

Հանդիպման ընթացքում մեծարգո դեսպանը ջերմորեն շնորհավորեց Վեռափառ Հայրապետին գահակալության փաստամյակի առիթով և Նորին Սրբությանը հանձնեց Ռուսաստանի Դաշնության նախագահ Դմիտրի Մեդվեդևի շնորհավորական ուղերձը:

Ուղերձում մասնավորապես ասվում է. «Ռուսաստանում մեծ հարգանք են փառում Հայ Եկեղեցու հանդեպ, որը բազում հարյուրամյակներ շարունակ պահել է քրիստոնեական հավատը: Բարձր ենք գնահատում Ռուս Ուղղափառ և Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցիների միջև ձևավորված բարի հարաբերությունները: Նրանք միշտ հափուկ դեր են ունեցել և ունեն մեր երկրների միջև բարեկամության ու վստահության ամրապնդման գործում: Դրա փաստելի վկայությունն է Մոսկվայում կառուցվող հայկական փառաքել և ռուս ուղղափառ եկեղեցին՝ Հայաստանի Հանրապետության փարածքում: Դրանում, անկասկած, կա նաև Ձեր անձնական ավանդը՝ իբրև հեղինակավոր կրոնական գործիչ, ով մեծ ուշադրություն է հարկացնում ռուս-հայկական հումանիտար կապերին:

Դուք նշանակալի ներդրում ունեք նաև միջկրոնական երկխոսության ամրապնդման գործում: Վստահ ենք, որ Ձեր ջանքերը ԱԴՀ Միջկրոնական խորհրդի շրջանակներում, որի համահիմնադիրն է Հայ Առաքելական Եկեղեցին, կնպաստեն խաղաղության և կայունության ապահովմանը Հարավային Կովկասում»:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր խորին շնորհակալությունը հայտնեց ՌԴ Նախագահին շնորհավորական ջերմ ուղերձի համար՝ հաստատելով, որ Հայ Եկեղեցին, հավատարիմ երկու ժողովուրդների և Եկեղեցիների միջև առկա բազմադարյան ջերմ, եղբայրական հարաբերությունների ոգուն, պիտի շարունակի իր ջանքերը գործադրել երկու ժողովուրդների և երկրների միջև կապերի առավել ամրապնդման համար:

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՂԹԱՆՔ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ

Նոյեմբերի 4-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում կատարվեց Հայրապետական մաղթանք Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Շայրագույն Պապրիարք և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի գահակալության փասնետրոդ փարեղարձի առիթով:

Հանդիսավոր թափորը զանգերի դողանջների ներքո Հայոց Հայրապետին առաջնորդեց Մայր Տաճար, ուր Էջման Սուրբ Սեդանի մոտ, հանդիսապետությամբ Նորին Սրբության և առնթերակալությամբ Երուսաղեմի Հայոց Պապրիարքության ներկայացուցիչ Տ. Արիս արքեպիսկոպոս Շիրվանյանի, Կ. Պոլսի Հայոց Պապրիարքության ներկայացուցիչ Տ. Շահան արքեպիսկոպոս Սվաճյանի, թեմակալ առաջնորդների և վանաբնակ եպիսկոպոսների, կատարվեց մաղթանքի արարողությունը: Եկեղեցականաց դասը և ներկա բարեպաշտ հայորդիներն աղոթք բարձրացրին առ Աստված՝ Ամենայն Հայոց Հայրապետության ու Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի անասանության ու պայծառության և Նորին Սրբության քաջատոջության, կենաց արեւշարության և բազմամյա գահակալության համար:

Հայրապետական մաղթանքի ավարտին հանուն եպիսկոպոսաց դասի և Մայր Աթոռի միաբանության Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Հայրապետին շնորհավորական խոսքով դիմեց Արարարյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Տ. Նավասարդ արքեպիսկոպոս Կճոյանը: Սրբազանն իր խոսքում ասաց.

*«Քեզ պարտ է բանատր հօրիդ վաստակել և
տրենել անդադար միշտ, և դողալ և հոգալ հանապազ,
և ջերմագութ գորովով առանել քան զհայր գթած և
քան զմայր մատաղածին խնամել և սիրել,
և խնդրել ոգւոցն և ոցա փրկութիւն, և հանապազ ուսուցանել
քանիս վարդապետութեամբ, և որ առանձին և որ ի մէջ ժողովրդոց»:*

Այսպիսի պարվիրան է հնչեցնում կաթողիկոսացող յուրաքանչյուր անձի համար Սուրբ Նովիան Մանդակունի Հայրապետը: Այս պարվիրանին ականջալուր՝ Գարեգին Երկրորդ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն արդեն փաստ փարի իր ձեռքում ունի հայոց հայրապետներից ժառանգած հովվապետական գավազանը, որը

գահակալության ընթացքում դարձավ Կրթության, անձանձիր ճիգի ու ամենօրյա խոնջանքի հանձնառություն: Գավազան, որը հիշարարկվում է մեր աղոթքներում. «Շնորհեսցես մեզ ընդ երկայն աուրս, ուղիղ վարդապետութեամբ», որպեսզի հայրապետը միշտ ի ձեռին ունենա «գառազան ծաղկեալ՝ յարմարոյն Յեսսեայ»:

Ահավասիկ Միածնատէջ սրբավայրում, հոգով ծնրադիր, բարեբասարիկ առիթով ներկա եւ մասնակից ենք կաթողիկոսական խորհրդի մեծարման: Այդ խորհուրդն ամփոփում է մի անձ, որ աստվածային նախախնամությամբ բացառիկ իրավունք ունի կրելու Նորին Սուրբ Օծություն, Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, Ծայրագոյն Պարթիարք հնչելու ու վսեմ պարվանունները: Արդ որդիական սիրով հավաքվել ենք շնորհավորելու գահակալին, ով է «Ծառայ Յիսուսի Քրիստոսի՝ ողորմութեամբ Աստուծոյ եւ կամօք ազգի՝ եպիսկոպոսապետ եւ կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, Ծայրագոյն Պարթիարք Համազգական նախամեծար Աթոռոյ Այրարապետան մայր եկեղեցոյ Սուրբ Էջմիածնի» եւ ով մեկ փասնամայակ առաջ ջերմ հավարքով մրմնջաց այս աղոթքը. «Տէր Աստուած հարցն մերոց, ուսո՛ր ինձ առնել գկամս քո եւ ուղղեա՛ր գգնացս իմ ի ճանապարհս քո արդարութեան: Լեր ինձ օգնական եւ մարտակից վասն շինութեան եւ անասանութեան Սրբոյ Եկեղեցոյն Հայաստանեայց, վասն լուսաւորութեան եւ հոգոյ մխիթարութեան հաւարացեալ ժողովրդեան Հայոց եւ վասն բարօրութեան Հայրենեաց մերոց»:

Անշուշտ, իրեն Ամենայն հայոցի հարազատ մասնիկը համարող յուրաքանչյուր անձ զգում է այս խորհրդի վեհությունը եւ ազգային հարգանքի արժանին մատուցում այս սուրբ վայրին եւ աստվածակառույց այս սուրբ փաճարում հաստատված կաթողիկոսական աթոռի գահակալին:

Աստուծո կամօք կաթողիկոսացողը ձեռնադրությամբ եւ սուրբ օծումով այլակերպվում է, պայծառակերպվում՝ վերածվելով մի խորհրդանիշի, որի մարդկային հարկանիշները Սուրբ Հոգու շնորհների ներքո վերածում են՝ դառնալով ազգի համահավաք հավարքն ու խիղճը: Որպես ազգի ընտրյալ՝ նա կանգնած, ի վերուստ առաքված հանձնակատար է, Քրիստոսի խորհրդական մարմինը հանդիսացող սուրբ եկեղեցու գերագոյն զինվորագրյալը եւ առաջին սպասավորը, որի մասին Եբրայեցիների թղթում ասվում է. «Ոչ եթէ անձամբ ոք առնու պարիս, այլ կոչեցեալն Աստուծոյ» (Եբր. Ե 4): Վսեմ ու նվիրական բարձրագոյն այդ կոչումն իրականում ծանր ու դժվարակիր է. խոսելու ու գործելու Աստուծո անունով, Աստուծո ամենափեսա աջի խորաքննին հայացքի ներքո, Երկնային փրկոջը հաշվետու լինելու պարտավորությամբ: Հայրապետն աստվածային սիրո թարգմանն է, իր խոսքով, վարքով եւ գործով Քրիստոսի պարկերն արտացոլող հայելին: Եթե սովորական մահկանացուի համար դա գրեթե անկարելի է, ապա օծյալին տրվում է որպես կենսակերպ:

Հայոց պարմության մեջ դրվարարանքով են հիշարարկված այն կաթողիկոսները, ովքեր ազգի ու Եկեղեցու հանդեպ ունեցած իրենց բարձրագոյն պարտքը հավելումով են կատարել: Զգալով իր բարձրագոյն պարտքի լրջությունն ու պարասխանավորությունը՝ նորաօծ Հայրապետն ասել է. «Մենք ենք այսօր

կրում պարիվն ու պարասխանավորությունը՝ իրականացնելու մեր Եկեղեցու առաքելությունը, եւ թե որքան նախանձախնդրություն, որքան նվիրում ու սեր կներդնենք մեր ծառայության մեջ, դրանով պայմանավորված կլինի հաջողությունը մեր առաքելության»:

Գարեգին Երկրորդը՝ որպէս առաջին ճանապարհորդ, ազգի աջակցությունն ունի իրեն դէպի ասարածամերձ բարձունքներն առաջնորդելու: Նորին Սրբությունը քաջածանոթ է իր ժողովրդին եւ ճանաչված նրա կողմից: Եվ ինչպէս Նիսուս Քրիստոս է ասում. «Ճանաչեմ զիմսն եւ ճանաչիմ յիմոցն»:

Բարձրյալն Աստուծո կամոք 132-րդ հայոց կաթողիկոսին փրվեց շնորհը գահակալելու հայ ժողովրդի պարմության բարեպալեհ եւ հույժ կարեւոր ժամանակի մեջ: Այդ մասին Նայրապետական իր անդրանիկ կոնդակում գրում է. «Արարաքի մաքուր հայեացքի դիմաց Եռագոյնի վեհափառիկ նոր ծածանումով Նայոց Ոստանում վերստին պարմական յուսառար օրեր է ապրում Նայասարանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու Մայր Աթոռը՝ 1700-ամեայ յիշողութեամբ, աշխարհասփիռ մեր ժողովրդին ի հոգեւորս միաւորելու նուիրական առաքելութեամբ»:

Գարեգին Երկրորդը, որպէս երախարագեւ ուխտավոր, սուրբ օծման ու ձեռնադրության արարողակարգից հետո այցելում է Ս. Մաշտոցի շիրիմին՝ աղոթք վերառաքելու սրանձնած մեծ գործի հաջողությանց համար: Դրանով Նորին Սրբությունն արտահայտում է իր աներկբա կողմնորոշումը՝ բնույթով ազգային եկեղեցին վերաթնացնելու գերնպատակը: Առաջին ուխտագնացությունը Վեհափառին ներշնչում է ոսկեդարյան ավանդությանց վրա բնույթով ազգային դարձած Սուրբ Եկեղեցին նորոգ բարեգարդելու գաղափարներով: Այդ ներշնչանքից հզոր թափ են սրանում դեռեւս Արարաքյան Նայրապետական թեմում սկսած գործերը՝ Սեւանի Վազգենյան դպրանոց, Նայորդյաց փներ, կրթադասարակական ծրագրեր:

Նայրապետական թեմի բարեջան փոխանորդը Սեւանի մենաստանում հիմնադրած հոգեւոր դպրանոցը Վազգենյան է կոչում, քանի որ իր հոգում կրում է Վազգեն Առաջինի անջնջելի դրոշմը: Դրանով Նայոց Նայրապետն արտահայտում է նաեւ իր երախարակությունը հարազատ ուսուցչի հանդեպ:

Վեհափառի գործունեության խորապարկերը հետեւյալն է. ավերարանական ճշմարտությունների՝ Քրիստոսի Նենաց Խոսքի լայնածավալ քարոզչություն, Նայ Եկեղեցու առաքելության կարեւորում պետական կառավարման եւ՝ օրենսդրական դաշտում, եւ հանրային գիրակցության մեջ, անմիջական մասնակցություն ազգային-հոգեւոր անվրանգության գերխնդիրներին, հովվապետական հոգեւորոգ գործունեություն, միջեկեղեցական հարաբերությունների աշխուժացում՝ «Միութիւն ի կարեւորս, ազապութիւն յերկրայականս, սէր յամենայնի» սկզբունքով, հոգեւոր-կրթական համակարգի բարելավում ու նորացում, հոգեւորականների նոր սերնդի՝ մեր ժամանակներին հարիր դաստիարակություն, եկեղեցական կառույցների վերակազմավորում, համայնքային ծխական կյանքի արմատական վերակազմակերպման գործընթաց, համազգային եւ հայաստանյան փարբեր

կառույցների հետ ներդաշնակ փոխըմբռնում, Մայր Աթոռ-թեմեր կապի ամրապնդում, բարերարների օժանդակությամբ եկեղեցաշինության աննախադեպ թափ, Ասրծո փների, աղոթափոխների ու սրբավայրերի կառուցում, բարեգարություն ու վերակառուցում, Մայր Աթոռի փարածքի անճանաչելի ընդարձակում, ապագային միաված շինարարական աշխատանքներ, երիտասարդական ուժերի համախմբում՝ Հայ Եկեղեցու հովանու ներքո, հոգևոր գրահրապարակչություն եւ այլն, եւ այլն:

Տասնամյա ծիրով պարփակված այս բազմաբնույթ գործունեությունը ներկայումս է երկու հիմնական նպատակամղումով. նախ՝ հայ մարդու հոգեկերպում՝ խարսխված սրբազան ավանդության, մեր հայրերի լույս հավաքքի հիմքի վրա, հավաքքի ամրակայման ջանադրություն եւ ազգապահպան գործունեություն. եւ ապա՝ սրան համընթաց՝ հոգեկորոզ զավակաց Ասրծու հետ հաղորդակցվելու աղոթափոխների կառուցում, աստվածամերձ կամարների ներքո նրանց ի մի բերելու հանձնառություն:

Սիրելի՛ հայրդիրք,

Մարդկային հարաբերություններում Նորին Սրբությունը հաղորդական է, ջերմ, անկեղծ հաղորդակցությամբ հոգևոր կամուրջներ է կառուցել մարդուց մարդ, սրտից սիրտ եւ մարքից մարք՝ Ասրծո շունչը հաղորդելով հոգուց հոգի: Մեր հայրապետն իր բացառիկ աշխատասիրությամբ, անդուլ ու անհանգիստ գործունեությամբ, դժվարին աշխատանքի հանդեպ աներկյուղ կամքով, ուժականությամբ, նախանձախնդրությամբ, ներքին մղումով, անսպառ էներգիայով իրագործում է իր առաքելությունը: Հայության վերածաղկումը հոգևոր ու պետական առումներով հայրապետի փեսիքն է՝ խարսխված ազգային եւ եկեղեցական հիմքի վրա, որոնց ծառայում է ինքնամոռաց նվիրումով: Նա Տիրոջ մշտաբարուն փնտեսն է հայոց այգում եւ ջանում է, որ բարիքը միշտ ավելանա եւ չպակասի: Մեր հայրապետը ճիգ եւ ջանք չի խնայում Հայ Եկեղեցու հեղինակությունը բարձրացնելու եւ արթուն աչքով վերահսկում է, կարգ ու կանոն հաստատում, անձամբ համակարգում գործունեության բոլոր ոլորտները: Իր փեսականն ակնհայտորեն հզոր Եկեղեցի ունենալն է՝ առաքելության լիակատար շնչառությամբ:

21 դարի մարտահրավերներին դիմակայելու համար Գարեգին Երկրորդը պայքարում է հանուն ազգային ինքնագիրակցության ամրակայման եւ ջանում է կարարել ամեն հնարավորը, որպեսզի Հայոց աշխարհի հոգևոր ժառանգությունը դառնա այսօրվա հայության կյանքի անկապտելի մասը:

Այդ մարտահրավերները վրանգալից են ոչ միայն ազգային արժեքների, այլև նրա հոգևոր անկորնչելի մասը կազմող Եկեղեցու համար: Ժողովրդական ավանդույթը, ազգային բարոյականությունն անկապտելիորեն ընկրկում են սպառողական հոգեբանություն ծնող հարմարվողականությունից: Երբեմն անհարը նոր որակի ազգայության է ձգվում՝ իրեն հաշվելու զգալով միայն օրենքի առջև՝ հաճախ անփութելով մեղքի զգացումն ու գիտակցումը, խիղճն ու բարոյականությունը, հոգևոր հարսությունը, հավաքքը: Ազգային արժեքներին, ավանդական ընթանիքի հիմքերին սպառնացող մրայնությունների դեմ իր

արգելափակոցն է պարզել Նայ եկեղեցին՝ ի գլուխ ունենալով Նայոց Նայրապետին, եւ իր հոգևոր ջրփութով, ծխական կյանքի աշխուժացումով դիմակայում է դարի մարտահրավերներին: Նորին Սրբությունը՝ որպէս աշխարհասփյուռ հայության ընդհանրական հովվապետ, անցյալից վերընծալով է նորը՝ Էջմիածնի լույս ջահով լուսավորելով մեր ժողովրդի հոգևոր-իմացական անդասարանը: Տասը փարի շարունակ Վեհափառ Նայրապետը մշտանորոգում է Լուսավորչի անշեջ կանթեղի յուղը՝ բոլորք պահելով Լուսավորչյան հավատքը: Գարեգին Երկրորդը, հիրավի, մեր ժամանակների ճշմարիտ Նովվապետն է, ով կարողանում է այդ կանթեղի լույսով համախմբել Նայկի գավակներին ի Նայասարան եւ ի Սփյուռս աշխարհի: Այդ լույսով համախմբել հաղթահարելի են մեզ համար հարաբերապաշտության ներկա մարտահրավերները:

Ազգովի միական, պարասխանարվության բարձր զգացումով խմբվենք Մայր եկեղեցու շուրջը՝ Գարեգին Երկրորդի հայրական օրհնությունն սրանալու եւ Բարձրյալի բարեհաճությանը արժանանալու համար: Ստարենք Նայոց Նայրապետին, աղոթենք նրա համար եւ ցանկանք անսպառ ուժ եւ զորություն՝ դարերի ակբախություններին դիմակայած մեր ինքնության նավը իմաստնությամբ եւ խաղաղությամբ առաջնորդելու համար:

Շնորհք, սէր եւ օրհնութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցին ընդ ձեզ եւ ընդ ամենեսեանդ. Ամէն»:

Ոգեշունչ խոսքի ավարտին Նավասարդ արքեպիսկոպոսն Արարապյան Նայրապետական թեմի անունից Նորին Սրբությանն ընծայաբերեց 1805 թ. Դավիթ Ե Էնեզեթցի Կաթողիկոսի օրոք Կոստանդնուպոլսում հրապարակված մեծադիր Ավերարան, որ շքեղորեն կազմվել էր Նավասարդ սրբազանի, փեր եւ փիկին Աշոտ եւ Շուշան Սուրխայանների նախաձեռնությամբ:

Նայրապետական մաղթանքի արարողությանը ներկա էին Մայր Աթոռի միաբանությունը, թեմական ներկայացուցչական ժողովի մասնակիցները, ՀԲԸՄ նախագահ Պերճ Սեդրակյանը եւ բարեպաշտ այլ հայորդիներ:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԵՒ ՆՈՎՎԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՅԸ ՍԻՐԻԱՅԻ ԱՐԱՔԱԿԱՆ ՆԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Նոյեմբերի 12-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պապրիարք եւ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսը Սիրիայի Արաբական Հանրապետության նախագահ Բաշար Ալ-Ասադի եւ հայ համայնքի հրավերով եռօրյա պաշտոնական եւ հովվապետական այցով մեկնեց Սիրիայի Արաբական Հանրապետություն:

Վեհափառ Նայրապետին ողջեցում էին Իրաքահայոց թեմի առաջնորդ Տ. Ավագ արքեպիսկոպոս Ասատուրյանը, Ֆրանսահայոց թեմի առաջնորդ Տ.

Նորվան արքեպիսկոպոս Զաքարյանը, Եգիպտահայոց թեմի առաջնորդ Ս. Աշոտ եպիսկոպոս Մնացականյանը, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միջեկեղեցական հարաբերությունների պատասխանատու Ս. Եզնիկ արքեպիսկոպոս Պերրոսյանը, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի լուսարարապետ Ս. Արարատ եպիսկոպոս Գալթագճյանը, գավազանակիր Ս. Նովնան արեղա Նակոբյանը, արաբական երկրներում Նայասրանի Նանրապետության դեսպանները, Նայկական բարեգործական ընդհանուր միության նախագահ Պերճ Սեդրակյանը և դիվանագետ Կիար Լեւոն Սարգսյանը:

Սիրիահայոց թեմը հնագույններից է. Դամասկոսի թեմի մասին հիշատակությունները հասնում են մինչև ԺԵ դար: Ամենայն Հայոց Հայրապետի հովվապետական այցը պատմության մեջ հավերժացնելու նպատակով Դամասկոսի Բաբ-Թումա հրապարակում գրնվող Ս. Սարգիս հայոց առաջնորդանիստ եկեղեցու բակում կապարվեց հուշաքարի հանդիսավոր բացում՝ «Կանգնեցաւ յուշարձանս ի յիշարակ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Պատմական Հովուապետական Այցելութեան ի Դամասկոս 13 նոյեմբեր 2009» հուշագրով:

Վեհափառ Հայրապետը պաշտոնական հանդիպում ունեցավ նաև ՍԱՀ-ի նախագահ Բաշար Ալ-Ասադի հետ, որի այցով էլ Նորին Սրբությունը գրնվում էր Սիրիայում: Նախագահը ջերմորեն ու բարեկամաբար վերհիշեց սույն թվականի հուլիս 18-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին և Նայասրան կապարած իր պաշտոնական այցը՝ մեծապես գնահատելով նաև Սիրիայի ներքին կյանքում իրենց լուրջ ներդրումն ունեցած հայ համայնքին և միջեկեղեցական ու միջկրոնական երկխոսությունների զարգացմանն իշահ գործադրած Նորին Սրբության անձնական ջանքերը:

Այցի ընթացքում Ամենայն Հայոց Հայրապետը հանդիպումներ ունեցավ Սիրիայի Արաբական Նանրապետության գլխավոր մոֆտի Ահմադ Բադր-Ալ-դին-Նասունի, Ազգային ժողովի նախագահ Մահմադ Ալ-Աբրաշի և վարչապետ Նաջի Օդրիի հետ: Վեհափառ Հայրապետի՝ ՍԱՀ-ի կրոնից գործերի նախարար Ավդ Ալ-Սադարի հետ հանդիպումը կայացավ Դամասկոսի Օմայյան մզկիթում, որտեղ ավանդության համաձայն ամփոփված էին Նովհաննես Մկրտչի մասունքները, և որն ուխտաբեր էր նաև մահմեդական հավատացյալների համար:

Դամասկոսի հետ կապված մյուս կարևոր պատմական իրողությունը Ս. Պողոս առաքյալի կյանքի առաջին շրջանին վերաբերող դրվագն է, երբ հեթանոսաց առաքյալը, հալածվելով քաղաքի հրեական համայնքի կողմից, պարսպի վրայով զամբյուղի մեջ թաքնված իջեցվում է ներքև և հեռանում Դամասկոսից (հմմտ. Գործք Առ. Թ. 20-25): Նեց այս վաղ քրիստոնեական նվիրական զգացումն ու հիշարակի առաջ էլ Վեհափառ Հայրապետը և Անարիոքի Նույն պարբիարք Իգնատիոս Դ. Նազիմը գոհաբանական աղոթք բարձրացրին՝ հանուն Քրիստոսի Եկեղեցու անսասանության և համայն աշխարհի խաղաղության: Վեհափառ Հայրապետը հանդիպումներ ունեցավ նաև Ասորի Ուղղափառ Եկեղեցու պարբիարք Զաքար

Ա Իվասի եւ Ասորի Կաթուղիկ Եկեղեցու պարբերաբ Գրիգորիոս Գ Լահամի հետ:

Նիշարժան Էր նաեւ Նորին Սրբության այցը Դամասկոսի ազգային կրթարաններին: ՏԲԸՄ Կյուլպենկյան Առաջապահ վարժարանը Վեհափառ Նայրապետին դիմավորեց հանդիսավոր օրհներգի ներքո: Կյուլպենկյան Առաջապահ նախակրթարանն արդեն 80 փարի գործում է Սիրիայի հայ համայնքում եւ ներկայումս ունի շուրջ 200 աշակերտներ: Աշակերտների հետ իր հանդիպման ժամանակ Վեհափառ Նայրապետն իր գոհունակությունը հայտնեց ՏԲԸՄ-ին՝ հավաքարմորեն ազգային կրթական վարժարաններին փարիներ շարունակ ցույց փրվող հովանավորության համար:

Վեհափառ Նայրապետի այցելած հաջորդ ազգային կրթարանն Ազգային Միացյալ վարժարանն էր՝ շուրջ 200 աշակերտներով: Մանկանց շուրթերով «Նայր մեր»-ի ոգեշունչ աղոթքից հետո Նորին Սրբությունն իր խոսքում մասնավորապես նշեց. «Եկել եմ Նայասփանից՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից... Մենք բոլորս ապրում ենք այս երկու սրբություններով՝ Նայրենիքով եւ Սուրբ Էջմիածնիքով: Նայրենիքի արժանավոր գավակները նրանք են, ովքեր ապրում են այդ սրբություններով»:

Ազգային Թարգմանչաց վարժարանը վերջինն էր, որ արժանացավ Նորին Սրբության այցին: Կրթարանը գործում է Դամասկոսի հայոց առաջնորդարանի հովանու ներքո եւ ունի շուրջ 350 աշակերտներ: Վարժարանը հիմնվել է 1898 թ. եւ գործում է երկու՝ նախնական եւ միջնակարգ կրթական համակարգերով: Թարգմանչաց վարժարանի սաներն ազգային երգ ու պարով դիմավորեցին Նորին Սրբությանը, ով իր հայրապետական պարգամը փվեց ներկաներին. «Այս երեխաները մեր պահապան հրեշտակներն են: Թերեւս կարող ենք մրաժել, որ մենք ենք նրանց պահում-պահպանում: Բայց իրականում նրանք են մեզ պահպանում, մեզ առաջնորդում մեր աշխատանքում, մեզ մղում պայքարի...»:

Նոյեմբերի 15-ին Դամասկոսի առաջնորդանիստ Ս. Սարգիս եկեղեցում ձեռամբ Վեհափառ Նայրապետի մարտցվեց հայրապետական Սուրբ եւ Անմահ Պարարագ: Նորին Սրբությունը, կարեւորելով Մայր Աթոռի դերը համայն հայության կյանքում, իր միտքը ձեռակերպեց գեղեցիկ մի համեմատությամբ. «Սուրբ Էջմիածինը հայ կյանքի աղն է, որի համն այլ փեղ հնարավոր չէ գրնել»:

Վեհափառ Նայրապետը, հովվապետական եւ պաշտոնական իր այցն ավարտելով, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին վերադարձավ նոյեմբերի 16-ին:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԽՈՍՔԸ ԴԱՄԱՍԿՈՍՈՒՄ ՆՐԱՇԱՓԱՌԻ
ԱՐԱՐՈՂՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ
(Դամասկոս, 12 նոյեմբերի 2009 թ.)

«Նայրենյա՛ց փան պահապաններ, խաղաղության բարի ողջույն ձեզ»

Սիրիական ձեր Նայրենիքի օրհներգի առաջին այս բառերով ենք ցանկանում ողջունել ձեզ, սիրելի՛ հավաքավոր զավակներ Մեր, քանզի արաբական աշխարհի կարևոր այս մեծ մայրաքաղաքում՝ Դամասկոսում, Նայ Եկեղեցու սրբազան այս կամարների ներքո կրկին Մենք համոզվում ենք, որ մեր երկու ժողովուրդները խաղաղության երազով դարեր շարունակ փքնել, պայքարել և զոհաբերվել են հայրենիքի անկախության, բարգավաճման և հզորացման համար, որպեսզի իրականություն դառնան իրենց ազնիվ և բարի ձգտումներն ու իդձերը աստվածային ամենավսեմ պարվիրանների և գաղափարների ներշնչանքով:

Սիրելիներ, առ Բարձրյալ Տերը զոհաբանական աղոթքով ենք եկել Սիրիո օրհնյալ երկիր՝ բաշխելու ձեզ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի օրհնությունը, հայոց Նայրենիքի սերը, ինչպես նաև՝ հայաստանաբնակ ձեր եղբայրների ու քույրերի ջերմագին աղոթքներն ու բարեմաղթանքները: Եկել ենք քաջալերելու ձեզ ձեր սիրո և հավաքարմության մեջ առ հայրենին, հանդեպ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցին և համայն հայոց Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը:

Նաճախ Սիրիայի պետական այրերից լսել ենք այնպիսի գովասանքներ, որոնք վկայում են սիրիահայ գաղութի բերած զգալի նպաստի մասին Սիրիայի բարգավաճմանն ու զարգացմանը և հասարակական կյանքի բարօրությանն ու առաջընթացին: Դրանք վկայություն են ձեր հավաքարմությանն ու նվիրումի՝ հանդեպ սիրիական հյուրընկալ Նայրենիքը, որը բացարարեն ընդունեց մեր ժողովրդի փարագիր զավակներին: Սիրիո օրհնյալ երկրում Յեղասպանությունից մազապուրծ ձեր հայրերը հաղթահարեցին բազում դժվարություններ և կերպեցին իրենց բարօր, արժանավայել կյանքը՝ խարսխված ազգային մեր անանց արժեքներին, ոսկեղենիկ մեր լեզվին, մեր հավաքքին: Խորհրդային Միության եկեղացամարտ փարիներին Դամասկոսահայ համայնքը Էջմիածնի սիրով շաղախեց իր կյանքը, զորավիզ եղավ Մայր Աթոռի առաքելությանը՝ Էջմիածնասիրության ու եկեղեցանվիրումի վառ օրինակ դառնալով համազգային մեր կյանքում: Մենք գիտենք, որ դուք ձեր հայրերի պես ձեր սրբերում ու հոգիներում անսասան եք պահել հավաքարմությունը հանդեպ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը: Գոհունակությամբ ենք անդրադառնում, որ դուք հայոց հողից հեռու ձեր աստվածասեր ու եկեղեցանվեր ընթացքով վկայում եք առ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը ձեր որդիական անխախտելի ջերմ սերը,

որը բոլոր ժամանակներում շողարձակելու և ճառագայթելու է հայոց հոգեւոր ներաշխարհից: Արդարեւ, Սուրբ Էջմիածնի գորավոր խորհրդով և օրհնությամբ է կամրջվում հայության հոգեւոր կյանքը ի սփյուռս աշխարհի, և Սուրբ Էջմիածինն է աստվածահիմն այն վեմը, որի վրա հաստատված՝ պիպի նորոգենք ու առավել բարեզարդենք ազգային-եկեղեցական մեր կյանքը:

Սիրիայում հայոց ազգային-եկեղեցական կյանքի կազմակերպումը անհնարին պիպի լինելու առանց Սիրիո բարեխնամ իշխանությունների ընդառաջումների և արաբ ազնվասիրտ ժողովրդի գորակցության: Ուրախ ենք, որ եղբայրական մեր դարավոր հարաբերությունները, փոխհասկացողության ոգին, միասին ապրելու և գործելու փորձառությունը այսօր եւս փալիս են իրենց բարերար արդյունքները: Մեր երկու պետությունների և ժողովուրդների միջև կան սերտ գործակցություն և զարգացող բարեկամական հարաբերություններ: Երբեք չենք կարող մոռանալ, որ հայոց երկիրը ցնցած ավերիչ երկրաշարժի օրերին առաջին օղանավերը, որ իջան Երևանի օղանավակայանում՝ բեռնավորված մարդասիրական օգնությամբ, սիրիական էին՝ ուղարկված երջանկահիշարակ և անմոռանալի ձեր մեծագործ նախագահի՝ Նաֆեզ Ալ-Ասադի կողմից: Նրա հրահանգով էր, որ Նայասարանի համար դժվարին պարիներին Սիրիայի սահմանները բաց էին և ազապ մեր ժողովրդի բոլոր այն զավակների համար, ովքեր հանապազօրյա հացը վաստակելու նպատակով աշխարանքի էին ուղևորվում դեպի հյուրընկալ Դամասկոս, Նալեպ կամ Լաթաքիա:

Մենք մեծապես գնահատում ենք, որ հյուր ենք եկել Դամասկոս ազնիվ հրավերով ձերերիպասարդ, լիշնորհով և իմաստությամբ, ազգասեր և հայրենամիտ նախագահ Նորին Վսեմություն Բաշար Ալ-Ասադի: Վսեմաշուք նախագահ Բաշար Ալ-Ասադի Նայասարան կատարած այցի ընթացքին Մենք վկան եղանք և համոզվեցինք, որ շարունակվում է Ասադ ընտանիքի հաստատված ավանդույթն ու իմաստուն առաջնորդությունը՝ բարիդրացիական և փոխշահավեր հարաբերությունները ամրացնելու հարևան ազգերի և պետությունների միջև՝ ապահովելով նույն երկրի մեջ ապրող բոլոր ժողովուրդների և կրոնների համախոհության մթնոլորտը, քանզի մարդու մեծագույն պատիվն է աստվածապարզ և պարզիրաններին հնազանդությամբ իրականություն դարձնել համընդհանուր եղբայրությունն ու համատարած խաղաղությունը:

Գոհունակության և երախտագիտության խորին զգացումով Նայասարական Մեր օրհնությունն ենք բերում Սիրիայի Արաբական Նանրապետության նախագահին, ում անունից մեծ ազնվությամբ և ջերմությամբ օղանավակայանում Մեզ ողջունեցին Սիրիայի պետական այրերը և այս պահին այս սուրբ եկեղեցու նվիրական կամարների ներքո իրենց ներկայությամբ Մեզ հետ կիսում են Մեր ուրախությունն ու խնդությունը:

Ամենաջերմ սիրով ողջունում ենք ներկայությունը Սիրիայի Արաբական Նանրապետության Գլխավոր Մուֆթի Շեյխ Ահմադ Բադր Ալ-Դին Նասսունի: Մեր ականջներին փակավին հնչում են այն նշանակալի խոսքերն ու պարզամտները, որ

արտասանեց պարվարժան Մուֆթին Նայասարան և Սուրբ Էջմիածին կաթարած իր այցի ընթացքում: Նակամարությունների, առճակարման և պարերագմների այս օրերին շար է խոսվում իսլամ-քրիստոնյա երկխոսության մասին: Մեր երկու ժողովուրդների փորձառությունից ելնելով՝ մենք կարող ենք ասել, որ մեր միջև երկխոսությունը մեր առօրյայի, մեր համարել գործունեության և մեր ժողովուրդների դարավոր համակեցության և փոխհարաբերությունների հետ է շաղախված: Մենք հավատում ենք, որ այդ է այն ճշմարիտ երկխոսությունը, որ ընդունելի է Աստծուն: Մեր աղոթքն է, որ իսլամ ժողովուրդների համար ուխտավորության և Բայրամի այս նվիրական օրերին Աստված օրհնի Սիրիան և սիրիացի ժողովրդին և նրանց պահի իր նախախնամական սիրո և ամենառաւ օրհնության մեջ:

Սիրով ողջունում ենք այսպեղ ներկայությունը նաև մեր քույր Եկեղեցիների ներկայացուցիչների և հայցում Փրկիչ մեր Տիրոջից, որ պայծառ պահի մեր Եկեղեցիները, ամուր՝ բարեկամությունը, աղոթական միությունն ու համագործակցությունը՝ հանուն համայն աշխարհում հոգևոր-բարոյական արժեքների հասարակման, հասարակությունների կյանքում աստվածային վսեմ պարվիրանների իրագործման և ազգերի ու պետությունների միջև խաղաղության, համերաշխության և եղբայրության ամրապնդման:

Մեր գնահատանքն ու օրհնությունն ենք բերում Դամասկոսի հայոց թեմի բարեջան առաջնորդ Արմաշ Սրբազանին, ուխտյալ հոգևոր դասին, եկեղեցական վարչական մարմինների պարվարժան անդամներին՝ իրենց նվիրյալ ծառայության և արդյունավոր ջանքերի համար, համայնքի մեծագնիվ բարերարներին՝ հոգևոր և ազգային կյանքում իրենց հոգածության ու խնամքի համար, ձեզ ամենքիդ, սիրեցյալ ժողովուրդ, որ նախանձավոր եք համայնքային կյանքի պայծառությանը:

Նավարում ենք, որ Նայրապետական Մեր այցելության օրերը Սիրիայի Արաբական Նանրապետություն պիտի լինեն բերկրությամբ և քաջալերությամբ լեցուն, հիշարժան և անմոռանալի ինչպես Մեր, այնպես էլ Մեզ ուղեկցող պարվիրական անդամների համար՝ ի դեմս Իրաքի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Ավագ արքեպիսկոպոս Ասատուրյանի, Ֆրանսիայի հայոց թեմի առաջնորդ և Արևմտյան Եւրոպայի Նայրապետական Պարվիրակ Տ. Նորվան արքեպիսկոպոս Զաքարյանի, Մայր Աթոռի Միջեկեղեցական հարաբերությունների գրասենյակի պարասխանարու և Նրաւարակչական բաժնի ւնօրեն Տ. Եզնիկ արքեպիսկոպոս Պերրոսյանի, Եգիպտոսի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Աշուր եպիսկոպոս Մնացականյանի, Մայր Աթոռի լուսարարապետ Տ. Արարաւ եպիսկոպոս Գալթագճյանի, Նայկական բարեգործական ընդհանուր միության նախագահ փար Պերճ Սեդրակյանի, Նայասարանի Նանրապետությունում Թունիսի և Ալժիրի Նանրապետությունների դեսպան և Երևանի պետական համալսարանի Նայ Եկեղեցու պարմության և եկեղեցագիւրության ամբիոնի վարիչ փար Լեւոն Սարգսյանի:

Ի խորոց սրբի աղոթքով հայցում ենք, որ Տերն Իր ամենախնամ Սուրբ Աջի հովանու ներքո պահի ու պահպանի Սիրիայի Արաբական Նանրապետությունը,

շնորհի հարարել խաղաղություն և նորանոր հաջողություններ: Թող Աստված առավել զորացնի սիրիահայ հավաքավոր համայնքը, երկնառաք երջանկությամբ լցնի բարեպաշտ Մեր հայրողյաց ընդանկան հարկերը՝ ամուր ու հասարարուն պահելով սերն ու հավարարմությունը առ սրբազան մեր արժեքները, մեր Սուրբ Եկեղեցին և Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը:

Ողջ լերուք ի Տէր, զօրացեալ շնորհօք Սուրբ Նոգոյն. Ամէն:

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԽՈՍՔԸ ԴԱՄԱՍԿՈՍԻ ՆԱՅ ՆԱՄԱՅՆՔԻ ԿՈՂՄԻՑ
ՆՐԱՎԻՐՎԱԾ ՃԱՇԿԵՐՈՒՅԹԻ ԺԱՄԱՆԱԿ
(Դամասկոս, նոյեմբեր 14, 2009 թ.)**

Գերաշնորհ, Նոգեշնորհ և Արժանապարիվ հայրեր,
Մեծարգո Դեսպան Նայասարանի Նանրապերության,
Սիրելի բարեպաշտ զավակներ մեր Եկեղեցու.

Ուրախությամբ է համակված Մեր հոգին, որ Աստուծո կամքով առիթ է ընձեռվել Մեզ Սիրիայի Արաբական Նանրապերության մեծարգո նախագահ փար Բաշար Ալ-Ասադի ազնիվ հրավերով այցելելու Դամասկոս՝ մեր ժողովրդի համար հարազատ ու սիրելի այս քաղաքը, և աղոթական օրեր ապրելու սիրիաբնակ, ինչպես և Լիբանանից և Նորդանանից ժամանած հավաքավոր հայրողիներիդ հետ:

Շնորհակալ հոգով Մեր օրհնությունն ու բարեմաղթանքներն ենք բերում Սիրիո պարվարժան նախագահին, ում այս փարի առիթը ունեցանք հյուրընկալելու Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում և Մեր գնահատարները բերելու այն ազնիվ ու բարի վերաբերմունքի համար, որ Սիրիայում մշտապես ցուցաբերվել է հայ համայնքի հանդեպ: Այս պահին Մեր աղոթքների մեջ է նաև Սիրիայի բարեհիշարակ նախագահ, մեծավասարակ պերական գործիչ Նաֆեզ Ալ-Ասադը՝ հայ ժողովրդի և Նայոց Եկեղեցու մեծ բարեկամը, ով իր երկարամյա կառավարման փարիներին մեծ օժանդակություն է բերել մեր ժողովրդին՝ արժանանալով հայրողիների սիրուն ու գնահատարներին:

Գոհունակ սրբով ողջունում ենք այսպեղ ներկայությունը Գրիգորիս Գ Լահամ Սիրիո Պարրիարքի և Ասորի ու Նոմնական Կաթոլիկ Եկեղեցիներից մեր բոլոր հոգևոր եղբայրների մասնակցությունը սիրո այս ճաշին:

Սիրելի՛ զավակներ Մեր, այսօր ուրախ ենք ասելու, որ ձեզանով հարար է Նայրապերիս հոգին: Դուք սիրված և գնահատված քաղաքացիներն եք Սիրիայի շնորհիվ ձեր ազնիվ ու արդյունավոր ջանքերի, որ բերում եք օրհնյալ այս երկրի փնրեսական, ընկերային ու մշակութային կյանքի զարգացմանը, Սիրիայի առաջընթացին ու բարօրությանը: Սիրիան ձեզ համար երկրորդ Նայրենիք է՝

երկիր, որ սիրելի է ձեզ համար, որտեղ դուք ծնվել եւ հասակ եք առել, գրել ձեր կյանքի ուղին, հասել հաջողությունների: Ձեր սրելծագործ ու շինարար կյանքով ու գործերով դուք վարձահատույց եք Սիրիո պետությանն ու ժողովրդին, որ Յեղասպանության դժնդակ օրերին առանց երկմտելու օգնության ձեռք մեկնեցին ու փրկեցին հայրենագրկված, փարագիր ձեր հայրերին: Այո՛, ձեր Հայրապետը հպարտ է ձեզանով, քանզի դուք բարձր եք պահում մեր ժողովրդի պարիվն ու բարի անունը, եւ ձեզանով այստեղ մեծ համարում ունեն Հայաստանն ու Հայոց Եկեղեցին: Արդարեւ, առաքյալի խոսքի համեմատ այսօր Մենք էլ կարող ենք ձայնել. «Մեծ վստահություն ունեմ ձեր հանդեպ, մեծապես հպարտ եմ ձեզանով, լի եմ մխիթարությամբ, լցված եմ ուրախությամբ» (Բ Կորնթ. Է 4):

Պարվակա՛ն գավակներ հայ ժողովրդի, գոհունակ ենք սրտով, որ աննվազ ենք փնտնում ձեր որդիական սերը հանդեպ Հայաստան մեր երկիրը՝ դարերի աղետներից փրկված մեր փոքրիկ աշխարհը, որ Հայրենիքն է համայն հայության: Այնպե՛ղ՝ Ազգայն Մասյաց հայացքի ներքո, Սուրբ Էջմիածինն է՝ մեր նվիրական հոգևոր կենտրոնը, որի կանթեղի լույսով են վառվում հայոց եկեղեցիների կանթեղները աշխարհի բոլոր կողմերում: Այնպե՛ղ մեր հնագույն վանքերն ու եկեղեցիներն են՝ խնկարույր եւ աղոթախոս, որոնց կամարների ներքո հնչել է հայցը մեր պապերի՝ վասն հավաքի եւ հայրենյաց պահպանության, վասն խաղաղության եւ երկնային պարգևների: Այնպե՛ղ Լուսավորչի Սուրբ Աջն է, Խոր Վիրապը, Սուրբ Գեղարդը, Մաքենադարանը, այնպե՛ղ ապրում են անունները մեր երկիրը շենացրած ու պահպանած, դեպի Աստված մեր ժողովրդի ընթացքը լուսավորած մեր նախնիների՝ Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի, Սուրբ Մաշտոցի, Սուրբ Վարդանի, Անդրանիկի, Կոմիտասի, երանաշնորհի մեր հայրապետների, հազար-հազարների: Մեր պարմության սրբազան հիշարակներով այնպե՛ղ է ապրում ազապ հայ հոգին, որ ուր էլ լինենք՝ ուղեկից է մեզ հայաբարբառ խոսքով, շարականով ու աղոթքով:

Գիտենք, ձեր սրտերում են Հայրենիքի պարկերը եւ Սուրբ Էջմիածնի խորհուրդը, որով մեր ժողովուրդը փնտնում է Փրկչին, Ով Սուրբ Էջմիածինը շնորհեց մեզ, որպեսզի այն լինի Մայր Աթոռը հայոց հոգևոր կյանքի՝ հավաքելով աշխարհում սփռված ազգիս գավակներին օրհնության իր թեւերի ներքո: Այսօր, գոհություն Աստուծո, պայծառության օրեր է ապրում Սուրբ Էջմիածինը: Մայր Աթոռում իրականացված ձեռնարկները գորացնում են Սուրբ Էջմիածնի առաքելությունը, նպաստում նաեւ Հայրենիք-Սփյուռք կապերի ամրապնդմանը: Մայր Աթոռիս հաջողությունները ձերն են, սիրելիներ՛, ամբողջ հայությանը: Մենք վստահ ենք, որ Սուրբ Էջմիածնի հովանու ներքո հաղթանակելու է ազգային մեր միասնականությունը, հավաքում ենք, որ այսօրվա մեր ջանքերի ու աշխատանքների արդյունքները առաջիկա փարիներին առավել համախումբ ու գորեղ են դարձնելու մեր ժողովրդի գավակներին Ավստրալիայից մինչեւ Նյուսիսային ու Հարավային Ամերիկա, Եւրոպայից մինչ Ծայրագույն Արեւելք ու Աֆրիկա: Վերջին փասնամյակների փոփոխությունները ինչպես մեր երկրում, այնպես եւ աշխարհում, հնարավոր են դարձնում, որպեսզի եկեղեցական եւ ազգային մեր կյանքից դուրս մղվեն

պառակրումն ու երկփեղկումները, ամոքվեն հիասթափություններն ու վշտերը: Այդ է աղոթքը -Քրիստոսասեր հայորդիների, ովքեր այսօր ավելի ու ավելի հաճախ, ավելի քաջալեր եւ ուրախ սրբով այցելում են Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, անկախ ու ազատ երկիրը Հայոց:

Սիրելիներ, մեր Հայրենիքի ազատ կյանքի հետ վերագարթոնք է ապրում համայն մեր ժողովրդի հոգեւոր ու ազգային կյանքը: Հայաստանի անկախությունը եւ Արցախի ազատագրությունը հնարավոր են դարձրել աշխարհասփյուռ հայության անկաշկանդ առնչությունները Հայրենիքի հետ, հնարավոր են դարձրել մեր միասնական կյանքի կառուցումը, միջոցների եւ ջանքերի համալսումը՝ մարմնավորելու համար գալիքի մեր հույսերը, մեր ձգտումներն ու նպատակները: Հայրենիքի շուրջ համայն հայության համախմբումը երաշխիքն է ազգային մեր կյանքում դժվարությունների ու փորձությունների հաղթահարման, մեր հաղթանակների, մեր հարաբերության:

Այսօր եւս քիչ չեն հրամայականները: Վերջին շրջանում մեր կյանքը հուզում է Հայաստանի եւ Թուրքիայի միջեւ դիվանագիտական հարաբերությունների կարգավորման գործընթացը, անհանգստությունը, թե ինչպիսին կարող են լինել հետագա ընթացքները եւ որքանով կարող են վրանգել մեր ժողովրդի ապագան եւ ձգտումները: Թուրքիայի հետ մեր ժողովրդի ունեցած պարմական դառը փորձառությունը, Յեղասպանության իրողության հանդեպ նրա մերժողական քաղաքականությունը արդարացիորեն խորացնում են մեր ժողովրդի հոգում տարակույսները եւ մտահոգությունները Թուրքիայի հանդեպ, նրա՝ ազնիվ գործակցության պարտադրականության նկատմամբ:

Անկախության առաջին իսկ օրից սկսյալ մեր երկիրը կողմնակից է եղել առանց նախապայմանների տարածաշրջանում բազմակողմանի համագործակցության ու փոխշահավետ հարաբերությունների հաստատման՝ որպես երաշխիք կայուն խաղաղության ու անվտանգության: Մեր ժողովուրդը, որ հաճախ է տուժել խաղաղության պակասից, այսպիսի հեռանկարը կարող է ողջունել՝ հաստատուն մնալով իր իրավունքների պաշտպանության դիրքերում: Անկախ Թուրքիոյ հետ մեր հարաբերությունների ասպիճանից, առանց դույզն-ինչ նահանջի ու գիշումի, մենք՝ ազգ ու պետություն, առավել համախմբված ու միավորված, պիտի շարունակենք հետամուտ լինել Յեղասպանության ճանաչմանն ու դատապարտմանը, Արցախի ազատ ապրելու իրավունքի պաշտպանության՝ մինչեւ հաղթանակ: Տարակույս չունենք, որ հայրենի պետությունը շարունակելու է լինել մեր ժողովրդի արդար իրավունքների, ազգային մեր Դատի, մեր ձգտումների ու նպատակների առաջնորդողը: Տարակույս չունենք, որ համագային մեր բոլոր հնարավորությունները պիտի շարունակեն ուղղված լինել այս կարեւորագույն խնդիրների, մեր ազգային կեսական շահերի պաշտպանությանը, որը մյուսուհարկում մեր հոգու պարտքն է մեր նահապետների, մեր խոնարհված սրբաբերեղիների, մեր ավերված շեների, մեր պարսմության ու սերունդների առջեւ: Մենք հավատում ենք, որ միայն հայրենաբնակ եւ սփյուռքահայ Մեր զավակների համախմբումն ու

միաբան ջանքերով պիտի կարողանանք հաղթահարել ներկա ժամանակներում մեր ժողովրդին բաժին հասած փորձությունները՝ ի սեր հայոց պետականության զորացման և ազգային մեր նվիրական իղձերի ու փեսիլքների իրագործման:

Սիրելի՛ հավաքավոր զավակներ, մեծագնիվ բարերարներ, Հայրապետական Մեր սերն ու օրհնությունն ենք բերում ձեզ, որ մշտապես նախանձավոր եք Դամասկոսի թեմի պայծառության համար, աննվազ հանձնառությամբ հոգում եք ազգային հասարակությունների խնամքը և աջակից եք առաջնորդ սրբազանին ու եկեղեցական վարչությանց անդամներին իրենց ծառայության մեջ: Ձեր ներկայությունն այսօր՝ Մեր այցելության առիթով հրավիրված սիրո ճաշի սեղանի շուրջ, վկայում է Սուրբ Էջմիածնի հանդեպ Ձեր նվիրումը, որով ստարարում եք Մայր Աթոռի առաքելության արդյունավորմանը: Մեր հանդիպման այս երջանիկ առիթով վերստին Մեր գնահատանքն ենք բերում Մայր Աթոռի ազնիվ և մեծագործ բարերարներին՝ փեր և փիկին Գառնիկ և Անի Յակոբյաններին՝ Սևանի Վազգենյան հոգևոր դպրանոցի համալիրի կառուցումը հովանավորելու համար, Քերոբ և Ֆիմի Բոյաջյաններին՝ Մայր Աթոռի միաբանական շենքի կահավորման համար գորգեր նվիրելու և Գաբրիել և Ամժել Ջեմբերջիներին՝ Մայր Աթոռի կրթական և հրապարակչական ծրագրերին աջակցելու, մանուկներին խաղահրապարակ նվիրելու համար, ՀԲԸ Միությանը և նրա եռանդաշար նախագահ փիար Պերճ Սեդրակյանին: Քաջալեր հոգով գնահատանքի Մեր խոսքն ենք ուղղում Ձեզ, սիրելի՛ սիրիաբնակ հայորդիներ, որ անհոգնաբեկ ու անմնացորդ սիրով Ձեր ծառայություններն եք մատուցում մեր Հայրենիքին և Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցուն: Մեր գնահատանքն ու օրհնությունն ենք բերում նաև բոլոր նրանց, ովքեր պաշտաճորեն կազմակերպեցին Մեր այցելությունը Սիրիայի Արաբական Հանրապետություն:

Հայրենիք ենք վերադառնալու ուրախ ու քաջալեր հոգով՝ Մեզ հետ փանելով այն ջերմ ու բարի փառավորությունները, որ սրացանք ավանդաշար ու հայաշունչ ձեր համայնքում: Հայցում ենք առ Աստված, որ խաղաղության մեջ պահպանի Սիրիան, օրհնի վսեմաշուք նախագահ Բաշար Ալ-Ասադի և Սիրիո բարեխնամ իշխանավորների ու աստվածասեր ժողովրդի ջանքերը՝ հանուն երկրի բարգավաճումի և կյանքի բարօրության:

Վերստին Հայրական օրհնություն ենք բերում ձեզ Մեր սրբի խորքից, օրհնություն ձեզ Միածնի Իջման Սուրբ Սեղանից, հայրենական մեր բոլոր վանքերից ու սրբաբեկիներից, Լուսավորչի Գահից: Միշտ հիշեցեք, որ ձեր Հայրապետը սիրում է Ձեզ, սպասում է Ձեզ Սուրբ Էջմիածնում, ազգային մեր մեծագույն, սուրբ ու նվիրական ուխտավայրում՝ օրհնելու ձեզ ու զորանալու ձեր հավաքով ու ձեր գործերով, ազգային ու եկեղեցական կյանքի ձեր նոր հաջողություններով:

«Հայր Աստված և Տեր Հիսուս Քրիստոսից՝ Հոր Որդուց շնորհ, ողորմություն, խաղաղություն ձեզ ճշմարտությամբ և սիրով»։ Ամեն:

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՔԱՐՈՉԸ ՄԻՐԻԱ ՀԱՅՐԱԳԴԵՏԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹՅԱՆ ԱՌԻԹՈՎ**
(Դամասկոս, Ս. Սարգիս եկեղեցի, նոյեմբեր 15, 2009 թ.)

«Յանուն Հոր և Որդույ և Հոգույն Սրբոյ. Ամէն»:

«Դուք եք երկրի աղը. սակայն եթե
աղը անհամանա, ինչո՞վ այն կաղվի»
(Մարթ. Ե 13)

Սիրելի՛ հավաքացյալ զավակներ Մեր,

Առ Աստված փառաբանությունն է Մեր հոգում, որ այսօր Դամասկոսի Սուրբ Սարգիս եկեղեցու խնկաբույր կամարների ներքո միավորել ենք մեր աղոթքները՝ հանուն աշխարհում խաղաղության և ի մարդիկ հաճության: Մեր Տիրոջ Սուրբ Ծնունդը ավերող հրեշտակաձայն այս մաղթանքը նաև Սիրիո փարածքով հասավ Հայաստան: Պարմական բազմաթիվ հիշատակներով, փոքրիկ ու մշակութային բազմաթիվ կապերով, քրիստոնեական կյանքի առնչություններով շաղկապված են Հայաստանն ու Սիրիան, որ քաղաքակրթության վաղնջական օրրաններից է:

Իրավամբ, Դամասկոսը սոսկ անուն կամ քաղաք չէ մեզ համար: Դամասկոսի ճանապարհին էր, որ մեր Տերը շլացուցիչ լույսի մեջ հանդիպեց Սավուղին և հարցրեց նրան. «Սավուղ, ինչո՞ւ ես հալածում Ինձ» (Գործք. Թ 4): Դամասկոսում էր, որ աղոթքով Սուրբ Անանիայի, ում սրբազան մասունքներն այնքան մեծ բարեպաշտությամբ պահվում են Երեսանի Սուրբ Աստվածածին (Սուրբ Զորավոր) եկեղեցում, Տերը բացեց Սավուղի աչքերը և նրան դարձրեց Պողոս առաքյալ՝ մեր հավաքի մեծագույն քարոզիչ: Դրա համար Մենք եւս, իբրև Ամենայն Հայոց Հայրապետ, դեպի Դամասկոս Մեր ուղևորությունն սկսեցինք Իջման Սուրբ Սեդանի առջև աղոթքով, որ բացյալ լինեն մեր բոլորի հոգևոր աչքերը, որպեսզի մնանք մշտապես ճշմարտության, արդարության, սիրո և եղբայրության լույսի մեջ, և Քրիստոսի խոսքում նշված սրբազան աղով համեմվի մեր, բոլոր ազգերի և աշխարհի կյանքը:

Դամասկոսը մեր ժողովրդի կյանքում միշտ մնաց իբրև ողի և ճանապարհ քրիստոնեական լույսի: Այսպեղից անցան և այսպեղ իջեանեցին Հայաստանից ճամփա ընկած և դեպի Սուրբ Քաղաք՝ Երուսաղեմ գնացող ուխտավորական քարավանների բազմությունները: Այս եկեղեցին և նրա շրջակայքը դարձան «հոգևորում» ուխտավորների համար: Այս պատերը լուռ վկաններն են այն բոլոր աղոթքների, մաղթանքների և հույսի, որոնց առաջնորդությամբ հայ ուխտավորներ, հաղթահարելով ամեն դժվարություն, հասնում էին աստվածակոխ Սուրբ Քաղաք և

իրենց ուխտը կատարում Սուրբ Հարության փաճարում: Քրիստոսի Հարության և մեզ պարզեցած փրկության հույսն է լուսավորել փորձություններով լեցուն ուղին մեր ժողովրդի և առաջնորդել դեպի վերածնունդ: Առ Քրիստոս նույն ապավինությամբ պիտի շարունակենք ապրել, հավատալ ու կերպել մեր վաղվա օրը ու մեր ապագան ազգերի մեծ ընթանիքում:

Դամասկոսը նաև արաբական մեծ Հայրենիքի այն կարևորագույն կենտրոններից է, որտեղից հնչեց շեփորը անկախության և ազատագրական պայքարի: Ինչպես յուրաքանչյուր արաբ քաղաքացի, նույնպես և Յեղասպանությունը վերապրած և այս հյուրընկալ երկրում ապաստանած հայորդիք ականջալուր եղան այդ կոչին: Գեներալ Կարամանուկյաններ, գնդապետ Պայրամյաններ, հարյուրապետներ, հիսնապետներ և փասնապետներ, ինչպես նաև շարքային զինվորներ հեռացան Փրանսիական բանակի շարքերից և միացան բազմաթիվ այն կամավորներին, ովքեր համալրեցին Սիրիական ազատագրական բանակի զորամասերը: Ազատագրական պայքարի հաղթանակով ամրապնդվեց մեր երկու ժողովուրդների եղբայրությունը, և հաստատված անկեղծ, անշահախնդիր և անբակտերի բարեկամությունը առիթ տվեց մեր ժողովրդի բոլոր զավակներին մասնակցելու և նպաստելու իրենց համար Հայրենիք դարձած Սիրիայի վերելքին, բարգավաճմանն ու ծաղկումին: Սիրիան ժամանակի գերությունների համար անգամ դարձավ կարևոր և անշրջանցելի պետություն և ներկայություն: Անշուշտ, այդ առաջընթացի մեջ իր ուրույն ներդրումը և անուրանալի վաստակը ունեցավ անմոռանալի և երանյալ ձեր հանգուցյալ նախագահը՝ Նաֆեզ Ալ-Ասադը, ում համար մեր հայ համայնքի բոլոր զավակները սիրո և գուրգուրանքի առարկա էին, որովհետև նա վստահ էր հայ համայնքի հայրենասիրությանը, նվիրումին և հավատարմությանը՝ հանդեպ Սիրիան և նրա բարեսեր ժողովուրդը: Ուրախ ենք, որ մեծանուն Նաֆեզ Ալ-Ասադի մեծանուն որդին՝ ձեր ներկա նախագահը՝ Նորին Վսեմություն Բաշար Ալ-Ասադը, հերոսական նույն ճանապարհն է որդեգրել իր ժողովրդի առաջնորդության և ծառայության համար, որը հաջողությունների, ձեռքբերումների ու հաղթանակների նույն արգասիքներն է պարգևում Սիրիայի մեր եղբայրների և քույրերի երջանկալից կյանքի և պայծառ ապագայի համար: Մեր սիրտը միշտ բերկրանքով է լցվում, երբ Հայաստանի անկախացումից հետո րեսնում ենք, որ օրեցօր առավել սերտանում են հարաբերությունները մեր երկու պետությունների և եղբայր ժողովուրդների միջև, և Հայաստան այցելող պետական բարձր պաշտոնյաներից գովեստներ ենք լսում հավատարմոր մեր զավակներից բարի ընթացքի ու կյանքի մասին:

Այս զգացումներով և խոհերով Մեր սրտի պարտքն ենք համարում մեկ անգամ ևս Մեր խորագգաց շնորհակալություններն ու գնահատանքը հայրենի Սիրիայի Արաբական Հանրապետության նախագահ Բաշար Ալ-Ասադին՝ իր ազնիվ հրավերի համար՝ այցելելու Սիրիո հնագույն երկիրը, հանդիպելու իր հետ, իր աստվածասեր, բարի և ազնիվ ժողովրդին: Մենք չենք մոռանա, որ Սիրիայի արաբ ժողովուրդը իր հացն ու Հայրենիքը կիսեց ահավոր Դեր Զորը վերապրած մեր ժողովրդի մնացորդացի հետ: Հիմա Դեր Զորը դարձել է ուխտարկի և խորհրդանիշ մեր

ժողովուրդների եղբայրության և բարեկամության, որովհետև այնպեղ թափված հայրողյաց արյանը միախառնված է նաև մեր արաբ եղբայրների արյունը: Դեր Զորի և Սիրիայի ամբողջ փարածքում հեղված հայ և արաբ եղբայրների արյունն ու քրքինքը խորհրդանիշ դարձան մեր եղբայրության և սիրո ու այդպես էլ պիտի մնան միշտ և հավիտյան: Ահա այս է այն խորհրդանշական աղը, որի մասին խոսում է մեզ համար խաչը բարձրացած և Իր արյունը հեղած մեր Տերը: Աղը սակավ լինելով՝ համեմուն է զանգվածները: Քրիստոսի հանդեպ մեր հավաքքի լույսն է վերածվում աղի՝ կյանքը համեմելու միմյանց հանդեպ սիրով, համեմելու ազգերի և ժողովուրդների համեղբայրությունն ու համագործակցությունը: Մեկ և նույն Աստուծո գավակները լինելու գիտակցությամբ ու հավաքքով կարող են խաղաղ կարգավորումներ գտնել կուրակված խնդիրները մեր բազմազգ և երեք կրոնների օրրանը հանդիսացող փարածաշրջանում:

Սիրելի՛ հավաքավոր հայրողիներ, դուք քաղաքացիներն ու բնակիչներն եք այն քաղաքի, որի նշանակության և կարևորության մասին մեր խոհերը փորձեցինք կիսել ձեզ հետ: Դուք հավաքարիմ եք Քրիստոսի ճշմարիտ լույսին, որ ճառագեց Դամասկոսի ճանապարհին, որն իջավ մեր նվիրական սրբօրրանի՝ Սուրբ Էջմիածնի փեղում և հասարակեց հայոց հոգևոր կյանքի Մայր Աթոռը: Սուրբ Էջմիածինը երկնառաք պարգև է մեր ժողովրդին, հոգու ծննդավայրն ու հոգևոր հայրենիքը հայության: Սուրբ Էջմիածինը Քրիստոսահիմն մեր ուխտավայրն է, համերաշխության և միության խարիսխը մեր ժողովրդի: Սուրբ Էջմիածինը հայ կյանքի աղն է, որի համն այլ փեղ կարելի չէ գտնել: Նրա նվիրական խորհրդով հայ հոգին միշտ փեսնելու է ազապ իր երկրում երկնքից իջնող Քրիստոսին՝ մեր Տիրոջն ու Փրկչին: Մեզ քաջ հայրնի է ձեր հավաքարմությունը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի նկարմամբ: Եկանք Նայասարանից և Սուրբ Էջմիածնից, որոնց հանդեպ որդիական սերը գտանք ձեր աջքերի մեջ, հավաքավոր ձեր հոգիներում: Ուրախ և քաջալեր ենք ձեզանով, որ հասարակում ձեր հայրերի ավանդներին՝ շեն ու պայծառ եք պահում հոգևոր և ազգային ձեր կյանքը, կրթում ձեր գավակներին հավաքքով և հայ ինքնությամբ, մեր ժողովրդի արդար իրավունքները պաշտպանելու նախանձախնդրությամբ: Յեղասպանությունը փարագիր դարձրեց մեր ժողովրդին, բայց ոչինչ չի կարող հայրենագրել հայության հոգին: Մեր ժողովրդի հոգում են աղոթքից, շարականից գրկված մեր վանքերն ու եկեղեցիները, քանդված սրբափեղիները, իրենց փերերից գրկված, թալանված մեր շեներն ու քաղաքները, մեր բյուրավոր նահապարկները: Արդարության հավաքով իր կորուստներից ցավը մեր ժողովուրդը գորության փոխեց ու այսօր վերածնված՝ Երոտայից Ասիա, Նյուսիսային և Կարավային Ամերիկայից Աֆրիկա և Ավստրալիա ապրում է հայացքն Արարարին և նորանկախ իր Նայրենիքին, ապրում է հայրենյաց սիրով ու իր նոր կյանքի հույսերով: Նանուն արդարության, մարդասիրության ու խաղաղության, հանուն մեր հայրերի, մեր որդիների, հանուն մեր գալիքի՝ հեթեոտականորեն ու աննահանջ, Նայրենի պետության շուրջ համախումբ՝ հեթամուր պիտի լինենք հայոց Յեղասպանության համընդհանուր ճանաչմանն ու դարապարմանը,

Արցախի մեր ժողովրդի ազատ ապրելու իրավունքի հաղթանակին, ազգային մեր արդար Դատին: Մեր պարզամտ ու հորդորն է, սիրելիներ, որ անխախտ և անմար պահեք ձեր հոգում նախնաց ավանդները և ձեր սրբերում միշտ վառ ձեր սերը Նայրենիքի և Սուրբ Էջմիածնի հանդեպ: Շարունակե՛ք ձեր կյանքի հավատավոր ընթացքն աստվածասիրությամբ, եկեղեցասիրությամբ և հայրենասիրությամբ:

Նայրապետական Մեր օրհնությունն ենք բերում Ձեզ, սիրելի՛ Սրբազան, և եկեղեցական բարեջան սպասավորներին, Գավառական ժողովի, Ազգային միությունների ու հասարակությունների պարվարժան անդամներին, որ ուխտապահ հոգով ծառայում եք մեր ժողովրդին, որպեսզի անասան մնա հավաքքի և հույսի մեջ, հասարակումն՝ աստվածասեր ու հայրենասեր ուղիներում: Մեր գնահատանքն ու օրհնությունն ենք բերում մեծագնիվ բարերարներին, ովքեր հավատավոր հոգով իրենց վաստակն են բերում Դամասկոսի թեմի կյանքին և որդիական նվիրումով աջակից են նաև Մայր Աթոռի առաքելությանը: Ուրախ ենք հիշելու, որ «Փյունիկ» բարեգործական հիմնադրամի նախագահ Կարո Գաբրիել Ջեմբերջին իր բարերարությունների շարքում դպրոցին կից անավարտ սրահի կառուցումը հովանավորելու համար վերջերս արժանացավ մեր Եկեղեցու բարձրագույն՝ Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ շքանշանի: Մեր գնահատանքն ու օրհնությունն ենք բերում հարազատ ու հավատարիմ զավակներիդ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու, որ խնամք եք փռում, ջանքեր բերում հոգևոր և ազգային հասարակությունների պայծառությանը, կրթում ձեր զավակներին հավաքքով, հայրենասիրությամբ և ազգասիրությամբ: Մենք եղանք դպրոցներում, ազգային հասարակություններում և վերստին փառք ենք մատուցում Աստծուն, որ մեր ժողովրդի զավակները ապրում են խաղաղ ու ապահով, իրենց հոգևոր և ազգային կյանքով: Նաջողություններ ենք մաղթում Ձեզ եկեղեցասեր ու ազգանվեր Ձեր բոլոր գործերում: Մնացե՛ք համախումբ Սուրբ Էջմիածնի շուրջ, միմյանց հանդեպ սիրով, գորացե՛ք հավաքքով, «... առե՛ք Աստծո սպառազինությունը, հասարակումն կացեք Կրկնում պինդ կանգնած, ձեր մեջքերը գոյեպնդած ճշմարտությամբ և հազա՛ծ արդարության գրահը՝ ձեր ուրբերը ամրացրե՛ք խաղաղության Ավետարանի պարրասպությամբ» (Եփես. Զ 13-15), և «ամեն ժամ ավելին եղեք Տիրոջ գործի մեջ, իմացե՛ք, որ ձեր վաստակը իզուր չէ Տիրոջ առաջ» (Ա Կորնթ. ԺԵ 58):

Այսօր միասնաբար մեր հայրը բարձրացնենք երկինք, որ Ամենակալն Աստված շնության ու բարօրության մեջ պահպանի Սիրիայի Արաբական Նանրապետությունը, գործոց հարանոր հաջողություններ շնորհի Սիրիայի հարգարժան նախագահին և պետական այրերին: Այլև հայցում ենք, որ Տերը հասարակումն ու պայծառ պահի Դամասկոսի հայոց թեմը և գորավիզ լինի ձեզ, որպեսզի հաջողությամբ ու բարի արդյունքներով պսակեք ձեր բոլոր եկեղեցաշեն ու ազգանվեր գործերը:

Եւ թող մեր Տիրոջ խաղաղությունն ու շնորհը լինեն մեզ հետ և բոլորի՝ այսօր և միշտ: Ամեն:

**ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՈՍՔԸ ԹԵՄԱԿԱՆ
ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՅՉԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՄ
(31 հոկտեմբերի 2009 թ.)**

Մեծարգո նախագահ Լեոնային Ղարաբաղի Հանրապետության,
Հարգարժան վարչապետ Հայաստանի Հանրապետության,
Գերաշնորհ և հոգեշնորհ Հայրեր,
Թեմական ներկայացուցչական ժողովի սիրելի պարզամավորներ.

Ուրախ ենք Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում ողջունելու ձեզ և բերելու ամենփող
Հայրապետական Մեր սերն ու օրհնությունը: Գոհություն ենք բարձրացնում առ
Աստված, որ փեսնում ենք ամենփող քաջառողջ և մեր Եկեղեցուն ծառայության
մեջ՝ պարտաստական ու նախանձավոր, որով համախմբվել եք այսօր:

Թեմական ներկայացուցչական ժողովը նոր իրողություն է եկեղեցական
մեր կյանքում՝ սկիզբ առած 1995 թ. Ազգային-եկեղեցական ժողովի որոշումով:
Թվով երրորդ այս ժողովը, ինչպես արդեն փեղյակ եք, նվիրված է Թեմական
կանոնադրության ուղենշային փաստաթղթի քննարկմանն ու հաստատմանը:

Հայ Եկեղեցին կանոնադրությամբ օժտելու գաղափարն սկիզբ է առել Հայ
Եկեղեցու բարեկարգության համարեքստում և շուրջ 100 տարիներ դարձել
օրակարգային խնդիր: Հրապարակվել են Հայրապետական կոնդակներ, այն
քննարկման մնայուն հարց է եղել Ազգային եկեղեցական, եպիսկոպոսաց,
Գերագույն հոգևոր Խորհրդի ժողովներում:

Երջանկահիշատակ Գևորգ Ե Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, 1917
թվականին հրապարակած իր Կոնդակում, անդրադառնալով Կանոնադրության
անհրաժեշտությանը, ցավով է նշում, որ Հայ Եկեղեցի են թափանցել նրա
նկարագրին ու վարչական կառույցին անհարիր և օտար դրսևորումներ, որոնց
շարքում և՛ 1836 թ. Պոլսի ժողովը: Գևորգ Ե Կաթողիկոսի նպատակն էր արեղծել
Հայ Եկեղեցու կանոնադրություն՝ հիմնված մեր Եկեղեցու ավանդության և
կանոնական հիմնական սկզբունքների վրա: Երջանկահիշատակ Հայրապետի այս
նախաձեռնությունը, սակայն, հաջողություն չունեցավ, ինչպես և հաջողություն
չունեցավ 1925 թվականին նրա ձեռնարկած հաջորդ փորձը: Ժամանակը և
պայմանները նպաստավոր չէին խնդրի լուծման համար:

Ներագային կանոնադրության անհրաժեշտությանն անդրադարձ են
ունեցել ինչպես Խորեն Ա Մուրադբեկյան, այնպես և Գևորգ Զ Չորեքյան
Կաթողիկոսները: Հայրենական մեծ պարերազմից հետո մեղմացել էր Եկեղեցու
հանդեպ խորհրդային իշխանությունների անհանդուրժող վերաբերմունքը: Այն իր
արտահայտությունն էր գտել նաև Հայ Եկեղեցու պարագային, որը դրսևորել էր
աշխարհափյուռ հայության կյանքում կարևորագույն գործոն լինելու իր ներուժը,

ոգեշնչել ժողովրդին Նայրենիքի պաշտպանության գործում: Կաթողիկոսական նոր ընտրությունների առիթով 1945 թ. գումարված Ազգային եկեղեցական ժողովը քննության նյութ դարձրեց նաև Նայոց եկեղեցու կանոնադրության հարցը: Այն ամբողջության մեջ լուծում չունեցավ, սակայն ժողովի կողմից վավերացում ստացավ կարևորագույն գլխակարգումներից մեկը՝ «Ազգային եկեղեցական ժողով գումարելու կանոնադրությունը»:

Նայ Եկեղեցին կանոնադրությամբ օծելու նպատակով քննարկումները շարունակվեցին նաև Վազգեն Ա Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի գահակալության շրջանին: 1955 թ. սրեղծվեց կանոնադրության մշակման հանձնաժողով, որն իր կազմած կանոնադրության նախագիծը ներկայացրեց 1958 թվականի հոկտեմբերին գումարված Եպիսկոպոսաց ժողովին: Նախագիծը, սակայն, կանոնական ուժ չստացավ: Վազգեն Ա Կաթողիկոսի՝ այս ուղղությամբ կարարած հաջորդ փորձը վերաբերում է 80-ական թվականներին, որը նույնպես հաջողություն չունեցավ: Նույն ճակատագիրն ունեցան կանոնադրության մշակման աշխատանքները երջանկահիշատակ Մեր նախորդի՝ Գարեգին Ա Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի օրոք: Թեմական ներկայացուցչական առաջին ժողովում (գումարված 1997 թվականին) կարևորությամբ ընդգծվեց Նայոց եկեղեցին կանոնադրությամբ օծելու անհրաժեշտությունը: Եկեղեցականներից ու աշխարհականներից ձեռավորված խառն հանձնախմբի կողմից ներկայացված նախագիծը, սակայն, վերստին ընդունելություն չգտավ եկեղեցական մեր կառույցներում՝ քրեական պայմանների առանձնահատկությունները նկատի առնված չլինելու պարզառարարությամբ: Իրականում կանոնադրության ընդունման ձախողումների պարզառարարներն ավելի խորն էին: Դրանք պայմանավորված էին դարի քաղաքական բարդ իրավիճակներով:

20-րդ դարասկզբին հայ եկեղեցական կյանքը փլուզվեց Յեղասպանության արդյունքում: Աշխարհի փառքեր երկրներում ապաստանած փառագիր հայությունը սրիպված եղավ իր հոգևոր կյանքը վերակազմակերպել եղած հնարավորությունների համաձայն, միմյանցից փառքեր եւ հաճախ հեռացած կամ կորցրած եկեղեցական ավանդույթը: Իսկ Խորհրդային Միության կազմում՝ անասրված գաղափարախոսության պայմաններում, Եկեղեցին ենթակա եղավ գործող օրենքներին: Ներեկեղեցական կյանքում իր արտահայտությունը գտավ խորհրդային ճամբարի եւ դեմոկրատա-կապիտալիստական երկրների միջև սառը պարերագմի ու անհաշտ մրցակցության ոգին՝ արտահայտվելով քրեական ողջ բազմազանությամբ: Խորհրդային Միության հանդեպ դրսևորված կասկածամտությունը ուղղակիորեն ազդում էր նաև Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի նկատմամբ դրսևորվող վերաբերմութի վրա եւ հաճախ շահարկվում էր քաղաքական նպատակներով: Արդյունքում Նայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցում քրե գտավ բոլորիս հայրնի ներեկեղեցական պառակտումը, որն առավել անբարեհույս դարձրեց կանոնադրության մշակման եւ որդեգրման պայմանները: Այսպիսով՝ հակառակ ներդրված հսկայական ջանքերի, եռանդի եւ ժամանակի, Նայոց

Եկեղեցու կանոնադրության ընդունման գործընթացը փակավիճակում է մնալ ծառացած հրամայականներից կարևորագույնը:

Գոհություն Աստուծո, իրավիճակն այսօր փոխված է: Խորհրդային Միության փլուզումը, Նայասրանի անկախ պետականության վերածնունդը եւ այլ երկրների հետ մեր երկրի հարաբերությունների աստիճանական զարգացման միպոմները նախադրյալներ են ստեղծում խոչընդոտող արտաքին ազդակների վերացման, ինչը եւ կանխորոշում է ներեկեղեցական մեր կյանքում դրանց հետեւանքներից ձերբազարկելու անխուսափելիությունը:

Այս իրողությունները նկատի առնելով, հակառակ պայմանական աննպաստ փորձառության՝ Մենք եւս Մեր գահակալության սկզբից եւեթ ձեռնամուխ եղանք կանոնադրության մշակման աշխատանքների շարունակմանը: Կանոնադրության կարևորության մասին Մենք անդրադարձել ենք Նայրապետական Մեր անդրանիկ կոնդակում՝ համոզումն ունենալով, որ մեր Եկեղեցու առաքելության արդյունավետությունը մեծապես պայմանավորված է կանոնակարգված գործունեությամբ:

Այս նպատակով շարունակեցինք կանոնադրության մշակման հանձնախմբի աշխատանքները՝ անհրաժեշտ նկատելով ներկայացված նախագծի հոդվածները ամրագրել պայման-կանոնական հիմնավորումներով: Նկատի առնելով, սակայն, մի կողմից այս աշխատանքի ժամանակաշրջանը եւ մյուս կողմից թեմերում կանոնադրական իրավիճակի կարգավորման հրապապ անհրաժեշտությունը՝ առաջնահերթ նկատեցինք ուսումնասիրության առանձին նյութ դարձնել կանոնադրության՝ թեմերին առնչվող հարվածը: Գերագույն Նոգետոր Խորհրդի կողմից ստեղծվեց հանձնախումբ, որը բարեհաջող իրականացրեց աշխատանքները՝ ներկայացնելով թեմական եւ ծխական կանոնադրության ուղենշային փաստաթղթի նախագիծը: Նախագիծը, ինչպես րեղյակ եթ, քննարկվել եւ հավանության է արժանացել Գերագույն Նոգետոր Խորհրդում եւ վերջինիս թելադրությամբ պարբերաբար ներկայացվել թեմերին՝ կարծիքների եւ առաջարկությունների համար:

Նկատի առնելով, որ հանձնախմբի կողմից ներկայացվելու են նախագծի հայեցակարգային հիմնադրությունները եւ քննարկվելու են հոդվածները, Մենք չենք ցանկանում անդրադառնալ բուն փաստաթղթին: Անհրաժեշտ ենք րեսնում, սակայն, ամփոփ ներկայացնել կանոնադրությունների առումով թեմերում րիրող իրավիճակը:

Թեմերում գործող կանոնադրություններին Մենք ծանոթ ենք դարձել Մեր գահակալության ընթացքում: Մեր թեմերը, ըստ կանոնադրական իրավիճակի, կարելի է րարբերակել երեթ խմբերի.

1. Թեմեր, որոնք առհասարակ չունեն կանոնադրություն (Նայասրանյան թեմեր եւ այլն):

2. Թեմեր, որոնց կանոնադրություններում աղճատված են եկեղեցագիրական ու կանոնական հիմնական սկզբունքները (ընդգրկված են մշակութային, ազգային

միությունների կառուցվածքում՝ որպես կցորդ ստորաբաժանում եւ կամ անդամակցած է եկեղեցականների հանգամանքը) (Անգլիայի, Նորավային Ամերիկայի թեմեր եւ այլն):

3. Թեմեր, որոնց կանոնադրությունները կարիք ունեն մասնակի փոփոխությունների (ԱՄՆ Արեւելյան եւ Արեւմտյան թեմերը, Կանադայի թեմը եւ այլն):

Թեմերի կանոնադրության հպանցիկ վերլուծությունը ակներեւ է դարձնում, որ գոյություն չունի գեթ հիմնական հարցերի նկատմամբ մոտեցումների միօրինակություն: Կանոնադրություններում հաճախ խաթարված են եւ կամ բավարար չափով արտացոլված չեն աստվածաբանական, կանոնական աքսիոմարիկ այնպիսի հիմնադրույթներ, որոնք վերաբերում են Եկեղեցու՝ որպես աստվածակենսություն, անկախ եւ ինքնուրույն հասարակության արձանագրմանը, Սուրբ Էջմիածնի հոգևոր կենսություն լինելուն, Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի հանգամանքին, թեմի առաջնորդի եւ հովվի իրավասություններին ու պարականություններին, նրա պաշտոնի կոչման ու ազատման կարգին, Եկեղեցու վարչական կառավարման մեջ ժողովրդի մասնակցության ապահովմանը եւ այլն:

Թեմական եւ ծխական կանոնադրությունների ուղենշային փաստաթղթի ընդունումը մեր Եկեղեցու համար հուսալի հեռանկարներ է ստեղծելու թեմերի կյանքը առավել կազմակերպված դարձնելու առումով: Այս փաստաթղթի ընդունմամբ մենք զգալի քայլ ենք կատարելու Տայ Եկեղեցու կանոնադրության ընդունման գործընթացում՝ միաժամանակ արտացոլելով Տայոց Եկեղեցու պարամականոնական դիմագիծը, որի առանցքային բաղադրիչներն են մեր Եկեղեցու ազգային բնույթը, Սուրբ Էջմիածնի հոգևոր կենսություն լինելը, Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի բարձր իշխանությունը եւ թեմերի ինքնավարությունը: Այս փաստաթղթով ամրագրվում է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին կենտրոնով Տայ Եկեղեցու թեմերի միությունը հիմնական հարցերում՝ երկրորդական հարցերում ընձեռելով հնարավորությունը քննական առանձնահատկությունները արտացոլելու համար:

Տայցում ենք Տիրոջ օրհնությունը թեմական ներկայացուցչական այս ժողովի աշխատանքներին՝ ակնկալելով ձեր բոլորի գործուն մասնակցությունը քննարկումներին:

Մեր աղոթքն է, որ Բարին Աստված արդյունավորի մեր ջանքերը՝ ի խնդիր մեր Եկեղեցու պայծառության եւ բարեկարգության:

Նաստարարում ենք՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ

ՈՒՂԵՆԻՇ ՆԱՅԱՍՏԱՆՅԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԹԵՄԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ

(*) աստղանիշով տարբերակված հոդվածները թեմական ներկայացուցչական ժողովի կողմից ընդունվելուց հետո դառնում են պարտադիր բոլոր թեմերի կանոնադրություններում ընդգրկելու համար:

1. Ընդհանուր դրույթներ

Նոդված 1.1* Թեմը աշխարհագրական որոշակի տարածքում գործող Նայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու եկեղեցական համայնքների (այսուհետև՝ ծուխի), կազմավորվող ծուխերի և վանքերի միությունն է՝ ընդ իշխանությամբ թեմակալ առաջնորդի:

Ծանոթագրություն: Վանքերը կարող են հիմնվել կամ վերաբացվել Ամենայն Նայոց Նայրապետի կողմից դրանց կանոնադրությունների հաստատվելուց հետո:

Նոդված 1.2* Թեմն անբաժան մասն է Նայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու, որի կենտրոնն է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը:

Նոդված 1.3* Թեմը ղեկավարվում է Նայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու կանոններով և Սրբազան Ավանդությամբ, Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի հրահանգներով, քվյալ երկրի օրենսդրությամբ և թեմական կանոնադրությամբ:

Նոդված 1.4* Թեմը հաստատվում է Նայրապետական կոնդակով:

Նոդված 1.5* Կանոնադրության 1.2, 1.3 և 1.4 կետերը փոփոխության ենթակա չեն:

Նոդված 1.6 Թեմի կանոնադրությունն ընդունվում է թեմի Նիմնադիր ժողովում, իսկ փոփոխություններն ընդունվում են թեմի թեմական պարզամավորական ժողովում (այսուհետև՝ ԹՂԺ) և ուժի մեջ են մտնում Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի կողմից հաստատվելուց հետո:

Նոդված 1.7 *Թեմի կանոնադրությունը Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի

կողմից հաստատվելուց հետո, անհրաժեշտության պարագային, ներկայացվում է պետական պարկան մարմիններին՝ գրանցման և իրավաբանական անձի կարգավիճակ ստանալու համար:

Նոդված 1.8* Թ-նմի կառավարումն իրականացնում են՝

ա/ Առաջնորդը,

բ/ Թ-ՊԺ-ն,

գ/ Թ-նմական խորհուրդը (այսուհետև՝ Թ-Խ):

Նոդված 1.9* Թ-նմի բաղկացուցիչ մասերն են՝

ա/ ծովները,

բ/ վանքերը:

Ծանոթագրություն: Առանձին վանքեր կարող են գտնվել ուղղակի

Նայրասպետական իշխանության ներքո:

Նոդված 1.10* Թ-նմը փարեկան հարկացում է անում Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին իր բյուջեի 4%-ի չափով, որպես «Լուսավորչի լումա»:

Ծանոթագրություն: Ըստ Ազգային եկեղեցական Ժողովի որոշման (1945 թ. 4-րդ նիստ, 20 հունիս):

2. Ծովս

Նոդված 2.1* Ծովի վարչական որոշակի փարածքում (այս անունը քաղաքում կամ շրջանում) բնակվող Նայասպանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու գավակների միությունն է:

Նոդված 2.1.1* Ծովին անբաժան մասն է Նայասպանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու (այս անունը) թեմի, որի հոգևոր կենտրոնն է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը:

Նոդված 2.1.2* Կանոնադրության 2.1.1 կետը փոփոխության ենթակա չէ:

Նոդված 2.1.3 * Նայասպանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու (ՆԱՍԵ) գավակներն են՝

ա/ ՆԱՍԵ մկրտված և դրոշմված, Նայ Եկեղեցու վարդապետությունը դավանող և

սուրբ խորհուրդներն ընդունող, կանոններն ու սրբազան ավանդությունները

պահպանող անձինք,

բ/ Նայագգի անձանց հետ ամուսնացած օտարագգիները, որոնք ընդունում են

ՆԱՍԵ վարդապետությունը, սուրբ խորհուրդները, կանոններն ու սրբազան ավանդությունները:

գ/ Այլագգիների անդամ դառնալու վճիռը կայացնում է առաջնորդը՝ ըստ

սահմանված կարգի:

Նոդված 2.2 * ՆԱՍԵ գավակ լինելուց դադարում են, եթե՝

ա/ հրաժարվում են եկեղեցու հաղորդությունից,

բ/ գործում են ՆԱՄԵ կանոնների դեմ:

Նոդված 2.3 *Ծուխի կառավարումն իրականացնում են՝

ա/ Նոգետոր հովիվը,

բ/ Ընդհանուր անդամական ժողովը (այսուհետեւ՝ ԸԱԺ),

գ/ Ծխական խորհուրդը:

Նոդված 2.4*Ծուխը ԹՊԺ-ի կողմից սահմանված կարգով փարեկան հասկացում է կապարում թեմին:

3. Նոգետոր հովիվը

Նոդված 3.1 *Նոգետոր հովիվ կարող է լինել քահանայական ձեռնադրություն ունեցող (ամուսնացյալ կամ կուսակրոն) հոգետորականը:

Նոդված 3.2 Նույն ծուխում կարող են ծառայել այլ քահանաներ (ամուսնացյալ կամ կուսակրոն)՝ իբրեւ հոգետոր հովիվի օգնական:

Նոդված 3.3 *Նոգետոր հովիվը նշանակվում է ազատվում է թեմակալ առաջնորդի կողմից՝ թեմական եւ ծխական խորհուրդների հետ խորհրդակցելով:

Նոդված 3.4*Նոգետոր հովիվը նախագահն է ծխական բոլոր կառույցների՝ ի բաց առյալ վերսրուգիչ հանձնաժողովի:

Նոդված 3.5 Նոգետոր հովիվի պարտականություններն են՝

ա/ իրականացնել ավերարանական քարոզություն, զբաղվել հովվական.

կրոնա-կրթական եւ դաստիարակչական գործունեությամբ.

բ/ կազմակերպել իր հոգետոր խնամքին հանձնված հավաքացյալների հոգետոր կյանքը.

գ/ ներկայացնել ծուխը միջեկեղեցական կյանքում փեղական մակարդակով.

դ/ ներկայացնել ծուխը առ որ անկ է:

4. Ընդհանուր անդամական ժողովը

Նոդված 4.1*ԸԱԺ-ը ծուխի բարձրագույն մարմինն է:

Նոդված 4.2*ԸԱԺ-ի անդամներն են ծուխի վարչական փարածքում բնակվող 18 փարին լրացած, Նայ Եկեղեցու փրափու գավակները:

Նոդված 4.3*Անդամներն իրավունք ունեն ընփրելու եւ ընփրվելու, եթե առնվազն մեկ փարի անդամ են եւ վճարել են անդամափուրքը:

Նոդված 4.4 ԸԱԺ-ը գումարվում է փարին առնվազն մեկ անգամ՝

ա/ Ծխական խորհրդի հրավերով՝ հոգետոր հովիվի եւ արեւնապետի սփորագրությամբ,

բ/ հոգետոր հովիվի կամ ծխական խորհրդի հրավերով՝ թեմակալ առաջնորդի արփոնությամբ,

գ/ անդամների 1/3-ի գրավոր պահանջով:

Նոդված 4.5 ԸԱԺ-ի գումարման թվականը եւ օրակարգը ծանուցվում է նվազագույնը 1 ամիս առաջ՝

ա/ Տրափու անդամներին գրավոր հրավեր ուղարկելով.

բ/ Եկեղեցու հայրապարտությունների փախարակում,

գ/ Ծուխի պաշտոնաթերթում (երթև կա), երթև երկրի օրենքներն այլ մոտեցումներ չեն պահանջում:

Նոդված 4.6 ԸԱԺ-ը վավերական է անդամների 1/3-ի ներկայության դեպքում:

Նոդված 4.6.1 Անդամների 1/3-ի ներկայությունը չապահովելու դեպքում նշանակվում է ժողովի նոր թվական՝ առնվազն 2 շաբաթ հետո, որը վավերական է համարվում անկախ ներկաների թվից:

Նոդված 4.7* Ընդհանուր անդամական ժողովի նախագահը հոգևոր հովիվն է:

Նոդված 4.8 Ընդհանուր անդամական ժողովի իրավասություններն են.

Նոդված 4.8.1 Ընտրել՝

ա/ Իր անդրանիկ նիստում ժողովը վարող դիվան՝ արենապետ, փոխարենապետ, արենադպիր և փոխարենադպիր, որոնց լիազորությունները շարունակվում են մինչև հաջորդ ժողովի դիվանի ընտրություն:

- Քվեախույզ հանձնախումբ (քվեները հաշվող), որ գործում է մինչև հաջորդ ժողովի Քվեախույզ հանձնախմբի ընտրությունը,

բ/ Ծխական խորհուրդ,

գ/ Վերստուգիչ հանձնաժողով նույն ժամկետով, ինչ Ծխական խորհուրդը,

դ/ Ընտրողական հանձնաժողով և երթև կա՝ կալվածոց փեսչություն,

և/ Պարզամավորներ թեմական պարզամավորական ժողովի համար 4 փարի ժամանակով:

Ծանոթագրություն: Պարտադիր է թեկնածուների առնվազն երկանուն ցանկը յուրաքանչյուր մեկ փեղի համար:

Նոդված 4.8.2* Ընդունել հոգևոր հովիվի, ծխական խորհրդի, վերստուգիչ հանձնաժողովի և ծխական մյուս մարմինների գեկույցներն ու հաշվետվությունները:

Նոդված 4.8.3 Առաջարկներ բերել թեմական պարզամավորական ժողովին թեմի գործունեության և կանոնադրական հարցերի վերաբերյալ:

Նոդված 4.8.4* Նաստարել ծուխի եկող փարվա բյուջեն և գործունեության ծրագիրը:

Նոդված 4.8.5* Ընդհանուր անդամական ժողովի որոշումները և ծուխի փարեկան բյուջեն ենթակա են առաջնորդի և թեմական խորհրդի վավերացմանը:

5. Ծխական խորհուրդը (ԾԽ)

Նոդված 5.1* ԾԽ-ն ծուխի գործադիր մարմինն է՝ հոգևոր հովիվի նախագահությամբ:

Նոդված 5.2* ԾԽ-ի անդամներն ընտրվում են ԸԱԺ-ի կողմից (5-ից մինչև 15 անձեր՝ կենտ թիվը պահելով): ԾԽ-ն ընտրում է իր դիվանը՝ արենապետ, փոխարենապետ, արենադպիր, փոխարենադպիր, գանձապահ:

Նոդված 5.3 ԾԽ-ի ժողովներին կարող են մասնակցել ծուխում հոգևոր հովիվի օգնական քահանա հայերը (ամուսնացյալ կամ կուսակրոն), առանց քվեարկության իրավունքի:

Նոդված 5.4* Եթե ՇԽ-ի որեւէ անդամ դադարում է գործելուց, նրա տեղն զբաղեցնում է հաջորդ առավելագույն թվն ստացած անձնափոխանորդը:

Նոդված 5.5* Անձնափոխանորդների քանակը չի կարող գերազանցել ՇԽ-ի ընտրված անդամների թվի կեսը, այլապես պետք է կատարվի վարչության նոր ընտրություն:

Նոդված 5.6 ՇԽ-ի պաշտոնավարության տեւողությունը որոշում է ԹԴԺ-ն:

Նոդված 5.7 ՇԽ-ի անդամները կարող են ընտրվել հաջորդաբար երկու անգամ:

Նոդված 5.8 ՇԽ-ի պարտականություններն ու իրավասություններն են՝

ա/ աջակցել հոգեւոր հովվին՝ ապահովելու ծուխի տարածքից ներս ավերարանական քարոզությունը, կրոնա-կրթական և դաստիարակչական գործունեությունը, ծիսական կյանքը.

բ/ հայթայթել բյուջեն.

գ/ կազմել ծուխի տարեկան բյուջեն և ներկայացնել ԸԱԺ-ի վավերացմանը,

դ/ իրագործել ԸԱԺ-ի որոշումները.

ե/ ի կատար ածել թեմակալ առաջնորդի հրահանգներն ու ԹԽ-ի որոշումները,

զ/ հաստատել ՇԽ-ի իրավասության ներքո հանձնախմբեր՝ իր

լիազորությունների շրջանակում.

է/ ընդունել ՇԽ-ի իրավասության ներքո գործող կառույցների (տիկնանց,

երիտասարդաց, կիրակնօրյա, քրիստոնեական դաստիարակության.

մարզային, բարեփրական և այլն) հաշվետվություններն ու գործունեությանը ծրագրերը.

ը/ վարել ծուխի ընթացիկ գործունեությունը:

Նոդված 5.9* ՇԽ-ի լիազորությունները դադարում են, եթե՝

ա/ ընտրված անդամների 50%-ից ավելին դադարում են գործելուց կամ համալրվում են անձնափոխանորդներով,

բ/ ՇԽ-ը գործում է ծուխի կամ թեմի կանոնադրությանը հակառակ: Այս դեպքում թեմի առաջնորդը և ԹԽ-ը լուծարում են ՇԽ-ը և նոր ընտրություններ նշանակում:

6. Ծուխի ֆինանսական և գույքային միջոցները

Նոդված 6.1 Ծուխի միջոցները գոյանում են՝

ա/ մումավաճառությունից և ծիսական առարկաների ու գրականության վաճառքից,

բ/ խորհրդակատարություններից,

գ/ նվիրատվություններից,

դ/ անդամավճարներից,

ե/ թեմակալ առաջնորդի և ԹԽ-ի արտոնությամբ իրագործվող տնտեսական գործունեությունից,

զ/ հիմնադրամներից:

Նոդված 6.2* Ծուխի ֆինանսական միջոցները ծախսվում են ըստ ԸԱԺ-ի

կողմից ընդունված և թեմակալ առաջնորդի ու ԹԻՄ-ի կողմից վավերացված բյուջեի:

Նոդված 6.3* Ծուխի անշարժ գույքը կարող է օտարվել ԸԱԺ-ի որոշմամբ, ԹԻՄ-ի և առաջնորդի արտոնությամբ՝ նախապես այդ մասին տեղյակ պահելով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին:

7. Ծուխի սրեղծումը և լուծարումը

Նոդված 7.1 *Ծուխը սրեղծվում և լուծարվում է թեմակալ առաջնորդի և ԹԻՄ-ի հասարարումով:

Նոդված 7.2 *Ծուխի լուծարման պարագային, ծուխի պարարավորությունների կարարումից հետո ֆինանսական և գույքային միջոցներն անցնում են թեմին:

8. Առաջնորդ

Նոդված 8.1* Թեմի առաջնորդը, Քրիստոսի Սուրբ Եկեղեցու Սրբազան Ավանդության և եկեղեցական կանոնների համաձայն, նվիրապետական ասարիճանով եպիսկոպոս է:

Նոդված 8.2* Առաջնորդը ընարվում է՝

ա/ ԹԻՄ-ի կողմից ներկայացված և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կողմից

հասարարված եռանուն ցանկից,

բ/ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսության իրավասության ներքո գործող առնվազն 35 տարեկան կուսակրոն հոգեորականներից:

Նոդված 8.3* Առաջնորդի ընարությունը կարարվում է ԹԴԺ-ում և հասարարվում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կողմից:

Ծանոթագրություն: 8.2 և 8.3 կերերը գործում են բացառապես առաջնորդի ընարության ավանդույթ ունեցող թեմերում, այլապես առաջնորդը նշանակվում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կողմից:

Նոդված 8.4 Առաջնորդի պաշտոնավարության շրջանն անժամկետ է:

Ծանոթագրություն: Որոշ թեմեր, առժամապես, կարող են պահպանել որոշակի ժամկետով պաշտոնավարության սկզբունքը:

Նոդված 8.5* Առաջնորդի պաշտոնավարության վերջնաժամկետը 70 տարեկանն է: ԹԴԺ-ի խնդրանքով, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի րնօրինությամբ նրա պաշտոնավարությունը կարող է երկարաձգվել:

Նոդված 8.6* Առաջնորդի պաշտոնավարությունը կարող է դադարեցվել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կողմից սահմանված կարգով (տե՛ս հավելված 1):

Նոդված 8.7 Առաջնորդը պարասխանարու է թեմում իրականացվող՝

ա/ ավերարանական քարոզության,

բ/ հովվական և դասարիարակչական գործունեության,

գ/ ծիսական կյանքի,

դ/ տեղական մակարդակի միջեկեղեցական և պետական մարմինների հետ հարաբերությունների համար:

Նոդված 8.8* Առաջնորդը.

ա/ նախագահին է թեմական բոլոր կառույցների (ի բաց առյալ վերստուգիչ հանձնաժողովի),
 բ/ նշանակում է ազատում է հոգևոր հովիվներին՝ թեմական եւ ծխական խորհուրդների հետ խորհրդակցելով,
 գ/ իրավասու է միայն իր թեմի համար ձեռնադրություն կատարելու, կուսակրոն հոգևորականի պարագային ունենալով ձեռնադրյալի պատկանելիք միաբանության հոգևոր պետի օրհնությունը,
 դ/ հասարարում է առաջնորդարանի պաշտոնության հասարիքացուցակը ԹԻՍ-ի հետ խորհրդակցաբար,
 ե/ իրավասու է սահմանված կարգով կարգապահական փուլեր եւ խրախուսանքներ կիրառել թեմում ծառայող հոգևորականների նկատմամբ,
 զ/ փարեկան գեկույց է ներկայացնում եւ հաշվետու է ԹԴԺ-ին,
 է/ փարեկան հաշվետու գեկույց է ներկայացնում Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսին:

9. Թեմական պարգամավորական ժողով

Տողված 9.1 *ԹԴԺ-ը թեմի բարձրագույն մարմինն է՝ առաջնորդի նախագահությամբ:

Տողված 9.2 ԹԴԺ -ն գումարվում է փարին առնվազն մեկ անգամ:

Տողված 9.3 * ԹԴԺ-ն գումարվում է ծուխերից եւ վանքերից ընտրված հոգևորական եւ աշխարհական պարգամավորներով:

Տողված 9.4 *Բոլոր հոգևոր հովիվները եւ վանահայրերն ի պաշտոնե ԹԴԺ-ի անդամ են:

Տողված 9.5 ԹԴԺ-ը հրավիրվում է՝

ա/ առաջնորդի եւ ԹԻՍ-ի հրավերով,

բ/ պարգամավորների 1/3-ի գրավոր պահանջով:

Տողված 9.6 ԹԴԺ-ն իր անդրանիկ նիստին ընտրում է՝

ա/ հաշվեքննիչ (քվեները հաշվող) հանձնաժողով,

բ/ դիվան (արենապետ, փոխարենապետ, արենադպիր, փոխարենադպիր),

որը վարում է ժողովը եւ որի լիազորությունները շարունակվում են մինչեւ

հաջորդ պարգամավորական ժողովի դիվանի ընտրությունը:

Տողված 9.7 * ԹԴԺ -ն ընդունում է թեմի կանոնադրությունը ներկաների 2/3-ի քվեներով:

Տողված 9.8 *ԹԴԺ-ն ընտրում է՝

*ա/ առաջնորդ՝ ԹԻՍ-ի կողմից ներկայացված եւ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի կողմից հասարարված եռանուն ցանկից,

*բ/ ԹԻՍ 1/3 հոգևորական եւ 2/3 աշխարհական, առանձին անվանացանկերով,

*գ/ Ազգային-եկեղեցական, թեմական-ներկայացուցչական եւ այլ

համանկեղեցական ժողովների պարգամավորներ

դ/ վերստուգիչ հանձնաժողով,

ե/ ընտրողական հանձնախումբ,

զ/ կալվածոց տեսչություն,

է/ ի պահանջել հարկին՝ այլ մարմիններ:

Ծանոթագրություն: Պարտադիր է թեկնածուների առնվազն երկսեռական

յուրաքանչյուր մեկ տեղի համար:

Նոդված 9.9 ԹԴԺ-ը հաստատում է՝

ա/ Թ-ի հաշվետվությունը,

բ/ առաջիկա փարվա բյուջեն:

Նոդված 9.10 ԹԴԺ -ն ընդունում է՝

ա/ առաջնորդի զեկույցը,

բ/ Թ-ի զեկույցը,

զ/ վերաբույժիչ հանձնաժողովի տեղեկագիրը,

դ/ թեմական այլ կառույցների փարեկան գործունեության հաշվետվությունները:

10. Թեմական խորհուրդ

Նոդված 10.1 *Թ-ի թեմի գործադիր մարմինն է:

Նոդված 10.2 *Թ-ն ընտրվում է ԹԴԺ-ի կողմից 7-13 անդամներով (կենսաթվերով) 2-4 փարվա ժամկետով:

Նոդված 10.3 *Թ-ն իր առաջին նիստին ընտրում է դիվան՝ արեւնապետ, փոխարեւնապետ, արեւնադպիր, փոխարեւնադպիր, գանձապահ:

Նոդված 10.4 *Թ-ն իր նիստերը գումարում է նվազագույնը փարին 4 անգամ, առաջնորդի եւ արեւնապետի հրավերով:

Նոդված 10.5 Թ-ն ի կապար է ածում ԹԴԺ-ի որոշումները եւ հաստատած թեմական ծրագրերը:

Նոդված 10.6 Թ-ի հաստատում է ծուխերի, ինչպես նաեւ թեմական այլ կառույցների գործունեության հաշվետվությունները:

Նոդված 10.7 Թ-ի ճշտում է ծուխերից ընտրվող ԹԴԺ-ի ներկայացուցիչների թվաքանակը՝ ըստ ԹԴԺ-ի կողմից հաստատված կարգի:

Նոդված 10.8 *Թ-ն վավերացնում է՝

ա/ Ծուխերի ընդհանուր անդամական ժողովների արեւնագրությունները,

բ/ Ծխական խորհուրդների ընտրությունները:

Նոդված 10.9 *Եթե ԹԴԺ-ի գումարումը հնարավոր չէ, Թ-ն ի գործ է ընտրել թեմական-ներկայացուցչական եւ այլ համակեղեցական ժողովների պարգամավորներ, ի բաց առջալ Ազգային-եկեղեցական ժողովի պարգամավորների:

Նոդված 10.10 *Եթե Թ-ի որեւէ անդամ դադարում է գործելուց, նրա տեղը զբաղեցնում է հաջորդ առավելագույն թվեւ սրացած անձնափոխանորդը, սակայն անձնափոխանորդների քանակը չի կարող գերազանցել Թ-ի ընտրված անդամների թվի կեսը:

Նոդված 10.11 *Թ-ը վաղաժամկետ դադարեցվում է.

ա/ երբ ընտրյալ անդամների 50%-ից ավելին դադարում են գործելուց կամ համալրվում են անձնափոխանորդներով,
բ/ երբ ԹԻՍ-ը գործում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու կանոններին և սույն կանոնադրությանը հակառակ:
Խնդիրը ԹԴԺ-ի կողմից լուծում չստանալու դեպքում քննության է առնվում և հաստատվում ԳՆԻ-ի կամ եպիսկոպոսաց ժողովի կողմից: Այս պարագային Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը լուծարում է ԹԻՍ-ի կազմը և նշանակում նոր ընտրություններ:

11. Վերստուգիչ հանձնաժողով

Նոդված 11.1*ՎՆ-ը թեմի ֆինանսա-տնտեսական գործունեությունը ստուգող մարմինն է:

Նոդված 11.2*ՎՆ-ն ընտրվում է ԹԴԺ-ի կողմից, գործունեության 4 տարի ժամկետով, բաղկացած 3 անձից:

Նոդված 11.3ՎՆ-ն առնվազն տարին մեկ անգամ քննում և հաստատում է թեմի առաջնորդարանի և թեմական կառույցների ֆինանսա-տնտեսական գործունեությունը:

12. Ընտրողական հանձնախումբ

Նոդված 12.1 *Ընտրողական հանձնախմբի լիազորությունները սահմանվում են ԹԴԺ-ի կողմից:

13. Կալվածոց տեսչություն

Նոդված 13.1 *Կալվածոց տեսչության լիազորությունները սահմանվում են ԹԴԺ-ի կողմից:

14. Թեմի վարչական գործունեությունը

Նոդված 14.1 *Թեմի վարչական գործունեությունն իրագործվում է առաջնորդի և նրա ղեկավարությամբ գործող առաջնորդարանի գրասենյակի կողմից:

Նոդված 14.2 *Առաջնորդարանի պաշտոնությունը նշանակվում և ազատվում է առաջնորդի կողմից: Տնօրենները նշանակվում և ազատվում են առաջնորդի կողմից՝ ԹԻՍ-ի հետ խորհրդակցաբար:

15. Թեմի հասույթները

Նոդված 15.1 * Թեմի հասույթները գոյանում են

ա/ ծուխերի և վանքերի տուրքերից,

բ/ նվիրատվություններից,

գ/ կրթականներից,

դ/ տնտեսական գործունեությունից:

և/ հիմնադրամներից:

16. Թեմական կանոնադրության փոփոխություններ

Նոդված 16.1* Թեմական կանոնադրության մեջ փոփոխությունները ընդունվում են ԹԴԺ-ի կողմից 2/3-ի քվեարկությամբ, բացառությամբ 1.2, 1.3, 1.4 եւ 2.1.1 հոդվածների, որոնք կանոնական ուժ են ստանում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կողմից հաստատվելուց հետո:

Նոդված 16.2* Թեմական կանոնադրության փոփոխությունները անհրաժեշտության պարագային ենթակա են պետական գրանցման:

17. Թեմի սրբեղծումը եւ լուծարումը

Նոդված 17.1* Թեմի սրբեղծումը, բաժանումը, միացումը այլ թեմերի հետ կատարում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը՝ սրբապառ կոնդակով:

Նոդված 17.2* Թեմի լուծարումը կատարում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը:

Նոդված 17.3* Թեմի լուծարման պարագային թեմի սեփականությունն անցնում է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին:

ՆԱՎԵԼՎԱԾ 1

ԱՌԱՋՆՈՐԴԻ ՊԱՇՏՈՆԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԴԱԴԱՐԵՑՄԱՆ ԸՆԹԱՅԱԿԱՐԳ

Նոդված 1.1 Թեմակալ առաջնորդի պաշտոնավարությունը դադարեցվում է

ա/ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի փնտրիչությամբ,

բ/ հիվանդության պատճառով՝ ծառայելու անկարողության պարագային,

գ/ առաջնորդի դիմումի համաձայն,

դ/ Հայ Եկեղեցու կանոններին հակառակ ընթացք ունենալու պարագային,

ե/ լուրջ մեղադրանքի հաստատման պարագային,

1. Թեմակալ առաջնորդի դեմ մեղադրանքները ներկայացվում են թեմական խորհրդին:

2. Թեմական խորհուրդը քննելուց հետո ներկայացված մեղադրանքները, ելնելով քննության արդյունքներից, հարցը կարող է ներկայացնել Թեմական պարզամավորական ժողովին:

3. Թեմական պարզամավորական ժողովը սրբեղծում է հարուկ հանձնախումբ հարցը քննելու:

4. Մեղադրանքները հաստատվելուց հետո Թեմական Պարզամավորական ժողովը փաթեթը ներկայացնում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին:

5. Վերջնական որոշումը պարկանում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին:

Ծանոթագրություն: Առաջնորդը կարող է օգտվել ինքնապաշտպանության իրավունքից եկեղեցական բոլոր արյաններում:

Ուղենիշը ընդունվել է հոկտեմբերի 30-ից նոյեմբերի 4 կայացած թեմական ներկայացուցչական ժողովի կողմից

ԿՐՕՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

Ա. Գ. ԶԱՆԾՅԱՆ

Փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ՆԱՅՐԱԴԵՏԻ ԵԿԵՂԵՅԱԲԱՆԱԿԱՆ ԸՄԲՈՆՈՒՄՆԵՐԸ

Ի դարի վերջին տասնամյակը հայ ժողովրդի և Նայ Առաքելական Եկեղեցու պարամության շրջադարձային ժամանակաշրջաններից է: Թեև ժամանակագրական առումով այն ընդամենը մի ակնթարթ է մեր բազմադարյա պարամության մեջ, սակայն չափազանց տարողունակ ու բազմաշերտ է իր բովանդակությամբ և ուղղվածությամբ: Դա հայոց ազգային պետականության վերակերպումի, անցյալի արժեքների վերագնահատման, տասնամյակներով բեկված հավատարմոր հայ հոգու ապաքինման և վերածնության ժամանակաշրջանն է: Նայոց պարամության այս փուլը բազմապիսի և բազմապլան խնդիրներ է առաջադրել նաև մեր ազգային ավանդական հասարակությանը՝ Նայ Առաքելական Եկեղեցուն, որը 1700 տարիներից ի վեր ոչ միայն հանդես է եկել որպես քրիստոնեական մեր էության և համազգային միասնության անխոնջ ջարագով, այլև իր ազգանվեր հայացքը սեփական է գալիք ապագային:

Ահա այս պայմաններում Նայ Եկեղեցու առաքելահասարակ և լուսավորչահիմն գահին բարձրացավ Ամենայն Նայոց Գարեգին Բ Վեհափառ Նայրապետը, ում բազմաբեղուն գործունեությունը Նայ Եկեղեցուն և հայրենիքին անմնացորդ նվիրվելու փայլուն և ուսանելի օրինակ է:

Աչքի առջև ունենալով ապագայի հզոր և միասնական Նայ Եկեղեցու տեսլականը՝ կազմակերպչական անխոնջ ջանադրությամբ Վեհափառ Նայրապետը իր անսպառ կարողություններով հեռաքնություն ձեռնամուխ եղավ մարդկային հոգին արգասավորող հոգևոր վերակերպումի, ապագայի հանդեպ անսասան հավատ և ներշնչում ծնող ու արմարավորող «միասնական ու ծաղկուն Եկեղեցու Խորանի լույսն առարացնելու», եկեղեցաշեն, գիտակրթական, կազմակերպչական, մանկավարժական և բազմապիսի այլ աշխարհաբանների կազմակերպմանը: Գարեգին Բ Վեհափառի բազմաբեղուն և մեծաջան պրպարումների ելակետը 2000 թ. փետրվարի 5-ի Նայրապետական Կոնդակն է, մի փաստաթուղթ, որով Նայոց Նայրապետը համայն հայ ժողովրդին է ներկայանում հոգևոր լայն գործունեություն ծավալելու ծրագրով:

Նիրավի, Նայրապերական Կոնդակը, որտեղ թվարկվում է Եկեղեցու առջև կանգնած հրապապ խնդիրների իրագործման հաջորդականությունը, անթեղում է հավաքի արմավաժողովում և ծավալման գործի իրարեսակային քայլեր: Նրանում մեծապես կարևորվում են ազգային պերականության և Մայր Եկեղեցու, ինչպես նաև Մայր Նայրենիքի և աշխարհասփյուռ հայ ժողովրդի հոգու և սրբի կամբջումը: Շեշտադրվում է նաև արդի աշխարհի հոգևոր կյանքի ելուէջներին ծանոթ, համակողմանի զարգացած, հոգևոր և քաղաքակրթական բազմաչափ տարածության և բազմաշերտ հարաբերություններին քաջարեղակ, Նայապարանի և արտաշխարհի ճանաչված աստվածաբանական համալսարաններում և գիտակրթական կենտրոններում գիտելիքները խորացրած Նայ Եկեղեցու սպասավորների պարապուման, աճող սերնդի հոգևոր-բարոյական դաստիարակության, ազգային մշակույթի զարգացման խթանումը, միջեկեղեցական և միջկրոնական հարաբերությունների ծավալումը և այլն:

Գրեթե մեկ տասնամյակ է անցել Նայ Եկեղեցու Նվիրապերի հրապարակած Կոնդակից: Մեկ տասնամյակ, որն ընդամենը մեկ ակնթարթ է հազարամյակների պարմություն ունեցող Նայ Եկեղեցու և ժողովրդի կյանքում: Սակայն այդ տասնամյակը դարձել է Գարեգին Բ Վեհափառ Նայրապերի ծրագրերի իրականացման տասնամյակ, ինչը փաստում է նրա գործունեության ոլորտում խոսքի և գործի ներդաշնակությունը:

Եվ պերք է նկատել, որ բազմաբեղուն այդ գործունեության մեկնակերը Վեհափառ Նայրապերի եկեղեցաբանական-աստվածաբանական ըմբռնումներն են:

Ինչպես փաստական նյութն է վկայում, արդի աստվածաբանության առանցքային բնագավառներից մեկի՝ եկեղեցաբանության հավաքային հիմնարար սկզբունքների ընդհանրացնող մեկնությանն անդրադառնալը Վեհափառ Նայրապերի կողմից իմաստավորվում է հոգևոր, տեսական, հասարակական-քաղաքական, ազգային ինքնության ու ինքնագիտակցության և այլ տեսանկյուններից:

Քաջածանոթ լինելով այն իրողությանը, որ վերջին երեք դարերի հասարակական-քաղաքական և քաղաքակրթական արմատական տեղաշարժերն իրենց անուրանալի կնիքն են դրել նաև հոգևոր կյանքում՝ Վեհափառի պրպրող միտքն իր մեկնություններով առաջին հերթին փաստում է, որ արտաքին միջամտություններից անկախ իր ծառայության սահմաններում Եկեղեցին գործառնել և գործառնում է ավանդական խորհրդապաշտության ոլորտում: Անշուշտ, դա ամեննին էլ չի նշանակում, թե եկեղեցաբանական այդ մտքեցումն անտեսում կամ մոռացության է մատնում արտաքին ազդեցությունները: Դրանք եղել են Եկեղեցու պարմության անփոփոխ ուղեկիցները: Սակայն, ինչպես անցյալում, այնպես էլ մեր օրերում, Եկեղեցու կողմից այդ ազդեցություններն ու մարտահրավերներն ընկալվել, վերամշակվել և վերարտադրվել են քրիստոնեական արժեհամակարգի պրիզմայով և այդ որակով էլ որպես արժեք մատուցվել են հավաքացյալ զանգվածներին: Միաժամանակ քաջ գիտակցելով, որ XX դարում «եկեղեցի» երևույթը լայն քննարկման առարկա է դարձել նաև հումանիտար գիտությունների համար՝ Գարեգին Բ Վեհա-

փառը եկեղեցաբանական հիմնահարցերի վերլուծությանն ու մեկնությանն անդրադառնում է նաև րեսական մակարդակով: Պարզապես այն է, որ այդ հարցում հումանիտար գիտություններն ունեն քրամաբանական մեկ ընդհանուր ուղղվածություն, այն է՝ Եկեղեցու հետ կապված հիմնահարցերը քննարկել իրենց համար առաջնահերթություն համարվող կոնկրետ նպատակներով, իսկ հավաքի եւ կրոնական պարկերացումների համակարգից ընտրել եւ արժեւորել միայն այն, ինչն առավելագույնս համապատասխանում է իրենց խնդիրներին: Եւ փիլիսոփայության դոկտոր Գարեգին Բ Վեհափառի¹ վերլուծական միտքը, րեսականորեն ընդհանրացնելով ու համադրելով արժեքային այդ մոտեցումները, քրիստոնեական ավանդության համակողմանի մեկնաբանության հիման վրա առաջադրում է եկեղեցաբանական մի հայեցակարգ, որը ներկայացվում է իր գոյաբանական եւ գործառնական ամբողջության՝ «ծառայական կերպի» մեջ:

Վեհափառ Նայրապետը եկեղեցաբանական հիմնահարցերի վերլուծությունն ու համակողմանի արժեւորումը պայմանավորում է նաև արդի մարտահրավերներով: Փաստելով, որ «աշխարհն արագորեն փոխվում է, փոխվում են նաև Եկեղեցու մարտահրավերները»²՝ նա հանգում է աշխարհայացքային եւ արժեքաբանական ընդհանրացնող այն հետեւությանը, որ Եկեղեցու առջեւ կանգնած նոր մարտահրավերները եկեղեցաբանական նոր մոտեցումներ են պահանջում: Ընդ որում, այդ գործընթացում աստվածաբան անթույլատրելի եւ հիմնովին մերժելի է համարում ապակառուցողական ցանկացած մոդել՝ հստակ ուղենիշ ունենալով այն, որ հասարակական-քաղաքական, քաղաքակրթական ու հոգևոր նոր պայմաններով կյանքի կոչված մարտահրավերների պատասխանը հրամայաբար պահանջում է հայացքն ուղղել դեպի եկեղեցական ավանդություն: Իսկ դա նշանակում է, որ Վեհափառի առաջադրած եկեղեցաբանական հայեցակարգում հանրային կյանքում րեղ գրած հոգևոր-քաղաքակրթական արդի մարտահրավերների էությունը բացահայտող նոր մոտեցումները խարսխվում են եկեղեցական պրակտիկայի ավանդական ըմբռնումներից բխող եւ հոգևոր փորձի վրա հենված փաստարկների վրա: Ջարագովության րարբեր ձեւերով հանդես եկող աստվածաբանական այդ մոտեցումն իր հիմքում ունի նաև Նայ Եկեղեցու աշխարհայացքային այն սրբագործված չափորոշիչները, որոնք մերժում են ուղղադավանությանը հակադրվող հավաքային եւ քաղաքակրթական ցանկացած հարկադրանք:

Գարեգին Բ Վեհափառը եկեղեցաբանական հիմնահարցերի քննությանն անդրադառնում է ինչպես րեսական, այնպես էլ պարմական եւ գործնական աստվածաբանության դիրքերից: Քաջածանոթ լինելով եկեղեցական պարմությանը՝ նա առաջին հերթին համակողմանի արժեւորման է ենթարկում այդ հարցում Արեւմտ-

1 Միջազգային րեղեկարվության ակադեմիայի եւ ՄԱԿ-ի րնրեսական ու սոցիալական խորհրդի կողմից 2000 թ. Ամենայն Նայոց Գարեգին Բ Վեհափառն առաջադրվել է այդ ակադեմիայի անդամ, իսկ 2001 թ. ակադեմիայի րնրինության կողմից նրան շնորհվել է փիլիսոփայության դոկտորի աստիճան, րենս «Նայ Եկեղեցու հանրագիտարան», պրակ Ա, «Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսներ», Ս. Էջմիածին, 2008, էջ 35:

2 «Էջմիածին», 2008, Ե, էջ 12:

յան աստվածաբանական մոտեցումները: Ազգային եկեղեցական ավանդության դիրքերից նա ցույց է տալիս, որ Եկեղեցու մասին վարդապետությունն աստվածաբանական տեսական զարգացման արդյունք է, որը ձևավորվել է հավաքային տարբեր կողմնորոշում ունեցող համակարգերում և իր վրա կրում է դրանց կնիքը: Այդ համատեքստում վերլուծաբանը նախ անդրադառնում է Եկեղեցու ավանդական ըմբռնմանը: Փաստական նյութի ընդհանրացված վերլուծության հիման վրա Վեհափառը ցույց է տալիս, որ Եկեղեցու էությունը բնորոշող գծերն առկա են Աստվածաշնչում, և որ դրանց աստվածաբանական ընդհանրացումն էլ հանդիսանում է այն պարկերացումը, որով Եկեղեցին ըմբռնվում է մեկնաբանվում է որպես աշխարհի փոփոխությանը միարժեք հոգևոր կառույց: Աստվածաբանական այդ մոտեցումն ամբողջանում է այն պարկերացման տեսքով, որ եկեղեցին աստվածային շնորհի կրողն է ու պահպանում է այն աշխարհի աստվածային այդ շնորհին կարող է հաղորդակից դառնալ և բարեփոխվել միմյան եկեղեցու հետ ունեցած կապի մեջ եկեղեցական խորհուրդներն անվերապահորեն կատարելու միջոցով:

Այդ հարցում Վեհափառի աստվածաբանական համոզմունքն է, որ հավաքի ցանկացած ըմբռնում պետք է հենվի ոչ թե այս կամ այն անհատի (կրոնական խմբի կամ բարենորոգչի) սուբյեկտիվ կողմնորոշման, այլ հավաքային ընդհանրության (Եկեղեցու) կրոնական փորձի վրա: Եվ համոզված լինելով, որ աստվածաբանական այդ մոտեցումը թույլ է տալիս օբյեկտիվորեն ներկայացնել ներեկեղեցական և միջեկեղեցական կյանքի իրական հարաբերությունները՝ վերլուծաբանն այդ դիրքերից էլ արժեւորման է ենթարկում հրապարակում գտնվող եկեղեցաբանական մոդելները:

1970-ական թվականներին Վիեննայի և Բոննի համալսարանների աստվածաբանության ֆակուլտետներում և Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցու բարձրագույն՝ Զագորսկի Նոգետոբ Ակադեմիայի ասպիրանտուրայում ուսանելու շրջանում աստվածաբանական, տեսական և գործնական առումներով խորամուխ լինելով եկեղեցաբանական հարցերի մեջ՝ Վեհափառը նկատում է, որ Ի դարի երկրորդ կեսում եկեղեցաբանական հիմնահարցերն աստիճանաբար վերածվել են աստվածաբանական մրցի կիզակերի: Նա քաջ գիտակցում է նաև, որ այդ ոլորտում առաջադրված աստվածաբանական լուծումները թեև արագացրել են հավաքային միեւնույն երևույթները, այդուհանդերձ, այդ երևույթների ընկալման և մեկնության տարբերությամբ պայմանավորված՝ բազմաթիվ հարցերում տարանջատվում և հակադրվում են միմյանց: Ընդ որում, մեթոդաբանական մոտեցումների հետ կապված այդ տարբերությունները հավասարապես դրսևորվել են ինչպես Եկեղեցու էության հիմնահարցի, այնպես էլ Եկեղեցու կոնկրետ (դինամիկ) ըմբռնման ոլորտներում: Նրա քննախույզ հայացքից չի փրկվել և այն, որ Արեւմուտքում հրապարակ իջած եկեղեցաբանական հայեցակարգերից շատերն աչքի են ընկնում պրակտիկ կողմնորոշմամբ, այսինքն՝ Եկեղեցու էության և առաքելության հիմնահարցերը քննարկում և արժեւորում են հասարակական փոփոխությունների, ինչպես նաև աշխարհականացման միտումների համատեքստում:

Եկեղեցու մասին ավանդական, բարենորոգչական և մոդեռնիստական ըմբռնումների հակադրությունը, ինչպես նաև հերմոդեռնիստական (միաստիճան պրեսբիտերական, կոնգրեգացիոնալիստական և այլն) գուգահեռ կառույցների առկայությունը, դրանց եկեղեցաբանական նորովի մեկնությունները, Եկեղեցու առաքելության հետ կապված փարըմբոնողությունը, Էկումենիկ շարժման և միջեկեղեցական համագործակցության բնագավառում ընդհանրականի (ընդհանրական Եկեղեցու) և մասնավորի (եկեղեցական կոնկրետ կառույցի) փոխհարաբերության հիմնահարցը, ազգ-կրոն-Եկեղեցի առնչությունների և կրոնական համագործակցության աստվածաբանական հիմնավորման առաջնահերթությունները, ահա այն հիմնահարցերի շրջանակը, որոնք կազմում են Վեհափառ Հայրապետի եկեղեցաբանական հետաքրքրությունների ոլորտը: Եվ պետք է նշել, որ, հանձին Վեհափառի համակողմանի և հավասարակշռված մոտեցման, առնչվում ենք աստվածաբանական մի հայեցակարգի, որն իր էությամբ խառնված է Հայ Եկեղեցու սրբագործված ավանդական մոտեցումների վրա, իսկ մյուս կողմից՝ համաժեք մոտեցում է ցուցաբերում այդ հարցում արդի եկեղեցաբանական հայեցակարգերի հիմնարար մոտեցումների նկատմամբ: Ավանդականի և նորի համադրմամբ ձևավորված այդ նրբին եկեղեցաբանությունն էլ Հայրապետի կողմից ներշնչանքով մատուցվում է հայ ժողովրդին:

«Ի՞նչ է Եկեղեցին» հարցին Գարեգին Բ Հայրապետն անդրադառնում է աստվածաշնչագիրության, քրիստոնեական գոյաբանության և մեթաֆիզիկայի դիրքերից: Այդ մոտեցմամբ Եկեղեցու պարսությունը ներկայացվում է որպես Աստծու խոսքը սերունդներին մաքսիմի դարձնելու շարունակական գործընթաց: Եվ քանի որ այդ հայեցակարգի հիմնավորման գործում հավասարապես օգտագործվում է ինչպես ընդհանրական, այնպես էլ Հայ Եկեղեցու հոգևոր պրակտիկան, միանգամայն փրամաբանական է եզրակացնել, որ առաջադրված եկեղեցաբանական հայեցակարգի փարածական ֆոնը քրիստոնեությունն է, իսկ մեկնակերը՝ Հայ Եկեղեցու վարդապետությունը:

Հիմնարար այդ սկզբունքների դիրքերից Վեհափառն առաջադրում է հիմնավորում է ուղղադավան մի հայեցակարգ, որտեղ Աստվածաշնչի տեքստային մեկնաբանության հենքի վրա Եկեղեցու էությունն ամենից առաջ բնութագրում է որպես «Աստծու ժողովուրդ», «Քրիստոսի մարմին» և «Սուրբ Հոգու Տաճար» եզրերով: Եւ որ չափազանց կարևոր է, քննարկվող հիմնահարցերը գոյաբանորեն շաղկապվում են անձնավորման վարդապետության հետ, որի դիրքերից Հայոց Հայրապետը հավաստում է. «Աշխարհըն սպասում էր Փրկչին: Աշխարհը լի էր սպասումով: Հին աշխարհը բռնապիրության իր բարբերով, մարդկանց ու ժողովուրդներին օտարացնող, թշնամացնող հարաբերություններով ավելի ու ավելի էր կորցնում բարոյական իր արժեքն ու պարկերը և ճիրաններում մեղքի կապանքների ու հոգեկան փվայքանքների՝ սպասում էր ազատության, արդարության ու խաղաղության Ավետարելին: Եւ Նա եկավ ի լրումն ժամանակի: Մարդասեր Աստված Արարչական Իր

Սիրով վերաբերին ընդառաջ ելավ փկարացած եւ անկյալ մարդուն՝ առաջնորդելու նրան դեպի հավիտենական կյանքի փրկարար ուղի...»³:

Նա միաժամանակ ցույց է տալիս, որ Անձնավորված Քրիստոսը ճշմարտությունն ավանդելու համար չի սահմանափակվել միայն քարոզներով, այլ Աստվածային ճշմարտությունն արմատավորել է հասարակական կյանքում, որը դարձել է կենսակերպ եւ կենցաղի անբաժան մաս: Եվ դրանով արդեն իսկ երկրային կյանքում հավաքքի վրա կառուցված համայնական (համայնքային) կյանքով քրիստոնյաները կարողացան մերձենալ Աստծու Արքայությանը: Եվ Քրիստոս փրկագործական առաքելությունը շարունակելու համար հիմք դրեց Եկեղեցուն, որը պետք է հարապետեր աշխարհում: Այդ մեկնակերպի դիրքերից Վեհափառը հիմնավորում է նաեւ, որ եկեղեցական համայնքը, Եկեղեցին Տիեզերքի Քրիստոսի գործի շարունակությունն է եւ որ Եկեղեցին կազմված է Աստծու ժողովրդից, այսինքն՝ հանդես է գալիս որպես Կենդանի Աստծու Տաճար: Ելակետ ունենալով աստվածաշնչական այն պարզամը, թե՛ «... դուք տաճար Աստվածոյ կենդանոյ էք, որպէս ասաց Աստուած թէ Բնակեցայց ի նոսա եւ գնացից ի նոսա, եւ եղէց նոցա Աստուած եւ նոքա եղիցին իմ ժողովորդք (Բ Կոր., Զ 16)», Վեհափառը փաստում է, որ Եկեղեցին պարկանում է Աստծու ժողովրդին եւ հակառակը: Աստվածաշնչագիրական մեկնությամբ Գարեգին Բ Վեհափառը հիմնավորում է եւ այն, որ հանձին Եկեղեցու առնչվում ենք այնպիսի կենսաձեռքի, որը հավաքքի վարահությամբ եւ համայնական նկարագրով նշանավորում է նոր ժամանակների ծնունդ: Այդ դիրքերից էլ նա գրում է. «Պատմության մեջ ակնթարթ է կարճատև այն ժամանակահատվածը, որ Մարդացյալ Աստված՝ Տիեզերքի Քրիստոս, գործեց մարդկանց մեջ: Այդ ակնթարթը փոխեց ժամանակի ընթացքը՝ ամենուր հասարակելով առ Աստված Նավարքի վարահություն, Նույսի լավարեսություն, Սիրո ջերմություն, Սիրով՝ հաշտություն միմյանց եւ Աստուծո հետ: Եվ արդ, սիրելիներ, բաց է ճանապարհը դեպի Աստված, եւ մեզ է թողնված ընտրությունը»⁴:

Ակնհայտ է, որ առաջադրված եկեղեցաբանական հայեցակարգի հիմնադրույթներից մեկն էլ այն է, որ հավաքքի վրա հենված եւ Քրիստոսի կողմից հաստատված մարդկային նոր կենսաձեռք՝ Եկեղեցին, ծնվել է իր հետնորդներին աստվածային սիրով միավորելու նախաձեռնությամբ, քանի որ «Քրիստոս սիրով է շաղախում Իր Եկեղեցու ամեն մի քարը եւ կառուցում այն՝ Սուրբ Նոգու պարգևած սիրո միջոցով մեզ միացնելով Իրեն՝ իբրեւ Իր մարմնի անդամներ»⁵: Աստվածաշնչագիրական մեկնությամբ Գարեգին Բ Վեհափառը բացահայտում է Եկեղեցու էությունն արարացող ընդհանրական մի այլ հատկանիշ եւս: Նա հավաստում է, որ թեև գոյաբանորեն Եկեղեցուն փրապելոտ է հավաքական կյանքով արարահայրվող կոլեկտիվ կենսակերպը, այդուհանդերձ, նրա անդամներն ամենեւին էլ չեն զրկվում անհատականությունից: Նակառակը, «Քրիստոս, որպես սիրո գերագույն օրինակ,

3 «Էջմիածին», 2000, Ա, էջ 9:

4 Անդ, էջ 10:

5 «Էջմիածին», 2008, Ե, էջ 23:

միմյանց սիրել մեզ ավանդեց, Իր Եկեղեցին հիմնեց որպես երկնային սիրո հարկ երկրի վրա, որպեսզի մարդկային ցեղի որդիներս որդեգրության շնորհով այդ մեծ փառ Նոր զավակները լինենք: Եւ եթե այդ ընթացիքի «մի որեւէ անդամ ցավ զգա, նրա հետ ցավ զգան բոլոր անդամները. եւ եթե մի անդամը փառավորվի, նրա հետ ուրախանան բոլոր անդամները» (Ա Կոր., ԺԲ 26)⁶: Եկեղեցաբանական ընդհանրացնող մտքեցմամբ Վեհափառը հիմնավորում է եւ այն, որ Աստվածային նախախնամությամբ ձեւավորվելով հասարակական կյանքում՝ իր պարմական ընթացքի մեջ Եկեղեցին ինստիտուցիային փոխելու հասարակական նկարագիր է ստանում: Ուստի պետք է ընկալվի նաեւ այդ որակով՝ որպես հասարակական կյանքի եւ բնական պայմանների դրսևորման յուրահատուկ ձեւ:

Եւ քանի որ իբրեւ Աստծու ժողովուրդ Եկեղեցին կարիք ունի փոխադարձության, Վեհափառ Նայրապետն անդրադառնում է Եկեղեցու բնութագրական այդ որակի մեկնությանը եւս: Եւ այդ գործում նա կարեւորում է հարկապես հոգեւոր կյանքի հիմքը կազմող «Աստվածատուր հավարը» եւ այդ ակունքից բխող աստվածսիրությանը: Նավարը մեկնաբանելով որպես Աստվածային սիրո դրսևորում՝ Վեհափառը գրում է. «Իր սիրով ու ողորմությամբ Աստված հավարի լույսը շնորհեց մեր հայրերին, հավարի լույսով պահպանեց Արարարի փեշերին, դարեր-դարեր խնամեց ու աշխարհասփյուռ պահպանեց՝ հավարի լույսով առաջնորդելով ազգս հայոց դեպի Սուրբ Էջմիածին: Ընդունեց մեզ լինելու սեփական ժողովուրդ, օրհնեց հավարաբնությանը եւ բազում հաղթանակներ պարգևեց հավարի գործությամբ: Նավարով սնված ու ջերմացած՝ շքեղորեն ծաղկեց մեր մշակույթը, հավարով անմար մնացին Նայրենիքի ու ազատության սերը մեր ժողովրդի հոգում ու հաղթանակած փայլեցին Ավարայրից մինչեւ Սարդարապատ ու մեր օրերի Արցախյան ազատամարտերը»⁷: Եւ կարեւորելով փոխադարձության սկզբունքը՝ միաժամանակ հավաստում է եւ այն, որ «... աստվածսիրությունն է, որ բարի պրոպագանդան է ապահովում մարդկությանը, եւ մարդկանց հոգիները լցվում են աստվածային պարվիրաններով, ու մարդիկ գիտակցաբար իրենց կյանքը կազմակերպում են այդ պարվիրանների համաձայն՝ միմյանց սիրելու, միմյանց ներելու, միմյանց գորակցելու, մեկը մյուսի երջանկությամբ ցնծալու»⁸:

Աստվածաշնչագիրության եւ հայրաբանական ավանդության դիրքերից է մեկնաբանվում նաեւ Եկեղեցու «Քրիստոսի մարմին» լինելու հիմնադրությունը: Եկեղեցին որակելով որպես «Նարուցյալ երկնավոր Փրկչի երկրավոր բնակարան»⁹՝ Գարեգին Բ Վեհափառը փաստում է, որ Քրիստոս միաժամանակ Եկեղեցու առանցքն է եւ ծառայության կենտրոնը, քանզի Եկեղեցին մեկ է Քրիստոսով եւ իր առաքելությամբ¹⁰:

6 Անդ:

7 «Էջմիածին», 2005, Զ, էջ 49:

8 «Էջմիածին», 2000, Թ, էջ 23-24:

9 «Էջմիածին», 2000, Ա, էջ 69:

10 «Մենք ... հավարում ենք Մի, Կաթողիկե, Առաքելական եւ Սուրբ Եկեղեցու, - այդ կապակցությամբ հռչակում է Վեհափառը, - Արդարեւ, Եկեղեցին, ինչպես Քրիստոսի մարմինը, մի է եւ եզակի (ընդգծումը մերն է՝ Ա. Ք.)», «Էջմիածին», 2000, ԺԱ, էջ 10: Ըստ Վեհափառի՝ Եկեղեցու

Քրիստոսի մարմին Եկեղեցին հանդես է գալիս նաև որպես հավաքացյալների ամբողջություն, քանի որ Քրիստոսի փրկարար Խաչով է միավորվում ամենայն ինչ: Այդ մոտեցմամբ եկեղեցաբանը Քրիստոսի փրկարար Խաչին ապավինելը և նրանով միավորումը մեկնաբանում և որակում է որպես Եկեղեցու էական հատկանիշներից մեկը: Եկեղեցին որակելով որպես աննյութական այնպիսի կառույց, որն առ Քրիստոս ունեցած սիրո և հավաքի շնորհիվ վերածում է սուրբ տաճարի¹¹, միաժամանակ Հայ Եկեղեցու օրինակով Վեհափառը միանգամայն հիմնավորված կերպով ցույց է տալիս, որ «Իր օրհնաբեր ներկայությամբ, իր փրկագործ խորհրդով մեզ միշտ հովանի է եղել գործությունը Սուրբ Խաչի՝ հանդիսանալով այն նեցուկը, որին ապավինել ենք մեր ընթացքներում, այն ցույցն ու գավազանը, որով մովսիսանման հասարակականությամբ կարողացել ենք երկփեղկել ազգիս դառնությունների ու փորձանագ ալեկոծյալ ծովը: Խաչի գործությամբ անցանք Մեծ Եղեռնի գողգոթայի ճանապարհներով և վերապրեցինք՝ հասնելով խաղաղ ավերը մեր նոր ու վերածնված կյանքի»¹²:

Անշուշտ, արդի պահանջներին համահունչ եկեղեցագիտական այդ մեկնությունը նաև նոր հարցումներ է բովանդակում, սակայն անուրանալի է և այն, որ դրանք ևս կրում են Եկեղեցու խորհրդապաշարական դրոշմը՝ որպես Աստծո ժողովուրդ և որպես Քրիստոսի խորհրդապաշարական մարմին: Փաստական նյութի վերլուծական ընդհանրացմամբ՝ Գարեգին Բ Վեհափառը հիմնավորում է և այն, որ մեզանում փրկարար Խաչի հավաքը դարձել է կյանքի անբաժանելի ուղեկիցը, մեր ազգային կենսակերպը և ազգամշակութային կյանքի ներշնչանքի աղբյուրը և որ «դարերի ընթացքում խաչի ապավինությունը հայցող այս աղոթքով է ապրել ու սրբեղծել մեր ժողովուրդը: Խաչով է պսակել գմբեթները եկեղեցիների, խաչի գեղանի պարկերաբանդակները կերպել, խաչով ծաղկել հազարազանձ մատյանները աղոթալի, խաչի գովքն ու փառաբանությունը՝ որպես աղոթք ու շարական, երկինք վերառաքել (ընդգծումը մերն է՝ Ա. Բ.)»¹³:

Գարեգին Բ Վեհափառի եկեղեցաբանական հայեցակարգի համար բնութագրական են նաև Եկեղեցու՝ իբրև Քրիստոսի մարմնի ընդհանրացնող այլ մեկնություններ: Նա մասնավորապես մարմնա- նշում է, որ Քրիստոսի մարմին Եկեղեցին գոյաբանորեն ենթադրում է նաև համայնքի բոլոր անդամների փոխադարձ կապ և ամենօրյա հարաբերություն: Եվ այդ համարեքսությունն ևս կարելի է Եկեղեցու փոխադարձության երկու կարևոր գործառույթներ, որով հիմնովին մերժվում է հավաքը դիպարկել որպես Աստծու հետ ունեցած անձնական հարաբերություն (նույնն է՝ անհատական հավաքը) և երկրորդ, պրակտիկ եկեղեցական կյանքում խաչառ բացառում է ամեն մի մեկուսացում: Վերլուծաբանի հավասարության և փոխա-

մեկության հիմքերից մեկն այն է, որ եկեղեցին «... հիմնված է սիրո վրա և մերժում է ամենայն հակառակություն և արելություն, քանզի ամենասուրբ սերն է ընդհանրական սուրբ ընդամիքի ամուր պարվարը, ... միմյանց հետ կապող շաղախը», «Էջմիածին», 2008, Ե, էջ 23:

11 Տե՛ս «Էջմիածին», 2000, ժԱ, էջ 13:

12 «Էջմիածին», 2006, Զ, էջ 26:

13 Նույն տեղում:

դարձության եկեղեցական սկզբունքը մակաբերվում է նաև ասարվածաշնչական այն հավաքամբից, թե հավարի կարարյալ միության և Աստծու Որդու ճանաչման նպատակով ամեն մի հավաքացյալի փրկված է շնորհի որոշակի բաժին (Տե՛ս Եփես., Դ, 11-16):

Նոչակելով, որ «Երկնային մեր Վարդապետը հաղթեց իր խոսքին համարժեք գործերով»¹⁴, որ հասարակական և ազգային կյանքում Բերդեհեմի Լուսաստղի շողերով է հասարակվում իրական հոգու անդորրը, հաշվությունն ու երջանկությունը¹⁵, և որ մարդացյալ Աստծու նորից ծնունդ առնող Փրկչական սերը, խաղաղությունը, արդարությունը և բարին են պայմանավորում Նիսուսի հետ ժամադրությունը¹⁶, Նայոց Նայրապետն այդ ամենի հիման վրա Եկեղեցու գորացման հիմք և հավաքացյալների միավորման ու գործունեության առանցք է հռչակում Նիսուս Բրիսպոսի փրկագործական առաքելությունը: Նկարենք նաև, որ այս պարագայում Եկեղեցին ներկայացվում է իր ներքին խորհրդի մեջ՝ իբրև ասարվածային Երրորդությանը շաղախված և Ս. Երրորդության հավաքի վրա խառնված Նաղորդություն: Եվ ինչպես իրավամբ ասարվածաբանն է նկատում, եկեղեցաբանական այդ մոտեցումը հավաքացյալների հոգում կարող է վերակենդանացնել այն, ինչը հոգևոր առումով ճշմարտապես գոյություն ունի կենդանի ավանդության մեջ: Դա միաժամանակ կոչ է հավաքացյալներին՝ հոգևորի փեսիքով զինված շրջվել դեպի Եկեղեցու փեսանելի իրականություն՝ ներդաշնակորեն միմյանց զուգակցելով հավաքը և խոհականությունը: Վեհափառ Նայրապետը փաստում է նաև, որ Եկեղեցին ավելին է, քան սոսկական հասարակությունը կամ ընկերությունը, հավասարապես նաև անձերի միջև առկա ամենօրյա հաղորդակցությունը:

Իր մեկնություններում Վեհափառը նրբորեն անցում է կատարում նաև Եկեղեցու ասարվածաշնչական հիմնարար մի այլ պարկերի՝ «Սուրբ Նոգու Տաճար» լինելու մեկնությանը: Նա ցույց է տալիս, որ Եկեղեցին իրական Տաճարի և անդես (գերբնական) կյանքի ակունքի է վերածվում Սուրբ Նոգու շնորհիվ: Նամակողմանի հիմնավորելով այն, որ հավաքացյալները Սուրբ Նոգու մշտական առկայությանն ու միջնորդությանն են պարտական Եկեղեցու գործունյա անդամ կոչվելու համար՝ նա գրում է. «Այս բացարձակ նմանը չունեցող սիրո հաղորդության միջոցով է Աստված մեզ հաղորդակից դարձնում Իր Սուրբ Նոգու շնորհներին և արժանացնում Իր որդեգրությանը: Աստված Իր Սուրբ Նոգով մեզ բոլորիս դարձնում է մեկ Նոր՝ Աստծո որդիներ և ժառանգներ»¹⁷, այսինքն նաև՝ Աստծու ժողովուրդ:

Փաստական նյութի վերլուծությունն աներկբա վկայում է, որ Եկեղեցու «Սուրբ Նոգու Տաճար» լինելու Գարեգին Երկրորդի եկեղեցաբանական վարդապետության ակունքներում եւս ընկած են ասարվածաշնչագիտությունը և ուղղադավան հայրաբանության ավանդությունը: Ինչպես Նոր Կրակարանն է փաստում, Եկե-

14 «Էջմիածին», 2000, Ա, էջ 11:

15 Տե՛ս նույն փոքրում, էջ 12:

16 Տե՛ս նույն փոքրում, էջ 46-47, 68:

17 «Էջմիածին», 2008, Ե էջ 22-23:

ղեցին իրական գոյ է դարձել Սուրբ Հոգու էջքով և Նրա ներգործության և շնորհագարդման միջոցով է հանդես գալիս հարապելու գոյի կարգավիճակով: Եվ Վեհափառի գրչով Տնօրինական այդ գործընթացը մեկնաբանվում է հետևյալ կերպ. «Սուրբ Հոգու էջքով առաքյալների վրա և երկրից երկիր նրանց քարոզությամբ սկզբնավորվեց Քրիստոսի Սուրբ Եկեղեցին, աճեց ու զորացավ սիրո մեջ և միշտ պարզաբեր եղավ, երբ չպակասեց սերը Եկեղեցուց ներս»¹⁸: Եւ արգասավորվելով Ս. Հոգով՝ Եկեղեցին և հավաքացյալ հոյն սրացան նաև Հոգու պրոտոները: Այդ դիրքերից է Վեհափառը փաստում և այն, որ «Հոգեգալուստը տոնն է Սուրբ Հոգու ներգործության, շնորհագարդումը մեր անձերի ու հոգիների, որն ամրագրում է մեր մեջ սիրո ու համագործակցության ոգին, առաջնորդում դեպի ամենաբարին, ամենալավը, ներշնչում մեզ արիություն, ուժ և քաջություն՝ առանց բռնանալու յուրաքանչյուրիս մրաձեղու և գործելու ազատությանը»¹⁹:

Փաստական նյութի վերլուծությունն, այսպիսով, աներկբա վկայում է, որ եկեղեցաբանական այս հայեցակարգը մարտցվում է որպես հավաքային սկզբունքների և պարկերացումների օրգանական ամբողջություն: Եվ այդ տեսանկյունից իր փրամաբանությամբ, բովանդակային առանձնահատկություններով և հավաքային ուղղվածությամբ Գարեգին Բ Հայրապետի եկեղեցաբանությունը յուրաքանչյուր պարասխան է նաև Եկեղեցու դեմ ուղղված արդի մարտահրավերներին, քանի որ գործնականում հանդես է գալիս հավաքային անաղարպության հիմնավորման և մեկնաբանության որակով: Եվ բոլոր հիմքերն ունենք պնդելու նաև, որ քրիստոնեական մարդաբանության և մարդասիրության հիմնարար սկզբունքներն արտացոլող այս մոտեցումներն առաքելական ժառանգորդության անուրանալի փաստեր են, իրական հավաքամբ, որի հիմքում ընկած են քրիստոնեական սիրո և Եկեղեցու ասարվածային առաքելության մասին ասարվածաշնչական պարզամտները:

Ասարվածաբանական տեսանկյունից Վեհափառ Հայրապետի եկեղեցաբանությունը պետք է դրական որակել այլ առումներով էս: Այն դրական է քրիստոնեական մեթաֆիզիկայի և գոյաբանության տեսանկյուններից, քանի որ խարսխված է Ս. Երրորդության ուղղադավան ըմբռնումների վրա: Դրական է և այն առումով, որ այդ հայեցակարգն էական հարցերում հակադրվում և փառբերվում է նախորդ դարաշրջանների ասարվածաբանական միակողմանի մոտեցումներից: Գարեգին Բ-ի եկեղեցաբանությունը կենսահասարար է, որին ներհարույ է հավաքային անանց ճշմարտությունների հիման վրա առանձնահատուկի և բազմազանության ներդաշնակեցման միությունը: Ճիշտ այդպես էլ, նրա մոտեցումը ներհարույ է նաև բանավիճային ոգին, որը սակայն ոչ թե միարված է այս կամ այն եկեղեցական-ասարվածաբանական համակարգի դեմ, այլ բացառապես՝ հավաքային շեղումների և եկեղեցական ավանդությանը հակադրվող դեմոսինացիաների ու մոլորությունների դեմ: Այն վերահասարարում է եպիսկոպոսական եկեղեցու վերաբերյալ ընդհանրա-

18 «Էջմիածին», 2004, Զ, էջ 19, տե՛ս նաև «Էջմիածին», 2008, Ե, էջ 26:

19 «Էջմիածին», 2008, Ե, էջ 22:

կան ավանդական մոտեցումը և հակազդեցություն մեջ է միայն մոդեռնիզմի արավարձոր դրսևորումների հետ:

Ավելացնենք նաև, որ Վեհափառ Տալապետի աստվածաբանական մոտեցումների կիզակերպում գրավող եկեղեցաբանական լուծումներն անմիջականորեն կապված են նաև հավաքային հիմնարար նշանակություն ունեցող փրկագործական վարդապետության հետ և բխում են նրանից: Դա ուղղակի վկայությունն է այն բանի, որ աստվածաբան նվիրապետի կողմից եկեղեցաբանությունը դիրարկվում է որպես դավանաբանության հետ սերտորեն կապված և եկեղեցական դավանանքից ուղղակի բխող իրողություն: Այդ համարեքստում պետք է կարևորել չափազանց էական մի այլ միտում ևս: Եթե մեթաֆիզիկական և գոյաբանական փեսանկյունից Վեհափառ Տալապետի եկեղեցաբանությունը սերտորեն շաղկապված է աստվածաշնչագիրական և հայրաբանական ուղղադավանության հետ, ապա կրոնական փորձի փեսանկյունից այն սերտաճում է ընդհանրական և Տալ Եկեղեցու պարմության հետ, ինչն էլ հանդիսանում է աստվածաբան Տալապետի եկեղեցագիրական մոտեցումների պարմական հիմքը:

Եկեղեցաբանական այս հայեցակարգի հիմնարար բնութագրումների շարքում պետք է կարևորել աստվածաբանական մրաժողության հիմնարար մի այլ սկզբունք ևս, համակարգային մեկնաբանությունը: Այդ մոտեցմամբ աստվածաբան նվիրապետը նշանակություն և իմաստ է վերագրում կրոնական երևույթներին: Գարեգին Բ Տալապետն այդ համարեքստում է անդրադառնում Եկեղեցու առանցքային բնութագրիչներից հաջորդի՝ ծառայության համակողմանի արժեուրմանը: Արդի հոգևոր և հասարակական կյանքի խորն ընկալմամբ նա այդ հիմնահարցի եկեղեցաբանական մեկնաբանության գործում մեկնակերպային է համարում այն, որ «Բարդ աշխարհն է, դժվարին աշխարհն է հավաքավոր հոգի կերպելը, և մարդկային հոգում հավար գերեղելը, Աստծո բնակարան հաստատելն ամենաբարդ և ամենադժվարին աշխարհն է: Այն առաջին հերթին պահանջում է կենդանի օրինակ և այդ կենդանի օրինակը նախ մենք՝ եկեղեցականներս պետք է ներկայացնենք մեր ժողովրդին: Որքան էլ քարոզենք, ինչ գրականություն էլ որ պարբաստենք, արդյունքը բավարար չի լինի և արդյունք չի փա, եթե չլինի կենդանի քարոզչությունը»²⁰:

Աստվածաբանական, պարմաբանասիրական և ազգային կյանքը բնութագրող այլ օրինաչափությունների համադրության դիրքերից անդրադառնալով եկեղեցական ծառայության էական հարկությունների բացահայտմանը՝ Վեհափառը հիմնավորում է, որ այդ մոտեցումը թույլ է տալիս խորապես յուրացնել և արժեուրել Եկեղեցու ինչպես գործառնության, այնպես էլ պարմականության առանձնահարկությունները: Տալապետը հաջորդաբար անդրադառնում է նաև եկեղեցական ծառայության ձևերի և դրանց գործառնական առանձնահարկությունների վերլուծական արժեուրմանը: Անվերջի և վերջավորի, իռացիոնալի և ռացիոնալի,

20 «Էջմիածին», 2007, ժԱ, էջ 17:

գերբնականի և բնականի փոխհարաբերության մեկնությամբ մարմանշում է այն մեխանիզմների ամբողջությունը, որոնց օգնությամբ բացահայտում է եկեղեցական ծառայության էությունը: Իսկ վերջինս նրա կողմից անբակտերիոն կապվում է Ավարարանի քարոզչության (հավարքի), քրիստոնեական անսակարկ սիրո և աննկուն հավարարմության հետ: Եկեղեցական պարմության ընդհանրացված վերլուծությամբ նա ցույց է տալիս, որ «Ավարարանի քարոզչության հետ մարտիրոսությունը տարածվեց ժողովուրդների ու ազգերի մեջ՝ որպես բարոյականության մեծագույն դրսևորում, անսակարկ սիրո և աննկուն հավարքի ու հավարարմության արտահայտություն, իբրև մահ իմացյալ, որ անմահություն է»²¹:

Մերժելով քրեականի և անտես Եկեղեցու, հավասարապես նաև՝ Եկեղեցու գործառնության աշխարհիկ և հոգևոր քրեականությունների հակադրության կամ դրանք առանձնության մեջ դիտարկելու ծայրահեղ մոտեցումները՝ Գարեգին Բ Վեհափառը խորհրդապաշտական աստվածաբանության նրբին մոտեցմամբ եկեղեցական պրակտիկայում հավիրենականի ու անփոփոխի կողքին արժեւորում է նաև վերջավորն ու սահմանափակը: Այդ դիրքերից նա ուրվագծում է Եկեղեցու ծառայության ու գործառնության մի այնպիսի համայնապատկեր, որտեղ քրիստոնեական սիրով շաղախված հոգևոր և աշխարհիկ գործառնությունները դիտարկվում և արժեւորվում են ներդաշնակ համագործակցության մեջ, իսկ դրանց միջև առկա կապին համապարփակ տեսք է տրվում:

Ահա թե ինչու անդրադառնալով հասարակության զարգացման շրջափուլերի հոգևոր հիմքերի և դրանցում Եկեղեցու պարմական դերի արժեւորմանը՝ աստվածաբան Նայրապետը փաստում է, որ Եկեղեցու ծառայության և ընդհանրապես եկեղեցական պրակտիկայի քրեականությունից հոգևորը և հասարակական օրգանապես կապված են միմյանց: Եւ քանի որ հասարակության հոգևոր պրակտիկայի համար ուղենիշ է հանդիսացել Եկեղեցու ծառայության էությունը բնութագրող այն համոզմունքը, թե՝ «... Սիրո հաղթանակն է Քրիստոս. Աստուծո Սերն է առ մարդը, մարդու Սերը առ Աստված, մարդու Սերը առ իր նմանը»²², այդ մեկնակերպից Նայ Եկեղեցու նվիրապետը ընդհանրացնելով փաստում է, որ հայ ժողովրդի պարմությունը հոգևորի և աշխարհիկ ներդաշնակ գոգորդման պարմություն է, որ հավարքի և գործի, հոգևորի ու աշխարհիկի, Ավարարի և Սարդարապարի ճանապարհով է մեր ժողովուրդը դարձել «Աստուծո սեփական ժողովուրդ»²³: Այդ ամենով հանդերձ եկեղեցագիտական այդ մոտեցմամբ Գարեգին Բ Նայրապետն անվերապահորեն հավաստում է, որ իր ծառայական կերպի մեջ Եկեղեցին հանդես է գալիս որպես անտես հոգևորի և քրեականի բաղադրարարների գոյաբանական ամբողջություն: Ուստի պետք է եզրակացնել, որ այդ ներդաշնակությունը մերժելու ամեն մի փորձ սխալ է և՛ աստվածաբանական առումով, և՛ պարմականորեն: Նավասարապես անթույլատրելի և անընդունելի է նաև այդ ներդաշնակության

21 «Էջմիածին», 2005, Թ, էջ 7:

22 «Էջմիածին», 2000, Ա, էջ 11:

23 Տե՛ս անդ, էջ 68:

որևէ կողմի գերագնահատումը և բացարձակեցումը: Բանն այն է, պարզաբանում է ասարվածաբանը, որ իբրեւ գույր հոգեւոր իրողություն՝ ծառայությունը դրսևորվում է որպէս միանգամայն բարդ և բազմաշերտ ոլորտ:

Այսպիսով, ներեկեղեցական կյանքը համակողմանի արժեւորելու դիրքերից Գարեգին Բ Նայրապետը եկեղեցական ծառայությունը որակում է որպէս բազմաբևեռ գործընթաց: Սակայն նրա րեսադաշտից չի վրիպում և այն, որ հայրնի սահմաններում Եկեղեցու ծառայությունը կարող է ուղեկցվել նաև որոշակի խզման կերպերով, որոնց ազդեցությամբ եկեղեցական ավանդական պրակտիկան կարող է շաղկապվել «համագործակցության նոր ուղիների» որոնման հետ: Ասարվածաբանն այդ ոլորտի վերլուծությանն առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձնում, քանի որ նշված գործընթացը սերտորեն կապված է ընդհանրության (Եկեղեցու) հավաքալին հիմնարար սկզբունքների հետ: Նաև այն պարճառով, որ դրանց մեկնաբանության գործում առաջադրվել են ասարվածաբանական րարքեր (երբեմն՝ հակադիր) մոտեցումներ և րարքեր մեթոդաբանական սկզբունքներ: Այդ իսկ պարճառով էլ նրա աշխարհընկալմանը լիովին հարիւր է ուղղադական այն համոզմունքը, որ «Եկեղեցու գորությունը համայն հավաքացյալ ժողովրդի ճշմարիտ հավաքն է: Ճշմարիտ հավաքով միավորվում և լինում ենք րաճար Սուրբ Նոգու: ... Մեր հոգեղեն րաճարացումը Սուրբ Նոգով իրականություն է դառնում հարկապէս աղոթավայր-սրբաբեղիների օրհնաբեր հարկի ներքո՝ ընդհանրական ու աղոթաշաղախ միությամբ»²⁴:

Անվիճելի է, որ Եկեղեցու ծառայության ասարվածաբանական վերլուծության և մեկնության հավասարակշռված արժեւորումներով Գարեգին Բ Վեհափառը պահանջվող ուշադրությամբ է վերաբերվում այն փաստին, որ մարդու և Ասրծու միավորմանը միւրված Եկեղեցու խորհրդավոր կյանքը հասարակական-քաղաքական րեղաշարժերի և զարգացման գործընթացներում հանդէս է գալիս որպէս բաց համակարգ: Դրանով եկեղեցաբանական նրբին և հավասարակշռված մոտեցմամբ շեշտադրվում է, որ Եկեղեցու ծառայական բազմաշերտությունը յուրաքիպ երկխոսություն է, որի միջոցով քրիստոնեական համայնքի խորհրդավոր կյանքը, ասարվածսիրությունն ու ծառայասիրությունը ներդաշնակ կերպով զուգակցվում են նույն այդ հավաքալին ընդհանրության մարդկային ջանքերի՝ քաղաքական, քաղաքացիական, հասարակական, ազգային և այլ պարտականությունների հետ: Այլ կերպ ասած՝ նա առաջադրում և հիմնավորում է այն թեզը, որ պրակտիկ կյանքում Ասրծո ժողովրդի վկայությունը մարմնավորվում է նաև աշխարհիկ գործողությունների և պարտավորությունների րեսքով:

Նանրային կյանքի առանձնահատկությունների հետեւողական վերլուծությամբ Վեհափառ Նայրապետը հանգում է այն հետեւության, որ պրակտիկ կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտներում մարդն առաջնահերթ կարիք ունի օրարումը հաղթահարելու և մարդասիրական հարաբերություններ հասարաբելու: Իսկ հասարակարգերը փորձ

24 «Էջմիածին», 2007, ժԱ, էջ 8:

են կարարում այդ առաջնահերթությունները լուծել մարդակենտրոն մոտեցմամբ՝ մարդու լիակարար ինքնավարության, ինքնորոշման և բազմակարծության հիման վրա, ինչը շար անգամ ծայրահեղ տեսք է ստանում: Նախասական այդ միտումներն էլ, փաստում է աստվածաբանը, ի վերջո հանգեցնում են այն բանին, որ «... զուր աշխարհիկի հետևորդները հոգևոր արժեքների և ավանդությունների քննադատությամբ փորձում են նվազեցնել Եկեղեցու և կրոնի դերը հոգևոր և բարոյական արժեքների ձևավորման և պաշտպանության գործում, մեկուսացնել այն հանրային կյանքից: «Խղճի ազատությունը» մեկնաբանվում է իբրև ազատություն խղճից, ազատություն երկրպագելու ոչ թե Աստծուն, այլ այլազան կուռքերի, ներառյալ դրամը, իշխանությունը և այլն: Աշխարհայնացված աշխարհի արժեքները, փաստորեն, փոխակերպվում են, և կրոնը դառնում է «ազալ շուկայի» առարկա»²⁵:

Եվ քանի որ վերլուծական այդ դաշտում ականա խաչվում են նաև ավանդական և մոդեռն, եկեղեցաբանական հետևողական լուծումներով աստվածաբանը մարնանշում է այն ճանապարհը, որը համաշխարհայնացման խառնարանում կարող է տանել դեպի հասարակական կեցության ամբողջական արժեքներում, համամարդկային և միջբաղաբակրթական արժեքների ներդաշնակեցում, ազգակրոնական և ազգամշակութային ինքնության վերարտադրություն: Վարահ լինելով, որ Եկեղեցին չի կարող կողմնակի դիրքորդի կարգավիճակով շրջանցել արդի մարդու գոյաբանական պահանջները՝ Վեհափառը գտնում է, որ այդ հիմնահարցերն անհրաժեշտաբար պետք է քննարկել նաև եկեղեցական ավանդության շրջանակներում, բյուրեղացնել հոգևորի՝ քրիստոնեական մարդասիրության ոսպնյակով, քանի որ մարդու էության և բնության հետ կապված ցանկացած հայեցակարգ և տեսություն կամա թե ականա հարաբերվում է նաև կրոնական մոդելի հետ:

Փաստական նյութի ընդհանրացնող վերլուծությամբ Գարեգին Բ Վեհափառը ցույց է տալիս, որ համաշխարհայնացման միասնացնող հեռանկարի միակողմանի ընկալումն ու մեկնությունը չափազանց միաձել է և կենտրոնաձիգ: Այն հաշվի չի նստում ո՛չ ազգային, ո՛չ հոգևոր և ո՛չ էլ քաղաքակրթական բազմազանության հետ: Այդ իսկ պատճառով էլ նրա կողմից առաջադրում է եկեղեցաբանական մի այնպիսի մոդել, որն այդ հարցում առաջնային է համարում քաղաքակրթությունների և մշակութային երկխոսությունը: «Արդի համընդհանրության գործընթացները կարող են համամարդկային նպատակների ծառայել, սրելով մնայուն ու ժողովուրդներին փոխադարձաբար իրար կապող արժեքներ ոչ թե ազգային մշակութային տարբերակիչ հատկանիշների ոչնչացմամբ, այլ մշակութային ու արժեքային հաղորդակցությամբ և փոխհարստացմամբ»²⁶: Եկեղեցաբանական այդ հիմնադրույթի դիրքերից Վեհափառը գերապատվություն է տալիս արժեքային այն մոտեցմանը, որն արդի մարդու էկզիստենցիալ պահանջմունքների բավարարման օրգանապես շաղկապում է հոգևորի և նյութականի կարարյալ ներդաշնակեցման հետ: Որպես աստվածային պատկերի կրող՝ մարդն առանձնահատուկ արժեք է: Եւ

25 «Էջմիածին», 2006, Թ, էջ 17:

26 «Էջմիածին», 2005, Զ, էջ 38:

որպեսզի նա իրապես համապատասխանի այդ կոչմանը, ընտրության իր հնարավորությունը պետք է ծառայեցնի Աստծուն մերձենալուն և բարի գործերին: Այդ մտքեցմամբ աստվածաբանը հավասարապես շեշտում է նաև Եկեղեցու աշխարհիկ պատասխանատվությունը, քանի որ հավաքացյալ մարդը և՛ Եկեղեցու անդամն է, և՛ աշխարհիկ հարաբերությունների կրողը: Վկան՝ հայոց բազմադարյա պատմությունն է և ներքնապես այդ պատմությանը շաղախված կրոնը և Եկեղեցին: Այդ միասնությունն է այն հիմքը, պնդում է աստվածաբանը, որի արդյունքում «... քրիստոսանմանություն եղավ ամբողջությամբ մեր քրիստոնեական պատմությունը, և նրա էջերը՝ ավերարանական կենդանի ընթերցումներ (ընդգծումը մերն է՝ Ա. Ք.)»²⁷: Այդ դիրքերից է Վեհափառ Նայրապետը կորականապես մերժում նաև համաշխարհայնացման խառնարանում ակտիվորեն դրսևորվող առաքելությունների մրցակցության արաբավոր պրակտիկան և հասարակական կյանքում հոգևորի ու աշխարհիկի ներդաշնակեցման հիմք է համարում ազգամշակութային ավանդությունների հետ կապված ներկայացուցչական կառույցի, մեր պարագայում՝ ազգային Եկեղեցու հոգևոր արժեհամակարգը: Եվ վստահ լինելով, որ մեր ազգային կյանքում, «... մեր արմարներում զգում ենք Արարարի լանջին Նոյյան որթաբունկի ավշի քաղցրությունը»²⁸, նա նույնչափ կարևորում է այն, որ հայն ուր էլ լինի, չի կարող իր «... հոգում մարել Աստվածաբարձի այն հողի կանչը, որ թաթախված է նախնյաց արյուն-քրտինքով, որ շաղախված է հիշատակներով ու սրբություններով, որից այնքան աղոթք է խնկարկվել առ Աստված»²⁹:

Աստվածաշնչագիտությունից բխող եկեղեցաբանական այդ լուծումները թույլ են տալիս փաստել, որ Եկեղեցու գոյաբանական ամբողջությունն արժեւորելով աստվածաբանական հայեցակարգային ըմբռնումով՝ Գարեգին Բ Վեհափառը հաջորդական քայլերով բացահայտում է Եկեղեցու տեսանկյունի և անտես խորհրդանշանների հարաբերակցությունը: Վեհափառը հիմնավորում է, որ անտես Եկեղեցին «... ծննդավայրն է հայ հոգու, մեր հոգևոր ազգային ինքնության աներեր սյունը, անառիկ ամրոցը ազգիս, մեր տխրության փարատողն ու երջանկության ճանապարհը և հույսի ապավինը: **Եկեղեցին նաև մեր ազգային ամբողջականության հոգևոր մարմնացումն է, հոգևոր մեր Նայրենիքը** (ընդգծումը մերն է՝ Ա. Ք.)»³⁰: Աստվածաբան Կաթողիկոսը նույնչափ կարևորում է նաև տեսանկյուն Եկեղեցու գործառնական դերը և ընդհանրացնող մտքեցմամբ այն արժեւորելով իր պատմական ընթացքի մեջ՝ պնդում է, որ «հոգևոր հայրենիքի» պարկերը թերի և միակողմանի կլինի առանց այնպիսի անանց արժեքի, ինչպիսին պատմական հայրենիքն է: Եվ քննարկվող եկեղեցաբանական հայեցակարգում **հայրենիքի գաղափարն օժտվում է հավասարազոր սրբությամբ**, քանի որ նրա բարձրագույն դրսևորումն է համարվում ազգային պետությունը, որի հետ Եկեղեցու կապն

27 «Էջմիածին», 2008, Ե, էջ 19:

28 «Էջմիածին», 2001, Ե, էջ 11:

29 Անդ.:

30 «Էջմիածին», 2005, Զ, էջ 10:

ու առաքելությունը մեկնաբանվում է որպես աստվածային սիրո և յույսի դրսևորման ձև, որպես **«Նայկյան մեր զարմի» առաքելության ուղենիշ**: Ահա թե ինչու Գարեգին Բ Վեհափառն ընդհանրացված ձևով պնդում է, որ **Եկեղեցու առաքելությունից մեկն էլ Նայրենիքի նկատմամբ սերն է**³¹:

Նայոց Նայրապետի համար մեծ աշխարհի այս փոքրիկ հողակտորը որակվում է որպես «թանկագին և սրբազան մասունք», «Արարարով չափված ազգային բազմահազարամյա պատմության վկայությունների կենդանի վավերացում»: Նայրենիքը սրբազան է, այն ազգային և հասարակական կյանքում Աստծո նկատմամբ սիրո փոխադարձումն է: Նայրենիքը սուրբ է և անձեռնմխելի իր ազատությամբ, իր այնքան թանկ ու նվիրական անկախ պետականությամբ: Այդ ամենի առհավարչյան կարելի է համարել հայ ժողովրդին ուղղված Վեհափառի սրբի խոսքը. «Այսօր նաև մեր ժողովրդի արի կամքով կանգնեցվել է հայոց պետականության յույսի խորանը, թեև բազում զրկանքներով, բազում փառապանքներով, բազում կորուստներով, սակայն թանկ ու նվիրական յուրաքանչյուր հայորդու համար հայոց անկախ պետականությունը, որ փեսիլք ու երազ է եղել դարեր շարունակ հայորդու համար, որ նվիրական բաղձանք է եղել յուրաքանչյուր հայ հոգուց ներս, որով ապրել ու գործել է յուրաքանչյուր զավակ մեր ժողովրդի ...: **Գոհություն և փառք ենք առ Աստված բարձրացնում, որ աննկուն ոգին ու կամքը մեր ժողովրդի նպատակաուղղված թանկ ձեռքերով հայոց անկախությունը ամրագրելուն, հայոց պետությունը՝ քրիստոնեական պետություն ձևավորելուն, կերպելուն** (ընդգծումները մերն են՝ Ա. Բ.)»³²:

Նայրենիքն ընկալելով որպես հայ ժողովրդի արյամբ ու հանճարով հանգուցված և աստվածությամբ կնքված բազմադարյա ճանապարհների հանգուցակետ՝ Վեհափառ Նայրապետը չի սահմանափակվում միայն այսօրվա իրողություններով: Նա իր պրպարուն միտքն ուղղորդում է դեպի ապագա՝ և հույսով ու հավատով կոչ է անում հանուն այդ գալիքի գերծ մնալ ինքնահանգստացումից, անմնացորդ նվիրվել և փայփայել մեր ազգային պետականությունը, բոլոր ուժերն ու միջոցները «սիրաշաղախ պարապխանաբարության և պարավորվածության» անմնացորդ ողջակիզել հզոր հայրենիք կերպելու աստվածահաճո գործին: «Այսօր մենք, շնորհիվ քաջագուն մեր զավակների, վերստին կերպել ենք հայոց անկախ պետականությունը, ազատագրել ենք Արցախը, սակայն անավարտ է. ամբողջական չէ փակվին 1,5 միլիոն հայորդյաց երազը և փեսիլը՝ հանուն որի նրանք ընկան, մարտիրոսացան, նահապակվեցին: Այդ երազը հզոր Նայրենիքի կերպումն է, այդ երազը բարեշեն Նայրենիքի սրելծումն է, այդ երազն այնպիսի Նայրենիքի սրելծումն է, որպեղ հայորդիք կարողանան իրենց սրելծագործ աշխարանքով ապրել խաղաղ ու անվրդով (ընդգծումը մերն է՝ Ա. Բ.)»³³: Ազգային այդ առաջնահերթությունների

31 Տե՛ս «Էջմիածին», 2000, Ա, էջ 67:

32 «Էջմիածին», 2000, Ժ, էջ 13:

33 «Էջմիածին», 2001, Դ, էջ 32-33:

թվում Վեհափառի հայեցակարգում անդրադարձ է կատարվում նաև պերություն-Եկեղեցի հարաբերությանը:

Եվս մեկ բնորոշ առանձնահատկություն: Եկեղեցաբանական արժեւորումներում Վեհափառի խորաթափանց հայացքն ուղղվում է նաև հավաքքի էությունը բացահայտող հիմնարար այնպիսի հասկացության վերլուծական արժեւորում, ինչպիսին է «սրբացում» հասկացությունը:

Սրբացման երևույթների հետազոտական ուսումնասիրության գործում Նայոց Նայրապետը լայնորեն կիրառում է աստվածաբանության ֆենոմենոլոգիական մեթոդը: Դա վերլուծաբանին թույլ է տալիս հոգևոր փոխազդեցությունները դիտարկել պարմականությունից դուրս՝ իբրև գույր հավաքքային երևույթներ: Այդ դիրքերից անդրադառնալով «սրբացում» երևույթի իմաստային վերլուծությանը՝ Վեհափառն այն որակում է որպես կրոնի համար էական նշանակություն ունեցող կարեգորիա: Նա ցույց է տալիս նաև, որ ինչպես անհատական, այնպես էլ՝ հասարակական մակարդակներում սրբացման գործընթացներն ուղղորդված են դեպի հավաքքային հիմնարար նշանակություն ունեցող երևույթներ, պարկերացումներ և գաղափարներ և սերտորեն կապված են դրանց հետ: Այդ հարցում Վեհափառի համոզմունքն այն է, որ «Այնպեղ, ուր Աստված չկա, այնպեղ, ուր Աստված չի կարող բնակվել, այնպեղ սկսվում է սրեղծագործական խաթարումը, ավերը, թալանը, մսխումը և կործանումը»³⁴: Կրոնի ֆենոմենոլոգիական մեթոդի կիրառմամբ Վեհափառ Նայրապետը հետապնդում է մի այլ նպատակ ևս՝ հոգևոր կյանքում արմատավորել այնպիսի իմաստային նշանակություն և վարքագծի այնպիսի նորմեր հաստատել, որոնցով կազմված «սրբության կամարը» կարողունավորի ինչպես եկեղեցական հարաբերությունները, այնպես էլ այդ «կամարով անցնող» հասարակական և անհատական այլազան գործոնները:

34 «Էջմիածին», 2007, ժԱ, էջ 46:

ՊԱՏԱՐԱԲԱՆԱԴՐԱԿԱՆ

ՄԵՐԻ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

ՆԱՅ ԵԿԵՂԵՑԱՇԻՆՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՎԵՐԵԼՔԸ

Կամոքն Աստուծոյ եւ մեր ժողովրդի ընտանեացն փառք փարի առաջ՝ 1999 իողովրդի 27-ին, Լուսավորչի գահակալ ընտրվեց Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Հայրապետը:

Որպէս ԻԱ դարի առաջին ընտրյալ Հայրապետ՝ Գարեգին Բ սրբազնագոյն Կաթողիկոսը իր ուսերին կրեց Հայոց Հայրապետութեան ծանրագոյն լուծը եւ Սուրբ Էջմիածնի խորհրդով ապավինելով Աստուծոյ ու իր ժողովրդի իմաստութեանը՝ ձեռնամուխ եղաւ առաջին հերթին Մայր Աթոռի եւ միաբանութեան ներքին կյանքի կազմակերպմանը, ուսումնական հոգեւոր հասարակութիւններու հզորացմանը, որը պիտի իրական դարձնէր դառնար այսօրվա հավաքական, հոգեւոր արժանիքներով հարստացած երիտասարդ միաբան եկեղեցականներու, որոնցից շատերը Մայր Աթոռում, Գեորգյան եւ Վազգենյան ճեմարաններում սրանձնել են դասախոսական եւ վարչական շար գծովին ու պատասխանատու աշխատանքներ:

Մեր ասելիքից դուրս են հոգեւոր բոլոր բնագավառները, որոնք այսօր Գարեգին Բ Հայրապետի հոգածութեան ներքո առաջ են փարվում:

Մասնագիտութեամբ լինելով ճարտարապետ՝ հպարտութեամբ եւս ապրում այն ամենի համար, որ մեր սիրելի Վեհափառը վստահ եւ գեղեցիկն ունեցած իր մեծ սիրով, իր հոգեկան արիւթեամբ արել եւ անում է հսկայածավալ այն եկեղեցաշինութիւնը, սրբեղծագործող ու անընդհատ շինող իր հարկութեամբ, որ քաղաքական կացութեան արդիւնքում մեզանում մոռացութեան էր փրկել անցած յոթ փաստանայակներում:

Բոլոր փեսակի հասարակական եւ անհատական մեծ ու փոքր շինութիւններու կառուցման մեջ ճարտարապետի սեփական ճաշակով եւ ձեռնարկով կառուցի հարակազմային, ծավալաւարարածական լուծումները, որոնք հարմարեցվել են փեղանքին եւ բնութեանը՝ միաձուլելով արվեստն ու բնութիւնը:

Կրօնական հոգեւոր կառույցներում ճարտարապետները հարազատ մնացին Առաքելական Եկեղեցու խորհուրդներին, ծեսերին, որոնց հեղինակները հոգեւորականներն էին եւ որոնց մարտկոցումներն էլ իրականութեամբ դարձրեցին հոգեւորական ճարտարապետները: Եւ քանի որ հոգեւոր կառույցները գլխավոր ազդակ հանդիսացան մշակութիւն եւ արվեստի զարգացմանը, իրենք էլ խթանեցին ընդհանրապէս ճարտարապետութեան զարգացումը:

Նայ քաղաքակրթության հիմքերից են հոգևոր - մշակութային կառույցները, որոնք ձևավորվեցին հազարամյակների ընթացքում՝ անասան պահելով հավարքին նվիրված փաճարի կառուցման սկզբունքները՝ միաժամանակ զարգացնելով և հղկելով մշակույթը և արվեստը:

Նոգին անմահ պահելու ճանապարհին հոգևոր արվեստագետները և առաջնորդները երկրի վրա թողեցին իրենց մտքի, ճաշակի գերագույն արտահայտությունները, որոնք այժմ մենք անվանում ենք մշակութային ժառանգություն:

Մշակույթի հետ երկար պարիների շփումը, գեղեցիկի զգացողությունը, նրբին ճաշակը հոգևոր գործիչներին առաջնորդեցին դեպի արվեստի բարձրագույն գահ, որով հնարավորություն ընձեռեցին ազգի մշակույթը աշխարհին ներկայանալի դարձնելու և այսօր մրցելու մշակութային ժառանգության համաշխարհային գանձարանը:

Նոգևոր իշխանությունը հնարավորություն է տվել հայ կաթողիկոսներին կառուցել ի փառս իրենց և հոգուր ազգային մշակույթի և ճարտարապետության. Ներսես Շինարար, որի մտքի և ճաշակի արգասիքը հանդիսացավ Զվարթնոցի Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ փաճարը, Կոմիտաս կաթողիկոս - Սուրբ Նոյսիսիմե, Եզր Կաթողիկոս - Սուրբ Գայանե, փաճարներ, որոնք հայ ճարտարապետության աղամանդակու թագի գոհարներն են:

Վառ երևակայության և ճաշակի փեր ճարտարապետի անձնական նկարագիրը և գործելակերպը բավարար չեն, եթե նրա հնարավորությունները չեն ուղղորդվում պարզվիրատուի ցանկություններով, առաջարկով և ճաշակով:

Ինչպես շատ կաթողիկոսներ, Գարեգին Բ Կաթողիկոսը նույնպես հոգևոր և մշակութային մեծ ծրագրեր է փայտալել, որոնց իրագործման համար առիթը կաթողիկոսական գահն էր: Մինչ կաթողիկոսական աթոռը՝ Արարաբյան թեմի առաջնորդության պարիներին ձեռնարկած աշխարանքները իր ժամանակի համար համարձակ և բազմաթիվ էին. Նորքի զանգվածի Սուրբ Սարգիս եկեղեցու կառուցումը, Մաշտոցի փողոցին հարող Սուրբ Սարգիս եկեղեցու զանգակարանը, Սեանի դպրարանը և եկեղեցին, Սեանի վանքային համալիրի եկեղեցիների վերականգնումը, Նորագավթի վանքային համալիրի վերականգնումը...

Քսաներորդ դարի իննսունականների սկիզբին վերջ դրվեց մի համակարգի, որ մինչ այդ նոր հոգևոր կառույցների՝ եկեղեցիների կառուցումը արգելված էր մոտավորապես մեկ հարյուրամյակ: Եթե հաշվի առնենք նաև այն հանգամանքը, որ փասնոր և փասնիներորդ դարերը ոչ մի նշանակալից հոգևոր կառույց չստեղծեցին քաղաքական անբարենպաստ իրադարձությունների ու պարերագմների պարճառով, ապա պարզ է դառնում, որ եկեղեցաշինության արվեստը երեք հարյուր փարի զարգացում չունեցավ: Նասարակական- քաղաքական նոր պայմաններում Նայ Առաքելական Եկեղեցու համար սկսվեց նոր՝ հոգևոր վերելքի ժամանակաշրջան՝ առկա բոլոր խնդիրներով: Վերելքը ապահովելու պայմաններից առաջնայինը Նայասարանի փարբեր շրջաններում հոգևոր դասի առավել ամրապնդման հետ միաժամանակ նաև Առաքելական Եկեղեցին հոգևոր սպասավորներով ապահովելն ու

վերջիններիս հոգևոր կրթություն փալն էր: Նաջորդ խնդիրն էր Առաքելական Եկեղեցուն վերադարձնել իր կառույցները (վանքերը, եկեղեցիները). հանգամանք, որը նույնպես պետք է ապահովեր Հայ Եկեղեցու հոգևոր վերելքը:

Իննսունականների սկզբի հասարակական-քաղաքաան իրադրությունից օգտվեցին նաև շատ աղանդներ, որոնք իրենց սարդոստրայնը գործեցին Հայաստանի տարբեր շրջաններում: Սա նույնպես կարևոր խնդիր էր: Դեռևս Արարապյան թեմում առաջնորդական փոխանորդի պաշտոնավարության շրջանում՝ 1996-ին, Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոս Ներսիսյանը ձեռնարկեց Սեանի Վազգենյան դպրանոցի կառուցումը: Պարվիրված նախագծի հեղինակն էր Օլեգ Շոկոևը:

Դպրանոցը կառուցվեց Սեանի թերակղզու հյուսիսային կողմում՝ բլրի տակ, ուր նախկինում եղել էին վանականների կացարաններ: Կար պահպանված մեկ հարկանի մասնաշենք, որը համայնավարական կարգերի ժամանակ օգտագործվում էր որպես հանգստյան տուն: Այս կառույցից հյուսիս-արևելք՝ վանական կառույցներին հարույկ մեկ բակի շուրջ ձևավորվեց երկհարկանի, կիսանկողային հարկաբաժնով դպրատուն: Դա հարյուրամյա դադարից հետո առաջին համարձակ քայլը եղավ կերպելու նման կառույց, ուր այժմ հոգևոր կրթություն են ստանում ուսանողները: Շենքը հյուսիս-արևելք անկյունով տեղադրված մի կառույց է, որի արևմտյան թևը մեծ կամարակապ բացվածքով միանում է հին մասնաշենքին: Դեպի լիճը նայող արտաքին ճակարդ լուծված է կամարակապ բաց պարզգամբներով: Կառույցը իրականացված է մոխրագույն բազալտ քարերով: Քարի գույնի պասիվությունն է, որ համալիրը միաձուլում է տեղանքին, եւ միայն մոտ տարածությունից այն դառնում է ավելի ցայտուն եւ ընկալելի: Շենքի երկու հարկերում տեղավորված են հարմարավետ կացարաններ ուսանողների համար՝ լոգարանով, փոքր նախասրահով: Դպրատունը ունի մարզադահլիճ, ճաշարան, գրադարան: Դպրատան բակում միաժամանակ կառուցվեց փոքր չափերի մի եկեղեցի, որի նախագծի հեղինակն էր Բաղդիկ Արզումանյանը: Այն հատակագծում վեց պարաձև խորաններով, արևելք-արևմուտք առանցքով, արևմուտքում գույզ սյուներով շրջափակված կամարակապ մուտքով կառույց է՝ տեղադրված ոչ շատ բարձր հարթակի վրա: Արտաքուստ այն տասներկու նիստերով ձևավորված եռահարկ մի կառույց է՝ պսակված ժուրնոդայով: Եկեղեցու ծավալարարածական լուծումները հիշեցնում են Անի քաղաքի Նովվի եկեղեցին: Այսպիսով, առաջին անգամ երկար դադարից հետո սկիզբ դրվեց նոր հոգևոր կրթական համալիրի՝ Սեանի Վազգենյան դպրանոցին, որի բակում տեղադրվեց Վազգեն Ա Կաթողիկոսի բրոնզաձույլ արձանը: Համալիրը ունի իր տնտեսական բակը, ուր տեղադրված է կաթսայատունը, էլեկտրական ենթակայանը:

Նույն ժամանակ սկիզբ դրվեց առավել համարձակ կառույցի՝ Նորքի զանգվածում նոր եկեղեցու կառուցմանը: Ինչպիսի՞ն պիտի լիներ նոր եկեղեցին մոտ հարյուրամյա դադարից հետո: Հայաստանից դուրս հարուկներ եկեղեցիներ կառուցվել էին, սակայն այս մեկը նորելուկ էր եւ կառուցվելու էր Երևանում: Նախագիծը սկսվեց 1996 թվականին Բաղդիկ Արզումանյանի ճարտարապետությամբ: Այն

պահպանեց ավանդական լուծումները: Նոր խոսք ասելը դժվար էր. բացակայում էր մի ամբողջ հարյուրամյակի եկեղեցիաշինության կառուցողական արվեստը: Սակայն պահպանվածները օգնեցին գտնելու, համադրելու. արդյունքում կառուցվեց ներքուստ բազմախորան, նման գոյություն ունեցող ութախորան եկեղեցիների՝ Իրինդի Ս. Ասրվածածնին, արևելքում ավելի ընդգծված Ս. խորանով՝ նման Եղվարդի Ջորավարին: Ս. խորանի երկու կողմերում փեղավորված են ավանդարները, որոնք կրկնվում են նաև արևմուտքում: Հարակազիժը արտաքուստ խաչաձև է: Ի փարբերություն յոթերորդ դարի նմանափայ եկեղեցիների, շոշափող բազմանիստ պատերը փոխարինված են անկյունային պատերով. արդյունքում եկեղեցու արտաքին խաչաձևության ապահովումը հյուսիս-հարավ առանցքով և ուղղանկյուն խաչքների սրացումը: Արտաքուստ եռահարկության փայլունությունը հիշեցնում է Ջվարթնոցի փաճարը: Սակայն երկրորդ հարկը, կարծես թե, ընկղմված լինի առաջինի մեջ: Արևմուտքից կցված է զանգակարանը: Ճարտարապետական մանր ձևերը և զարդամոտիվները հիմնականում բացակայում են: Մուտքերը արևմուտքից և հարավից են: Եկեղեցին փեղադրված է ոչ շար բարձր բլրի վրա, որով և իշխող դիրք է գրավում շրջապատի նկատմամբ:

Հայ եկեղեցաշինական մշակույթը ունեցել է վերածնության մի քանի շրջան: Վերջին շրջանը փասնորոշորդ դարն էր: Վերածնել այդ բարդ և դժվարին խնդիրը իրենց առջև դրեցին Վազգեն Ա, Գարեգին Ա Կաթողիկոսները, սակայն իրականացումը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին ընձեռվեց:

«Շարունակելու ենք ջանքերը՝ բարձրացնելու խոնարհուած եկեղեցիները, վերանորոգելու ու բարեգարդելու հայրենի դարատու սրբաօրայրերը և կառուցելու նորերը՝ նուիրական երագով, որ ամեն բնակավայրում, մեծ քաղաքների թաղամասերում վեհաշուք յառնեն աղօթքի փները մեր՝ իրենց շուրջ սկիզբ փալով համայնքային բնականոն կեանքին:

Նոգևոր սպասատրների յաջորդական պարբասփութիւնը, նորաբաց եկեղեցիները յուսալի երաշխիքներ են դառնում Մայր Հայրենիքում եկեղեցական համայնքների լիարժեք կազմակերպման համար, որպէսզի Առաքելական մեր Եկեղեցին՝ մշտապես ներկայ իր հաւաքացյալների առօրեայ կեանքում, լիարիւն իրականացնի մեր ժողովրդին հովուելու երկնափուր առաքելութիւնը՝ չթողնելով բաց դաշտ օրարամուր և օրարացնող հոսանքների գործունեութեան համար», - կարդում ենք Գարեգին Բ Հայրապետի անդրանիկ կոնդակում:

Հայ Առաքելական Եկեղեցու 1700-ամյակի նախօրյակին աշխատանքները բազմաթիվ էին և բազմաբնույթ, սակայն դրանց մեջ կային առաջնահերթ խնդիրներ: Մայր փաճարում նորոգություններ վերջին անգամ կատարվել էին 30-50 փարի առաջ: Հիսունական թվականների նորոգության ժամանակ քարե փանիքածածկերը ծակվել էին կապարե թերթերով: Թերթերի փակ քարե ծածկույթը քայքայվել էր, կապարե թերթերի կարերը բացվել էին, անձրևաջրերը շար հալվածներում փանիքածածկից թափվում էին ներս: Անհրաժեշտ էր նորոգել փանիքածածկերը, ներսում մաքրել պատերը և որմնանկարները: Գրունտային ջրերի մակարդակը

բարձրացել էլ խոնավացնում էր պարերը: Այս եւ նմանապիսի խնդիրների համար կազմվեց հանձնախումբ, որը կարարեց ուսումնասիրական աշխատանքներ: Արդյունքները եւ առաջարկները ներկայացվեցին Մայր Աթոռի ճարտարապետական խորհրդի քննարկմանը: Վերջնական որոշում ընդունվեց փանիքները վերականգնել ավանդական եղանակով, մաքրել պարերը եւ որմնանակարները մրից: Միաժամանակ խնդիր էր առաջացել փոնակապարտության համար անհրաժեշտ բաց խորանի կառուցումը: Նախագծի հեղինակ ճարտարապետներ Ջիմ Թորոպյանն ու Ռոմեն Ջուլիսկյանը առաջարկում էին բաց խորանը փեղադրել Մայր փաճարի հյուսիսային կողմում՝ փաճարին զուգահեռ: Բազմաթիվ քննարկումներից հետո Վեհափառ Հայրապետը առաջարկեց ամենաճիշտ լուծումը. փեղադրել Մայր փաճարի արևելք-արևմուտք առանցքով՝ վանքի ցանկապատի շարունակության մասում՝ կից փեղադրելով նաև վանքի համար այնքան կարևոր արևելյան Գրիգոր Լուսավորիչ դուռը, որը խորհրդանշում էր Տրդատ թագավորի եւ Գրիգոր Լուսավորչի համապետ մուտքը քրիստոնեություն՝ Հայ Առաքելական Եկեղեցի: Համալիրը իրականացվեց մոխրագույն արթիկ - փուֆ բարերով: Բաց խորանը կրկնում է սուրբ խորանը, միայն արտաքին սրահը բաց է: Խորանի արտաքին արևելյան պարը իրականացված է միմյանց զուգահեռ, քիչ ընդգծված որմնապարերով: Գրիգոր Լուսավորչի դուռը՝ սյուրին մասում չորս՝ Թադևոս եւ Բարդուղիմեոս, Տրդատ թագավոր եւ Գրիգոր Լուսավորիչ սյուների վրա բարձրացող աշխարհի չորս կողմերի վրա ընդգծված կամարներով միավորված մի կառույց է, որի միջով անցնող ճանապարհը փանում է դեպի փաճար. խորհրդանշական կոթող՝ նվիրված Հայաստանում քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն ընդունման 1700-ամյակին:

Այս ժամանակահատվածում օրինվեց Երևանի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ փաճարի խաչը: Վերջինիս նախագիծը հաստատվել էր դեռևս Վազգեն Ա Կաթողիկոսի օրոք: Հիմնային մասերը իրականացվել էին Գարեգին Ա-ի օրոք, իսկ ամբողջ շինարարական աշխատանքները կատարվեցին Գարեգին Բ Կաթողիկոսի անմիջական ղեկավարությամբ:

Համայնավարական փառիներին Մայր Աթոռից խլել էին նրա փարածքների հիմնական մասը: Դրանց մի մասի վերադարձը արագացրեց Մայր Աթոռի գլխավոր հարակազմի մշակման եւ միաժամանակ մայրավանքին վերադարձնելու վանքի գործառույթները:

Նախապես կատարվեց փարածքի գոյությունման նախագիծ: Կրթական մասին հարկացված փարածքը Գետրգյան ճեմարանով, հանրակացարանային շենքով (կառուցվել էր Գարեգին Ա Կաթողիկոսի օրոք) միավորվեց կրթական կամ ուսանողական գոյություն: Վերանորոգվեց Գետրգյան ճեմարանը՝ ուսուցման համար ապահովելով առավել հարմարավետ պայմաններ: Այս գոյություն ալժմ կառուցման ընթացքում է Եղիշ Մանուկյան մարենադարան-գրադարանը, այն միաժամանակ նաև աստվածաբանական կենտրոն է, որով կլրացվի ուսանողական գոյություն կառույցների ցանկը այնքան անհրաժեշտ այս կառույցով, որի նախագծի հեղինակն է Արարիկ Ղուկասը: Կառույցը հարակազմում արևելքից արևմուտք ձգված, սյունա-

գարդ կամարասրահով դեպի ճեմարան նայող երկհարկանի մի շինություն է: Ձգված միջանցքի երկու կողմերում փեղավորված են մարտնադարանի բաժանմունքները՝ արևելյան կողմում հարմարավեր ընթերցասրահներով, համապատասխան լսարաններով: Շենքի ճակարները մշակված են կամարների և կամարախորշերի ռիթմիկ շարքով, որոնց հանգուցային հարվածները շեշտված են պլաստիկ մշակումներով: Կամարակապ ամբողջ երկարությամբ ընդգծված սրահը նայում է ճեմարանի շենքին:

Սկսվել է Գեորգյան ճեմարանի մարգադախիճի կառուցումը հարակից փարածքում, հեղինակն է Ջիմ Թորոսյանը: Կառույցը կդառնա ճեմարանի հյուսիսարևելյան թևը և միաժամանակ վանքի արևելյան պարսպապարը, որը ավարտվում է հուշերի և մեծարման հավաքափեղիով, խաչքարերով լուծված մի հուշակոթողով: Գեմարանի հյուսիսային կողմում՝ բակում, շուրջով կավարպի Ս. Տրեշտակապետաց մարտ-եկեղեցու կառուցումը՝ ճարտարապետությամբ Ջիմ Թորոսյանի: Մարտ-եկեղեցին հիշեցնում է Անի քաղաքի բոլորակ Փրկչի եկեղեցին: Արարքինից այն բազմանիստ է, նիստերն իրենցից ներկայացնում են խորշեր, որոնք խուլ պարերով բարձրանում են, վերին մասում փրոմպային անցումով դառնում են որմնակամարներ և ճակրոններ՝ սրելով մի քիվ-գոպի, որից հետո նոր սկսվում են խաչապարկեր բացվածքները, որոնցով կազմվում է եկեղեցու թմբուկը: Կառույցը ավարտվում է հովհարածու վեղարով: Եկեղեցին հիմնականում ծառայելու է ճեմարանի ուսանողների հոգևոր կարիքների համար:

Վանքի հարավում Ղազարապարից դեպի հարավ ընկած փարածքը հարկացվեց միաբանական կացարաններին: Կացարանային շենքը երկհարկանի է, նկուղային հարկով: Շենքը կառուցված է փուֆ քարով, սպորին երկու շարքը իրականացված են բազալի քարերով: Միաբանական կացարանների շենքը բաղկացած է մի քանի մասնաշենքերից: Նարակազմում արարքին բաց սրահով, ներսում՝ միջանցքի շուրջ, դասավորված են հարմարավեր կացարաններ՝ յուրաքանչյուրը բաղկացած աշխարասենյակից և ննջարանից՝ կոմունալ բոլոր հարմարություններով: Արարքուստ համեստ ճարտարապետական կառույցի քիվերը հորիզոնական նուրբ ջլարումներով են: Բաց խորքային պարզամբների և պարուհանների ռիթմիկ շարքը միավորում է պարային հարվածները, դարձնում մեկ միասնական ճակար: Նկուղային մասում փեղավորված են ճաշարանը՝ խոհանոցով, և փնտեսական այլ կառույցներ: Նախագծի հեղինակն է Ռուբեն Ազարյանը, կոնստրուկտորը՝ Նրանդ Իսագուլյանը:

Միաբանական կացարանի հյուսիսային կողմում գրավող Ղազարապարի շենքը հարմարեցվել էր որպես սարկավազաց ննջարաններ, որի արևելյան մասում Վազգեն Ա Կաթողիկոսի կողմից կառուցված էր վանապուր: Վանապուրը հիմնովին վերակառուցվեց և նորոգվեց՝ հարմարեցվելով ժամանակի պայմաններին: Միաբանական կացարանների մասնաշենքերը, սարկավազաց ննջարանները վանապուրն հետ կազմում են մեկ կացարանային համալիր՝ առանձնացված բակով կազմելով կացարանային գոպին:

Կացարանային գոյություն ունեցող արևմուտք ձևավորվեց թանգարանային գոյություն ունեցող Վազգեն Ա-ի կառուցած Գանձարանը: Գանձարան հարավ-արևելքում գտնվող Խրիմյան թանգարանային շենքը վերանորոգվեց և դարձավ Արշիլ Գորկու անվան թանգարան՝ համապատասխան ցուցասրահներով: Հին վեհարանում, որը նույնպես թանգարանային շենք է, վերանորոգման աշխատանքներն արդեն սկսվել են: Այս շենքի հյուսիսարևելյան մուտքը իր հարակից սենյակներով վերակառուցվեց-վերանորոգվեց և հարմարեցվեց թանգարաններ փանդ մուտքի: Վեհարանի հյուսիսարևմտյան մասում բարձրացավ երկհարկանի նոր դիվանապան երկհարկանի շենքը: Շենքը արտաքինից որոշ ճարտարապետական տարրերով կրկնում է վեհարանին, որով և ներդաշնակության մեջ է գտնվում նրա հետ: Դիվանապան արևելյան գլխավոր մուտքը առաջին հարկբաժինը բաժանում է երկու թևերի, ուր տեղավորված են հարմարավետ աշխատասենյակները: Առաջին հարկից աստիճանները տանում են երկրորդ հարկ, ուր շենքի երկարությամբ ձգվող միջանցքի շուրջ դասավորված են հոգևորականների աշխատասենյակները, այստեղ են տեղավորված նաև Վեհափառ Հայրապետի աշխատասենյակը, նիստերի դահլիճը:

Դիվանապանից դեպի արևելք՝ նախկին պարսպապարից դուրս, կառուցվեց նոր մկրտարանի շենքը: Հայ եկեղեցիաշինության մեջ Առաքելական Եկեղեցին առանձին կանգնած մկրտարաններ ունեցել է մինչև Ժ-ԺԱ դարերը:

Երուսաղեմի Մակար արքեպիսկոպոսի կանոնում, որը Վրթանես Հայրապետը Հայաստան բերեց, ասվում է. «Ձի եթե ոչ էր մերձ եկեղեցի շինեալ ի փառս Աստուծոյ և ի մուրս ժողովրդոց, առանց մեղադրելոյ, և եթե եկեղեցիս ունիմք, պարտ է և մկրտարանս առնել և առաջան, յորում մկրտել որ գայցեն յուղիղ հաւարս բարեպաշտութեան»:

Հաշվի առնելով ներկայիս Մայր Տաճարի մի շարք գործառնությունները, նպատակահարմարությունը՝ կառուցվեց առանձին մկրտարանի շենք Մայր տաճարի հյուսիսային կողմում: Բանի որ պահպանված առանձին կառույց-մկրտարաններ չունենք, ուստի խոսել դրանց լուծումների և ձևերի մասին դժվար է:

Նորակառույց մկրտարանի հարակազմային և ծավալապարամետրիկ լուծումները որոշ չափով կրկնում են Սանահինի գրարան ծավալները որոնք նոր ծավալային լուծումներ են՝ նվիրված եկեղեցու մկրտման խորհրդին: Այն ունի մկրտման երկու սրահ՝ համապատասխան ավազաններով: Մկրտման սրահները ավարտվում են ժողովարաններով: Բեմոնե կոնսպրուկցիան հնարավորություն է տվել թեքադիր ծածկի հարվածներում ունենալ խաչապարկեր բացվածքներ: Մկրտարանի մուտքը հարավից երկկամարակապ սրահ է, որի աջ և ձախ կողմերում՝ նախկին պարսպապարի մեջ, տեղավորված են մկրտարանին սպասարկող մեկ հարկանի կառույցները:

Միաբանական կացարաններից դեպի հարավ՝ Մայր տաճար փանդ ճանապարհի հարավային մասում, տեղավորվեց փոքրածառ գոյին, այստեղ կառուցվեց ավտոտնակայանները և նրան սպասարկող այլ կառույցները մեկ միասնական

ծավալի մեջ, որոնք ունեն իրենց ներքին բակերը: Նախագծի հեղինակն Անահիտ Թարխանյանն է: Շինությունը մեկ հարկանի կառույց է՝ հարավից կամարակապ խուլ որմնապարուհանների ռիթմիկ պատով, արևելքից և արևմուտքից մեծ բացվածքներով:

Վերանորոգվեց նաև տպարանի շենքը, աշխարանքի համար սրելովեցին հարմարավետ պայմաններ, տպարանը համալրվեց նոր սարքավորումներով: Այս շենքում կտրարվեցին նաև հիմքերի ջրամեկուսացման աշխարանքներ, քանի որ գրունտային ջրերի նիշի բարձրության պարճառով պատերը թրջվում էին մինչև 4 մ բարձրությամբ:

Նորակառույց շենքերը և արդեն քայքայված ինժեներական համակարգերը՝ ջեռուցում, էլեկտրատնտեսություն, ջուր և կոյուղի, հեռախոսակապ, խնդիր դրեցին նոր ինժեներական արտաքին և ներքին ցանցերի կառուցման, ինչպես նաև նոր կաթսայարան և էլեկտրատնտեսական կառուցման:

Սկսվել են ամբողջ տարածքի բարեկարգման աշխարանքները: Ներսիսյան անտառում կառուցվեց հանգստի գոտի՝ մանկական խաղահրապարակներով:

2008 թ. մեկ անգամ եւս մաքրման և հարդարման աշխարանքներ կտրարվեցին Մայր տաճարի ներսում: Փոխվեցին տաճարի կոպիտ մեքենայական շրջանակներով 1970-ականներին տեղադրված պարուհանները, որոնք փոխարինվեցին փայտե, եռաշերտ ապակիներով՝ ջրամեկուսիչ և ջերմամեկուսիչ, հեռակառավարվող պարուհաններով: Տեղադրվեցին նոր տեխնիկական սարքեր և բարձրախոսներ: Նորոգվեցին եկեղեցու բարձրարվեստ քանդակագործ փայտե դռները: Առաջիկայում մայրավանքի տարածքում գրավող այլ կառույցներ նույնպես կվերանորոգվեն և կվերակառուցվեն, դրանց թվում է նաև Խրիմյան բժշկական կենտրոնը, Ներսիսյան լիճը և մի շարք այլ կառույցներ:

Նոր վերածնություն վանքերին գաղափարախոսությամբ սկսվեցին վանքային համալիրների վերանորոգման և վերականգնման աշխարանքները:

2004 թ. սկսվել և արդեն ավարտին են մոտեցել Խոր Վիրապ վանքային համալիրի օժանդակ կառույցների հարավարևելյան թևի վերականգնման աշխարանքները:

2006-ին սկսվեցին Գեղարդավանքի օժանդակ կառույցների, հյուսիսային պարսպապարի, խարխլված և կիսաքանդ արևելյան և հարավարևելյան հարվածների վերականգնման աշխարանքները, որոնք ավարտվեցին 2007-ին: Վաջորդ փուլի վերականգնման աշխարանքների համար կատարվում են նախապարրասարական աշխարանքներ:

2008 թ. սկսվել են Վաղարձինի վանքի կառույցների վերականգնման աշխարանքները: Շուրջ կավարվեն վանքային համալիրի եկեղեցիների, գավիթների, սեղանատան վերականգնման ամրակայման աշխարանքները: Վերականգնման աշխարանքներին զուգահեռ իրականացվում են նոր վանատան կառուցման շինարարական աշխարանքները: Վանքի օժանդակ կառույցներն ավերվել էին, և պահպանվել էին միայն փլատակներ: Վանքի հոգևոր դասի գործունեության համար ոչ

մի սպասարկող կառույց է կացարաններ չկային. անհրաժեշտ էր նոր վանապուրն կառուցել: Վանապուրնը տեղադրված է վանքային համալիրի հյուսիսարևմտյան մասում՝ վանքից հարյուր մետր հեռու, բլրի երեսում: Այն երկհարկանի մի կառույց է, պարերը տրավերտինե կիսակոպրապաշ քարերով: Վանապուրնը ունի իր կացարանները, որոնք բաղկացած են ննջարանից և աշխարասենյակից՝ լոգարանով և նախասրահով: Վանապուրնը ունի գրադարան, ճաշարան՝ խոհանոցով, ժողովարան: Վանքն ունենալու է իր փոփոխական կառույցները՝ կաթսայապուրն, էլեկտրաէներգակայան: Նախագծի հեղինակն է ճարտարապետ Էդուարդ Գրիգորյանը:

2006 թ. սկսվել են Հռոմի վանքային համալիրի դպրատան վերականգնման աշխատանքները: Նորոգվել են դպրատան փանիքածածկերը: Դպրանոցի սաների համար առաջին հարկում նախատեսված է կառուցել ննջարաններ՝ լոգարանով, ճաշարան՝ խոհանոցով: Շենքի երկրորդ հարկում նախագծվել են լսարաններ, գրադարան, համակարգչային սենյակ, ուսուցչանոց: Վերականգնման շինարարական աշխատանքները սկսվել են նաև վանքի Ս. Ասրվածածին եկեղեցում: Վերականգնված դպրանոցը իր դռները շուրջով կբացի ուսանողների առաջ:

Վերականգնվել է Գյումրիի Յոթ Վերք - Սուրբ Ասրվածածին եկեղեցին: Եկեղեցու քարե ծածկույթը քայքայված էր, և ջրերը թափվում էին կառույցի ներսը: Վերանորոգվեցին ծածկերը, ամրկայվեցին ճաթերը: Իրականացվեցին եկեղեցու պարերի հարդարման աշխատանքները: Վերականգնվեց երգչախմբի համար նախատեսված պարշգամբը, հղկվեց հատակը, վերականգնվեցին փայտե դռները, փոխվեց էլեկտրական ցանցը:

Վերանորոգվեցին Բջնի գյուղի վանքային համալիրի Սուրբ Ասրվածածին եկեղեցու ծածկերը: Առաջ բուսականությամբ փանիքածածկի քարերը հանվեցին, բուսականությունը արմատախիլ արվեց և մաքրվեց: Քարե փանիքածածկը վերականգնվեց: Այս կառույցում պարի ճաթերը կարվեցին իրալական մեթոդով և տեխնոլոգիայով: Նորոգվեցին նաև հատակները: Եկեղեցու ներսում էլեկտրական հոսանք քաշվեց: Վերականգնման աշխատանքները կատարվեցին նաև վանքի մուրաբային հատվածում:

2004-ից սկսվեցին նաև Գայանե վանքային համալիրի միաբանական կառույցների վերականգնման աշխատանքները:

Վերակառուցվեց հյուսիսային թեմի միաբանական շենքը որպես ննջարանային մասնաշենք՝ հարմարավետ պայմաններով և հարմարավետ նկուղային հարկաբաժնով: Մյուս մասնաշենքը վերականգնվեց, և այստեղ տեղավորվեց վանահոր աշխարասենյակը և ընդարձակ ժողովարանը: Վերականգնվեց Ռաֆայել Իսրայելյանի նախագծով կառուցված սեղանապուրն խոհանոցային հատվածի հետ միասին: Վանքի համար կառուցվեց կաթսայապուրն: Վերանորոգվեց վանքի հասարակական սանհանգույցը նոր կոյուղագծով:

Նույն ժամանակ սկսվել և այժմ էլ շարունակվում են Հռիփսիմե վանքային համալիրի միաբանական կառույցների վերականգնման աշխատանքները:

Առաջիկայում նախատեսվում են վերականգնման աշխատանքներ Տաթևի

վանքային համալիրում: Այժմ կարարվում են նախնական և նախապարասրական աշխատանքները: Վանքի վերականգնման հետ կվերականգնվի վանքի նախկին՝ հոգևոր կրթօջախի գործառույթը:

Նայասրանի շար մարգային կենտրոններ, ինչպես նաև Երևան քաղաքի թաղամասերը, չունեն եկեղեցիներ: Նայասրանի անկախությունը իր հետ բերեց նաև նոր եկեղեցիների կառուցման ոգու պահանջ: Ծավալվեց մեծ ծրագրային աշխատանք՝ կառուցելու եկեղեցիներ Երևան քաղաքի մեծ թաղամասերում և մարզերի մեծ քաղաքներում:

Նայ Առաքելական Եկեղեցին բոլոր ժամանակների համար եղել է հայոց ազգի ամուր շրջանակը, ամբողջության մեջ է պահել ազգին այնքան հապուկ և բնորոշ քրիստոնեական կերպարը և իր շուրջն է համախմբել հայ ժողովրդին:

Վեհափառ Նայրապետի վերջին փասը փարիների ձեռնարկումները հնարավորություն տվեցին Աստվածային փառաց փառարների կառուցման մի շարք քաղաքներում և մարգային կենտրոններում: Կառուցվեցին և այժմ արդեն գործում են կամ շինարարության ընթացքում են՝

Վանաձոր քաղաքի Սուրբ Նարեկացի եկեղեցին

Գյումրի քաղաքի Սուրբ Նակոբ եկեղեցին

Բերդ քաղաքի եկեղեցին

Սևան քաղաքի եկեղեցին

Իջևան քաղաքի եկեղեցին

Դիլիջան քաղաքի եկեղեցին

Արովյան քաղաքի եկեղեցին

Երևանի Էրեբունի թաղամասի եկեղեցին

Երևանի Արաբկիր թաղամասի եկեղեցին

Երևանի Սուրբ Երրորդություն եկեղեցին

Մասիս քաղաքի եկեղեցին

Արարաշար քաղաքի եկեղեցին:

Եկեղեցիների կառուցումը անհրաժեշտություն էր նաև այն գյուղերում, ուր եկեղեցի չկար, կամ գոյություն ունեցողները ավերված էին: Ընդհանուր առմամբ կառուցված և կառուցվող եկեղեցիների, մարտունների քանակը այժմ հավակնում է մեկ հարյուրի: Վերականգնվեցին նաև գյուղերում գտնվող գողտրիկ շար մարտուններ ու եկեղեցիներ: Սա դեռ ամենը չէ: Պերճախոս իրականություն է նաև այն, որ արտերկրում գտնվող շար գաղթօջախներում և համայնքներում նույնպես սկսեցին կառուցվել Նայ Առաքելական Եկեղեցիներ՝ Մոսկվա, Օմսկ, Նովոսիբիրսկ և մի շարք այլ քաղաքներում: Կանգուն եկեղեցիների երեսում մնաց փասը փարիների անխոնջ աշխատանքը իր բոլոր փուլերով՝ նախագծային աշխատանքների համաձայնեցումից ու հասարարումից, հիմնարկերից մինչև շինարարական աշխատանքների ավարտը, մինչ խաչի օրհնությունը: Նայ եկեղեցիաշինության և ճարարարապետության համար փառավոր էջ բացվեց:

Ճարտարապետությունը և շինարարությունը դանդաղ առաջ ընթանալով՝ դարերի ընթացքում աստիճանաբար կարարելագործվել են՝ փալով նոր որակ: Վերջին րասնամյակում կառուցված նորակառույց եկեղեցիները պահպանել են հայ եկեղեցիաշինության և ճարտարապետության առանձնահատկությունները, կոմպոզիցիոն կառուցվածքը, ներդաշնակ մասնատումները և ժամանակին համահունչ զարդամոտիվները:

Կառուցված եկեղեցիները հիմնականում կրկնում են ավանդական եկեղեցու հարակաձեռն՝ արտաքուստ քառակուսի կամ քիչ ձգված ուղղանկյուն, հզոր չորս որմնամույթեր, որոնցով կազմված կամարները իրենց վրա են կրում գմբեթը:

Թմբուկները արտաքուստ բազմանիստ են, նրանցից որոշները հարդարված են որմնակամարներով: Եկեղեցիների բացվածքները բավականին մեծ են, այս հնարավորությունը ընձեռում է երկաթբետոնե կոնստրուկտիվ համակարգը:

Եկեղեցիները ներքուստ խաչաձև են, անկյուններում ավանդաքներով, որոնցից հյուսիսարևմտյանը հաճախ ծառայում է աստիճանավանդակի համար: Աստիճանները այսպեղից րանում են երկրորդ հարկ, ուր րեղավորված պարզգամբը երգչախմբի համար է նախատեսված: Թմբուկները պսակվում են նիստավոր կամ հովհարաձև վեղարներով:

Եկեղեցիների արտաքին խուլ հարթությունները ունեն ուղղաձիգ ջրաբումներ խորշերի ձևով, նմանադիպ դասական եկեղեցաշինությանը: Զանգակարները հարակազմում հիմնականում քառակուսի են, կանգնած առանձին կամ եկեղեցու ծավալի մասն են կազմում՝ հիմնականում սնամեջ, կամարակապ բացվածքներով, պսակված թմբուկով և բազմանիստ վեղարով: Վաշվի առնելով կառույցների ներկայիս սեյսմիկ պահանջները՝ դրանց բոլորի կրող կմախքները երկաթբետոնե են: Քարը հիմնականում գործածվում է իբրեւ հարդարման երեսպարման նյութ:

Բացի արտաքինից քառակուսի և ուղղանկյուն հարակաձեռներից կառուցվել են նաև բոլորակ եկեղեցիներ: Արտաքին բոլորակը հիմնականում ձևավորված է նիստերից: Այս եկեղեցիների հարակաձեռը ներսից կրկնում է դասական ութախորան րիպը:

Բոլորակ րիպերը հիմնականում արտաքինից երկհարկ կամ եռահարկ են: Այս եկեղեցիներում նույնպես կրող կոնստրուկտիվ համակարգը երկաթբետոնե կմախքն է: Կառուցված եկեղեցիները, իհարկե, առանձին կանգնած կառույցներ են, սակայն դրանք ունեն հարակից կառույցներ՝ երիցարներ, օժանդակ կառույցներ: Ի րարբերություն դասական եկեղեցիների շինարարական արվեստում կրած րեխնություն-գիական փոփոխությունների՝ փոփոխված է նաև եկեղեցիների հարկայնությունը: Վիմնականում դրանք ունեն նկուղային հարկ, որը նրանց համար ծառայում է որպես քարոզչական ժողովարեղի՝ իր ծառայողական և րնրեսական սենյակներով, կիրակնօրյա դպրոցի դասասենյակներով: Դասական եկեղեցաշինության հեւր համեմարած՝ այժմ բոլոր եկեղեցիները ունեն երգչախմբին հարկացված հարկաբաժին:

Եկեղեցիները իրենց ծավալաբարաձական լուծումներով պահպանել են հայ եկեղեցիաշինության ոճը և հարազատ մնացել պարմական կերպարին:

Ճշմարտասեր, ազնվացած սրբի ու մրբի կախարչալ դաստիարակությամբ օժտված մարդուն է հափուկ անխոնջ աշխատանքի արդյունքում կրթական և բարեգործական հաստատություններ ստեղծելու գործը: Երևան, Գյումրի, քաղաքներում վերանորոգվում և ժամանակին համընթաց սարքավորումներով կահավորվում են մշակույթի տարբեր բնագավառներում հայ մանուկներին կրթող և հայ Առաքելական հավաքի մեջ պահող Նայրոյաց փոքր: Այս կառույցները նախկին Պիոներ պալատներն էին՝ համայնավարական կարգերից մնացած, բարոյապես մաշված և ֆիզիկապես քայքայված: Այս կառույցներից պահպանվեց միայն շենքի կմախքը:

Շենքերը իրենց ներքին կառուցվածքով և հարակազմային լուծումներով հիմնովին վերահարակազմվեցին, կոնստրուկտիվ առումով ուժեղացվեցին և վերակառուցվեցին: Նախագծային առաջադրանքից ու առաջարկից մինչև աշխատանքային նախագիծ, յուրաքանչյուր գործառնական խնդիր ստուգվել և ճշգրտվել, և գտնվել է Վեհափառ Նայրապետի անմիջական վերահսկողության տակ: Փորձառու ճարտարապետի աչքը երբեմն անկարող էր տեսնել, այն ինչ տեսնում էր Վեհափառ Նայապետը: Ճարտարապետներից առավել հարակազմային ֆունկցիոնալ լուծումների նպատակահարմար առաջարկները և դիտողությունները արվում էին Վեհափառ Նայրապետի կողմից, որոնք և կյանքի կոչվեցին:

Վանաձոր քաղաքի մանուկների համար կառուցվեց, կահավորվեց և շահագործման հանձնվեց հիմնովին նորակառույց Նայրոյաց տունը, որի հեղինակ ճարտարապետը Մարիամ Մովսիսյանն է: Կառույցը երկհարկանի շինություն է՝ կիսանկողային հարկով, որն ունի լուսավոր և հարմարավետ դասասենյակներ, համակարգչային ուսուցման դասասենյակներ, հանդիսությունների և մարզական դահլիճներ, թենիսի և վոլեյբոլի բաց դաշտեր:

Բոլոր Նայրոյաց տներն ունեն բարեգործական ճաշարաններ: Նայրոյաց տների վերականգնման և նորերի կառուցման հետ միաժամանակ Երևան քաղաքի Արաբկիր թաղամասի Ահարոնյան 2/2 հասցեում գտնվող մանկապարտեզը նորովի վերակառուցվեց և հարմարեցվեց մանկապարտեզի փոքրիկ բակով և հարմարավետ ննջասենյակներով, լողաբան-ցնցողարաններով և դասասենյակներով, բժշկի և դայակի սենյակներով, ճաշարանով և խոհանոցով:

Սկսվել են Ս. Գայանե վանքի բակում գտնվող երկհարկանի շենքի նորոգման և ուժեղացման աշխատանքները: Նորոգումից հետո այն նույնպես կդառնա հարմարավետ մանկատուն:

Էջմիածին քաղաքի Կոստանյան 8 հասցեում գտնվող նախկին մանկապարտեզի շենքը նորոգվեց, վերակառուցվեց որպես ծերանոց 40 ծերերի համար: Կառույցը բաղկացած է երեք մասնաշենքերից, որոնցից երկուսը ննջարանային մասնաշենքեր են՝ տեղավորված ճաշարանային մասնաշենքի աջ և ձախ կողմերում: Վերանորոգվեց Երևան քաղաքի Քանաքեռ թաղամասում գտնվող Սուրբ Նակոբ եկեղեցին և նրա նախկին օժանդակ կառույցը, ուր տեղավորվեց մանրանկարչության կենտրոնը: Այստեղ մանրանկարչության այբուբենին են ծանոթանում և կրթվում բազմաթիվ մանուկներ:

Տարբեր փեսակի մասնակի նորոգչական աշխատանքներ են կատարվել Արարկիրի, Մալաթիայի, Նորքի զանգվածի, Աշտարակ քաղաքի «Նայորդյաց փներում»: Վերջիններս այժմ սպասում են վերջնական հիմնանորոգման աշխատանքներին:

Քարոզչական աշխատանքը կարևոր հանգամանք է ժողովրդին հավաքի մեջ պահելու համար, և նրա կառույցներից մեկն էլ հեռուստատեսությունն է: Ահա այս նպատակով էր, որ «Շողակաթ» հեռուստաընկերության համար այնքան անհրաժեշտ շենքը՝ Երրորդ մասի նախկին մշակութային պալատը, հիմնովին նորոգվեց: Վերակառուցված և նորոգված եռահարկ շենքը բոլոր պայմաններն ու սարքավորումներն ունեցող հեռուստաընկերություն է՝ իր փառավարներով և աշխատասենյակներով:

Սրանք բոլորն էլ բազմաբնույթ աշխատանքների սկիզբն են, իսկ ծրագրերը բազմաթիվ են և շարունակական: Արդեն կանգուն հրաշագեղ այս կոթողները խոսուն վկաներն են Գարեգին Բ Նայրապետի բարձրագույն գաղափարների իրագործման և հոգևոր ու մշակութային նոր վերածնության: Ուրեմն, կանաչ ճանապարհի այդ աշխատանքը իրականացնողին, և թող նրան մշտապես ուղեկցի Աստուծո Օրհնությունը:

ԳԵՈՐԳ Զ. ՉՈՐԷՔՅԵԱՆ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գեորգ Զ Չորեքեանը ծնունդ է 1869թ. դեկտեմբերի 2-ին Ռուսաստանի Նոր Նախիջևան քաղաքում: Սկզբնական կրթությունը ստացել է տեղի ծխական դպրոցում, այնույնպես քաղաքի հոգևոր սեմինարիայում:

1879թ. Նոր Նախիջևանի քաղաքապետարանի միջնորդությամբ փասնամեայ Գեորգ Չորեքեանը դառնում է Սուրբ Էջմիածնի Գեորգեան Հոգևոր Ճեմարանի սան և ուսումն աւարտում է 1889թ: Նույն թուականի յունիսի 18-ին Կարապետ Տէր-Մկրտչեանի և Գարեգին Յովսէփեանի հետ ձեռնադրում է սարկաւազ և վերոնշեալ անձանց հետ Մակար Ա. Կաթողիկոսի հրամանով մեկնում Գերմանիա՝ բարձրագոյն ուսում ստանալու: Գեորգ սարկաւազ Չորեքեանը Գերմանիայում ուսանում է Լայպցիգի համալսարանում և երաժշտանոցում:

1984թ. ուսումն աւարտելուց յետոյ վերադառնում է Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին և նշանակում Գեորգեան Հոգևոր Ճեմարանի երաժշտութեան ուսուցիչ: Հազիւ մէկ տարի մնալով Ս. Էջմիածնում՝ Կաթողիկոսի հրամանով մեկնում է հայրենի քաղաք:

1913թ. Գեորգ Ե. Կաթողիկոսի հրամանով նա վերադառնում է Մայր Աթոռ և ձեռնադրում կուսակրօն քահանայ: Ձեռնադրութիւնից յետոյ արդեն առաջնորդական տեղապահի պաշտօնով կրկին վերադառնում է Նոր Նախիջևան: Շուրջ ստանում է վարդապետական աստիճան:

1916թ. Գեորգ վարդապետն այս անգամ արդեն մնայուն՝ վերադառնում է Ս. Էջմիածին՝ արժանանում ծայրագոյն վարդապետի աստիճանի և նշանակում Սինողի անդամ:

1917թ. ձեռնադրում է եպիսկոպոս, նշանակում Մայր Աթոռի վանական կառավարութեան նախագահ և լուսարարապետ:

1922թ. նշանակում է Վիրահայոց թեմի առաջնորդ և մնում այդ պաշտօնին մինչև 1927թ:

1925թ. Գեորգ եպիսկոպոսին շնորհում է արքութեան պատիւ:

Խորէն Ա. Մուրադբեկեան Կաթողիկոսի եղբրական մահից յետոյ 1938թ. ապրիլի 10-ից ստանձնում է Հայոց Եկեղեցու գործերի ղեկավարութիւնը:

1941թ. ապրիլին Ազգային Եկեղեցական ժողովում ընտրւում է կաթողիկոսական տեղապահ:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին սփյուռքահայութեան շրջանում կազմակերպել է հանգանակութիւն «Մասունցի Դաւիթ» և «Գեներալ Բաղրամեան» փանկային շարասիւնների սրելծման յամար:

Լայպցիգի Նամախարանը

1944թ. նրա ջանքերի շնորհիւ սկսում է հրապարակուել «Էջմիածին» ամսագիրը:

1945թ. ապրիլի 19-ին ազգընտիր փեղակալ Գեորգ արքեպիսկոպոսը հանդիպում է ունենում ԽՍՀՄ –ի ղեկավար Իոսիֆ Սալինի հետ, որի ընթացքում բարձրացնում է հայ ժողովրդին հուզող բազում հարցեր:

1945թ. յունիսի 16-22-ը Մայր Աթոռում հրադրում է Ազգային-եկեղեցական ժողով, որտեղ կաթողիկոսական ազգընտիր փեղապահ Գեորգ արքեպիսկոպոս Չորեքեանն ընտրում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս:

1945թ. հոյեմբերի 1-ին Գեորգ Զ. Հայրապետի անմիջական ջանքերի շնորհիւ վերաբացում է Գեորգեան Նոգետոր Ճեմարանը:

1954թ մայիսի 9-ին 86 ամեայ հասակում ի Տէր հանգաւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գեորգ Զ. Չորեքեանը:

Ն. ս. Ե.

ՏԷՐ ԵՂԻՇԷ ԱԲԱԳ ՔԱՆԱՆԱՅ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

ՅՈՒՇԵՐ ԳԷՈՐԳ Զ. ՉՈՐԷ-ՔՉԵԱՆ ՆԱՅՐԱՊԵՏԻ ՄԱՍԻՆ

Գեորգ Զ Նայրապետը Նայոց բազմադարեան Եկեղեցու լուսաւոր դէմքերից մէկն է: Սփառնեալ բռնապետութեան փառքներին սրանձնելով Նայոց Եկեղեցու ղեկը, նախ որպէս ազգընտիր փղեղապահ, ապա իբրեւ կաթողիկոս՝ իր ամբողջ եռանդը եւ կարողութիւնն ի սպաս դրեց մեր սուրբ Եկեղեցու պահպանման եւ բարգաւաճման գործին: Գեորգ Զ Նայրապետը, պէտքէն ալ, քարացած մրաւորութեանը հակադրելով իր նուրբ դիւանագիտութիւնը, կարողացաւ մեղմել համայնավարական հակազգային եւ հակաեկեղեցական քաղաքական գիծը: Եւ ես այսօր իմ սրբի պարտքն եմ համարում թղթին հանձնել երջանկայիշապակ Նայրապետի մասին իմ այս մի քանի յուշերը:

1945 թ. նոյեմբերի 1-ն էր. շաբաթի համար սովորական մի օր, բայց կարելոր մի օր Նայոց Եկեղեցու պարմութեան մէջ: Այդ օրը 28 փարոսայ դադարից յետոյ վերաբացուեց Ս. Էջմիածնի Նոգետոր Ճեմարանը:

Նորաբաց Ճեմարան ընդունուելու համար դիմել էին 54 հոգի, որոնցից քննութիւնների արդիւնքում ընտրուել էին 35-ը: Այդ 35 երջանիկներից էի նաեւ ես: Մենք հաւաքուել էինք Մայր Աթոռի նախկին մաքսնադարանի շէնքի առջեւ ու սրբապրոտի սպասում էինք բացման պաշտօնական արարողութեանը: Բոլորիս մօտ նկատուելի էր լարում, թաքնուած ուրախութիւն եւ, իհարկէ, մրաւագոյն՝ պայմանաւորուած դեռ անձանօթ միջավայր մուրք գործելու յանգամանքով:

Նոր ընդունուածներս զբաղուած էինք խոսակցութիւններով, երբ միջին փառքի մի մարդ մեզ մօտեցաւ եւ շարք կանգնեցնելով՝ առաջնորդեց նախկին մաքսնադարանի երկրորդ հարկի գեղեցիկ եւ ընդարձակ սենեակներից մէկը: Մի փոքր անց իմացանք, որ այդ անձը նախկին ճեմարանցի՝ մասնագիտութեամբ իրաւաբան Արտաշէս Դիլոյեանն էր, որ հրաւիրուած էր ճեմարան՝ դասախօսի եւ վերակացուի պաշտօնով: Մընելով շէնք՝ փղաւորուեցինք մեզ առաջարկուած ուսանողական սեղանների առջեւ, լարուած սպասում էինք յետագայ իրադարձութիւններին: Շուրջով ազդարարեցին Վեհափառ Նայրապետի գալուստը: Գեորգ Զ Նայրապետը ներս մտաւ մի քանի բարձրաստիճան հոգեւորականների եւ Աւետիք Իսահակեանի, ակադեմիկոս Ստեփանոս Մալխասեանցի, Դերենիկ Դեմիրճեանի, բանասէր-ազգագրագէտ Երուանդ Շահազիզի ուղեկցութեամբ:

Վեհափառ Նայրապետն իր խորաթափանց աչքերով վերից վար զննեց ուսանողներին եւ հայացքը չհեռացնելով մեզնից՝ սկսեց «Նայր մեր»-ը: Խորախորհուրդ լռութեան մէջ հարիկ-հարիկ լսելի էր Տէրունական աղօթքի

խրաքանջիւր բառ. «... եւ մի՛ տանիւր զմեզ ի փորձութիւն...», այնուհետեւ «Զգործս ձեռաց մերոցն...» ասելուց յետոյ Վեհափառը սկսեց ճեմարանի շէնքն ու առաջին ուսանողներին օրհնելու արարողութիւնը: Նրա իմաստուն աչքերից ուրախութեան արտասուք էր հոսում. «Օրհնեսցի եւ սրբեսցի նորաբաց Նոգետոր ճեմարանս եւ ուսանողութիւնս...», յուզուած եւ մի քիչ քաշուած ձայնով երգում էր Վեհափառը: Օրհնութեան արարողութեան աւարտից յետոյ բացման խօսքով հանդէս եկաւ հոգետոր ճեմարանի վերաբնակ Մ. Մինասեանը: Խօսեցին նաեւ Ներսէս եպս. Աբրահամեանը եւ Ռուբէն եպս. Դրամբեանը, որոնցից յետոյ Վեհափառ Նայրապետը նստած սկսեց խօսել, բայց քիչ յետոյ ոգետորուց ու ուրքի ելաւ: Իհարկէ, ինձ համար դժուար է տարիների խորքից բառացի վերականգնել 77-ամեայ ծերունագարդ իմաստուն Նայրապետի խօսքը: Կարող եմ ասել միայն, որ նա խօսում էր մեղմ, իմաստասիր, հարկիկ-հարկիկ: Կարկառուն այդ անհատականութեան խօսքից ներկաները հուզուել էին, եւ երբեմն մէկը կամ միւսը թաշկինակով սրբում էր աչքերը: Տեսնել էր պէտք սքանչելի, չկրկնող այդ տեսարանը:

Պատկերացրէք, մենք գտնուում էինք հայոց մեծերից մի քանիսի առջեւ, ովքեր փորձում էին իրենց դիմաց կանգնած սաների մէջ տեսնել զաւիթի հայ եկեղեցականներին: Ենթադրել կարող եմ, որ նրանք մտածում էին, թէ արդէն իրականութիւն է Գեորգյան հոգետոր ճեմարանի բացումը, որը պէտք է դառնար դարբնոց իրենց առջեւ կանգնած ամօթխած, աշխարհի չարն ու բարին դեռ չճանաչող պատանիներին: Թաւում էր, թէ այս մտածումը շարքերիս մօտ կար. «Պիտի կարողանա՞նք արդեօք տարիների ընթացքում դաստիարակուելով ազգային-եկեղեցական գաղափարներով՝ դառնալ մեր Սուրբ Եկեղեցու "մշակներ առանց ամօթոյ"»:

Ամիսներ յետոյ, երբ մենք սկսեցինք հասկանալ ու ճանաչել մեր շրջապատը, հպարտ էինք, որ ժամանակակիցներն ենք Նայոց Առաքելական Եկեղեցու Ի. դարի մեծ անհատականութեան՝ Գեորգ Զ Նայրապետի, որն իրաւամբ մեր Եկեղեցու երկնականարի ամենալուսատու աստղերից էր:

Նպարտ եմ, որ իմ ճեմարանական սերունդն ինը տարիներ ապրեց, սովորեց եւ աշխատեց Գեորգ Զ Նայրապետի հովանոյ ներքոյ, նախ որպէս ուսանողներ, ապա՝ սարկաւազներ: Այդ մեծ անհատականութիւնն իր բազմազբաղ առօրեայից ժամանակ էր գտնում զբաղուելու մեզանով, որ երախայրիքն էինք հոգետոր ճեմարանի: Նա մեզ սովորեցրեց բարութիւն, ազնութիւն, եկեղեցասիրութիւն եւ անսահման հայրենասիրութիւն, ինչպէս նաեւ իր սկզբունքներից՝ «երբէք չհեռանալ ճշմարիտ եւ արդար նպատակներից»:

1945-1946 ուսարարուա հոկտեմբեր ամիսն էր, Մ. Թարգմանչաց տօնի նախօրէն: Մեզ՝ ուսանողներին արդէն տեղեակ էին պահել, որ պէտք է ուխտագնացութիւն կատարենք դէպի Օշական՝ Մ. Մեսրոպի գերեզմանին:

Յաջորդ օրը վաղ առաւօտուանից բոլոր ուսանողներս անհրաժեշտ իրերն

աւրոմեքենայ րեղափոխելուց յետոյ կազմ ու պարբարսար հաւաքուել էինք աւրոմեքենայի մօտ, որպէսզին սարենք, սակայն մեզ ասացին, որ ուխտագնացութեան ոչ թէ աւրոմեքենայով պէտք է գնանք, այլ ոտքով: Ուսանողներն ալ մէջ ընդլզման ալիք բարձրացաւ, թէ ի՞նչպէս կարելի է այդ ահագին ճանապարհը ոտքով գնալ:

Մեր դժգոհութեան մասին րեղեակ պահեցին Գէորգ Նայրապետին: Վեհափառը մեր մօտ եկաւ եւ մի փոքր առաջաբանից յետոյ ասաց, որ իրեն րեղեակ են պահել, որ ուսանողները չեն ուզում ոտքով գնալ: Վեհափառն իր խօսքում շեշտեց Ս. Մեսրոպի, Ս. Սահակի եւ մեր միւս թարգմանիչ վարդապետների մեծ դերը մեր ազգային դիմագծի պահպանման գործում: Նա անդրադառնալով մեզ նշեց, որ հնուց ի վեր հայ իրականութեան մէջ ուխտագնացութիւնները կարարուել են միայն ոտքով, եւ իրենք էլ իրենց ուսանողութեան րարիներին աւանդութիւն է եղել միայն ոտքով գնալ այցի Ս. Մեսրոպի գերեզմանին:

Մենք ոգևորուեցինք Գէորգ Վեհափառի խօսքից եւ անրրրումնջ ճանապարհ ընկանք դէպի Օշական:

Օշականում Գէորգ Նայրապետի նախագահութեամբ մարուցուեց Ս.ուրբ Պարարագ, որի ընթացքում նա մի անգամ եւս խօսեց թարգմանչաց րօնի խորհուրդի մասին: Պարարագի աւարրից յետոյ րեղի ունեցաւ ցերեկոյթ, որի ընթացքում գեկուցումներ կարդացին մէկ դասախօս եւ ուսանողներից մի քանիսը: Յերեկոյթի վերջում Գէորգ Նայրապետը մի անգամ եւս անդրադարձաւ րօնի խորհրդին՝ ընդգծելով թարգմանիչ վարդապետների անգնահարելի ազգապահպան դերը:

1948 թուականն էր: Ճեմարանցիներն ալիրի րանէին Սեւանայ լիճ: Մեր ուրախութեանը չափ ու սահման չկար, որովհետեւ շարերս առաջին ագամ ալիրի րեսնէինք հայոց կապոյր հրաշքը: Այնրեղ էր լինելու նաեւ Գէորգ Ջ Նայրապետը, որը մեզանից վաղ էր մեկնել: Նասնելով Սեւան՝ Նայոց Նայրապետին գրանք կանգնած Գեղամայ կապուրակ գեղեցկուհու ափին՝ խոհուն հանացքը միարճաճ ջրային հանդարր րարածութեան խորխորարները:

Սեւանի ափին մի փոքր գրոսնելուց եւ մեր համետար նախաճաշն անելուց հետո նաւակով այցելեցինք Սեւանայ կղզի: Գէորգ Նայրապետը մեծ ոգևորութեամբ ուսանողներն ալարմեց բազմադարեան մենասարանի հին եւ նոր պարմութիւնը, այնուհետեւ մեր աղօթքը բարձրացրինք առ Ասարում:

Կղզուց վերադառնալուց յետոյ Գէորգ Նայրապետի գլխաւորութեամբ այցելեցինք Սեւանի ՆԷԿ, որն այդ ժամանակաշրջանի հորհրդային Նայասրանի հպարտութիւնն էր: Մեզ առաջնորդում էր Սեւանի ՆԷԿ - ի րնօրէնը: Նրա հետ վերելակով իջանք ներքեւ, մեր առջեւ բացուեց մի լայն սրահ, որրեղ րեղաւորում էին էլեկրոկանանը աշխարեցնող մեքենաները: Սեւանի ՆԷԿ-ի րնօրէնը հպարտօրէն եւ բարձրագոչ ձեւերով Նորին Սրբութեանը եւ մեզ գիրական բացարրութիւններ րալով՝ առաջնորդեց թունելի միւս հարումը, որրեղ հսկա անցք էր բացում՝

Սեւանի ջուրը ՆԷԿ-ի համար օգտագործելու նպատակով: Մի քանի րոպե հմայում ակնդէպ նայում էինք բացում անցքից անասելի արագութեամբ դուրս հորդացող ջրին, սակայն առաջին տպավորութեան մի փոքր թուլանալուց յետոյ Նայրապէ-րի դէմքին տեսանք դժգոհութեան և մտաբեկութեան սրտեր: Երջանկայիշարակ Նայրապէսը չկարողացաւ զսպել իր գայրոյթը և յանկարծ պտթեց:

- Սեւանը ցամաքեցնելու լաւագոյն միջոցը գտել էք:

Դրանից յետոյ անհապաղ պահանջեց վեր բարձրանալ: Այլ մեզ հաւաքեց իր շուրջը և մանրամասնօրէն բացատրեց իր գայրոյթի պարճառները:

Տասնեակ տարիներ անց ես իմացա, որ այդ իրադարձութիւնից անմիջապէս յետոյ Վեհափառ Նայրապէսը նամակ էր գրել Մոսկուա՝ կառավարութեան համա-պատասխան անձանց ուշադրութիւնը հրաւիրելու ազգավնաս այդ երևոյթին: Նայ-րապէսը նամակում մասնատրապէս նշել էր, որ Սեւանայ լճի ցամաքեցումը կհան-գեցնի Արարատեան դաշտավայրի և շրջակայ տարածքների անապատացմանը:

Երբ թղթին եմ յանձնում այս տողերը, կարծես տարիների խորքից ինձ են նայում երջանկայիշարակ Վեհափառի իմաստուն և խոհուն աչքերը՝ միշտ լի իր ազգի ու հայրենիքի նկատմամբ խանդավառ սիրով և մշտաբար իր հոգածութեամբ:

1952 թուականն էր. Սուրբ Գեորգ գորավարի տօնի նախօրէն: Այդ տօնին էր նաև Գեորգ Վեհափառի անուանակոչութիւնը: Մայր Աթոռում հաւաքուել էին բազում հաւատացեալներ, որոնք եկել էին Նայասարանի զանազան վայրերից:

Այդ օրը Վեհափառը մեզ՝ ութ սարկաւագներին կանչեց իր մօտ և մանրամասն խօսեց տօնի խորհրդի և ընդհանրապէս ուխտագնացութիւն երևոյթի մասին, բացատրեց դրանց նշանակութիւնը հաւատացեալի հոգեւոր կեանքում: Գեորգ Նայրապէսը հրամայեց մեզ այդ գիշեր արթուն մնալ և աջալըջօրէն վերահսկել ուխտատուների բազմութիւնը, որպէսզի վեճեր և այլ անախորժութիւններ չպատահեն: Վեհափառի հետ էր նաև Աւետիք Բսահակեանը, որ, ի դէպ, ամէն տարի Սուրբ Գեորգ գորավարի տօնի գիշերն անցկացնում էր Մայր Աթոռում: Վեհափառը սարկաւագներին ազատ արձակեց, բայց ինձ պահեց: Նա պարտիրեց, որ այդ երեկոյ ուղեկցեմ Վարպէտին: Ես վեհաբանից վերցրեցի մի աթոռ, որպէսզի կանգառների ժամանակ Վարպէսը նստի, և երկուսով դուրս եկանք: Ժողովուրդը ուրախութեան մէջ էր, ամենուր փիթում էր երգ ու պար: Ուխտատուները տեսնելով Վարպէտին՝ աւելի էին ոգևորում: Ահա այդպէս շրջելով ուխտատուների խմբում՝ չնկարեցինք, թէ ինչպէս ժամանակն անցաւ: Ես նայեցի ժամացոյցին և տեսայ, որ 12-ից արդէն անց է: Վարպէսն արդէն յօգնել էր և ինձ առաջարկեց վերադառնալ վեհաբան: Այդպէս էլ արեցինք: Դէպի վեհաբան շարժուելիս զգացինք, որ ժողովրդի ոգևորութիւնն աստիճանաբար պակասեց:

Երբ հասանք արդէն իմ սարկաւագ եղբայրներն այնպէս էին:

Վեհափառը զարմացած հարցրեց, թէ ինչու ընդհատուեց ժողովրդի երգն ու

պարը: Պարզուեց, որ սարկաւագներն իրենք էին առաջարկել դադարեցնել դրանք, որպէսզի Վեհափառը կարողանայ հանգստանալ:

Նայրապետը նայեց Վարպետին և ասաց.

- Վարպետ, սրանց նայիր, հազարամեայ մեր ժողովրդի այս ուրախ ուխտագնացութիւնը իմ սարկաւագները փորձում են սահմանափակել, որպէսզի Վեհափառը հանգիստ քնի:

Այնուհետև Գեորգ Նայրապետը մի անգամ ևս անդրադարձաւ ուխտագնացութեան խորհրդին և ծայրը բարձրացնելով ասաց.

- Պա՛հ, մի գիշեր էլ թող Վեհափառը չքնի:

Վեհափառն այդ օրը հանդիպելու էր Խորհրդային Նայասրանի կրօնից կոմիտէի նախագահին, սակայն մինչ նրա ժամանումը մեզ՝ երիտասարդ սարկաւագներին իր հայրական խորհուրդներն էր փայլիս: Երբ ժամանեց կրօնից կոմիտէի նախագահը, Վեհափառը, հակառակ իր սովորութեան, չարձակեց մեզ: Նա ժպիտով ընդունելով պաշտօնեային և պատասխանելով նրա ողջոյնին՝ ասաց.

- Դուք ինձ շփոթմունքի մէջ գցեցիք:

- Ի՛նչ շփոթմունք,- զարմացած հարցրեց պաշտօնեան:

- Դուք ասացիք, որ Լենինը հանճար է, և ևս մի քանի թանկագին օր կորցրի՝ կարդալով և ուսումնասիրելով նրա մի քանի հատորները, սակայն ոչ մի հանճարեղ բան չգտաւ այնպէս:

Գունաւորած պաշտօնեան մոտրեւալով Վեհափառին՝ ցածր ձայնով ասաց.

- Վեհափառ, պէտք չէ այս երիտասարդների մօտ այդպէս ասել, մենք այդ մասին առանձին կ'իստենք:

Գեորգ Նայրապետը ժպտաց և բարձրաձայն, ինչքան նրա հիւանդ կոկորդը հնարաւորութիւն էր ընձեռնում, ասաց.

- Ինչո՞ւ, թող սոքա էլ իմանան, որ Լենինը հանճար չէ:

**ԳԷՈՐԳ Զ ՉՈՐԷՔՉԵԱՆԸ
ԵՒ ԵԿԵՂԵՅԻ-ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՅԱՐԱՔԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ
1918-1954 թթ.**

Մեծ է Գեորգ Չորեքչեանի դերը պետութեան հետ Տայ Եկեղեցու յարաբերութիւնների կարգաւորման գործում: Այդպիսի գործունէութիւն նա ծաւալել է՝ սկսելով որպէս վարդապետ, այնուհետեւ լինելով եպիսկոպոս եւ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոս: Բնականաբար մի յօդուածի սահմանները թոյլ չեն տալիս անդրադառնալ բոլոր յարակից խնդիրներին: Փորձենք յարեանցի հայեացք ներել նշուած փաստամակներին նրա կարարածի վրայ, անդրադառնալ դրանցից մի քանիսին միայն: Նրա գործունէութիւնը վերաբերում է մի դարաշրջանի, որ ճակարագրական էր յարկապէս հայ ժողովրդի համար: Առաջին աշխարհամարտի արեւելքները, այնուհետեւ համայնավարական կամայականութիւնները ծայրայեղ ծանր վիճակի էին հանգեցրել հայրենիքն ու եկեղեցին: Ժամանակի խոչոխտութի մեջ կողմնորոշուելու, հնարաւորին չափ սակաւ կորուստներով առաջ ընթանալու, Տայ Եկեղեցին աղէտալի վիճակից հանել կարողանալու համար գերագոյն լարում եւ հնարամտութիւն էր պահանջում: Եւ որ Մայր Աթոռն ու Եկեղեցին դիմացան անլուր հալածանքներին, նոյնիսկ նոր վերելքի ճանապարհ ընկան՝ անհաւարալի էր նոյնքան, որքան՝ ուրախաւոր:

* * *

1917 թ. փետրուարեան յեղափոխութիւնը նոր հեռանկար խոստացաւ Ռուսաստանեան կայսրութեան ժողովուրդներին. թուում էր՝ «յուսոյ դռներ» բացուեցին, եւ հեռու չէր քիչ թէ շար ինքնօրէն ապրելու հնարաւորութիւնը:

Ամենայն Տայոց Կաթողիկոս Գեորգ Ե. Սուրենեանցի ներկայացուցիչներ Մխիթար եպիսկոպոսը (Վիրահայոց թեմի առաջնորդ), Բագրատ եպիսկոպոսը (Շամախիի թեմի առաջնորդ) եւ Ս. Էջմիածնի սինոդի անդամ Գեորգ վարդապետ Չորեքչեանը Անդրկովկասի յարուկ կոմիտէին յղած ուղերձով ուրախութեամբ էին նշում անձնական, հասարակական, ազգային, կրօնական ազատութիւնների յաղթանակը, հաւատարմով, որ այնուհետեւ Ռուսաստանի բոլոր քաղաքացիները «հաւասար կիլնեն օրէնքի առաջ եւ առանց արգելքների ու խոչընդոտների կարող են ձեռնամուխ լինել ազգային-մշակութային շինարարութեան»¹: Նրանք Պետական դումային, Ժամանակաւոր կառավարութեանը եւ կոմիտարներին մաղթում էին լիա-

¹ «Վստրագրեր Տայ Եկեղեցու պարմութեան», ԺԳ, Գեորգ Ե Վշրալի Սուրենեանց Կաթողիկոս Ամենայն Տայոց (1847-1930), Եր., 2005, էջ 443: Այսուհետեւ հապորը եւ էջը շարադրանքի հետ:

ԳԷՈՐԳ Զ ԶՈՐԷՔԶԵԱՆ

կարար յաջողութիւն եւ պերական իմաստութիւն: Դժբախտաբար իշխանութիւնները հարկ եղած իմաստութիւնը չունեցան, եւ բոլշեիկեան դաւաճանութեան հետեւանքով բանակը լքեց մարտադաշտը: Այդ դաւաճանութիւնից առաւելապէս փութեց հայ ժողովուրդը:

1918 թ. մայիս 28-ի Հայաստանի անկախութեան հռչակումով Եկեղեցու եւ պերական իշխանութեան մարմինների նոր փոխարարութիւնների անկախութիւն ծագեց: Եւ արդէն յաջորդ օրը Վաղարշապատում գումարուեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միաբանական ընդհանուր ժողով՝ քննարկելու նոր իրադրութեան հետ առընչուող խնդիրներ, գիտակցելով իրենց պարասխանաւորութիւնը ժողովրդի ու հայրենիքի համար ոչ դիրքին այդ շրջանում: Անհ-

րաժեշտ էր ճշտել Եկեղեցու եւ իշխանութիւնների ապագայ յարաբերութիւնները: Այդ նպատակով շարադրուեց ժամանակաւոր մի դաշնագրի նախագիծ, որով Հայ Առաքելական Եկեղեցին հռչակում էր իշխանութիւնից անկախ²: Ըստ այդմ Մայր Աթոռը ազատ էր իր գործողութիւնների մէջ, կարող էր բանալ դպրոցներ, հասարակական-կրօնական հիմնարկութիւններ, ունենալ սեփական «վարչական միջիջական» կազմաւորում, ծաւալել միանգամայն անկախ հրապարակչական գործունեութիւն եւ այլն: Հանգամանք, որով Մեարտապ արքեպ. Աշնեանի դիտարկմամբ՝ հայ պերական գործիչները «Կը մշակէին Վարիկեանի փիպի Սուրբ Էջմիածին մը՝ իր ազգային-միջազգային եւ յարկապէս հոգեւոր դիմագծի գեղեցկագոյն արժեւորումով»³:

Անկախ Հայաստանի կայացմանը շար հոգեւորականների հետ արժանի լուծմայ ներդրեց Գեորգ Եպիսկոպոս Զորեքեանը, նուիրուելով եկեղեցական կեանքը յուզող խնդիրների լուծման:

2 Տե՛ս ՄՄ ՊԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 851, թ. 2:

3 «Վատնագրեր...», Ե, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը առաջին Հանրապետութեան փարիներին (1918-1920թթ.), Եր., 1999, էջ 4:

1920 թ. Մայր Աթոռն սկսեց «Էջմիածին» շաբաթաթերթի հրապարակությունը: Պարբերականի գործուն աշխատակիցներից էր Չորեքեանը, որ հեղինակն էր անդրանիկ համարի առաջնորդողի: Նրա յօդուածները ծառայում էին Եկեղեցու հեղինակութեան բարձրացմանը, իսկապէս ժողովրդական սկզբունքներ հաստատելուն, նրա միասնությունն ամրապնդելուն: Շաբաթաթերթի յունուարեան համարի՝ վերը ակնարկուած առաջնորդողը վերնագրուած էր «Կոհի՛ թէ համագործակցութիւն»:

Նա քննարկում էր նորաստեղծ ազգային պետութեան եւ հազարամեայ ծանր, բայց արժանապարհի ճանապարհ անցած Առաքելական Եկեղեցու փոխյարաբերութիւնների հարցը: Դա մի ասպարէզ էր, որ ըստ էութեան գուրկ էր պարմական փորձից եւ նոր պիտի մշակուէր: Սկզբունքը յստակ էր. ուղեցոյց ունենալ ժողովրդի կենսական շահերը: Նաստարակութեան մէջ կային ենթադրողներ, թէ Եկեղեցին ժողովրդի վրայ իր ներգործուն ոյժը կորցնելու վրանգ զգալով՝ թշնամար կվերաբերուէր իշխանութիւններին: «Այսպէս մտածողները, - նկատում էր Չորեքեանը, - ծանօթ չեն Նայ Եկեղեցու անցեալին եւ գուցէ առաջնորդուում են ընդհանուր եկեղեցական ու քաղաքական պարամութեան օրինակով, երբ Եկեղեցին թողնելով իւր սեփական ուղին՝ հետամուտ եղաւ քաղաքական գօրեղ իշխանութեան եւ հասաւ իւր նպատակին. այսպէս էր Կաթոլիկ Եկեղեցին Երոսպայում» (Ե, 219): Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցին, ընդհակառակն, ինքնուրոյնութիւնը կորցրեց Պետրոս Առաջինի օրօք, գործիք դարձաւ պետութեան ձեռքին, դադարելով ծառայել իր կոչմանը. «Եւ ամեն ազգայութեան ու յառաջադիմութեան արգելք հանդիսացաւ» (անդ): Խոսքի ի համարելով այդ երկուսը՝ հեղինակն ուրախութեամբ արձանագրել է, թէ Նայոց նորելուկ պետականութիւնը ծնուած օրից «ընդունել է ժողովրդապետական ձեւ, որ մեր Եկեղեցու վարչական ձեւի կրկնակն է եւ նրա ժողովրդական (դեմոկրատիք) հոգու արտայայտութիւնը» (Ե, 220): Ըստ յօդուածագրի՝ Նայ Եկեղեցու միակ նշանաբանն է՝ համագործակցութիւն իշխանութիւնների հետ՝ «ամեն ինչ ժողովրդի համար» կարգախօսով, եւ դրանից շեղուող իւրաքանչիւր իշխանատուր, հոգեւորական, կուսակցութիւն, հաստատութիւն հակառակ է ժողովրդին:

1918-1921 թթ. Գեորգ Եպիսկոպոսին րեսնում ենք Մայր Աթոռի րնրեսական խորհրդի նախագահի պաշտօնին: Նրա պարտականութիւններից էր եւ կառավարական արեանների հետ յարաբերուելը: Սրբազանի գործուն մասնակցութեամբ այդ յարբերութիւնները կարգաւորելու նպատակով էր կազմուել դաշնագրի նախագիծը, որ, սակայն, չհասցրեց օրէնք դառնալ:

1920 թ. վերջին Նայաստանում իշխանութիւնն անցաւ համայնավարներին, որոնք արմատական հակառակորդ էին թէ՛ ազգային, թէ՛ կրօնական հաստատութիւնների, թէպէտ րարբեր փուլերի որոշ մանր մարտավարական փոփոխութիւններ լինում էին իշխանութիւնների՝ յաճախ հակասական քաղաքականութեան մէջ՝ մեծ մասամբ թելադրուած ներքին քաղաքական իրավիճակի, միջազգային յարաբերութիւնների զարգացումներով:

Իշխանութեան գալու առաջին իսկ օրերից համայնավար կուսակցութիւնը հոգեւորականների նկատմամբ հալածանքներ ու բռնութիւններ ձեռնարկեց: Փակում

ու կողոպտում էին եկեղեցիները, ծանր հարկապահանջությամբ շապերին սպիւսում էին հրաժարուել հոգևոր կոչումից, նոյնիսկ լքել հայրենի եզերքը: Օգտուելով պետության սկսած կամայականություններից՝ Նայ Եկեղեցու դէմ մեծ եռանդով ու ոգևորությամբ էին պայքարում խորհրդային միւս հանրապետությունները՝ Վրաստանը, Ադրբեջանը, նոյնիսկ միջինասիական հանրապետություններում, բռնագրատում էին եկեղեցիների ունեցուածքը, կողոպտում, հալածում հայ հոգևորականներին: 1923-1924 թթ., օրինակ, Նայաստանում փակուել է 20, իսկ Վրաստանում՝ 56 հայկական եկեղեցի⁴: Խօստուն փաստերը շարք են:

Խորհրդային Միությունում քրեական հալածանքներն ու բռնությունները չէին կարող մնալ փակ վարագոյրի ետևում, դառնում էին արտերկրի, բնականաբար նաև սփիւռքահայերի, նրանց մամուլի լայն քննարկման առարկայ: Խորեն և Գեորգ արքեպիսկոպոսների 1928 թ. ապրիլի մի գրությամբ արձանագրում էր, թէ «Էջմիածնի գործերի քննարկումները անմիջականօրէն ենթակայ է ներքին գործերի ժողովմին» ([Ա], 124): Ցանկացած մեծ թէ փոքր հարց հնարատր չէր լուծել ինքնուրոյնաբար: Գեորգ սրբազանի ու իր գործակիցների ամենօրեայ հոգսն էր՝ շփուել այդ կարգի ղեկավարության հետ, քննարկել ու աշխատել կարգաւորել հերթական հարցը. ծանր, գերազանցապէս անյուսալի առաքելութիւն:

Նայրապետի լիազօր ներկայացուցիչ Խորեն, Գեորգ և Բագրատ եպիսկոպոսները 1921-ից բազմիցս դիմել են իշխանութան ամենաարագ բերաններ, յուսաւով թէ հաշուի կառնեն Ս. Էջմիածնի, Նայոց Նայրապետութեան «համազգային ու բարոյա-կրօնական բնոյթը, պարմական անցեալն ու միջազգային լայն հեղինակութիւնը»՝ բռնագրաւած գոյքն ու կալուածները կվերադարձնեն: Մասնաւորաբար Գեորգ Սրբազանը յաճախակի է դիմել անօրինական հարկումների, Վրաստանում Նայ Եկեղեցու նկատմամբ արտող ուրնձգութիւնների, Բաթումի եկեղեցու քահանայի բանարկութեան, Բագուի հայկական եկեղեցին վերադարձնելու և այլ հարցերով: Բողոքներին պարասխանում էին մեծ մասամբ խուսանաւով, ձգձգում, խորամանկում էին, և դժուար է այդ փարիների յարաբերութիւնները իրաւական համարել: Այնուամենայնիւ լռելն անհնար էր: Նկատի ունենալով սրեղծուած կացութիւնը՝ Խորեն Ա. Կաթողիկոսը 1932 թ. Գեորգ արքեպիսկոպոսին նշանակում է Նայրապետական ներկայացուցիչ Վիրահայոց թեմում՝ «առաջնորդական իրաւունքով», որպէսզի «թեմի շուրջը եղած թերութիւնները վերանան»:

1938 թ. սկզբին, երբ առաւել անհեռանկար էր դարձել կեանքը, Խորեն Նայրապետը խորհրդակցութեան է հրաւիրում մի քանի հոգևորականի՝ ելք որոնելու, փոքր-ինչ «կեանքը փանելի դարձնելու» ակնկալութեամբ: 1951-ին այդ մասին Վազգէն Պալճեան եպիսկոպոսին պարմել է Գեորգ Չորեքեան Կաթողիկոսը: «Գիւրեմք,- ասել է նա,- որ չէինք կարող յոյս դնել Նայաստանի իշխանութիւնների վրայ, որովհետեւ նրանք էլ անզօր էին, և բոլորը վախենում էին ընդհանուր սրել-

4 Տե՛ս «Վաւերագրեր Նայ Եկեղեցու պարմութեան (1921-1938)», [Ա], Երևան, 1994, էջ 8.: Ա. Մանուկեան, Նայ Առաքելական Եկեղեցու բռնադատուած հոգևորականները 1930-1938 (ըստ ՊԱԿ-ի փաստաթղթերի), Եր, 1997:

ծուած կացութիւնից: Որոշեցինք յուսահաւարական մի քայլի դիմել, այն է՝ յափուկ գրութեամբ ներկայանալ այդ օրերին ամենագոր Լաւրենարի Բերիային՝ Թբիլիսի, բացաւրելու համար նրան Մայր Աթոռի դժբախտ կացութիւնն ու անբանելի պայմանները»:

Չորեքշաբթի գործուղում են Թբիլիսի՝ Կաթողիկոսի խնդրագիրը ներկայացնելու ուժ որ անկ է: Երկար սպասեցնելուց յետոյ հասցեատերն ընդունում է Էջմիածնի ներկայացուցչին եւ խոսարանում օգնել, բայց դա աւելի շար հերթական խաբէութիւն էր, ժամանակ շահելու փորձ: Նաւանարար Բերիան արդէն գիտէր, որ Էջմիածնում նիւթում էր դաւադրութիւնը Խորէն Կաթողիկոսի դէմ, եւ Չորեքշաբթի ընդունեց Կաթողիկոսի սպանութեան մասին փողկականաւուց յետոյ: Չորեքշաբթի սրբազանը վերադառնալով՝ փեսնում է Մայր Աթոռի նոր աղէպը: «Այդ օրերին, շարունակում է խօսքը Գեորգ Զ, Էջմիածնի չեկայի պէպը՝ Խվորոսարեան անունով մի անձնաւորութիւն էր, որի գիտութեամբ էր, անշուշտ, կարարուել Կաթողիկոսի մահուան հետ կապուած ողբերգութիւնը»⁵:

Նարկաւ, իրաւացի էր Չորեքշաբթի. Կաթողիկոսի սպանութիւնը չէր կարող աննշան մէկի թշնամական դաւադրութիւն լինել, դա «մեծ քաղաքականութեան» հերթական մի քայլ էր: Եւ պարահական չէ, որ առանցքային դերակարարութիւն ունեցող այդ անձը շար շուրով շարքից հանուեց, վերացուեց կարեւորագոյն վկան՝ Խվորոսարեանը: Ըստ Վազգէն Ա Վեհափառի պարամաժի՝ անշրջանցելի է նաեւ այն անձնաւորութեան վկայութիւնը, որ 1937-1938 արիւնալի փարիներին եղել է Էջմիածնի շրջանային կոմիտէի քարտուղար, ուստի լաւարեղեակ էր այդ ամենին: Երբ վերջինս դիմել է Նայասարանի իշխանութեան առաջին դէմքին՝ ԿԿ առաջին քարտուղար Գր. Յարութիւնեանին, ներկայացրել Մայր Աթոռի ողբալի վիճակը՝ ակնկալելով դոյզն ինչ օգնութիւն, սրացել է անկեղծ պարասխան. «Սիրելիս, ես էլ եմ լսել այդ բոլորի մասին, բայց անգոր եմ որել: ձեւով փրկելու կացութիւնը. ես ինքս չգիտեմ, թէ վաղը այս աթոռի վրայ կլինեմ, թէ ոչ: Դժոխային պայմաններում ենք ապրում»⁶: Թերեւեւ առաւել կարեւոր է շրջկոմի քարտուղարի վկայութիւնը, թէ «Այդ բոլոր չարագործութիւնները դեկավարում էին չեկայի կողմից, որը գործում էր Լավրենարի Բերիայի սեւ ձեռքով»⁷: Ուրեմն, իշխող կուսակցաութեան վերին պաշտօնաւանները նոյնպէս ապահովագրում չէին «պարահականութիւններից», պարժի զանազան ձեւերից: Դա յայտնի էր, դիցուք, Ա. Խանջեանի եւ անհամար այլ օրինակներով: Փոքր-ինչ թեչեւս «ապահով» էին չեկայի աշխարակիցները, որոնց ձեռքով էին կարարում ոճիրները, որոնք, սակայն, շար բան իմանալով՝ ինչ-որ մի պահի նոյնպէս դառնում էին աւելորդ:

Իսկ ճնշումները գնալով սասարկանում էին: Գերագոյն հոգեւոր խորհրդի ան-

5 «Նահարակ Նայրապէպը», իրար. պարարասրեց՝ Տ. Ասողիկ քիյ. Կարապէտեանը, Մ. Էջմիածին, 2008, էջ 139: Մ. Խվորոսարեանը 1938-ից ՆԽՄԿ ներքին գործերի ժողկոմ էր:

6 «Նահարակ Նայրապէպը», էջ 142 (հմմտ. Գ. Արշակեան, Մկրտիչ Սարգսեան-գրողի դաւանանքը, Եր., 2002, էջ 34):

7 Անդ:

դամ Վրթանես եպիսկոպոսը յայտնում էր, թե Վաղարշապատի դարարանը որոշել է «1937-1938 թուերի համար վանքի ջրաղացների աղունավարձ գանձել քսան եւ հինգ հազար (25.000) կիլոգրամ հացահատիկ կամ նորա արժէքը, վեր գրելով եւ վաճառելով մնած Խորէն Ա. Կաթողիկոսի եւ նորա ներկայ փեղակալ Գեորգ արքեպիսկոպոս Չորեքեանի անձնական գոյքերը: Եթէ վերոյիշեալների գոյքի վաճառումից չգոյանայ 25.000 կիլոգրամ հացահատիկի արժէքը, ապա մնացորդը պիտի լրացնել վանքի փոխտնութիւնից», - ասում էր դարավճիռը⁸: Անասելի ծանր հարկեր էին դրուել նաեւ միաբանութեան անդամների վրայ: Իսկ նրանք եկամուտ չունէին: Նարկերը թեթեւացնելու խնդրանքով Գեորգ Սրբազանը 1938 թ. դիմում է ելեմսից ժողկոմին, յայտնելով, որ միաբանութեան 8 անդամներից միայն մէկը չի անցել 60-ի սահմանը, բոլորը «պարիքատր եւ աշխատանքի անընդունակ լինելով»՝ ի վիճակի չեն հարկ վճարելու, եկամուտներ չունեն, «գտնում են վանքի խնամակալութեան ներքոյ» (Զ. 11-12): Բայց ներկայացուող պահանջները ճնշելու նպատակ ունէին, եւ դժուար էր դրական պատասխան ակնկալել մանաւանդ իշխանութեան սպորին օղակներից: Այս էր վիճակը, երբ Թիֆլիսից վերադարձաւ Գեորգ Սրբազանը, փեղեկացաւ Խորէն Ա. Նայրապետի մահուան մասին: Թերեւս ազգային-եկեղեցական ժողով գումարելով եւ Կաթողիկոս ընտրելով հնարաւորութիւն ստեղծուէր յաղթահարել որոշ դժուարութիւններ: Բայց դա եւս չէր յաջողում:

Երկարատեւ սպասումից ու պայքարից յետոյ, վերջապէս, 1941 թ. ապրիլ 10-13-ին գումարուեց ազգային-եկեղեցական այնքան սպասուած ժողովը, որ կարողանալու էր ընտրել Ամենայն Տայոց Կաթողիկոս, բայց հնարատր չէր օծումը կատարել՝ անհրաժեշտ քանակութեամբ եպիսկոպոսների բացակայութեան պատճառով: Եւ ժողովը «Մայր Աթոռի վարչական բարձր հեղինակութիւնը առանձնապէս շեշտելու համար եւ Տայաստանայց ընդհանրական Եկեղեցին բարոք կառավարելու նպատակով ընտրում է ոչ միայն Գերագոյն հոգևոր խորհուրդ, այլ նաեւ Ամենայն Տայոց Տայրապետական փեղակալ եւ Մայր տաճարի փակակալ-լուսարարապետ» (Զ. 112): Ժողովը միաձայն Տայրապետական փեղակալ ընտրեց Գեորգ արքեպ. Չորեքեանին:

Շուրջով ծագեց մի նոր աղէք՝ նոյն թուականի յունիսին աշխարհաւոր պատերազմը հասաւ ԽՍՀՄ սահմաններին. փոխուեց ամեն ինչ, այդ թում՝ երկրի քաղաքական կլիման: Ամենայն Տայոց ազգընտիր փեղակալ Գեորգ արքեպիսկոպոսը կոչ յղեց Տայաստանայց Եկեղեցու բոլոր թեմերին՝ հանդիսատր Պատարագ մատուցել եւ մաղթանք կատարել Խորհրդային Բանակի յաղթանակի համար, թելադրելով սփիւռքահայերին՝ «ըստ ամենայնի օժանդակել Տայրենիքի մեծ եւ արդար գործին, նպաստելով նրա յաջող լուծման» (Զ. 124): Դիմում է նաեւ քոյր եկեղեցիների առաջնորդներին: Անգլիկան Եկեղեցու արքեպիսկոպոսին յղած նամակում (դեկտեմբեր 1941) մասնաւորաբար խօսում է ֆաշիզմի սպառնալիքների մասին եւ յիշեցնում, որ քրիստոնէական եկեղեցու պարտքն է բողոքել աղաղակող բարբարոսութեան դէմ,

8 «Վանքագրեր...», Զ. Գեորգ Չորեքեան Կաթողիկոս Ամենայն Տայոց (1938-1955թթ.), Եր., 1999, էջ 11:

«հանդէս գալ Յիսուսի անւրած մարդասիրութեան, իրատունքի ու խղճի ազարութեան քարոզով» (գ, 134): Նրա համոզմամբ յաղթանակը առողջ բանականութեան կողմն է լինում:

Տոգորուած աներկեւան հաւարով եւ յաղթանակը մօրեցնելու ակնկալիքով՝ Չորեքեանը նախաձեռնում է խորհրդային բանակին, հետեւաբար ընդհանուր յաջողութեանը շօշափելի օգնութիւն ցուցաբերելու մի շարժում: Ռազմաճակատ եւ առաքում հանդերձանք, սննդամթերք, դրամ՝ զէնք ու զինանիւթ պատրաստելու համար: 1943 թ. փետրուար 2-ին նա նոր նախաձեռնութեան կոչ է յղում հաւարացեալ հայութեանը, շեշտելով, որ խորհրդային ժողովուրդները «մարտական աւիւնով ներշնչուած» պաշտպանելու են սեփական հայրենիքը, ազարութիւնը, պարիւր: Եւ հայ ժողովուրդը, ասում էր նա, «իր առաւր դրամական օգնութեամբ կուգայ աջակցելու փանկային շարասիւնների եւ ինքնաթիռների արտադրութիւնը զօրացնելու, թշնամուն վախճանական հարուած հասցնելու համար եւ ապագայ փետական խաղաղութեան ընթացքում վերաշինենք մեր աները, վերակառուցենք մեր կուլտուրական կորուստները, եւս առաւել բարեկանենք մեր փնտեսական դրոյթը եւ աշխարհի բոլոր ազգերի հետ համերաշխ ապրենք, վայելելով ազարութիւն, խաղաղութիւն եւ բարօր կեանք» (Զ, 178): Կոչը մեծ արձագանք գտաւ, քաղաքում քաղաքում պարբերականներում, այլեւայլ լեզուներով: Նոյն թուականի սեպտեմբեր 15-ի նամակով ազգընկեր փնտեսակալը գրում էր Խ. Միութեան փանկաշինութեան կոմիտեին, որ ԽՍՀՄ պետական բանկի երեսնեան բաժանմունքի իր հաշուին փոխանցուել է.

«1. Ոսկեայ մէկ պնակ, զարդարուն աղամանդներով եւ երկու աղամանդակուռ խաչ՝ 800.000 ռուբլի ընդհանուր արժողութեամբ,

2. Տագար (1.000) անգլիական ֆունտ սրերլինգ,

3. Քառասուն հազար (40.000) դոլար,

4. Տարիւր քսան հազար (120.000) ռեալ,

5. Եօթանասունհինգ հազար (75.000) խորհրդային ռուբլի» (Զ, 189): Զգալի այս ներդրումն աննկատ չմնաց, եւ Ստալինը յարուկ շնորհակալութիւն յայտնեց Տալապետական փնտեսակալին ու հաւարացեալ հայութեանը⁹:

Առաջարկում է փանկային շարասիւնը կոչել Սասունցի Դաւթի անունով: Այդ գաղափարն իսկոյն արձագանք է գտնում սփիւռքի ու Տալենիքի հաւարացեալների սրբերում, եւ շուրջով աշխարհի բոլոր ծագերից (Նիւու Եօրք, Ֆրէզնօ, Բուէնոս Այրէս, Ադիս-Աբեբա, Թաւրիզ, Սպահան, Սիրիա, Կիպրոս, Եգիպտոս եւն) փոխանցում են հաւաքուած միջոցները, ներդրում նպատակի իրագործմանը: Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսական փնտեսակալ Արքայապետ արքեպիսկոպոսը 1944 թ. ապրիլի մի գրութեամբ փնտեսակցում էր. «...անցեալ 1943 փարուան ընթացքին Պէրթի Սովիէլ Տալապետանի բարեկամներու նախաձեռնութեամբ հոս հանգանակուած եւ Թեհրանի միջոցաւ Տալապետան ուղարկուած 8.000 լ. ոսկիի գումարը անբաւական գտնելով մեր ժողովրդի թիւին եւ որակին, շուրջ ամիս մը առաջ մեր

9 «Էջմիածին», 1944, փետրուար-մարտ, էջ 6-11: Տմնր. Զ, 2007, էջ 222:

նախագահութեամբ կազմուեցաւ «Սասունցի Դաւիթ» հրասայլային զօրասիւնի Համագգային յանձնաժողով, որ ցարդ յաջողեցաւ կարճ արեւնի մէջ հանգանակել շուրջ եօթանասուն հազար լիբանանեան թղթադրամ եւ որ կը յանգի հարիւր հազարի, ամենէն մեծ նպաստը բոլոր թեմերէն» (Զ, 211): Նոյն տարուայ յունիսի 2-ին Գեորգ արքեպիսկոպոսի՝ Սրալինին յղած նամակից իմանում ենք, որ «Տանկային առաջին շարասիւնը գններաւ-լէյրենանս Կորոպկովի հաղորդագրութեան համաձայն, արդէն իսկ յաջողութեամբ կուտմ է ճակարտում: Դաւիթ Սասունցու անուան նուիրում փանկային երկրորդ շարասեան կառուցման համար էլ անընդհար գալիս են դրամական նուիրաւորութիւններ նախկին յաջողութեամբ, որի գումարն այսօր 40.000 ամ. դոլարից եւ 10.000 անգլիական ֆունտ սթերլինգից անցնում է» (Զ, էջ 220):

Ոգևորում երկրորդ աշխարհամարտում հայ ռազմիկների սխրագործութիւններով, հպարտանալով Յովհաննէս Բաղրամեանի մեծ հեղինակութեամբ, Թեհրանի հայ երիտասարդութիւնը նախաձեռնում է հանգանակութիւն նոր՝ Զօրավար Բաղրամեանի անուան փանկային շարասիւն սրելով եւ նպատակով, որ նոյնպէս յաջողութեամբ է ընթանում: Յանձնաժողովը՝ Նիւ Եօրքի, Լոնդոնի, Կահիրէի, Բէյրութի, Անթիլիասի, Երուսաղէմի, Բաղդադի, Հնդկաստանի Հայ Եկեղեցու բոլոր առաջնորդներին, ազգային մարիմիներին կոչ էր անում միանալ կարեւոր այդ նախաձեռնութեանը¹⁰:

Հայութեան դրամական ու նիւթական գոհողութիւնները շօշափելի ներդրում եղան վերջնական յաղթանակ ապահովելու գործում, եւ խորհրդային կառավարութիւն յատուր պարշաճի գնահատեց Հայոց Եկեղեցու առաջնորդի մարտուցած ծառայութիւնը:

Այսպէս կոչումով՝ համամիութենական լայն գործունէութիւնը, սակայն, պարճառ չէր կարող լինել թէկուզ ժամանակաւորապէս աչքաթող անելու Եկեղեցու մեծ ու փոքր հոգսերն ու նպատակները: 1943-ին արդէն օրախնդիր էր Մայր Աթոռի «Արարար» ամսագրի վերաբացումը: Հանդէսն արտացոլելու էր «Էջմիածնի Կաթողիկոսութեան առօրեան ու գործունէութիւնը», ամրապնդելու էր Մայր Աթոռի կապը սփիւռքի հետ, խթանելու էր «լայն իմաստով հայագիւրութեան բնագաւառում» գիտահետազոտական աշխատանքներ եւ այլն (Զ, 205):

Կաթողիկոսական ազգընտիր քննակալի կարեւոր ձեռքբերումներից էր այն, որ 1944 թ. սկսուեց ամսագրի հրատարակութիւնը, որ պիտի փոխարինէր «Արարար» ամսագրին եւ «Էջմիածին» շաբաթաթերթին: Ըստ երեւոյթին ամսագիրն «Էջմիածին» անուանուեց քաղաքական նկարառումներից ելնելով, իշխանութիւնների ցանկութեամբ: Ամերիկահայոց առաջնորդարանի «Հայաստանեայց եկեղեցի» պարբերականը 1944-ի յուլիսին, «ցնծութեամբ ողջունելով» հանդէսի «աւերաւոր ծնունդը»՝ նկատում է. «Խորհրդային իշխանութեան Հայաստանի մէջ հաստատութիւնէն ի վեր, եթէ չենք սխալիր, Մայր Աթոռոյ նախաձեռնութեամբ լոյս տեսնող տարեկան

10 «Էջմիածին», 1944, Է-Ը-Թ, էջ 17: Զ, էջ 224:

օրացոյցներէն եւ կոնդակներէն զար, առաջին պաշտօնական հրապարակութիւնն է *Էջմիածինը*»¹¹:

Ամսագրի առաջին համարը բացում էր Գեորգ արքեպիսկոպոսի առաջնորդող յօդուածով, ուր բացարարութիւն են ստանում գլխաւորապէս երկու հարց. Հայաստանեայց Եկեղեցու պարտքը ժողովրդի հանդէպ եւ նորարաց հանդէսի նպատակները: «Հայրապետական ամսագիրը հանդիսանում է այն միջոցը,- ասում էր առաջնորդող յօդուածում,- որ պէտք է համախմբի Սփիւռքի բոլոր հայերին իրենց սրբազան Հայրենիքի շուրջը, Մայր Աթոռի շուրջը: Հայութեանն ուղղուած մեր կոչի մէջ ասել ենք, որ «Հայը բացի Հայաստանից չունի այլ հայրենիք: Հայը Հայաստանից դուրս չունի այլ հասարակութիւն կրօն, բայց եթէ Մայր Հայրենիքը, Հայ Եկեղեցին եւ նրան գլխաւորող Ամենայն Հայոց Հայրապետութիւնը՝ Սուրբ Էջմիածնի Հայրապետական Աթոռով»: Այս պարզամով հրապարակ է գալիս Հայրապետական ամսագիրը, «նոյն այդ պարզամով նա կը շարունակի իր գոյութիւնը եւ հերացայում: Պարզամ, որ այսօր եւս յոյժի է»:

Պարբերագրւոյ մօտենում էր վախճանին, եւ Գեորգ Սրբազանը մտածում էր իր Եկեղեցու եւ հօրի անելիքների մասին, մտախոյզ էր յանդիմանալի հալածուած հոգևորականների, զանգուածաբար աքսորուած հայերի ճակատագրով:

1944 թ. զարնանը բռնութիւնների ենթարկուեցին, Սիբիր արտաքսուեցին Ղրիմի հայերը, յոյներն ու թաթարները՝ գերմանացիներին համակրած կամ սատարած լինելու մեղադրանքով: Չորեքշաբթի դիմում է երկրի երկու ամենաազդեցիկ ղեկավարներին: «Թանկագին Լաւրէնտի Պալօվիչ,- գրում էր Բերիային,- ներկայացուող նամակի բնագիրը այսօրեւեթ ուղարկում եմ ընկեր Ստալինին, յոյս ունենալով թերեւեցնելու Ղրիմի դժբախտ հայերի ճակատագիրը»¹²: Դիմելով Ստալինին՝ նա խնդրում էր վերադարձնել աքսորեալներին իրենց բնակութեան վայրերը եւ կամ Հայաստան: Այս վերջին փառքերակը համընկնում էր աշխարհասփիւռ հայութեան հայրենադարձութեան՝ իր փայփայած ծրագրին:

Չորեքշաբթի Ստալինին հանդիպեց 1945 թ. ապրիլ 19-ին: Նախաձեռնել էին իշխանութիւնները: Դա նշանակում էր, որ Հայ Եկեղեցու աջակցութեան կարիքն զգում էին: Այս բանը լաւ էր հասկանում Չորեքշաբթի: Նրան առաջարկում էր ներկայացնել մի գրութիւն՝ Հայ Եկեղեցու անմիջական կարիքները ապահովելու ծրագրով:

Պարբերաբար գրութիւնը 11 կէտից էր բաղկացած եւ շօշափում էր այդ օրերին Հայոց Եկեղեցին յուզող հիմնական հարցերը՝ ճեմարան, գրադարան, փայտաբան, ամսագիր, վանքի սահմանների վերանայում, բռնագրաւուած վանական շինութիւնների վերադարձ եւ նոյնիսկ Զուարթնոց քաճարի վերաշինութիւն: Ընդունուեցին բոլոր առաջարկութիւնները, մերժուեց միայն կալուածների վերադարձման խնդիրը: Շուրջ մէկամսեայ ներկայութիւնը Մոսկուայում սպասուածից աւելի արդիւ-

11 «Էջմիածին», 1944, թ. Է-Ը-Թ, էջ 43:

12 Ս. Ստեփանեան, Հայ Առաքելական Եկեղեցին ստալինեան բռնապետութեան օրօք, Երևան, 1994, էջ 159:

նաւեր էր: Կառավարութեան նախագահը մակագրեց «Նամաձայն եմ: ԽՍՀ Միութեան Ժողովրդական կոմիսարների Խորհրդի նախագահ՝ Իոսիֆ Ստալինի» (Զ, 258), Գեորգ արքեպիսկոպոսը պարգևատրուեց «Կովկասի պաշտպանութեան համար» մեդալով:

Այնուամենայնիւ Կովկասի իշխանութիւնները, եւ մասնաւորապէս հանրապետութեան՝ նոր կազմակերպուած եկեղեցական գործերի խորհուրդը, սովորութեան համաձայն քնահաճ քայլեր էին անում: Դա ցոյց է տալիս, թերեւս, որ մոսկովեան խոսքումները աւելի շարք քաղաքական ասպարէս ունէին: Տեղում աշխատում էին ձգձգել վանական շէնքերի յանձնումը, եկեղեցիների վերաբացման յարընթացը: Սրբազանին յաջողուեց ինչ-որ չափով բարելաւել Մայր Աթոռի եւ կառավարութեան յարաբերութիւնները, հանգամանք, որ անհաւաքալի, անյուսալի էր թում: Դա այն մակարդակն էր, որ հնարատու էր դարձնում ԽՍՀՄ քաղաքական իշխանութեանը դիմել առաւել կենսական հարցերով, որ կարծես դուրս էին եկեղեցու ոլորտից: Նրան յուզում էին ազգի բարեկեցութեան, ուղղագրութեան, Սեւանի ապագայի, մանաւանդ ազգի ապագայի խնդիրները: Ինչպէս փոքր-ինչ ուշ շեշտում էր «Էջմիածին» ամսագրի առաջնորդողում, «Ալեգարդ Վեհափառի իղձն է այժմ՝ ազապագրուած Կոստանի Թուրքիայի կողմից Նախաստանից անօրինօրէն գրաւուած հայկական շրջանները եւ Սփիւքի հայութիւնը վերադարձած եւ համախմբուած նուիրական հայրենիքում»¹³:

Երկրորդ աշխարհամարտի աւարտից անմիջապէս առաջ, երբ իր հեղինակութիւնը բաւական բարձր էր իշխանութեան աչքին, Նախապետական Կովկասի Գեորգ Չորեքեանը կշռելով հանգամանքները՝ մրաձեց, թերեւս պարտէս էր ժամանակը՝ բարձրացնելու ազգը յուզող կարեւոր հարցերը: Իսկ Չորեքեանի ու նրա շրջապատի համոզումով այդպիսին էր նաեւ միասնական ուղղագրութեան հարցը: Եւ նա գրում է երկրի ամենաազդեցիկ ղեկավարներից մէկին. «Նեոմ չէ օրը, երբ հերոսական Կարմիր բանակը եւ մեր դաշնակիցների քաջարի զօրքերը» կյաղթեն «կարաղի վիշապին», մարդկութիւնը «ազաւ շունչ կքաշի: Եւ թափ կառնեն վերքերն ապաքինելու, աւերակները վերաշինելու, յանուն ազաւ կեանքի եւ բոլոր ժողովուրդների համագործակցութեան»՝ նոր կարգեր ստեղծելու աշխատանքները»¹⁴: Այդ երջանիկ ժամանակը յուշում է, որ «մենք եւս հոգ տանենք մեր բազում կարիքներին, թէկուզ այն չափով, որքան դա հնարատու է եւ որքան կախուած է մեզնից»: Նա այսուհետեւ գրում է. «Այս փեսակերից մեզ համար առաջնահերթ, կարեւորագոյն հերթական խնդիրը մեր ուղղագրութեան վերականգնումն է»¹⁵:

Ինչի մասին է խօսքը:

Իրաւամբ նկատուել է, թէ Ստալինի (իմա՝ համայնավար կուսակցութեան)

13 «Էջմիածին», 1950, Ա-Բ, էջ 8:

14 «Գրական թերթ», 1998, թ. 9:

15 Անդ: Մի փոքր ներքնում նա շեշտում էր, որ մեր լեզուի փերը լինելով՝ մենք իրաւասու ենք լուծելու մեր ազգային լեզուին վերաբերող հարցերը, գուցէ եւ ակնարկելով, թէ Մոսկուան անփութիւնում այդ կազմի խնդիրները:

«ծրագիրն էր ջլափել ազգայնական ոգին իրեն ենթակայ հանրապետություններին ներս»¹⁶: Այդ պարագան յարկապէս նկատելի էր ազգային ամենակենսական խնդիրների առնչությամբ, ըստ այդմ առաջնահերթ էր համարում կրթության ու գրականության ռուսականացումը, մի քաղաքականություն, որ ժառանգություն էր մնացել նախորդ իշխանություններից: 1920-ականների սկզբին նախաձեռնուեց համայնավար կնիքի փակ հեծող բոլոր ազգերի ու ազգությունների համար «նոր այբուբեններ» հասարակելու ուժեղ շարժում: Պարտադիր փոփոխությունը պայմանադրականորեն ճշտվեց՝ Հայաստանի նորածին խորհրդային հանրապետության «լուսաւորութեան ժողկոմը» կամայական վճռով արմատական բեկում մտնեց հայոց լեզուի ուղղագրության մէջ, այնքան, որ փաստամեակեակներ շարունակ երբեմն խուլ դժգոհութեամբ, երբեմն հրապարակային ելոյթներով, բայց անընդմէջ հայ մրաւորականութիւնը առարկել է, բողոքարկել¹⁷:

Հայրապետական փնտրող Գեորգ Ճորժեանը հերթական անգամ մրաւորականութեան կարծիքը բարձրացնելու հնարաւորութիւն փնտռելու Բ. աշխարհամարտի յաղթական աւարտից անմիջապէս առաջ, երբ իր հեղինակութիւնը բաւական բարձր էր իշխանութիւնների: Բնութեամբ մտծուած փոփոխութիւնները անընդունելի էին ոչ միայն հայրենիքում բնակուող մրաւորականների, սփիւռքի, այլև օտար հայագէտների համար: Հայրենի գրողները, արուեստագէտները, հոգևորականներն իրենց գրութիւններն ու նամակները շարունակում էին գրել աւանդական ուղղագրութեամբ, գիպակցելով, անշուշտ, այդ քայլի վրանգաւորութիւնը:

Ենթադրելի է, որ Մոսկուա դիմելուց առաջ նոյն մրաւորութեամբ Ճորժեանը խորհրդակցել էր հանրապետութեան ղեկավարների (առաջին հերթին Հայաստանի համայնավար կուսակցութեան և կենտրոնական կոմիտէի առաջին քարտուղար Գրիգոր Յարութիւնեանի) հետ, խորապէս գիպակցելով որ ազգային որևէ խնդիր դուրս է վերջիններիս իրաւասութիւնից: Անելին, թերևս այդ հարցերը բարձրացնելու իրաւունք կուսակցական ղեկավարութիւնը չունէր¹⁸: Հաւանաբար փնտրող Սրբազանի վիճակը նախընտրելի էր... Իսկ ի փարբերութիւն կուսակցական ղեկավարների, Ճորժեանը շրջապատուած էր ականաւոր մրաւորականներով (Ա. Իսահակեան, Դ. Դեմիրճեան, Մ. Սարեան, Սր. Մալխասեան, Ե. Շահագիգ, Գր. Չուբարեան...): 1940-ին, անսայով հնչող կարծիքներին՝ կարարուեցին «մասնակի բարեփոխումներ», որոնց կիսերէին հերթականները: Մակայն յարընթացը դադարեց աշխարհամարտի պարճառով, եւ, բնականաբար, վերաբարձուեց, երբ նշմարում էր դրա բարեյաջող աւարտը: Տարբեր արեաններ յղուեցին առաջարկութիւններ, բայց ըստ երեւոյթին իսկապէս կարեւորագոյն դերը վերապահուած էր Ճորժեանին¹⁹:

16 *S. Zaitseva, op. cit. Արգումանեան*, Ազգապատում, հայ. Դ, գիրք Բ, Նիւ Եօրք, 1997, էջ 228:

17 Յիշենք, որ դժգոհութիւն արտայայտում էին նաեւ միաժողովուրդներից շարքերի մրաւորականները իրենց ուղղագրութեան կապակցութեամբ: Եւ ծնունդ առաւ ուղղագրութիւն-խեղագրութիւն (правописание-кривописание) բառախաղը:

18 Ինչպէս փնտրեց, Գ. Յարութիւնեանը Վաղարշապատի շրջանային կոմիտէի քարտուղարին խոստովանել է, թէ նոյնիսկ չի կարող վարահութիւն ունենալ, որ «վաղը» կմնայ իր պաշտօնին:

19 Մանրամասնութիւններ փնտ Լ. Մադոյեանի «Հայագիտութեան դասականները միասնական

1945 թ. ապրիլին Ամենայն Հայոց կաթողիկոսական ազգընտիր փեղակալ Չորեքեանը նամակով դիմում է այդ օրերին Խորհրդային Միության երկրորդ ազդեցիկ դեմքին՝ Բերիային, փեղեկացնելով, որ Հայրենիքի և սփիւռքի առաւել սերտ կապին խոչընդոտ են ուղղագրական զգալի փարբերութիւնները: Խորհրդային Հայաստանում կիրառուող ուղղագրութիւնը, ասում էր նա, արտերկրի հայրենակիցների առջև դժուարութիւններ է յարուցում, որով թուլանում է առաքուող գրականութեան ներգործուն ոյժը: Այդ փարբերութիւնների հետեւանքով սփիւռքահայութիւնը «մեծ դժուարութիւնների է հանդիպում իրեն հասած խորհրդային գրականութիւնն ընթերցելիս, իսկ ոմանք ընդհանրապէս անկարող են կարդալ: Նոյնն է «Էջմիածին» հանդէսի պարագան»²⁰: Ազգի երկու հափուածների միջև արհեստականօրէն առաջացած վիճը յաղթահարելու համար այդ երկու ուղղագրական համակարգերի «հիման վրայ, երկուսից էլ առաւել ընդունելի կադապարներն ընտրելով, լիովին հնարաւոր է մշակել միասնական ուղղագրութիւն թէ՛ Խորհրդային, թէ՛ սփիւռքի հայութեան համար»,- գրում էր նա: Եւ առաջարկում էր ԽՍՀՄ Գիտութիւնների ակադեմիային և Հայաստանի համապարասխան հաստատութիւններին յանձնարարել միասնական ուղղագրութեան վերականգնման գործը՝ հարկ եղած պարագային ներգրաւելով նաև արտասահմանեան հայագէտներին²¹:

Չորեքեանը յայտնում է, որ ակադ. Սր. Մալխասեանցը «առաջնորդուելով գիտական և գործնական սկզբունքներով, յօդուած է գրել «Էջմիածին» հանդէսի համար»,- որով «նա առաջարկում է խուսափել ծայրայեղութիւններից և զիջումների գնալ՝ յանուն հայկական ուղղագրութեան սրելծման, որ այնքան անհրաժեշտ է արտերկրի հայերի կապերը հայրենիքի՝ Հայաստանի հետ ամրապնդելու համար»: Նամակագիրը խնդրում է թոյլ փալ ակադեմիկոսի յօդուածը փալագրել յիշեալ ամսագրում՝ «մտքերի փոխանակութեան կարգով և հարցը նախապարաստել Հայկական ԽՍՀ կառավարութիւնում խնդրի քննարկման նապարակով»: Այսպէս պահանջելու իրաւունքը նա ձեռք էր բերել՝ մեծ ներդրում ունենալով համաշխարհային պատերազմի փարիներին, դաշնակիցների յաղթանակը կռելու գործում: Նա ամեն կերպ նապաստելու էր Հայաստանի փնտրեական կեանքի կազմակերպմանը, արդիւնաբերութեան վերելքին՝ արդէն պատերազմից յետոյ: Չորեքեանը հասկացնում էր, որ ուղղագրական բարեփոխումով առաւել նապարակասալաց կդառնայ Սփիւռք առաքուող գրականութեան ներգործութիւնը:

Ազգընտիր փեղակալը Մոսկուա յղեց եւս մի գրութիւն՝ «Միասնական լեզու, միասնական ուղղագրութիւն» վերնագրով, որ միանգամայն համահունչ է Սր. Մալխասեանցի կարծիքին, հնարաւոր է, որ ինչ-ինչ դրոյթներ նա օգտագործած լինի հէնց նրա՝ վերը յիշուած յօդուածից²²:

ուղղագրութեան մասին» գրքոյկը (Երեւան, 2005):

20 ՌՏ ԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 743, թ. 1-2: Տե՛ս ևս «Ազգ», 1998, 24 յունիս:

21 ՌՍՀ ԳԱ արդէն կազմատրուած էր, բայց նամակում յիշատակուած չէ. հարկաւ, ՌՍՀ «համապարասխան կազմակերպութիւններ» ասելով սրբագանը նկատի ունէր նաև այդ օղակը:

22 Թէ ինչպէս փնտրիւուեց յօդուածի ճակարագիրը՝ մեզ յայտնի չէ: «Էջմիածին» ամսագիրը յօդուածը չի փալագրել: Մօտաւոր ծանօթութեան համար փեն նոյն հեղինակի՝ 1926 թ. եղոյթը՝ Սր.

Փոքրաթիւ ժողովուրդների համար մանաւանդ մեծագոյն աղէր է ուղղագրութեան աղաւաղումը, որ արուեց 1920-ական թականներին, կրկնակի մեծ է այն մեզ նման, ինչպէս բանաստեղծը կասէր՝ «մրկաւ զարուած» ազգի համար, եւ այժմ, «Յարկապէս անհրաժեշտ է, որ եղբայրները՝ արեւմտահայերը, միշտ տեղեակ լինեն խորհրդային երկրում եւ Նայասարանում բնակուող իրենց եղբայրների մշակութային, տնտեսական ու արդիւնաբերական մեծ նուաճումներին ու ձեռքբերումներին: Դա մշտական ձգող գործօն կլինի եւ նրանց սրտերը կկապի իրենց հեռաւոր, բայց երջանիկ հայրենիքի հետ»: Դա գլխաւորապէս գրականութեան միջոցով է լինում, իսկ մեր պարագային խոչընդոտում է «նորացում» ուղղագրութիւնը: Նա առկայ պայմաններում զգուշանում էր իշխանութիւններին մեղադրելուց. ակնարկելով այդ մասին, անում էր մասնաւոր առաջարկութիւններ եւ գրում էր. «Մենք կամենում ենք լոկ, որ վերստին լցուի գոյացած վիճը, որպէսզի վերականգնուի մեր ուղղագրութեան նոյնութիւնը, ինչպէս եղել է դարերով»²³: Եզրակացութիւնը՝ պէտք է նկատի ունենալ «Շաբաթն է մարդու համար, եւ ոչ հակառակը» ասոյթը եւ որ «ուղղագրութիւնը մեզ է ծառայում, ոչ թէ մենք ուղղագրութեանը: Մեր լեզուի, հետեւաբար ուղղագրութեան տերը մենք ենք: Ուրեմն մենք իրաւասու ենք այն փոփոխելու»: Պահանջարկիոյ զայրոյթ կայ այս խօսքի մէջ, որ պիտի ծառայէր միգրացի համոզելուն: Իսկ ելակէտը՝ «Մեր հին ուղղագրութեան մէջ մենք պիտի կարարենք լոկ այնպիսի փոփոխութիւններ, որոնք ընդունելի են նաեւ մեր արեւմտահայերին»:

Սրբազանը նկատում է՝ երբ մասնագիտօրէն քննարկուի հիմնախնդիրը՝ անհրաժեշտ կլինի առարկայական մօտեցմամբ համակողմանիօրէն դիտարկել հարցերը եւ առաջնորդուել գիտական սկզբունքներով: «Ընդունելով մեր առաջարկութիւնները, արեւմտահայերը միայն կշահեն, ստանալով աւելի ճշգրտութեամբ եւ արտասանութեամբ համապատասխանող ուղղագրութիւն, կխուսափեն այդ հարցում թիրիմացութիւններից ու անորոշութիւններից: Բիշ չենք շահի նաեւ մենք՝ հրաժարուելով գրութեան որոշ ձեւերից, որ չեն բխում իրական պահանջներից եւ ունեն լոկ տեսական նշանակութիւն, չեն համապատասխանում բուն արտասանութեանը: Բայց, անշուշտ, կշահենք երկու կողմս, ստեղծելով միասնական հայկական ուղղագրութիւն՝ որպէս մեր ազգային միասնութեան հանգանակ»: Նայրապետական տեղակալը համոզուած է՝ «Լոկ այդպիսի ուղղագրութիւնը բոլոր հայերին հնարաւորութիւն կտայ առանց դժուարութեան ու տարակոյսի ընթերցել ցանկացած հայերէն գիրք՝ ուր էլ տպագրուած լինի: Այդ միասնութեան զաղափարը այնքան վեհ է ու ցանկալի, որ նրա առջեւ պիտի մարի ամեն մի այլ նկատառում, յարկապէս տառաւորութեան նկատառումները»: Այս վերջին երկու բառով Չորէքեանը բնութագրում է մակինցեալական խտրելի ուղղագրութեան դրդապատճառը: Գրութիւնն աւարտում է այն կարգախօսով, որ իր վերնագիրն է եւ այսօր չի կորցրել արդիականութիւնը. «Միասնական ազգ, միասնական ուղղագրութիւն»:

Մայիստեան, Զեկուցում հայերէնի ուղղագրութեան մասին. «Տեղեկագիր Ն. Ս. Խ. Ն. Գիտութեան եւ արուեստի ինստիտուտի ուղղագրութեան եւ տառերի ձեւի բարեփոխութեան յանձնաժողովի», Ե., 1927, էջ 80-93:

23 ՆՆԱԸ, ֆ. 454, ց. 1, գ. 14: Տե՛ս «Գրական թերթ», 1998, թ. 9:

Որ հարցը լուծում չստացա՝ կարծում ենք, բացատրելի է «վերևի» բացասական վերաբերմունքով: Չուլման քաղաքականությունը օրակարգից հանում չէր:

Այդ օրերին Գեորգ արքեպիսկոպոսը, հարկաւ, ունենալով մասնագէտների մէկ ուրիշ օժանդակ խումբ, մանրամասն գեկուցագիր է ներկայացնում նոյն Բերիային, արժարժեքով Սեւանայ լճի խնդիրը: Կից նամակով նա յայտնում է խնդրի ընդհանուր էությունը, նշելով, որ կարճ ժամանակի ընթացքին Սեւանի ջրի մակարդակն իջել է 12 մետրով, «իսկ բաց թողնուած ջրի ընդամենը 20 տոկոսն է նպատակին ծառայել, մնացեալը անիմաստ Կասպից ծովն է թափուել»: Եզրակացությունն այն է, որ «Սեւանի ջրերի օգտագործման առկայ նախագծի գիտական, տեխնիկական-տնտեսական անաւարար հիմնաւորումութեան հետեւանքով հետագայ շահագործումը կարող է հանգեցնել չափազանց բացասական եւ անուղղելի հետեւանքների» (Զ, 263):

Զեկուցագիրը կազմում է հանգամանօրէն, խօսում է արօրավայրերի՝ Նայասարանի գիղապնդութեան, նաեւ հարեւան հանրապետութիւնների բոջոտրների անասնապահութեան համար ունեցած նշանակութեան մասին.....

Տասնամեակների արժարժումները որոշ իմաստով նպատակին հասան 1961 թ. օգոստոսի 12-ին, երբ ԽՍՀՄ Կառավարութիւնը «Սեւանայ լճի մակարդակը բնական պայմաններին մօտ բարձրութեան վրայ պահպանելու նպատակով Արփա գետի ջրի մի մասը Սեւանայ լիճ շուտ փալու միջոցառումների մասին» որոշումն ընդունեց: Դա նպաստելու էր ժողովրդական փնտրութեան զարգացմանը, պահպանելու էր «մեր հայրենիքի եւ ոչ միայն նրա անգուցական» լիճը²⁴:

Պատերազմի մօտալուր աւարտի յուսալաւ եւ յուզումնալից այդ օրերի միւս խնդիրը Նայոց հողերի վերադարձման էր վերաբերում, որի ածանցեալն էր նաեւ հայրենադարձութիւնը: 1945-ի մարտի 19-ին ԽՍՀՄ կառավարութիւնը չեղեալ յայտարարեց 1925 թ. դեկտեմբեր 17-ի՝ բարեկամութեան եւ չեզոքութեան պայմանագիրը Թորքիայի հետ: Նոյն թուականի սեպտեմբերի 27-ի գրութեամբ երեք Մեծ Կրթութիւնների ղեկավարներին յղած ուղերձով Չորէքեան Կաթողիկոսը խնդրում էր ճնշում գործադրել Թորքիայի վրայ՝ վերադարձնելու հայկական հողերը, «որպէսզի հայութիւնը ամբողջանայ հաւաքուելով հայրենի հողում եւ ապահովութեան ու խաղաղութեան մէջ շարունակէ» կեանքը²⁵:

Երկրորդ աշխարհամարտի աւարտին, համաշխարհային հանրութիւնը վերստին լծում է սրեղծագործ աշխատանքի, քայլ առ քայլ վերացում են պարմական ու ընկերային անարդարութիւնները: Իր հերթին է սպասում դարապարտումը մարդկայնութեան դէմ գործում մեծագոյն յանցանքներից մէկի՝ 1915-ի ցեղասպանութեան, որ Արեւմտեան Նայասարանը բռնութեամբ դարարկեց բնիկներից: Նպաստաւոր է ժամանակը՝ վերանայելու այդ անարդարութիւնը, իսկ դա առաջին հերթին Մեծ Կրթութիւնների գործն է: Գեորգ Զ. իր սրբազան պարտքն է համարում այդ երկրների ղեկավարներին հասցնել աշխարհասփիւռ հայութեան՝ վերստին

24 Տե՛ս Գր. Շիրմազան, Դրուագներ Նայասարանի ոռոգման պարմութիւնից, Երեւան, 1962, էջ 8:

25 «Էջմիածին», 1945, ԺԱ-ԺԲ, էջ 14:

հայրենիքում համախմբուելու բաղձանքը: «Մեծ ու հզոր պետությունների անխուսափելի պարպականությունն է,- գրում է նա,- որ մարեն չարի եւ բռնության օջախները, որպեսզի չկրկնուեն ժողովուրդների ջարդերը. նրանց պարսքն է վերացնել անցեալ անարդարությունները»²⁶: Անարդարությունն ատելի է շեշտում, եթե նկատի առնենք, որ օսմանեան դաժան լծից ազատագրուել են գրեթե բոլոր ժողովուրդները եւ ապրում են իրենց հայրենի երկրներում: Ընդ որում, որոշ ժողովուրդներ առաջին անգամ արժանացան սեփական պետության կազմակերպելու բախարին: Ներկում է օրինաչափ հարց. «Ի՞նչ իմաստուն պարճառաբանությամբ մարդկությունը պիտի գլանայ փառապետ Հայաստանին փալու իր արդարագոյն իրաւունքը»²⁷: Պարմական անդրադարձից յետոյ Գեորգ Զ. շեշտում է, որ չի կարելի խաբուել այն շինծու յայտարարությունից, թէ ներկայ Թուրքիան առաջուանը չէ. խաբէութիւն, որ թուրքական դիւանագիտութեանը յաղթաթուղթ է ծառայել ու ծառայում, ուստի չի կարելի բաց աչքերով խաբուել թրքական իշխանությունների խօսքերից. թէ՛ հայությունը, թէ՛ եւրոպական դիւանագետները «գիտեն թրքական խտրումների արժէքը»²⁸:

1945-ի գարնանը Մոսկուա են կանչում Հայաստանի ԿԿ Կենտրոնի առաջին քարտուղար Գր. Յարությունեանը, վարչապետ Ս. Կարապետեանը, այնուհետեւ նաեւ Գեորգ արքեպ. Չորեքեանը, իսկ յունիսի 7-ին ԽՍՀՄ արտաքին գործոց նախարար Վ. Մոլոտովը Կարսի ու Արարահանի վերադարձման, այսինքն՝ 1914 թ. սահմանի վերականգնման պահանջ է ներկայացնում Թուրքիային:

1947 թ. Ապրիլ 15-ի կոնգրէսի (Նիւ Եօրք) մասնակիցներին: Պարզամտութիւնները յարակօրէն պիտի գիտակցեն, որ «մենք անվերապահ իրաւունք ունենք եւ պահանջելու, եւ ակնկալելու մեր արդար դատի պաշտպանութիւնը, մանաւանդ այսօր, երբ Արարահան խարիւսն եւ Միացեալ ազգերի կազմակերպութեան Կանոնադրութիւնը ազդարարել են մարդկային իրաւունքների, ազգերի ազատութեան, քաղաքական արդարութեան եւ այլ բարձր սկզբունքներ»²⁹: Հասկանալի է՝ այդ պահին համընկնում էր հայ ժողովրդի պարմական իրաւունքը Կրեմլի փիրակալի ծաւալաշարական նկրտումներին: Այս վերջին հանգամանքը հէնց արեւմտեան տէրութիւնների գլխաւոր գէնքն էր Հայոց փարաճքների միացման դէմ առարկելիս, չնկատելով, որ Հայ դատի արժարծումը միջազգային կեանքի բնականոն ընթացքի թելադրանքն էր: Ի պարասխան այդ կարգի առարկությունների Վեհափառը գրում էր. «Հայ ժողովուրդը իր բոլոր հարուածներով ինքն է յարուցել եւ նախաձեռնել Հայկական դատը», եւ ապա հռետորական հարց էր առաջադրում. «Չարամբութիւն, թէ՞ թերամբութիւն է՝ վերագրել Սովետական Միութեան ինչ-որ ազդեալի միտումներ»³⁰:

26 «Էջմիածին», 1945, ԺԱ-ԺԲ, էջ 2:

27 Անդ:

28 «Էջմիածին», 1945, ԺԱ-ԺԲ, էջ 4-5:

29 Անդ էջ 6:

30 Անդ:

Մեծ Կրթությունները քմահաճությամբ ուրանահարելով պարամական արդարության որևէ դրսևորում, ամեն ինչ անում էին պահպանելու Թուրքիայի արևելեան սահմանի անձեռնմխելիությունը: Բայց դեռևս բոլոր հնարատությունները չէ, որ սպառնում էին: Թե՛ խորհրդային իշխանությունները, թե՛ հայ համայնավարները, թե՛ Մայր Աթոռը երկար ժամանակ յոյսը չէին կորցնում: Շարունակում էին նախապարասրական աշխարհները, որոնց բաղադրիչներից մեկն էր հայրենադարձությունը: Գեորգ Չ. Նայրապետն այդ նպատակին էր ծառայեցնում բոլոր հնարատոր ամբիոնները: Եւ ժամանակի հետ փոփոխում էին նաեւ ասելիքը, խօսքի շեշտադրումն ու հասցեարկերը: Աշխարհամարտի աւարտին յաջորդող շրջանում Կաթողիկոսը հաւատում էր, որ «դեմոկրատիկ երեք մեծ պետությունները՝ Սովետական Միությունը, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներն ու Մեծ Բրիտանիան մրաժում են վերացնել աշխարհից բռնությունը, հարթել կարարութեամբ անարդարություններն ու ապօրինությունները եւ չարագործել բարոյական նորմաներով դարապարտելի արարքները, այլ վերականգնել արդարությունն ու իրաւունքը»³¹:

Սակայն շար չանցած Արևմուտքը վերանայելու էր իր դիրքորոշումը, բոլոր հարցերում հակադրուելու էր Խորհրդային Միութեանը, եւ Կաթողիկոսն արձանագրելու էր նոր՝ «սառը պարերազմի» իրողությունը: Յայտնի է, որ միջուկային ռումբը յաղթաթուղթ էր Միացեալ Նահանգների ձեռքին, եւ բոլոր միջազգային հարցերի լուծման միակ բանալին: 1950 թ. խաղաղութեան կողմնակիցների համամիութենական վեհաժողովում նկատուելով, թէ Ամերիկան խուսափում է միջպետական վիճելի հարցերը խաղաղ ճանապարհով՝ Միատրութեամբ Ազգերի Կազմակերպութեան միջոցով լուծելուց, նաեւ նկատուելով միջուկային պարերազմի սպառնալիքը՝ Ամենայն Նայոց Նայրապետն յայտարարեց. «Այն կառավարությունը, որ առաջինը կգործադրէ, որեւէ երկրի դէմ, արտմային զէնք, կհամարենք նորան մեղապարտ հանդէպ մարդկութեան եւ կճանաչենք՝ որպէս պարերազմական յանցագործ»³²: Բայց ոյժը բարոյականութիւն չի ճանաչում: Ուստի երբ զէնքը առանց երկմարտեան գործադրուեց Ճապոնիայի դէմ, յանցանքը ոչ միայն չպարժուեց, այլեւ պարշաճ կերպով չգնահատուեց համաշխարհային հանրութեան կողմից:

Մեծ Կրթությունները հարցը թաղելու հին, փորձութեամբ ուղին ընտրեցին յայտարարելով, թէ *Թիւրքիան դեմոկրատական իրաւական ունի*, հին Թիւրքիան չէ, եւ հայերը, եթէ կամենան, կարող են վերադառնալ իրենց «նախկին բնակավայրերը»: Սակայն հայ ժողովուրդը, առարկում է Վեհափառը, անցեալի անթիւ փորձերից գիտէ, որ «գոյութիւն չունի հին եւ նոր Թիւրքիա, դա միեւնոյն Թիւրքիան է: Միակ ելքն է Թիւրքա-Նայասարանի ազարագրումը եւ կցումը Սովետական Նայասարանին»³³: Սա ազգահաւաքման անհրաշեշտ պայման է, որ հնարատութիւն կրայ հայ ժողովրդին լիարժէքութեամբ դրսևորել իր սրելոճագործական կարողութիւնները, ըստ ամենայնի ծառայել մարդկութեան առաջընթացին: «Այս արդար ու վսեմ գործի

31 «Էջմիածին», 1946, թ. Ա, էջ 9:

32 «Էջմիածին», 1950, թ. Թ-Ժ, էջ 25:

33 «Էջմիածին», 1945, թ. ԺԱ-ԺԲ, էջ 4-5:

յաջողության համար,- եզրափակում էր իր խօսքը Նայոց նորընտիր Նայրապետը,- աղերսանօք դիմում եմ Ամենակարող Աստծու օգնությանը. թող Բարձրեալն օրհնէ Ձեզ եւ առաջնորդէ Ձեր միտքն ու կամքը բարին կատարելու, այլեւ շարժէ ներկայ Թիւրքիայի ղեկավարների խիղճը, քաւելու իրենց եւ նախորդների ծանր յանցանքները, որպէսզի վերանայ այն ամենամեծ անարդարութիւնը, որ կատարուեց լուսաւորութեան եւ քաղաքակրթութեան դարում մի ըստ ամենայնի խաղաղ, ջանադիր եւ սրելով ծագործող ժողովրդի հանդէպ»³⁴:

Եւ արեւմտեան պէրութիւնները հերթական անգամ կանգնելով Թուրքիայի թիկունքին՝ ձախողեցին պայմական արդարութեան վերականգնումը: Նայկական բռնագրաւեալ հողերը նուիրաբերում էին զավթիչին, եւ, ինչպէս լեւ իրաւագէտ Բոհդան Գեմբարսկին է գրել՝ իբրեւ ոճրագործութեան պարզեւ սրացած երկրամասը ամրագրում էր Թուրքիային³⁵:

Նայաստանի առջեւ ծառացաւ ԽՍՀՄ ներքին անարդարութիւնները մասնակիօրէն շրկելու խնդիրը: 1945 թ. հոկտեմբեր 27-ին Ստալինն ընդունեց Գր. Յարութիւնեանին, որ ելնելով Լեոնային Ղարաբաղի բնակչութեան պահանջից՝ առաջ էր քաշում գոնէ բուն հայկական ա՛յս փարածքը իրաւական փիրոջը վերադարձնելու հարցը: Բայց բռնապետի համար ժողովրդի բաղձանքը նշանակութիւն չունէր, նշանակութիւն չունէր պայմական արդարութիւնը, եւ ծանօթ եղանակով այդ առաջարկութիւնը նոյնպէս մտաւ փակուղի³⁶:

Գեորգ Չորեքեանը փաստամակներով շփուել է իշխանութիւնների հետ, աշխատել է կարգաւորել ինչ-ինչ խնդիրներ, հանդիպել նրանց մարտավարական խաղերին, չի ընկրկել, համառօրէն փորձել է պաշտպանել ոչ միայն Նայ Եկեղեցու, այլեւ ընդհանրապէս Ազգի շահերը: Խորհրդային փարիներին դիմել է հարկերի ծանրութեան, աքսորեալների, հայրենադարձութեան, Արեւմտեան Նայաստանի, Սևանայ լճի, հայոց լեզուի միասնական ուղղագրութեան, այլեւայլ հարցերով, եւ դրանց չնչին մասն է բաւարարուել թերեւս: Երբեմն նրա բողոքներն անհետնաւոր են թողնուել, սակայն վերաբացուել են փակուած եկեղեցիներ, Մայր Աթոռի պաշտօնական ամսագիրը, տպարանը, վերադարձուել են որոշ կալուածներ, կանխուել են նորանոր յարձակումներ ու հալածանքներ: Ինչպէս դիպուկ բնութագրել է Գեորգեան հոգեւոր ճեմարանի պայմանութեան հետազօտողը՝ «Գեորգ Զ. Նայրապետը, պետական այրերի քարացած մտածողութեանը հակադրելով իր նորընտիր դիւանագիտութիւնը, կարողացաւ կանգնեցնել համայնավարական հակաազգային եւ հակակեղեցական քաղաքական գիծը եւ սրիպեց հաւիտենականն ու մնայուն արժէքները զանազանել ժամանակաւորից»³⁷:

34 Անդ, էջ 6:

35 Տե՛ս Բոհդան Գեմբարսկի, Նամակներ աշխարհին, կազմեց Ն. Կարճիկեան, Եր., 1990, էջ 90:

36 Տե՛ս Վ. Պետրոսեան, Գրիգոր Յարութիւնեանի ժամանակը, Գիրք երրորդ, Եր., 2008, էջ 396-397:

37 Եղիշէ աւ. քահ. Սարգսեան, Սուրբ Էջմիածնի հոգեւոր ճեմարանը. Գեորգեան ճեմարան. աստուածաբանական համալսարան (1945-2006), Ս. Էջմիածին, 2009, էջ 57:

ԳԵՒՈՐԳ ԱՐՔԵՂԻՍԿՈՊՈՍ ՉՈՐԵՔՉՅԱՆԸ ՎԻՐԱՆՎՈՐ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ

Գեորգ Զ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը մեր նորագույն պարսության ազգային եկեղեցական բացառիկ գործիչներից էր, որն օժտված էր բացառիկ գիտական իմացությամբ և վառ անհատականությամբ, նուրբ դիվանագիտությամբ, խոր հավատով և այլ շնորհներով, որոնցով կարողացավ իր գիտակցական ողջ կյանքի ընթացքում անվարան, անբեկելի խորհրդային իշխանությունների արեղծած անարանելի դժվարությունները, ծառայել Տայոց Եկեղեցուն¹:

Վեհափառի կենսագրության ամենավառ էջերից են նրա գործունեության փառքները որպես Վիրահայոց թեմի հոգևոր առաջնորդ:

1921 թ. Գեորգ սրբազանը, որպես կաթողիկոսի ներկայացուցիչ, մեկնում է Թբիլիսի՝ Վրաստանի թեմի եկեղեցական գործերը կարգավորելու: 1922-ին գումարված թեմական պարզամտական ժողովը նրան միաձայն ընտրում է թեմի առաջնորդ²: 1925 թ. նա վերընտրվում է թեմի առաջնորդ, սակայն 1926թ. հրաժարվում և վերադառնում է Ս. Էջմիածին:

1927 թ. ընտրվում է Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամ: 1928 թ. Գերագույն Խորհրդի և Կաթողիկոսի կարգադրությամբ գործուղվում է Թբիլիսի՝ այնպեղ ծայր առած ազատ եկեղեցական շարժումը դադարեցնելու: Թեմի նախկին առաջնորդի անունը բավական էր, որպեսզի այդ շարժումը դադարեր:

Խորհրդային իշխանությունների ձեռամբ ծնված «ազատ եկեղեցական» շարժումը կամ նորոգչական հոսանքը Կովկաս և Տայաստան թափանցեց 1922-23 թվականներին՝ որպես «ըմբոսպագում» պաշտոնական Եկեղեցու դեմ: Տայ «ազատ եկեղեցականների» ղեկավարներն էին Բենիկ վարդապետը, քահանաներ Մեսրոպ Մելյանը, Ներսես Քաջբերունին, Իգնատիոս Մանվելյանը և ուրիշներ:

Իրենց նպատակին օգտագործելով այդ շարժումը՝ Տայաստանի իշխանություններն սկսեցին զանգվածաբար փակել եկեղեցիները:

Տայ եկեղեցիների փակման այլ ուղի ընտրեց Վրաստանի ղեկավարությունը: Այսպեղ 1924 թվականի հուլիսի 9-ին Արդարադատության և Ներքին գործերի ժողկոմները հրահանգ ստացան կրոնական համայնքների գրանցման վերաբերյալ: Այդ հրահանգի 5-րդ կետի համաձայն՝ Թիֆլիս, Քութայիս, Բաթում և Սուխում քաղաքների կրոնական համայնքները պետք է որպես կանոն ունենային 1500-ից ոչ պակաս, իսկ հայերի համայնքները բնակության մյուս վայրերում՝ 300-ից ոչ պակաս ծուխ: Այս

1 Տե՛ս Տ. Եղիշե ափագ քահանա Սարգսյան, Ամենայն Տայոց կաթողիկոս Տ.Տ. Գեորգ Զ. Չորեքյան, «Նշանավոր ճեմարանականներ», պրակ Ա, Ս. Էջմիածին, 2005, էջ 91:

2 ՂԱԱ, ֆ.409, ց.1, գ.3153, թ.19:

հրահանգը անհետք էր և անհմասար, քանի որ հայ հավաքագյալների թիվը միայն Քութայիս քաղաքում 600-ից չէր անցնում: Նրահանգի համաձայն՝ քաղաքներում բնակվող հայերը եկեղեցական համայնքի իրավունքից զրկվում էին: Վրաստանի կենտրոնացված ուղղված իր բողոքում վիրահայության հոգևոր առաջնորդ Գևորգ եպիսկոպոս Չորեքչյանը գրում է. «Նրահանգի կիրարկման պարճառով Նայ լուսավորչական եկեղեցիների զանգվածները Վրաստանի սահմաններում կփակվեն, և հավաքագյալ զանգվածները կզրկվեն հավաքքը դավանելուց իրենց եկեղեցու ծեսերով»³: Եպիսկոպոսը Վրաստանի կենտրոնացված ուղղությունն էր հրավիրում այն փաստին, որ ինքը ծանոթ է ՆամԿ(բ)Կ 13-րդ համագումարի որոշումներին: Ասես ունկնդրելով Գևորգ սրբազանի խոսքերը՝ Վրաստանի կենտրոնացված 1924 թվականի նոյեմբերի 21-ին ընդունեց N 124 որոշումը, որտեղ գրված էր. «1. Վերացնել կրոնական համայնքների և ՎԽՍՆ քաղաքացիների կրոնական պաշտամունքի ազգայնական կարգի վրա սահմանափակումներ դնող այժմ գործող բոլոր որոշումները, հրահանգները և վարչական կարգադրությունները. 2. ...ՎԽՍՆ քաղաքացիները օգտագործման համար կարող են ստանալ վանքերն ու իրենց հավաքքի աղոթարարները, կրոնական ծիսակարարությունների համար նախատեսված գույքը՝ այդ նպատակով կազմավորելով կրոնական համայնքներ՝ յոթից ոչ պակաս հիմնախնդիրներով... 5. Կրոնական համայնքը կարող է լուծարվել միայն ներքգործադրական կարգադրությամբ այն դեպքում, եթե նա իր գործունեությամբ օգտագործի ՎԽՍՆ սահմանադրությանը և նրա օրենքներին հակասող մեթոդները: 6. Այն հիմնարկություններն ու անձինք, որոնք, ինչ գնով էլ որ լինի, եթե արգելում են եկեղեցիների, աղոթարարների և այլնի բացմանը, կամ էլ թույլ են տալիս հոգևորականների հետապնդում՝ ծիսակարարությունների համար, պատասխանատվության կենթարկվեն որպես իշխանազանցներ...»⁴: Եթե այս որոշումը տարածվում էր որտե՛ եկեղեցու վրա, ապա այն չէր վերաբերում Նայ Առաքելական Եկեղեցուն: Նայ Եկեղեցու համար դա սոսկ ոչ պիտանի մի թղթի կտոր էր, որ հնչում էր որպես ծաղր, քանի որ բոլշևիկները իրենց իսկ կողմից հնարված օրենքները անտեսում էին:

Միայն 1923-24 թվականներին Խորհրդային Վրաստանում վարչական միջոցներով փակվեցին հայկական 41 եկեղեցիներ Փոթի, Քութայիս, Բաթում, Ախալցխա, Գորի, Աղնախ, Թելավի, Շուլավեր, Դուշեթ քաղաքներում և մի շարք գյուղերում: Քանդվել էր Թելավիի հայկական տաճարի մեծ զանգակատունը: Նիմնովին կործանվել էր պարսկա-արաբական արժեք ներկայացնող Սղնախի հայկական տաճարը: Թիֆլիսում միայն 1924 թվականի օգոստոսին փակվեց 15 եկեղեցի, իսկ 1923-24 թվականներին՝ Վրաստանում եւս հայկական 56 եկեղեցի: Նայկական եկեղեցիների աննախադեպ, զանգվածային փակման պարճառով Ամենայն Նայոց Կաթողիկոս Գևորգ Ե-ը տաճարապալի մի նամակ գրեց ԽՍՀՄ Ժողովուրդների նախագահ Ա. Ռիկովին, որում ահազանգում էր. «Խորհրդային օրենքներով սահման-

3 Անդ, գ.568, թ.17:

4 Անդ, գ.613, թ.19:

ված խղճի եւ հավարի ազատությունը, ցավոք, Անդրկովկասում, որոշ տեղերում, սահմանափակվում է վարչական միջոցներով:

Խորհրդային Վրաստանում 1923-24 թվականներին վարչական միջոցներով փակվել է հայկական 56 եկեղեցի, իսկ Խորհրդային Ղազախստանում՝ 20: Ղազախստանում վերոհիշյալի մասին՝ թախանձագին խնդրում են Ձեզ, նախ՝ ստեղծել Էջմիածնի վանքի եւ Ամենայն Ղայոց կաթողիկոսության իրավական այնպիսի վիճակ, որպեսզի Էջմիածնի կաթողիկոսի լիազորներն ու ներկայացուցիչները կարողանային արտասահմանում օգտվել ԽՍՀՄ-ի դեսպանների եւ հյուպարոսների հովանավորությունից եւ ապա՝ Ձեր հեղինակությամբ եւ բարոյական ազդեցությամբ ներգործել Անդրկովկասյան Ֆեդերատիվ Հանրապետության համապարասխան մարմինների վրա, որպեսզի վերացվեն ամեն տեսակի սահմանափակումները եւ ճնշումը, որ կիրառվում են վարչական մարմինների եւ անհատների կողմից՝ հակառակ գոյություն ունեցող պետական օրենքների եւ դիրեկտիվների»⁵:

1925 թվականի հոկտեմբերին Վրաստանի կենտրոնական Թիֆլիսի հայոց թեմից խլված Կուկինյան թաղամասի Ս. Ասրվաձաձին եկեղեցին հանձնեց Հանրապետության պիոներական կազմակերպությանը: Վիրահայության հոգևոր խորհրդի բազմաթիվ խնդրանքները՝ եկեղեցին վերադարձնելու վերաբերյալ, մերժվեցին: Եկեղեցու ունեցվածքը բռնագրավվեց: Նույն թվականի հունիսին, օգտվելով վիրահայերի հոգևոր առաջնորդ Գևորգ արքեպիսկոպոս Չորեքյանի բացակայությունից, Վրաստանի վարչական մարմինները կնքեցին առաջնորդարանի շենքը՝ վանքի փաճարի բակում: Այդ շենքում էին գրավում հոգևոր առաջնորդի բնակարանը, գրասենյակը եւ թեմական խորհրդի սենյակները: Այնպեղ եղած ողջ կահույքը, որ պարկանում էր հոգևոր թեմին, բռնագրավվեց եւ վաճառվեց: Այդպիսով, փաստորեն, թեմական առաջնորդը բռնի ձևով հեռացվեց առաջնորդարանի շենքից:

1926 թվականի հունիսի 14-ին Ամենայն Ղայոց Կաթողիկոս Գևորգ Ե-ն իր կոնդակով Ղայ Եկեղեցուց անջարված հայրաբարեց այսպես կոչված «Ազատ եկեղեցական եղբայրությունը» եւ նգովեց այն: Այնուհանդերձ, 1926 թվականի նոյեմբերի 12-ին Ղազախստանի կառավարությունը «Ազատ եկեղեցական եղբայրությանը» հանձնեց Երեւանի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եւ Ղարալագյազի Ս. Խաչ եկեղեցիները: Թիֆլիսում փակվեց եւ «Ազատ եկեղեցական եղբայրությանը» հանձնվեց Քամոյան Ս. Գևորգ եկեղեցին: 1927 թվականի նոյեմբերին, երբ տեղի «Ազատ եկեղեցական եղբայրությանը» ղեկավար, Ամենայն Ղայոց Կաթողիկոսի կողմից կարգաւորյալ հռչակված Բենիկ վարդապետը քարոզ էր կարդում, իսկական հավարացյալների մի մեծ բազմություն, զայրացած ինքնակոչ հոգևորականների արարքից, ներխուժեց այդ եկեղեցի ու ծեծի ենթարկեց ինչպես քարոզչին, այնպես էլ նրա կողմնակիցներին:

Փաստաթղթերի սույն հավաքածուում ամփոփված են Գևորգ եպս. Չորեքյանի գեղուցագրերը, որոնք հրապարակվում են առաջին անգամ: Դրանք գալիս են նկա-

5 Անդ, գ.598, թ.3:

տելի չափով լուսաբանելու նրա հոգևոր գործունեության, հաղթանակներ կյանքի ամենամղձավանջային տարիներին վերաբերող նրա տոկուն, անվհար պայքարի շարքեր, պայքար, որի նպատակն է եղել անաղարտ պահել Ս. Էջմիածնի դարավոր իրավունքներն ու ավանդույթները, Նայ Եկեղեցու հեղինակությունն ու վարկը, Մայր Աթոռի հետ Վիրահայոց թեմի սերտ կապերը: Վավերագրերը հստակորեն ցույց են տալիս նաև Մայր եկեղեցու, հայրենիքի, սեփական ժողովրդի բախարի ու ճակարագրի հանդեպ ապագա Նայոց Կաթողիկոսի ցուցաբերած պարտքի ու պատասխանատվության մեծ զգացումը:

ԱՄԱՏՈՒՆԻ ՎԻՐԱՔՅԱՆ
ԳՈՆԱՐ ԱՎԱԳՅԱՆ

Փ. 1

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԵՒՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԴԻՄՈՒՄԸ ԹԵՄԻ ՆԱՅ ՆԱՎԱՏԱՅԵԱԼ ԺՈՂՈՎՐԴԻՆ՝ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ ԵՒ ԹԵՄԱԿԱՆ ԽՈՐՆՐԴԻ ՊԱՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԱՄԱՐ ՆԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ԿՈՉՈՎ

N 303

27 դեկտեմբերի 1923 թ.
Տփլիս

Վրաստանի թեմական եկեղեցական խորհուրդը, նոր իրաւակարգի համաձայն, իրաւաւեր չլինելով օգտագործել իր անկախութեան մի շարք նախկին աղբիւրները, անկարող է պահպանել Առաջնորդարանն ու խորհուրդը ամենահամեստ բիւջէով անգամ, ուստի ստիպուած է դիմել կամաւոր հանգանակութեան իր ծանր կացութիւնից ելնելու համար, մինչեւ որ հնարաւորութիւն ստեղծուի պարզամաւորական ժողովի գումարմամբ այդ հասարակութեանց ապագայ վիճակը փօրինել:

Խորհուրդս վստահ է, որ հայ հասարակութիւնը, յիշեալ հասարակութեանց անհրաժեշտութիւնը զգալով, սիրով ընդառաջ կըրթայ այս առաջարկին եւ չի զլանայ իր ջերմ օժանդակութիւնը՝ ազատելով այդ հասարակութիւնները փակման վրանգից:

Հանգանակութիւնը կկատարուի վաւերացրած տեւորակներով խորհրդից ընտրուած յարուկ Յանձնաժողովի ձեռքով: Սոյն տեւորը յանձնուած է քաղաքացիներ Պապաջանեան Ասլանին, Աշուրբաբեան Աղէքսանդրին, Տէր-Սարգսեան Արամին, Սարիբեգեան Սինաքսարին եւ Մամասախիսեան Յովհաննէսին:

Առաջնորդ թեմի՝ ԳԵՒՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՆԱԱ, ֆ. 148, ց. 1, գ. 5, թ. 4, բնագիր, ձեռագիր:

Փ. 2

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՅ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԵԻՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԶԵԿՈՒՅԱԳԻՐԸ Ս. ԷԶՄԻԱՇՆԻ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՆՈԳԵԻՈՐ ԽՈՐՆՐԴԻՆ՝ ԹԵՄԻ ԵԿԵՂԵՅԻՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԱՑՄԱՆ ԴԵԿՐԵՏԻ ԵՒ ԱՌԱԿ ԴԺՎԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

N 2

10 յունուար 1924թ.

Տփլիսիս

Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Խորհրդին

Վրաստանի ЦИК-ի⁶ փարոյս Նոյեմբերի 21-ի N 124 դեկրետը⁷ և НКВД-ի⁸ և НКЮ-ի⁹ լրացուցիչ բացառական հրահանգը, որ ներփակ ուղարկում եմ ատերում են եկեղեցիների բացումն ու պաշտամունքի ազատությունը Նանրապետության սահմաններում: Կորրեկտության և հետևողականության պետակետով հեռագրով յայտնեցի Վեհափառ Նայրապետին եկեղեցիների բացման մասին, քանի որ նոցա փակումը հեռագրով էի հաղորդագրել: Սոյնպես նաև Տփլիսի հայ համայնքների գոհունակությունը՝ եկեղեցիների բացման առթիւ ու ապագայ ակնկալությունները գրաւոր յայտնեցի կառավարությանը, ինչպէս և փակման առթիւ դժգոհություններն էի յայտնել, որի պատճէնը նոյնպէս ներփակում եմ, որ աւելի շուրջ պահանջագիր է, քան գոհունակություն և ուր ժողովրդի ակնկալություններն աւելի են շեշտուած, քան թէ գոհունակությունը: Թեմի բոլոր շրջանային խորհուրդներին էլ ուղարկել եմ եւ՝ դեկրետը, եւ՝ հրահանգը յարուկ հրահանգ-շրջաբերականով՝ փակուած եկեղեցիների առթիւ կարեւոր դիմումներ անելու պեղական իշխանություններին:

Փաստն այն է սակայն, որ եկեղեցիները բացում են մեծ դժուարութեամբ, որ ականայն ենթադրել է փալիս, թէ դեկրետը ինքնաբերաբար չէ փրուած, եւ ոչ էլ լրագրական խոստովանություններն են անկեղծ, այլ ամենայն հաւանականութեամբ, որեւէ ճնշման հետեւանքով՝ կան ժողովրդի, կան Մոսկուայի և կան երկուսինը միասին: Փակուած եկեղեցիներից¹⁰ քաղաքումս ցարդ բացուել են միայն եօթը, այն եկեղեցիները, որոնք պետական կամ հասարակական հաստատությունների են յայկացուած և գոյքերը գրաւուած ու վաճառուած՝ հաւանօրէն չեն վերաբացուի, չնայելով դեկրետով պարտաւոր են վերադարձնել: Ենթադրութիւնս փաստերի վրայ է հիմնուած: Քաղաքումս այդպիսի երեք եկեղեցի կայ, որոնց բացումը մերժուած է Գորիսպոլկոմի¹¹ կողմից, սոյնպէս նաև մերժուած է Ախալցխայի Ս. Փրկիչ եկեղեցու համայնքի խնդիրը պեղի իսպոլկոմի կողմից, բայց հարցը վախճանապէս լուծուած

6 Цик – Центральный исполнительный комитет – Կենտրոնական գործադիր կոմիտե:

7 Ст. 409, Գ. 1, Գ. 3145, Թ. 1 և շրջ.:

8 НКВД – Народный Комиссариат Внутренних Дел – Ներքին գործերի ժողովրդական կոմիսար:

9 Народный Комиссариат Юстиции – Արդարադատության ժողովրդական կոմիսարիատ:

10 1924 թ. դրությամբ թեմում փակված էին հայոց 41 եկեղեցիներ (ՆԱԱ, ֆ. 409, Գ. 1, Գ. 3144, Թ. 4):

11 Горисполком – Քաղաքային գործադիր կոմիտե:

չեմ համարում, հարցը վախճանապես կը լուծուի, երբ դեկրետի հեղինակի՝ ԱԻԿ-ի մերժման որոշումը լինի, որին արդեն բողոքել եմ յիշեալ համայնքներին դեկրետի ցուցմամբ: Երբ այնպեղ էլ մերժուի՝ խնդիրը պիտի քանենք Կովկասեան Հանրապետութիւնների միութիւն եւ ապա Մոսկուա:

Եկեղեցիների բացմամբ՝ եկեղեցու հարցը չի լուծում, անհրաժեշտ է նոր իրաւակարգի մէջ եկեղեցու համար սրելով իրաւական վիճակ, որ նա կարողանայ իր գոյութիւնը պահպանել իբրեւ իշխանութիւն, այլապէս նա պիտի հրաժարուի իշխանութիւն լինելուց եւ դառնայ քարոզող եկեղեցի: Վրաստանի Հանրապետութեան թէ՛ դեկրետը եւ թէ՛ հրահանգը ճանաչում են միայն անկախ եկեղեցական համայնքներ: Նոքա *de jure* չեն ճանաչում այդ համայնքները շաղկապող եկեղեցական կենտրոնական մարմիններ, թէւ թոյլ են տալիս նոցա ձեռական կազմակերպութիւնները, այն է Թեմական խորհուրդ՝ առաջնորդի նախագահութեամբ:

Այսպէս նաեւ Համառոտական Հանրապետութիւնների Միութիւնն էլ չի ճանաչում ո՛չ թեմական խորհուրդներ եւ ո՛չ էլ թեմերին միացնող մարմին՝ Գերագոյն Խորհուրդ Վեհափառի գլխաւորութեամբ եւ ո՛չ էլ այլեւայլ երկրներում գոյութիւն ունեցող համահայկական եկեղեցիների միութիւն՝ ի դէմս Հայրապետի եւ Հայրապետութեան: Մի բան, որ պէտք է ձգարել՝ ըստ կարելոյն, շուր գլուխ բերել, որպէս զի անջատական ձգարումներ ծայր չառնեն՝ օգտւելով այն հանգամանքից, որ արդէն ռուսաց Սինոդը ճանաչուած է պաշտօնապէս, թէւ առ հարկի:

Մեր քահանայութիւնը այս պեսակետով անվստահելի է, նա իր շահերի պեսակետով, թէւ սխալ ըմբռնած շահերի՝ պարբարաւ է ազատութեան անուան փակ՝ յանուն կենտրոնախոյս սկզբունքի՝ իրապէս հոգեւոր իշխանութիւնից անջատուել եւ ինքնուրոյնանալ, բայց բարեբախտաբար բարոյական հեղինակութիւն չունի ժողովրդի մէջ եւ փորձերն, անշուշտ, անյաջողութեամբ պիտի պսակուին: Այս խնդրում քահանայութեան պահպանողական փարքը շատ ատելի անվստահելի է, ինչպէս ցոյց է տալիս փորձը, քան թէ ազատամիտ համարուածը: Պահպանողական քահանայութիւնը այնքան ժամանակ պահպանողական է, որքան պահանջում է այդ իր շահը: Նեց որ իր շահերը փոքր-ինչ փութեն՝ նա պարբարաւ է, առանց խղճահարուելու, անգամ ծայրայեղ քայլեր անել՝ իսպառ եկեղեցու միութեան եւ ամբողջութեան շահերը ի նկարի չառնելով: Երկրորդ հարցը՝ առանձին համայնքների եւ նոցա միութիւնների՝ թեմական եւ կենտրոնական հոգեւոր հասարակութիւնների իրաւաբանական դէմք լինելու հարցն է, որով որոշում է նաեւ նոցա սեփականաւորական իրաւունքի խնդիրը, գոնէ այն չափով, որ չափով պետութեան մէջ նոր իրաւակարգի գործութեամբ ունեն անհար քաղաքացիները եւ ընկերութիւնները: Երրորդ՝ կալուածական սահմանափակ իրաւունք, օրինակ՝ ըստ իս եկեղեցու եւ նրա գաւթի շէնքերի (սահմանափակ իրաւունք) վերադարձումը: Չորրորդ՝ դաստիարակչական իրաւունք՝ մասնագիտական դպրոց, կրօնական գրոյց եւ դասախօսութիւններ, քարոզի կարարեալ ազատութիւն, կրօնական թերթ եւ տպարան ունենալու իրաւունք եւ այլն:

Այս պեսակետներով՝ համայնքների ներկայացուցիչների համաձայնութեամբ՝

մի իրաւաբանի հետ շուրջով կը մշակենք գրութիւն Վրաստանի Հանրապետութեան կենտրոնական իշխանութեան ներկայացնելու համար: Հարկաւ կանխաւ կողարկուի Ձեզ՝ ի փես: Ինձ այնպէս է թուում, որ կարենոր կլինի նոյնպիսի դիմումներ անել բոլոր թեմերում՝ պահանջը ընդհանուր պարկերացնելու եւ կենտրոնական եկեղեցական իշխանութեան կողմից եւս արուելիք դիմումի ոյժն աւելացնելու համար: Իսկ կենտրոնը՝ Ս. Էջմիածինը, ըստ իս, նոյնպիսի դիմում պիտի անէ իր դիրքին համապարասխան՝ պարտաստի կանոնադրութիւն (Հայ Եկեղեցու սահմանադրութիւն) ներկայացնելով Կովկասեան Հանրապետութիւնների միութեան եւ Համառուսաստանի Հանրապետութեանց խորհրդին: Այսպիսի փորձ արել է Ուղղափառ Եկեղեցին 1923 թ., որի պարճէնը փայտած է “Церковное Обновление”¹² թերթում: Մեր դիմումները կուզան զօրացնելու ընդհանուր պահանջը եւ բարոյական ճնշում կը գործեն պետութեան վերայ: Հնարատը է հանդէս բերել նաեւ միւս Եկեղեցիներին՝ վրաց, կաթոլիկաց եւ այլն նոյնպիսի խնդրով: Դիմումի հետ անհրաժեշտ է նաեւ, որ Հայրապետի կողմից պարտաւիրակութիւն երթայ Մոսկուա եւ աշխարհէ անցկացնել առաջարկուած ծրագիրը եւ նրա հաստատութիւնը արագացնել:

Վրացական մենշեւիկների օգոստոսեան ըմբոստացումները շատ վաղ հետեւանք ունեցան թեմի որոշ շրջանների քահանայութեան վերայ: Տեղական իշխանութիւնները մեծ խստութիւններ գործ դրին ըմբոստացումները պարճելու համար, խստութիւններ յարկապէս գործադրուեցան հակայեղափոխական փարբերի դէմ, որոնց մէջն է, ի հարկէ պետութեան կարծիքով, հոգեւորականութիւնը, թէւ ճշմարտութիւնն այն է, որ հայ հոգեւորականութիւնը ո՛չ միայն հեռու է հակայեղափոխական լինելուց, այլ համակրող է սովետական ռեժիմին: Գօրու, Թելաւի եւ Սղնախի շրջաններում, ուր մենք բաւականաչափ հայութիւն ունենք, քեղական իշխանութիւնների կողմից կարգադրուած էր քահանայութեան՝ դադարել ժամասացութիւն եւ օրինակաբարութիւն անել, եւ պարտաւիրուած էր չկրել հոգեւորականի փարագ, իհարկէ որոշ սպառնալիքների փակ: Հոգեւոր փարագ կրող վրացի քահանայութիւն չէր մնացել այդ եւ այլ շրջաններում, թէւ նոցա համար այս խնդիրը դիւրին լուծելի էր այն փեսակէտով, որ վրաց հոգեւոր իշխանութիւնը հոգեւոր փարագ կրելու հարցը հոգեւորականի կամքին է թողած, իսկ հայ քահանայութիւնը կամ համակերպուել եւ աշխարհիկ փարագ է կրել եւ կամ խուսափել ու եկել է Թիֆլիզ ապաւինել՝ ապագայի բարեփոխութեան յուսով: Յիրաւի նոր դեկրետից յետոյ նոքա վերադարձան իրենց վայրերը՝ քահանայագործելու: Այս շրջանում շատ քահանաներ էլ հրացանագարկ են եղել, որոնց թում նաեւ Գօրու շրջանի երեք քահանայ՝ Սուրամի Ներսէս քահանայ, Վաղայի Մեսրոպ քահանայ Խաչատրեան եւ ...¹³: Այս առթիւ իր ժամանակին շրջաբերական ուղարկեցի շրջանային խորհուրդներին, որ զեկուցագիր ներկայացնեն կարարուածի մասին, որպէս զի հնարատը աջակցութիւն եւ, եթէ պէտք լինի, բողոք ներկայացնեմ կենտրոնի իշխանութեան, սակայն չներկայացրին, բացի Սղնախի գործակալից, որ առիթ առնելով բողոքել եմ իր ժամանակին Վրաստանի

12 «Եկեղեցական բարեկարգում»:

13 Տեքստում այդպէս է:

ԱԽԿ-ին և անձամբ ներկայացել նրա նախագահին ու հանգամանօրէն խօսել ու բողոքել կարարութեան մասին: Այսպէս թէ այնպէս փաստն այն է, որ շարք տեղեր, մինչև իսկ շրջաններ, մնացել են առանց քահանայի, աշխարհիկ սքեմ կրող քահանայութիւնը վախենում է այժմ իսկ քահանայագործել, ինչպէս ցոյց է տալիս Գօրու Ս. Սրբեմանոս եկեղեցու երեսփոխանի գրութիւնը, որի պատճէնը ներփակ ուղարկում են և՛ եթէ այսպէս շարունակուի՝ միւս շրջաններն էլ հետգիւնելու նոյն վիճակին կհասնեն, քանի որ քահանայութիւնը անարգանքի և նիւթական կարիքի ու գրկանքի ասպարէզ լինելուց զար, ոչինչ չէ ներկայացնում, իսկ խաչեցեալի սիրոյն անարգանքը պարիւ համարող Պօղոսին որպէս ի՞նչ գտնենք հոգևորականութեան մէջ, այդպիսիների թիւը չափազանց փոքր տոկոս է կազմում:

Անցեալ Օգոստոսի 30-ին Էջմիածնից Տփլիսի վերադառնալով գրայ Առաջնորդարանը գրառում և վերածում սովորական արհեստագործական դպրոցի, և միայն իմ ննջարանս իրեղէններովս կնքում: Գոսիսպոլկոմի կողմից յայտարարում էր Թեմական խորհրդի արեւնադարին, որ առաջնորդի համար հինգ սենեակից բաղկացած յարուկ բնակարան է յարկացում, որ վերադարձից յետոյ պայմանագրով կըյանձնուի իրեն: Իրօք, յարկացում էր վայելուչ բնակարան՝ բոլոր յարմարութիւններով, սակայն ամսական 200 ռուբլի վճարով, որ ընդունելի չէր ոչ միայն սկզբունքային տեսակէտով, այլ և զանձարանը ի վիճակի չէր այդ բեռը տանելու, ուստի և մերժեցի՝ և նոր բողոք ներկայացրի՝ պահանջելով արագացնել խնդրի լուծումը: Միայն Նոյեմբերի 27-ին սրացայ մերժում այն հիմնադրութեամբ թէ՛ եկեղեցին և եկեղեցական հաստատութիւնները պետական հիմնական դէկրետի գօրութեամբ սեփականութիւն ունենալու իրաւունք չունեն: Այժմ թէ՛ եւ և թէ՛ բոլոր եկեղեցական խորհուրդների ներկայացուցչութիւնը նոր դիմում ենք անելու՝ խնդրելով, որ Առաջնորդարանը վերադարձուի ձրի և անորոշ ժամանակով օգտուելու համար և կամ վարձարութեամբ, բայց հաստատութիւնների նորմայով: Առաջնորդարանների անձեռնմխելիութեան հարցը ընդհանուր բնոյթ կրող հարցերից է, որ նոյնպէս պիտի մտնի Էջմիածնի բողոքների մէջ:

Այս բոլոր անմխիթար երեւոյթների մէջ մի բան է մխիթարական, այն է ժողովրդի ջերմութիւնը դէպի եկեղեցին, թէև հեռու համարձակ աներկիւղ արտայայտութիւններից: Քրիստոսի մկրտութեան փօնը պետութիւնը յայտարարել էր բանտրական օր և խանութները բաց էին: Նայերը բոլորը փակել էին իրենց խանութները և եկել եկեղեցական թափօրին մասնակցելու, պէտք էր տեսնել ժողովրդի ոգևորութիւնը, հանդէսի վեհութիւնը, փրող կարգապահութիւնը և մանաւանդ չրեանում բազմութիւնը, որ հաւանօրէն վախճանապէս համոզեց պետութեան՝ թէ ժողովուրդը յիշատի եկեղեցու և կրօնի հետ է: Չգիտեմ ինչո՞ւ վրացիք այս անգամ լքում էին, նոցա թափօրը չափազանց աննշանակ է եղել:

Այս բոլորը գալիս են հաստատելու մի բան, որ ներկայ իրաւակարգի մէջ՝ Նայ Եկեղեցու գոյութիւնը պահպանելու համար անհրաժեշտ է սրեղծել նրա համար իրաւական վիճակ, որ հնարաւոր է միայն կենսաբոնում գլուխ բերել՝ ներկայացնելով նրան ներկայ պետական իրաւական ըմբռնումներից և գոյութիւն ունեցող փաստա-

կան փուլերից բղխող հիմնատրուած մի պահանջագիր, եւ յափուկ պափուիրակութեան միջոցով առ փեղեանն պաշտպանելով այն: Այլ եւ Նայ Եկեղեցու միութեան հնարաւոր պառակտումները կանխելու նպատակով՝ արագացնել, եթէ ոչ ազգային եկեղեցական ժողովի, գոնէ ռուսահայութեան համաժողովի գումարումը:

Առաջնորդ թեմի՝ ԳԵՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Մակագրութիւն. Կարգադրուած է. կցել գործին:

ՆԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 3145, թթ. 9-10 շրջ., ինքնագիր:

Փ. 3

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԵՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ
ԶԵԿՈՒՅԱԳԻՐԸ Ս. ԷԶՄԻԱՇՆԻ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՆՈԳԵՒՈՐ ԽՈՐՆՈՒՐԴԻՆ՝
ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՈՒ ՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐԻ ՎՐԱՅ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔ-
ՆԵՐԸ ՊԱՏՊԱՆԵԼՈՒ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

N 157

7 ապրիլի 1924 թ.

Տփլիս

Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Նոգետր Խորհուրդին

Գերագոյն Նոգետր Խորհուրդի փարոյս Յունուար 21 թուակիր, թ. 50 շրջաբերականով յայտնելով, որ խորհրդային կառավարութիւնը պափմական եւ հնազնիւական վանքերի պահպանութեան համար յարկացնում է որոշ քանակութեամբ հողեր, օր. Տաթևի, Գեղարդի եւ այլն, առաջարկում է թեմիս նշանաւոր վանքերի պահպանութեան համար դիմում անել պարշաճ իշխանութեան եւ հող սրանալ: Եկեղեցու վերաբերեալ հարցերը պաշտպանելիս եւ կամ այդ առթիւ պետութեան հետ յարաբերութեան մէջ մտնելիս առաջնորդում եմ “Церковь и Государство” Ն.հ.Դ.հ.Ն.-ի¹⁴ հրապարակութեամբ, որ պարունակում է 1918-1923 թ. 6-րդ լոյս փեսած բոլոր դեկրետներն ու հրահանգները, այլ եւ Վրաստանի Նախապետութեան դեկրետներով ու հրահանգներով: Գերագոյն Խորհրդի յիշարակած դեկրետի բնատրութեամբ ոչ դեկրետ եւ ոչ էլ հրահանգ գոյութիւն ունի այնքեղ, նման դեկրետ լոյս փեսած չէ նաեւ Վրաստանում: Նոյնը հաստատեցին փեղիս իրաւաբանները: Ընդհակառակը, վանքերի եւ նոցա կայքի ու գոյքի, ինչպէս նաեւ պափմական հնազնիւական բնոյթ կրող հարստութիւնների մասին արուած կարգադրութիւնները ի վնաս մեզ են խօսում, նոքա անցնում են կան փեղական սովերներին (81 եր. B 1-2) եւ կանձմեկ-ի¹⁵ հովանու ներքոյ եղող գլխաւոր թանգարանին: Այս բոլորից եզրակացնել կարելի է, որ այդ դեկրետը Նախապետի Նախապետութեան հրապարակածն է, որ պարտադիր է միայն իրան: Եթէ այդ հրահանգը լոյս է ընծայած СССР

14 ՈՍԴԻՆՆԻ «Եկեղեցի եւ Պետութիւն»:

15 Народный Комиссариат Просвещения – Լուսավորության ժողովրդական կոմիսարիատ:

և կամ ССРГ¹⁶ խնդրեմ յայտնել դեկրետի N-ը, փարեթին ու ամսաթիւը, որով կարողանամ հիմնաւորել դիմումս:

Անկախ այս բոլորից, յայտնում եմ, որ թեմումս երկու վանք ունեմ միայն՝ Թելթն¹⁷ ու Շաւնաբաթը¹⁸, որոնք մարցրել եմ վանական եկեղեցիների կարգը և այդպիսով նոցա գոյութիւնը պահպանել: Շաւնաբաթը երեք դեսեապին հող ունէր, որ ժողովրդին է անցել, իսկ Թելթը միայն ամարանոցային շէնքեր ունի, որ փեղական խաղովկումն է օգտագործում և միայն բազմաթիւ կոնիւնեքով հնարատր է եղել պահպանել վանահօր բնակարանը և ուխտաւորների ընդհանուր սրահը, չնայելով, որ յաջողուեց ինձ Ներքին գործերի կոմիսարին հրապարակել փալ ժամանակատր շրջաբերական, որով վանքերի և եկեղեցիների գաւիթների շէնքերը յանձնում են նոցա հոգեւոր ներկայացուցիչներին:

Որպէս զի յիշեալ վանքերը եկեղեցական իշխանութեան ձեռքից իսպառ չելնեն և ժողովրդական եկեղեցի չդառնան կամ չփակուեն՝ կարեւոր է, որ ունենան փեղում ապրող վանահայր, ուսրի Տ. Ս. ա. ք. Շիոյեանցի¹⁹ իրենից անկախ պատրճառներով հրաժարուելուց յետոյ՝ նշանակեցի կուսակրօն սարկաւագ Բարսեղ Սունդուկեանցին, որ այժմ ապրում է այնպեղ և որին Զարկից յետոյ մտադիր եմ արեղայ ձենադրել: Նա յիսուն փարեկան է, 25 փարի ուսուցչութիւն է արել, Ներսիսեան դպրոցն է աւարտել և համեստ ու եկեղեցասէր անձն է, և որպէս զի հնարատրութիւն ունենայ ապրել, քանի որ յիշարկուած վանքերը համարեա թէ ներկայումս ամենեւին եկամուտ չունեն, ըստ առաջին հնարատրութեան պիտի յանձնեմ նաև Թելթը գիւղի հովութիւնը: Այս է միակ ճանապարհը վանքը մեր ձեռքը պահելու:

Առաջնորդ թեմի՝ ԳԵՒՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՆԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 3138, թթ. 6 և շրջ., ինքնագիր:

Փ. 4

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԵՒՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԶԵԿՈՒՅԱԳԻՐԸ Ս. ԷԶՄԻԱՇՆԻ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՆՈԳԵՒՈՐ ԽՈՐՆՐԴԻՆ՝ ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ԲԱՐԵՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՆԵՏ ԿԱՊՈՒԱԾ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

N158

10 ապրիլի 1924 թ.

Տփխիս

Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Նոգեւոր Խորհրդին

16 Социалистическая Советская Республика Грузии – Վրաստանի Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետություն:

17 Թելթը – հայաբնակ գյուղ Թիֆլիսի նահանգի Բորչալուի գավառում, այժմ լքյալ:

18 Շավնաբաթ, Սեյդաբազդի, Սադիբազդի՝ մինչև 1939 թ., այժմ՝ Չկալով Լոռու մարզում:

19 Սարգիս ավագ քահանա Շիոյանցը, հրաժարվելով ամուսնական կյանքից, 1926 թ. հոկտեմբերի 12-ին ընդունել է կուսակրոնություն (ՆԱԱ, 409, ց. 1, գ. 3169, թ. 14):

Գերագոյն խորհուրդը փարոյս Յունուար 25 թուակիր, Թ.74 շրջաբերականով²⁰ յանձնարարում է թեմակալ առաջնորդներին «յարուկ յանձնաժողովի եւ գիւրակ անձանց խորհրդակցութեամբ քննութեան առնել բարենորոգութեան վերաբերեալ հետեւեալ հարցերը. 1. ժամագրքի, ծիսարանի, ճաշոցի եւ փօնացոյցի կրճարման եւ բարեփոխութեան, 2. սքեմի փոփոխութեան խնդիր, 3. հոգեւորականութեան ապահովութեան խնդիր եւ 4. այլ խնդիրներ, որոնք կարեւոր կրհամարուին յանձնաժողովի կողմից»²¹

Վերոյիշեալի մասին զեկուցի Վրաստանի թեմական խորհրդին փարոյս Փետրուարի 26-ի նիստում: Ժողովը գրաւ, որ առաջին հարցը՝ իբրեւ կրօնական բնոյթ ունեցող՝ պէտք է ուսումնասիրուի Ս. Էջմիածնում կարող միաբանների ձեռքով եւ ապա մշակուած նիւթը ուղարկուի թեմերը քննադատութեան: Իսկ միւս խնդիրների նկատմամբ, որոնք ընդհանուր բնոյթ են կրելու, հնարատր է թեմերում յանձնաժողովների կամ մասնատր գիւրակ անձանց միջոցով ընդհանուր վերանորոգչական սխեմա պարարասել եւ ուսումնասիրել, սակայն դրա համար էլ դրամ է պահանջուում, առանց որի ո՛չ հնարատր է եւ ո՛չ էլ ներկայումս բարոյական իրատունը ունենք պահանջելու ձրի աշխատանք:

Անձնապէս ես կարծում եմ, որ առաջին չորս առաջարկների բարեփոխման եւ կրճարման հարցերը հնարատր է լուծել՝ նախապէս ուսումնասիրելով նոցա բովանդակութեան պարմական զարգացումը, եւ որոշելուց յետոյ՝ թէ կրճարումը ըստ բովանդակութեան, թէ՛ ըստ ձեւի պիտի կարարուի: Եթէ ըստ ձեւի է, շար դիւրին է, բայց աննպարակ, իսկ եթէ ըստ բովանդակութեան՝ շար լուրջ եւ դժուար խնդիր է, որ հնարատր է կարարել միայն Էջմիածնում:

Գալով մնացեալ յիշարակուած եւ յաւելիք խնդիրներուն՝ ես մարծում եմ եւ արդէն ձեռնարկել եմ քահանայական յարուկ Յանձնաժողովի ձեռքով՝ Տփիսիսի որոշ պարարատրութիւն ունեցող քահանաներից կազմուած՝ մշակել մի ծրագիր եւ ապա գիւրակ անձանց կարծիքները լսել, եկեղեցական խորհուրդների քննադատութեան ննթարկել, եթէ հնարատր լինի, պարզամարկորական ժողովին զեկուցանել եւ ապա թէ ուղարկել Գերագոյն խորհուրդի:

Առաջնորդ թեմի՝ ԳԵՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Մակրագրութիւն. Եկեղեցական բարենորոգութեան խնդրի քննութեան հետ
քննել: 24. IV. 1924 թ.

Անդամ՝ ԳԻԻՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՆԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 3133, թթ. 7 եւ շրջ., ինքնագիր:

²⁰ Տնն ֆ.409, ց.1, գ.3133, թթ.3-4:

²¹ 1923 թ. հուլիսի 3-ին Նայրապետական դիվանը հանձնարարել է միաբանական ժողովին հետեւյալը. «Նայ Եկեղեցու բարեկարգութեան խնդիրը որ արծարծել է շար վաղուց եւ որի կարիքը զգացվում է ներկայում ես, քննութեան առնել միաբանական ժողովում զգուշութեամբ, հեռալետութեան եւ գործնականութեան սանձաններում, կարարելով նախապարարական աշխատանքներ յարմար ժամանակում գումարելիք ազգային եկեղեցական ժողովի համար»: Միաբանական ժողովը 1923 թ. օգոստոսի 10-ի նիստում քննարկել է եկեղեցական բարեկարգութեան վերաբերող 12 խնդիր, իսկ հոկտեմբերի 30-ի նիստում՝ ընտրել Նայ Եկեղեցու բարեկարգութեան Էջմիածնի կենտրոնական հանձնաժողով, որի անդամներն էին Գետրգ, Գարեգին, Զավեն եւ Գյուր եպիսկոպոսները (ՆԱԱ, ֆ.409, ց.1, 3133, թ.1 եւ շրջ.):

Փ. 5

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԵԻՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ
ԶԵԿՈՒՅԱԳԻՐԸ Ս. ԷԶՄԻԱՇՆԻ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՆՈԳԵՒՈՐ ԽՈՐՀՐԴԻՆ՝ ԹԻՓ-
ԼԻՍԻ ԿԱԹՈՂԻԿԵ Ս. ԱՍՏՈՒԱՇՎԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ՎԵՐԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ
ԽՆԴՐԻ ՄԱՍԻՆ

N 229

31 յուլիսի 1924 թ.

Տիփլիս

Նորին Վեհափառության S. S. Գեորգ Ե. Կաթողիկոսին Ամենայն Նայոց
Վրաստանի Նայոց Առաջնորդից
Յայտարարություն

Ներկալ մաքուր ցանկում եմ Կաթողիկե եկեղեցու հոգաբարձության յայտարարությունը՝ ի պնդմամբ²²: Հոգաբարձությունը ծրագրել է եկեղեցու վերանորոգության ծախսերը հոգալու համար 16 գերեզման ունենալ գալթում, սակայն ոչ մահաբաններով, այլ գերեզման հարթ հատասար, որպես զի գալթը գերեզմանատան բնոյթ չստանայ²³: Բաց յայտմանե պարի ունեմ հաղորդելու ի պնդմամբ, որ քաղաքը կմիջամարե եւ թոյլ կուրայ, եթե մենք չկարողանանք համաձայնությամբ լուծել խնդիրը, որպիսի դեպքեր պեղի եւ ունեցել միւս դաւանանքի եկեղեցիների նկատմամբ:

Խորին ակնածանօք Վեհափառությանդ խոնարհ որդի՝

Առաջնորդ Վրաստանի Նայոց՝ ԳԵՐԱՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՆԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 3141, թ. 2, ինքնագիր:

22 Նայրնի է, որ Գեորգ Բաշինջալյանը եղել է Թիֆլիսի Կաթողիկե Ս. Աստվածածին (Մեյդանի Ս. Գեորգ) եկեղեցու վերանորոգման հանձնաժողովի նախագահը եւ անմիջական մասնակցություն է ունեցել եկեղեցու վերանորոգման աշխատանքներին՝ կատարելով եկեղեցու ներքին նկարազարդումը (ՆԱԱ, ֆ.409, ց.1, գ.3159, թ.4):

1924 թ. ապրիլի 24-ի գեկուցագրով Թիֆլիսի Կաթողիկե Ս. Աստվածածին եկեղեցու հոգաբարձությունը խնդրում էր առաջնորդից միջնորդելու Մայր Աթոռի առաջ՝ իրենց համաքաղաքացի ամուսիններ Դարչո եւ Մարիամ Նարությունյանցներին, մահից հետո, Կաթողիկե եկեղեցու գավթում թաղվելու իրավունք փալու համար: Նիշյալ ամուսինները զգալի նյութական օժանդակություն էին ցույց փվել եկեղեցու վերանորոգությանը՝ իրենց վրա վերցնելով վերնատան ու խաչկալի կառուցման գործը (ՆԱԱ, ֆ.409, ց.1, գ.3141, թ.1):

23 Ս. Էջմիածնի Գերագույն Նոգետր Խորհուրդը 1924 թ. օգոստոսի 30-ի գրությամբ հայտնում է Գեորգ արքեպիսկոպոսին, որ սկզբունքով ընդունվում է 16 գերեզման ունենալ եկեղեցու գավթում, սակայն յուրաքանչյուր դեպքում առաջնորդը պետք է ստանա Մայր Աթոռի թույլտվությունը: Բացի այդ, ԳՆՍ-ն, հարգելով Գեորգ արքեպիսկոպոսի միջնորդությունը, թույլ է փալիս Նարությունյանց ամուսիններին, վերջիններիս մահից հետո, թաղել Կաթողիկե եկեղեցու գավթում (ՆԱԱ, ֆ.409, ց.1, գ.3141, թ.3 եւ շրջ.):

Փ. 6

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԵՒՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԶԵԿՈՒՅԱԳԻՐԸ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԳԵՒՈՐԳ Ե ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ՝ ԹԵՄՈՒՄ ԵԿԵՂԵՅԻՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲՅԱՆ ԽՆԴՐՈՒՄ ԵՂԱԾ ԴԺՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

N 21

3 մարտի 1925 թ.

Տիփլիս

Նորին Վեհափառության Ս. Տ. Գեորգ Ե. Կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց
Վրաստանի թեմի առաջնորդ Գեորգ եպիսկոպոսից
խոնարհ յայտարարություն

Տարույս Յունուարի 10 թուակիր, թ. 2 գրությամբ՝ զեկուցել էի Գերագույն Խորհրդին՝ եկեղեցիների բացման առթիվ Վրաստանի Հանրապետության լոյս ընձայած վերջին դեկրետի և նրա կիրառման ընթացքի մասին: Յառավ պիտի ասեմ, որ ենթադրություններս ճշպուրտ են. այն եկեղեցիները, որոնք յանձնուած են եղել բանտրության և կամ գործկոմների փրամադրության փակ գրնուել՝ ցարդ և ոչ մէկը բացուել է: Այդ մասին դիմումներ արուել են համայնքների կողմից բոլոր ինստիտուցիաներին և վերջապէս ծայրագոյն օրէնսդիր մարմնին՝ Համավիրական գործկոմին, որ սակայն դանդաղում է պարասխանել և ամեն կերպ դժուարութիւններ է յարուցում, որ բողոքաւորները հնարաւորութիւն չունենան ներկայացնելու նախագահին պարզ այն պարճառով, որ պարասխանը հաւանօրէն մերժողական պիտի լինի, որ շար անհաճոյ է և՛ դեկրետը հրապարակողի և՛ հասարակութեան համար:

Դիմումներ արել են կենտրոնական իշխանութեան՝ Բաթումի եկեղեցու,²⁴ Ախալցխայի Մայր եկեղեցու,²⁵ Շուլավերի Մայր եկեղեցու²⁶, Թելաւի Մայր եկեղեցու²⁷, Տիփլիսի Թանդոյանց Ս. Աստուածածնի, Կուկիոյ Նորաշէնի Ս. Աստուածածնի և Ս. Մինաս²⁸ եկեղեցիների համայնքները: Մերժողական պարասխան սրացել է

24 Բաթումի Ս. Փրկիչ եկեղեցին փակվել է կառավարության կողմից 1923 թ. ապրիլի 26-ին (ՆԱԱ, ֆ.57, ց.3, գ.525, թ.5): Այն վերաբացվել է 1925 թ. ապրիլին (ՆԱԱ, ֆ.409, ց.1, գ.3145, թ.15): Ապրիլի 16-ին եկեղեցին օձվել է Գեորգ արքեպիսկոպոսի ձեռքով (ֆ.409, ց.1, գ.3148, թ.89):

25 Վրաստանի խորհրդային իշխանությունը 1923 թ. մարտի 20-ին բռնագրավել էր Ախալցխայի Ս. Փրկիչ եկեղեցին, նրա գավթում գրնվող երկհարկանի շինությունը, որտեղ զեկուցված էր փեղի հոգևոր կառավարությունը, փոխանորդական փունը, երեսփոխանի գրասենյակը՝ գույքի հետ միասին (ՆԱԱ, ֆ.57, ց.3, գ.463, թ.18, 21): Եկեղեցին վերաբացվել է 1925 թ. հունիսի 16-ին (ՆԱԱ, ֆ.409, ց.1, գ.3145, թ.28շրջ.):

26 Շուլավերի հայոց երկու եկեղեցիները կառավարության կողմից փակվել են 1923 թ. մարտի 27-ին (ՆԱԱ, ֆ.57, ց.3, գ.525, թ.25):

27 Թելավի Մայր եկեղեցին (Ս. Գեորգ ավագ եկեղեցի) վրացական իշխանությունների կողմից փակվել է 1923 թ. մարտի 31-ին (ՆԱԱ, ֆ.57, ց.3, գ.525, թ.5):

28 1790 թ. հիմնադրված ս. Մինաս եկեղեցին փակվել է 1924 թ. Թիֆլիսի գործադիր կոմիտեի որոշմամբ: Շենքը հանձնվել է «Երիտասարդ լենինյաններ» կազմակերպությանը՝ շրջանային ակումբ հիմնելու նպատակով: Ներագայում շենքը օգտագործվել է իբրեւ կարի արտադրամաս

միայն Շուլավերի համայնքի ներկայացուցիչը, այն էլ բանառոր, որ, ինձ թվում է, թիւրիմացութեան հետեւանք է, եւ որ կը պարզուի, երբ պարասխանը գրառոր խնդրուի: Միւս եկեղեցիներից Թելաւի Մայր եկեղեցին վրանգի մէջ է²⁹, քանի որ տեղական իշխանութիւնը՝ հակառակ կենտրոնի հրամանին՝ ձեռնարկելու է քանդման, իբր թէ քաղաքի բարեգարդութեան նպատակների համար: Միջոցներ առնուած են խանգարելու այդ ծրագիրը: Մերժման դէպքում՝ բոլոր այս համայնքները որոշել են դիմել Համառոտական Միութեան գործկոմին՝ Մոսկուա:

Ի նկատի առնելով այն հանգամանքը, որ Խորհրդային Հանրապետութեանց Միութեան գործկոմի այս նախաշրջանի ժողովները Տփիսխումն է, որի աւարտումից յետոյ (վեց-եօթն օրից) ԽՍՀ Միութեան Սովնարկոմի եւ գործկոմի նախագահները՝ Ռիկովն ու Կալինինը, պիտի այցելեն Երեւան, գուցէ եւ Էջմիածին: Մեր խոնարհ կարծիքով գուցէ եւ յարմար առիթ է, որ Ձեռող Վեհափառութեան ներկայացուցիչները տեսակցեն նորա հետ եւ՝ ի միջի այլ հարցերի, նաեւ այս հարցի մասին խօսեն:

Խորին ակնածանօք Վեհափառութեանդ Խոնարհ որդի

Առաջնորդ Վրաստանի Հայոց՝ ԳԵՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Մակագրութիւն. Յոյժ փութով փնտրիմել:

ՆԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 3145, թ. 11 եւ շրջ, Ինքնագիր:

Փ. 7

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԵՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԶԵԿՈՒՅԱԳԻՐԸ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԳԵՈՐԳ Ե. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ՝ ՆԻՆ ՏՈՒՄԱՐԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴՐԻ ՄԱՍԻՆ՝³⁰

N 23

10 մարտի 1925 թ.

Տփիսխ

Նորին Վեհափառութեան Տ. Տ. Գեորգ Ե. Կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց

Վրաստանի թեմի Առաջնորդից

Ամենախոնարհ յայտարարութիւն

Վանայ Մայր եկեղեցու միաբան՝ բարեկրօն Խորէն քահանայ Խուցեանի տարւոյս Մարտի 4 թուակիր N5 յայտարարութիւնը³¹ մատուցանելով Վեհափառու-

(Կարապետյան Ա., Վերադարձման պահանջ, էջ48):

29 1924 թ. ապրիլին իշխանության կողմից քանդվել է Թելավի Մայր եկեղեցու զանգակարանը (ՆԱԱ, ֆ.409, ց.1, գ.3144, թ.5):

30 Ամենայն Հայոց Գեորգ Ե Կաթողիկոսը 1923 թ. նոյեմբերի 9-ի N 349 կոնդակով հրահանգում էր անցնել նոր փոմարի (ՆԱԱ, ֆ.57, ց.2, գ.521, թթ.283-284):

31 Խուցեանի զեկուցագրում մանրամասնորեն ներկայացված են առկա անհարմարությունները Ս. Հարությունյան փոքր նոր փոմարով նշելու դեպքում, ինչը եիմնականում պայմանավորված էր այն բանով, որ Վրաստանի այլազգի թրիստոնյա եկեղեցիները դեռևս չէին ընդունել նոր փոմարը (տե՛ս ֆ.409, ց.1, գ.3148, թթ.21-22շրջ.):

թեանդ, որ վերաբերում է Զարկի փօնի կապարման ժամանակին, պարի ունեմ յարակցելու, որ յիրաւի Զարկը հին փոմարով կապարելու ձգտումներ կան թեմից այլ եւ այլ վայրերում, մանաւանդ այն վայրում, ուր վրացի եւ հայ խառն ազգաբնակչութիւն կայ՝ սրոյգ է: Նա հերեւանք է մեծ մասամբ այն հանգամանքի, որ Վրաց Եկեղեցու մէջ այս խնդրի շուրջը գոյութիւն ունեցող փարութեամբները այս փարի եւս մեծ պասի սկզբներին լուծուեցան յօգուտ հին փոմարի, սակայն յարկապէս Տփլիսում այդ հարցի յարուցումը հերեւանք է մի քանի քահանաների գաղտնի վարած պրոպագանդայի՝ իրենց շահերի սխալ ըմբռնման հերեւանքով:

Այս հանգամանքն ի նկարի առնելով ամսիս 9-ին միացեալ ժողով գումարեցի Տփլիսի բոլոր եկեղեցիների եկեղեցական խորհուրդներից, մանաւանդ բացաւրեցի հարցի այլ եւ այլ փասակներով եւ ուր՝ կարծիքների երկար փոխանակութիւնից յետոյ՝ որոշուեցաւ անպարճառ սրբութեամբ կապարել Ղայրապետական կոնդակը՝ բարձր պահելով Ղայ Եկեղեցու եւ Ղայրապետի հեղինակութիւնը, եւ մերժուեցաւ նոյնիսկ հին փոմարով Զարկը փօնելու մասին խնդիր յարուցանելն անգամ Վեհափառութեանդ առաջ: Նաեւցէք ի նկարի ունենալ մարտուցում խնդրի ընթերցման ժամանակ:

Խորին ակնածանօք Վեհափառութեանդ

Խոնարի որդի, Առաջնորդ Վրաստանի՝ ԳԵՌՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՆԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 3148, թ. 20, ինքնագիր:

Փ. 8

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԵՌՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆԸ՝ ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԻ ԵՒ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԻՄՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՅԹՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

N 70

6 յունիսի 1925 թ.
Տփլիսի

Տարիներ առաջ, երբ եկեղեցիների Նոգաբարձութիւնները պահպանում էին ծխական դպրոցներ եւ այլ կուլտուրական հաստատութիւններ ու կառավարում էին եկեղեցական կալուածները՝ եւ՝ հերաքրքրութիւն, եւ՝ ջանք էին ցոյց տալիս ու նոցա աշխատանքի պարտւներն էլ ակներեւ էին: Այժմ՝ երբ այդ հաստատութիւնների ղեկավարութիւնը եւ կալուածների կառավարութիւնը պետութեանն է անցել՝ Նոգաբարձութիւնները զգում են իրենց շար նեղ սահմանի մէջ եւ նոցա վերջին տարիների գործունէութիւնը դարձել է անհերաքրքրական ու աննշմարելի եւ՝ իրենց, եւ՝ հաստատութեան համար, քանի որ մոմավաճառութեան գործի ղեկավարութիւնից անդին չէ անցել: Եկեղեցական խորհուրդներն այս վիճակից հանելու եւ հոգևոր դասը ինքնագործունէութեան հրաւիրելու նպատակով բարօք ենք համարում մոմավաճառութեան եւ եկեղեցու միւս ներքին արդիւնքների ղեկավարութիւնն ու զանձումը բաժանել եկեղեցական խորհուրդների միւս կարևոր ֆունկցիաներից, ինչպէս եւ հնումը

բաժանուած է եղել, և յանձնել եկեղեցիների միաբանութեան հետեւեալ պահանջներով. ա. Միաբանութեան վրայ բարոյական պարտք է դրում եկեղեցին մաքուր և վայելուչ վիճակի մէջ պահել, այս փեսակէտով երկու և աւելի քահանայ ունեցող եկեղեցիները պարտաւորում են անպայման առնուազն երկու դպիր ունենալ, իսկ մի քահանայ ունեցողները, եթէ չկարողանան երկու դպիր պահել՝ պիտի ընկերանան մի այլ մերձաւոր եկեղեցու հետ, որպէսզի հնարաւորութիւն ունենան թէ՛ առաւօտեան և երեկոյեան ժամերգութիւնները և թէ՛ պարարագը երկու դպրով վայելուչ կատարել: Երբ բնականաբար պարարագը հերթով է, մէկում կից՝ միսում ճաշու պէտք է կատարուի: Բ. Պէտք է դպիրների վիճակը բարօքել, նոցա ռոճիկը մեծացնել, եկեղեցու բոլոր սպասաւորների զգեստները վայելուչ դարձնել և ընդհանրապէս եկեղեցու բոլոր մանր կարիքները հոգալ: Գ. Եկեղեցու արդիւնքն աւելացնել և եկեղեցու բոլոր ծախսերը հոգալուց յետոյ, որոնց թում նաեւ թեմական Նոգետոր իշխանութեան պահպանութեան ծախսը՝ մնացեալը յարկացնել քահանայութեան պահպանութեանը՝ Նայ Եկեղեցու կանոնական սկզբունքի և ներկայ պետութեան նորմալ կանոնադրութեան համաձայն: Դ. Նաշուապահութիւնը օրինակելի վարել և հաշիւներն ու բիւրճէն ամսէ ամիս կօնսրօյի ենթարկել թէ՛ թեմական իշխանութեան և թէ՛ համայնքից ընտրուած և Նոգետոր իշխանութիւնից ճանաչուած եկեղեցական խնդրի կողմից, այս վերջինին է վերապահում՝ զեղծումներ երեսան հանելիս՝ միջամտել և գործը ծխական ժողովի քննութեան ու վճռին առաջարկել:

Այսպիսով Տփղիսի քահանայութիւնը սրանում է ո՛չ իրատունք, այլ մի ծանր պարտականութիւն. նա հրաւիրում է ինքնագործունէութեան և իրական պարասխանապրութեան իր եկեղեցու արտաքին բարեգարդութեան ու բարեվայելչութեան համար թեմական հոգետոր իշխանութեան հանդէպ: Այս նոր պաշտօնը նա ունեցել է Նայ Եկեղեցու կանոնական և սովորոյթի իրատունքով, ինչպէս և յիշեալ եկամտութիւնների մասնաւորներն է եղել անցեալում, որից առնուել է կրթական, բարեգործական և նման կարեւոր նպատակների յարկացնելու համար և որին վերադարձնում է այսօր այդ պահանջների կեանքից վերացման հետեւանքով:

Նասարական միտքը թիրիմացութիւնից զերծ պահելու և ընտրուողների առաջ նորա ապագայ գործունէութեան հեռանկարը պարկերացնելու նպատակով՝ համառօտակի ծրագրենք նաեւ եկեղեցական խորհուրդների անելիքները (Էական ֆունկցիաները): Եկեղեցական խորհուրդները ազատուելով մոմավաճառութեան մանր ու անարժէք աշխատանքից, որ մշտական կոիւնների աղբիւր է եղել միաբանութեան և երեցփոխանների մէջ՝ հրաւիրուած են նոր սրտեղծագործական աշխատանքի, այն է - համայնքի և եկեղեցու մէջ քրիստոնէական կեանք հանդէս բերելու: Նոքա պարտաւորում են նոր կալուածներ ձեռք բերել, ի դէպս վերադարձման՝ հները կառավարել, կամաւոր փութերը կազմակերպել և այլ հնարաւոր միջոցներ գտնել, որոնց արդիւնքներով իր կոչման բարձրութեան վրայ եղող միաբանութիւն հրաւիրել, յարուկ քարոզիչ ունենալ, երգեցիկ խումբ պահել, կրօնա-պարմական և եկեղեցական գեղարուեստի վերաբերեալ դասախօսութիւններ և գրոյցներ կազմակերպել՝ հաւաքացեալի մէջ ճշմարիտ կրօնական գգացում և կրօնական գիտակ-

ցութիւն զարգացնելու համար եկեղեցու հիմնական վերանորոգութիւնը կարարել՝ հերքամուր լինելով հայկական զեղարուեստական ոճի զարգացման թե՛ նկարչութեան եւ թե՛ ճարտարապետութեան նկարմամբ, եկեղեցական երգի մշակման, հաւաքման եւ եկեղեցական երաժշտութեան զարգացման նպաստել, եկեղեցականի կրթութեան մասին հոգալ եւ եկեղեցական ներքին գիտակցական կարգապահութիւն հանդէս բերել: Ահա նպատակները, որի համար արժէ աշխատել, եւ եկեղեցական խորհրդի անդամները պիտի ընտրուին նոքա, որոնց համար արժեքատու եւ գրաւիչ են այս նպատակները:

Այս բոլորն ի նկարի առնելով է, որ հրաւիրում եմ եկեղեցիների միաբան քահանայութեանն իբրեւ փորձ՝ մի բարի եւ օգտակար ձեռնարկութեան նուիրուելու եւ պարտաւորութիւն եմ դնում քաղաքիս բոլոր աւագերէցների վրայ զեկուցանել եղած կարգադրութեան մասին եկեղեցական խորհուրդներին եւ ըստ առաջին հնարաւորութեան նաեւ ծխական ժողովներին նոցա համաձայնութիւնն առնելու համար:

Յոյս եւ հաւատ եմ տալով, որ սիրով պիտի ընդունուի մեր այս փնտրիւնութիւնը, որ միայն եկեղեցու եւ համայնքի կեանքի զարգացման եւ բարեգարդութեան նպատակն ունի՝ եւ՛ քահանայութեան, եւ՛ եկեղեցական խորհուրդների ու ծխական ընդհանուր ժողովների կողմից:

Առաջնորդ թեմի՝ **ԳԷՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ**

ՆԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 3148, թ. 100 եւ շրջ., ինքնագիր:

Փ. 9

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՅ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԷՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԳԵՒՈՐԳ Ե. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ՝ ԲԱԹՈՒՄԻ ԵԿԵՂԵՅՈՒՆ ՄԱՏՈՒՅԱԾ ԾԱՌԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՆԱՄԱՐ ԱՐՇԱԿ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆԻՆ ՕՐՆՈՒԹԵԱՆ ԿՈՆԴԱԿ ՇՆՈՐՇԷԼՈՒ ՄԻՋՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

N 95

11 յունիսի 1925 թ.
Տփլիս

Նորին Վեհափառութեան Ս. Տ. Գեորգ Ե. Կաթողիկոսին Ամենայն Նայոց
Վիրահայոց թեմակալից
Ամենախոնարհ յայտարարութիւն

Բարձրմի Ս. Փրկիչ եկեղեցու յետ սրացման եւ նրա վերանորոգութեան յաջողութիւնը պարտական է տեղի համայնքը յիշեալ եկեղեցու խորհրդի նախագահ պ. Արշակ Մարտիրոսեանի անդուլ, շրջահայեաց եւ աներկիւղ գործունէութեան, որ

զգալով Բաթումի համայնքը՝ անձամբ իմ բերնով միջնորդում է Ձերդ Վեհափառության, որ հաճէք Ձեր Նայրապետական օրհնությունը շնորհել նրան:³²

Խորին ակնածանօք Վեհափառությանդ խոնարհ որդի՝

Առաջնորդ Վիրահայոց՝ **ԳԷՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ**

ՆԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 3145, թ. 22, ինքնագիր:

Փ. 10

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԵԻՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ
ԶԵԿՈՒՅԱԳԻՐԸ Ս. ԷԶՄԻԱՇՆԻ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՆՈԳԵԻՈՐ ԽՈՐՆՐԻՆ՝ ՎՐԱՍ-
ՏԱՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՅ ԹԵՄԻ ՈՐՈՇ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ ՉՎԵՐԱ-
ԲԱՅԵԼՈՒ ԽՆԴՐԻ ՄԱՍԻՆ

N 108

14 յունիսի 1925 թ.

Տիխիսի

Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Նոգետր Խորհրդին

Վրաստանի խորհուրդների կենտրոնական գործադիր կոմիտեի (ՅԻԿ) 1924 թ. Նոյեմբերի 21-ի թ. 124 դեկրետի (պալուած “Заря Востока”-ի 25/XI-ի 1924թ. N 736) և այդ դեկրետի գործադրության առթիւ Արդարադատության և Ներքին գործոց ժողկոմների լոյս ընծայած հրահանգի համաձայն (պալուած «Կոմունիստ»-ի 7/XII-ի 1924թ. N 280)՝ րեղական գործկոմները անհրաժեշտօրէն պիտի վերադարձնեն բոլոր փակ եկեղեցիները համայնքներին, երբ եօթից ոչ պակաս հաւարացեալներ դիմեն և խնդրեն եկեղեցու բացումը: Սակայն չնայելով բազմիցս եղած դիմումներին՝ Տիխիսի Նաւարարի ս. Մինաս եկեղեցին, Թանդոյանց և Կուկիոյ Նորաշէնի Ս. Աստուածածին եկեղեցիները և Շահումեան քաղաքի (Շուլավեր) Մայր եկեղեցին չեն բաց անում և արդէն բանաւոր մերժում է սպացուել Տիֆլիսի Գոռիսպոկլոմի կողմից Կուկիոյ Նորաշէնի նկարմամբ³³: Երբ Վրաստանի կենտրոնական գործկոմն էլ մերժի, թէև հաւանական չէ, պիտի դիմեմ Կովկասեան Նանրապետությանց Միութեան գործկոմին (За КИИК), լաւ կլինէր, որ Գերագոյն Խորհուրդն էլ իմ զեկուցագրիս վերայ հիմնուելով՝ դիմէր նոյն հաստատութեան հարցի յարուցումն ու պահանջը զօրացնելու նպատակով: Մերժման մասին կը հաղորդուի իր ժամանակին Վրաստանի թեմական խորհրդի կողմից իմ բացակայելուս հետեւանքով:

Առաջնորդ թեմի՝ **ԳԷՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ**

ՆԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 3145, թ. 21, ինքնագիր:

32 1925 թ. հուլիսի 6-ին Վեհափառ Նայրապետը օրհնության կոնդակ է շնորհել Արշակ Մարտիրոսյանին (ՆԱԱ, ֆ.409, ց.1, գ.3145, թ.23 և շրջ.):

33 1925 թ. հոկտեմբերի 5-ի գրությամբ Վրաստանի կենտրոնական թեմական խորհրդին րեղեկացրել է, որ Կուկիոյ Նորաշէնի Ս. Աստուածածին եկեղեցին վերանորոգվել ու հարկացվել է պիոներներին, հետեւաբար չի կարող վերադարձվել խորհրդին (ՆԱԱ, ֆ.409, ց.1, գ.3153, թ.17):

Փ. 11

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՅ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԵԻՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ
ԴԻՄՈՒՄԸ ՆԱՅ ՆԱՎԱՏԱՅԵԱՆՆԵՐԻՆ՝ ՍԱՆԱԿ ԱՎԱԳ ՔԱՆԱՆԱՅ ՍԱՆԱ-
ԿԵԱՆԻՆ՝³⁴ ՍԱՏԱՐ ԼԻՆԵԼՈՒ ԿՈՉՈՎ

N 3

2 յունուար 1926 թ.

Տփլիսի

Մշակն արժանի է իր վարձին – Յիսուն փարի մի համայնքի հոգևոր հայրը, ղեկավարն ու մխիթարիչն լինել, յիսուն փարի մի քանի սերունդների դպրոցական դաստիարակը լինել, յիսուն փարի կրօնական գրականության մեջ իր խոշոր լուսան ձգել և այժմ՝ ծերության հասակում, մի քանի ծանր հիւանդություններից հիւծուած՝ ամիսներով անկողնին զամուել և՛ թե՛ իր ծխի, թե՛ հասարակության գիտակ լայն խաւերի և թե՛ ընկերների կողմից՝ անուշադիր, անմխիթար և անխնամ մնալ՝ ծանր և յուսահատական է գործիչի համար և ամօթ՝ մեզ համար:

Այդ անձը Բարձր. Սահակ ա. քահանայ Սահակեանն է: «Լաւ է ուշ՝ քան երբէք» դարձուածքը թո՛ղ ղեկավար լինի մեզ և հրաւիրէ կատարելու մեր քրիստոնէական, ծխական, ընկերական և որդիական բարոյական պարտականութիւնը դէպի նա, մանաւանդ այս փօնական օրերին, որ հանգստացնենք մեր խիղճը և չյուսահատեցնենք հասարակական գործիչներին:

Կամաւոր նուէրներ ընդունում է ի թիւս այլոց նաև գրութիւնս ներկայացնող՝ քաղաքացի Եսայի Մարկովիչ Դոլուխանեանը:

Առաջնորդ թեմի՝ ԳԵՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՆԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 3163, թ. 1, ինքնագիր:

Փ. 12

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՅ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԳԵԻՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ
ՋԵԿՈՒՅԱԳԻՐԸ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԳԵԻՈՐԳ Ե. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ՝ ՆՈՐ ՏՈՒՍԱՐԻ ԱՆՅՆԵԼՈՒ ՆԵՏ ԿԱՊՈՒԱԾ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

N55

30 մարտի 1926 թ.

Թիֆլիզ

Նորին Վեհափառութեան Տ.Տ. Գեորգ Ե. Կաթողիկոսին Ամենայն Նայոց Թիֆլիզի թեմի Առաջնորդից

Ամենախոնարհ յայտարարութիւն

34 Սահակ քահանա Սահակյանը եղել է Թիֆլիսի Թանդոյան եկեղեցու հոգևոր հովիվը: Երկու փարի ձրիաբար ծառայել է թեմական խորհրդում՝ իբրեւ անդամ: Նրան Ամենայն Նայոց Վեհափառի կողմից շնորհվել է քահանայական լանջախաչ և կամիլավկա կրելու իրավունք (ՆԱԱ, ֆ.409, ց.1, գ.3138, թ.32):

Տարույս մարտի 9-ին Վանքի Մայր եկեղեցում ժողով գումարեցի Թիֆլիզի բոլոր եկեղեցիների եկեղեցական խորհուրդների, թիֆլիզաբնակ թեմական պարագամաւորների և միաբան քահանայութեան մասնակցութեամբ՝ զեկուցանելու Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Խորհրդի լրիվ կազմի փարույս Փերրուարին կարարած աշխատանքների մասին:

Ձեկուցումն աւարելուց յետոյ, բացարկելով այն ծանր կացութիւնը, որ սրելո՞ծել է փոմարի հարցը Էջմիածնի և մանաւանդ Ձերդ Վեհափառութեան համար, և ի նկարի ունենալով Գերագոյն Խորհրդի լրիւ կազմի նոր որոշումը՝ առաջարկեցի այս հարցը իսպառ լիկուիդացիայի ենթարկել:

Ժողովը ցաւ յայտնեց, որ Թիֆլիզի թեմը սրելոծուած պայմանների հետեւանքով ցարդ չէ կարողացած մի անգամ ընդ միշտ նոր փոմարի անցնել, բայց շար փեսակէտներով զգալով նոր փոմարի անցնելու անհրաժեշտութիւնը՝ որոշեց խնդրել Ձերդ Վեհափառութեան ներողամտութիւնը, որ այս փարի եւս Զարիկը սրիպուած է լինելու կարարել հնով՝ յայտնելով և խոստանալով միանգամայն, որ Զարիկից յետոյ նոր փոմարի անցնելը Թիֆլիզի համար կլինի վախճանական և անփոփոխ, ինչ դժուարութիւններ էլ յառաջ գալու լինեն: Եւ խնդրեց թեմիս Առաջնորդին իր այս որոշման թարգմանը հանդիսանալ Ձերդ Վեհափառութեան առաջ:

Վեհափառ Տէ՛ր, մինչեւ իմ վերադարձս թեմական խորհուրդը, չնայելով ինձնից սրացած գրութեան ժողով չէր գումարել, իմ վերադարձիցս յետոյ արդէն ուշ էր Զարիկի հարց յարուցանել, քանի որ նոր փոմարով արդէն մեծ պատի մէջ էինք, հետեւաբար միակ հնարաւոր ելքը այս որոշումն էր, որ արուել է ժողովում: Նարցի այսպիսի վախճանական լուծումը մեր թեմում՝ հաւաքում եմ, որ Ձերդ Վեհափառութեան պիտի միտթարել և Ձեր ներողամտութիւնը շահել կարարուածի նկարմամբ³⁵:

Գերագոյն Խորհուրդի կարարած աշխատանքների նկարմամբ զեկուցումից յետոյ յիշեալ խառն ժողովի «դրական վերաբերմունքը» պարի կունենամ առանձին հաղորդելու:

Խորին ակնածանօք Ձերդ Վեհափառութեան խոնարի որդի՝

Առաջնորդ Վիրահայոց ԳԵՒՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՆԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 3166, թթ. 16 և շրջ., ինքնագիր:

35 Վրաստանի հայոց թեմի առաջնորդին ուղղված 1926 թ. ապրիլի 16-ի N 268 գրությամբ Ս. Էջմիածնի Գերագոյն Նոգետր Խորհուրդը հույս է հայտնում, որ Ս. Զարիկի փոնակափարությունից հետո թեմը անվերապահորեն կանցնի նոր փոմարին, քանի որ Նյուսիսային Կովկասի և Նոր Նախիջեւանի թեմերը, մարմանշելով Վրաստանի թեմի օրինակը, իրենք եւս չեն ցանկանում անցնել նոր փոմարի (ՆԱԱ, ֆ.409, ց.1, գ.3166, թ.17 և շրջ.): Ս. Զարիկի փոնը 1927 թ. եւս նշվել է հին փոմարով: Վրաստանի հայոց եկեղեցական խորհուրդը 1927 թ. ապրիլի 1-ի շրջաբերականով ծանուցում է քաղաքի ավագ և ժամօրինող քահանաներին, որ «Վեհափառ Նայրապետը, ընդ առաջ գնալով հայ հաւարացեալ ժողովրդի ցանկութեանը, հեռագրով թոյլարարում է այս փարի Ս. Զարիկը կարարել հին փոմարով Ապրիլի 24-ին» (ՆԱԱ, ֆ.409, ց.1, գ.3154, թ.8):

ՀԱՂԱՌՐԴՈՒԹՅՈՒՆ

Ա.Ա. ԲՈԶՈՅԱՆ

Պատմական գիտությունների դոկտոր

«Գարեգին Ա» Աստվածաբանական կենտրոնի տնօրեն

«ԳԱՐԵԳԻՆ Ա» ԱՍՏՎԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ-ՆԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԸ ԵՒ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿՈՒՄՆԵՐԸ (մտքորոշումներ Վեհափառ Նայրապետի գահակալման փաստաթղթի առիթով)

Ամենայն Նայոց կաթողիկոսարանը իր գոյության 1700-ամյա շրջանում, բացի իր հոգևոր առաքելությունից, մինչև Ի դարը իրականացրել է նաև ուսումնական-կազմակերպչական և գիտական լայնածավալ գործունեություն: Մայր Աթոռի գիտական առաքելության ամենավաղ վկայությունը Ի դարում Վաղարշապատի հայագիտական դպրոցի հրատարակած բազմաթիվ աշխատություններն են և իհարկե «Արարատ» ամսագիրը, որոնք այսօր էլ չեն կորցրել իրենց արժեքը և ուրույն փոխում են ապահովել հայ պատմա-հայրենագիտական հետազոտությունների անդամարանում: Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի այս առաքելությունը մեծ ջանքերի գնով վերակենդանացրեցին Վազգեն Ա և Գարեգին Ա երջանկահիշատակ Կաթողիկոսները:

Ներկայումս իր նախորդների նախանձախնդիր գործունեությանը՝ Գարեգին Բ Վեհափառ Նայրապետը իր գահակալության առաջին տարում իսկ ձեռնամուխ եղավ Նայապետանուն և Մայր Աթոռում հայագիտական հետազոտությունների հովանավորությանն ու գիտական հետազոտությունների կենտրոնի հիմնադրման գործին: Այդ քայլով նա առաջին հերթին նպատակ դրեց փայլաբերության միջոցով խրախուսել հասարակագիտության բնագավառում արժեքներ ստեղծող գիտնականներին և փորձեց նրանց ներգրավել Ս. Էջմիածնի գիտակրթական ծրագրերի մեջ: Մեծ ուժեր ներդնելով Մայր Աթոռում կրթական գործը բարձր մակարդակի վրա դնելու աշխատանքներին, որի ընթացքում դասախոսական համապատասխան կադրերով համալրվեցին Ս. Էջմիածնի Գեոգրաֆիկական ճեմարանը, Սեդակի Վազգենյան և Գյումրիի հոգևոր-կրթական հաստատությունները, միևնույն ժամանակ ստեղծվեց բազմալից լսարանը: Նշանավոր հաստատությունները պիտի խթանեին Մայր Աթոռում գիտակրթական գործը, նոր լիցք հաղորդեին հոգևորականության պատրաստման բարդ ու պարասխանաբար աշխատանքին: Այսօրվա հրամայականն է

րի թվում Եկեղեցու կողմից կարևոր փեղ հարկացվեց պարանի և երիտասարդ սերնդի հոգևոր դաստիարակությանը, որն իր նպաստը պիտի բերեր ուսումնական գործի խթանմանը Նախապետության հանրակրթական դպրոցներում և բուհերում: Վեհափառ Նայրապետի գահակալության հինգ տարիների ընթացքում ավելի ակտիվ սկսեց գործել նաև Օշականի դպրանոցը, ուր կազմակերպվեցին զանազան գիրաժողովներ՝ նվիրված հայագիտության և մեր մշակույթի զանազան խնդիրներին:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը նաև խթանեց հայագիտական գիրաժողովների կազմակերպումը՝ համագործակցելով ՆՏ ԳԱԱ հասարակական ինստիտուտների գիրաշխարհների և ԵՊՏ պրոֆեսորադասախոսական կազմի հետ: Առանց Ս. Էջմիածնի ներդրումի անհնար է պարկերացնել քրիստոնեության 1700-ամյակին նվիրված գիրաժողովները Նայաստանում և նրա սահմաններից դուրս (Ղոմ, Ս.Պետրեբուրգ, Միջիգան, Օշական, Երևան), ինչպես նաև հայագիտության հարցերին նվիրված միջազգային առաջին համաժողովը: Բազմաթիվ նոր հրապարակություններ սկսեց իրականացնել Մայր Աթոռի Քարոզչական կենտրոնը: Մեր Եկեղեցու նախաձեռնած նման հասարակությունների թվում կարևոր ձեռքբերումներ ունի Նյու Յորքի «Գրիգոր Զոհրապ» կենտրոնը: Նամապարասխան արդյունք է սպասվում նաև Նյու Յորքում վերջերս բացված «Գարեգին Ա» կենտրոնից:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի «Գարեգին Ա» աստվածաբանական-հայագիտական կենտրոնը պաշտոնապես հիմնվեց 2000 թ. հունիսի 26-ին: Այս ծրագրի հիմնական բաղկացուցիչն էր դեռևս Վազգեն Ա Նայրապետի գահակալության շրջանից Մայր Աթոռում հավաքված գրադարանը, որը եզակի էր Նայաստանում իր աստվածաբանական և եկեղեցագիտական գրականությամբ: Սկսեցին այսփեղ հավաքվել նաև Գարեգին Առաջինի, Նակոբ Անասյանի և Պողոս Խաչատրյանի անձնական գրադարանները: Գարեգին Բ Վեհափառը պարբերաբար սկսեց հարստացնել ֆոնդը իրեն նվիրված գրքերով:

Գարեգին Բ Վեհափառը, հիմնադրելով այս կենտրոնը, իր առջև նպատակ էր դրել Էջմիածնում սրելով հայագիտական-աստվածաբանական հետազոտություններով զբաղվող գիտական կենտրոն, որը կնպաստեր Նայաստանում դեռևս նոր ձևավորվող որոշ գիրաճյուղերի (աստվածաբանություն, եկեղեցագիտություն, վավերագիտություն և կանոնագիտություն) զարգացմանը: Վեհափառ Նայրապետի նպատակներից էր նաև Եկեղեցու հովանու ներքո զարկ տալ աստվածաբանական, միջնադարագիտական, կանոնագիտական և հայագիտական կրթությանը Մայր Աթոռում, դրանով իսկ նպաստել վերևում թվարկված ուսումնական հասարակություններում կրթություն ստացած երիտասարդների առաջընթացը եկեղեցագիտության փառքեր բնագավառների և հասարակական գիտությունների ասպարեզում: Ծրագրի բաղկացուցիչ մասերից մեկն էլ այն էր, որ արտասահման կրթության մեկնող հոգևորականները, որոնց թիվն արդեն հասնում է շուրջ երեք տասնյակի, ավելի մոտից ծանոթանային համաշխարհային հասարակագիտության և եկեղեցագիտության նվաճումներին, շփվեին Նայոց Եկեղեցու առջև կանգնած հիմնա-

հարցերի ու դրանց շուրջ գրված գրականության հետ: Այս կապերը եւս նպաստեցին Գարեգին Առաջինի անունը կրող գրադարանի հարստացմանը:

Նայրնի Է, որ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը իր գիտական ներուժով Ի դարի սկզբին առաջնակարգ տեղ է զբաղեցրել հայագիտության խնդիրների լուծման ասպարեզում: Դրան նպաստում էին հարյուրամյակների ընթացքում Մայր Աթոռում հավաքված տպագիր եւ ձեռագիր գրքերի եզակի հավաքածուները: Գիտական այդ հսկայածավալ ներուժը Նայասարանի խորհրդայնացման տարիներին ազգայնացվել էր: Խորհրդային պետությունը, Եկեղեցուն զրկելով հոգևոր-կրթական իր հաստատություններից, պետականացրել էր հարյուրամյակների ընթացքում Էջմիածնում կուտակված հոգևոր-մշակութային արժեքները: Առաջին համաշխարհային պատերազմի նախօրէին Մայր Աթոռում ձեռնարկված գիտակրթական բուլոր նախաձեռնությունների պսակն հանդիսացող եւ հայ մեծահարուստների դրամագլխով կառուցված Աստվածաբանական (Ա. Մանթաշե) ու Մարենադարանի նորակառույց շենքը հարկադրական պարապուրդի էին մատնվել: Խորհրդային պետությունը ազգայնացված եկեղեցական արժեքների հիմքի վրա Երևանում ստեղծել էր Պարսկական թանգարանը, իր ձեռքն անցած ձեռագրերի ու գրականության հիմքի վրա հիմնադրել էր Երևանի Մաշտոցի անվան Մարենադարանը, իսկ գրականության մյուս մասով էլ համալրել էր Մյասնիկյանի անվան պետական գրադարանը, Երևանի պետական համալսարանի եւ Գիտությունների ակադեմիայի գրադարանները: Այնուամենայնիվ, այդ հաստատությունները իրենց առջև երբեք չդրեցին եւ չէին կարող դնել հոգևոր եւ եկեղեցագիտական խնդիրների հետազոտությունը եւ հրապարակվող գրականության հավաքումը: Անցած 80 տարիների ընթացքում կրթությունն ու գիտությունն ամբողջովին առանձնացվել էին Նայ Առաքելական Եկեղեցուց, թեպետ Գևորգյան ճեմարանի նախկին շրջանավարտները գործուն մասնակցություն էին ունեցել Պետական համալսարանի եւ Գիտությունների ակադեմիայի կայացման աշխատանքներում: Նրանց ավանդը հարկապես մեծ է եղել խորհրդային տարիներին Նայասարանում գիտական օջախներ կազմակերպելու գործում: Յավոք, առժամանակ, խորհրդային պետական մեխանիզմի ճնշումներով, գրոյական մակարդակի իջեցվեց գիտակրթական գործը Ս. Էջմիածնում: Էջմիածնի հայագիտական դպրոցը, որը նախանձախնդրություն էր հանդես բերել Նայասարանում աստվածաբանության, եկեղեցագիտության, բյուզանդագիտության, ասորագիտության, ձեռագրագիտության, բնագրագիտության, շարականագիտության, էպոսագիտության եւ լայն իմաստով հայկական պարամաբանասիրության զարգացման գործում, զրկվել էր գիտության մեջ իր ծանրակշիռ խոսքն ասելու հնարավորությունից:

Խորհրդային տարիներին Եկեղեցին ամբողջովին զրկվել էր գիտահետազոտական համալիրներ ունենալու հնարավորությունից, այդ է պարզապես, որ չունենալով սեփական կենտրոններ՝ Ի դարի Նայոց Վեհափառները ամեն կերպ աշխատեցին օժանդակություն հանդես բերել Նայասարանի Նանրապետությունում գիտակրթական գործի զարգացմանը: Վազգեն Ա Վեհափառի կողմից ԳԱԱ-ին նվիրվեց

տպարան, բազմաթիվ արժեքավոր գրքեր և ձեռագրեր հանձնվեցին ի պահպանություն Մալենադարանին և գիտական մյուս կենտրոններին: ԳԱԱ և Մաշտոցի անվան Մալենադարանի գիտաշխատողների ներգրավումով իրականացվեցին Եկեղեցուն մրահոգող մի շարք գիտահետազոտական ծրագրեր (Կանոնագրքի և Աստվածաշնչի գիտական բնագրերի հրատարակություն ևն.): Այնուամենայնիվ, ի հակադրություն բոլոր այս զարգացումների, Ի դարի 40-ական թթ. Գետրգ Զ Կաթողիկոսի կողմից Մայր Աթոռի վերանորոգման ժամանակներից, երբ, չնայած բոլոր խոչընդոտներին, կրկին սկսեց բարձրանալ Եկեղեցու հեղինակությունը, Մայր Նայրենիքում վերաբացվեց Գետրգյան ճեմարանը: Այս գործընթացի շարունակման մեջ հսկայական դեր կատարեց Վազգեն Ա Վեհափառը, որը մի շարք գործուն քայլերով վերականգնեց Գետրգյան ճեմարանի հեղինակությունը՝ միաժամանակ օգտակար լինելով Նայասարանում սրբեղծված քաղաքացիական նոր գիտական հիմնարկների և մշակութային օջախների կայացմանը: Նա վերականգնեց նաև Գետրգյան ճեմարանի ուսումնակրթական գրադարանը և ի սպաս դրեց հոգևորականության նոր սերնդի պատրաստման գործին: Այդ շրջանի կարևորագույն ձեռնարկներ դարձան Աստվածաշնչի բնագրի նոր աշխարհաբար թարգմանությունը և Մայր Աթոռի շուրջ համախմբված գիտնականների (Ն.Անասյան, Ս.Քոլանջյան, Պ.Նակոբյան և ուրիշներ) հայագիտական հրապարակումները Մայր Աթոռի պաշտոնաթերթ «Էջմիածնում»: Վազգեն Ա Վեհափառը Ալեք Մանուկյանի հովանավորությամբ կարևոր քայլեր կատարեց Էջմիածնի թանգարանային համալիրի վերականգնման գործում, և 1982 թ. Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում բացվեց Ալեք Մանուկյան թանգարանը՝ շարունակելով այդ գործում երանաշնորհ Գետրգ Դ և նրան հաջորդած կաթողիկոսների ավանդները: Վազգեն Առաջինի գահակալման տարիներին Մայր Աթոռում հավաքվեցին նաև բավարար թվով ձեռագրեր, որոնց հիմքի վրա սրբեղծվեց Մայր Աթոռի նոր Մալենադարանը:

Էջմիածնում Ի դարի ընթացքում, հարկապես Վազգեն Ա և Գարեգին Ա Կաթողիկոսների գահակալության տարիներին հավաքվել էր բավական թվով գրականություն, որը մարչելի էր միայն Եկեղեցու սահմանափակ թվով սպասավորների և լիարժեքորեն չէր ծառայում իր նպատակին:

Գարեգին Առաջինը ճեմարանական կրթությունը բավարար մակարդակի վրա դնելու իր ջանքերին զուգահեռ քայլեր ձեռնարկեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում հայագիտական-աստվածաբանական կենտրոն սրբեղծելու առաքելության մեջ: Նայասարանի անկախացման առաջին տարիներին գիտական մի կենտրոն սրբեղծելու նպատակով Օշականում 1998 թ. բացվեց Ս. Մեսրոպ Մաշտոց դպրատունը, որը Արագածոտնի թեմի հովանու ներքո իրականացնելու էր գիտական աշխատանքներ, կազմակերպելու էր գիտաժողովներ ու ցուցահանդեսներ³⁶:

Գիտակրթական գործն ավելի կայուն հիմքերի վրա դնելու համար Մայր Աթոռի Ալեք Մանուկյան թանգարանում տեղ հարկացվեց «Գարեգին Ա» հայագիտական-

36 Տե՛ս «Էջմիածին», 1998, ժ-ԺԱ, էջ147-149:

ասարվածաբանական կենտրոնի և գիրական գրադարանի սրելոծման համար: Ի լրումն այս նախաձեռնության, ինչպես ասվեց, 2000 թ. հունիսին Գարեգին Երկրորդը Վազգեն Առաջինի հիմնադրած և Գարեգին Ա-ի կողմից հարստացված գրադարանին Կրեդիտ հարկացրեց Ալեք Մանուկյան թանգարան-գանձարան շենքի աջ թևի առաջին և երկրորդ հարկերում: Առանձնացվեց գրադարանային գործին Կրեդիտ մասնագետների մի խումբ, որը ձեռնամուխ եղավ գրադարանի դասակարգման և քարտագրման աշխատանքներին: Միաժամանակ ծրագրեր մշակվեցին նորաբաց կենտրոնի նոր շենք կառուցելու գործում, ուր կհավաքվեն ապագայում «Գարեգին Ա» կենտրոնի գրքերը, Մայր Աթոռի ձեռագրատունը և արխիվը: Ծրագրվեց այդ հիմքի վրա սրելոծել գիրահետազոտական կենտրոն՝ համապատասխան աշխատասենյակներով, լաբորատորիաներով և ընթերցասրահներով, որոնք ապահովված կլինեն ժամանակակից տեխնիկայով: Նամայրման աշխատանքներին զուգահեռ գրադարանի աշխատակազմը սկսեց սպասարկել Մայր Աթոռի հոգևորականներին և ճեմարանի ուսանողներին ու շրջանավարտներին: Գրադարանի ֆոնդ սկսեցին մոծվել Վեհափառի անունով աշխարհի բոլոր ծայրերից ստացված գրքերը: Միևնույն ժամանակ Գարեգին Բ Վեհափառը Մայր Աթոռի սուղ միջոցներից հարկացումներ սկսեց կատարել Երևանի գրախանութներից գրքեր գնելու համար:

2000 թ. շուրջ 20 000 գիրք ունեցող «Գարեգին Ա» կենտրոնի գրադարանը այսօր իր ֆոնդերում հաշվում է շուրջ 40 000 միավոր գրականություն: Կենտրոնն ունի շուրջ 200 կտոր հնափայ գրականություն: Վերջին տարիների ընթացքում կենտրոնը տարեկան համալրվել է շուրջ 3 - 4 000 միավոր գնված գրականությամբ: Եթե այս միությունը շարունակվի և զարգանա, ապա մեկ տասնամյակ հետո այն կարող է լինել Նայաստանի լավագույն միջնադարագիրական և եկեղեցագիրական գրադարաններից մեկը:

Կենտրոնն ունի աշխատանքի երկու ուղղություն.

ա) Գրադարան: Կենտրոնի աշխատանքները մինչև այժմ հիմնականում ուղղվել են գրադարանի գրքերի քարտագրմանն ու հաշվառմանը, քարտարանների սրելոծմանը: Կենտրոնի մարենագետները ավարտում են գրքերի դասակարգումն ու քարտագրումը: Այժմ քայլեր են ձեռնարկվում գրադարանում ներդնելու գրքերի նկարագրման համակարգչային ծրագիր և կապեր հաստատելու աշխարհի համանման այլ գրադարանների հետ: Գրադարանի ապագա ծրագրերի մեջ է մտնում գրադարանային ողջ ֆոնդի թվայնացումը և օպտիկական կապի հաստատումը ինտերնետային ցանցում գտնվող աշխարհի կարևորագույն գրադարանների հետ:

բ) Գիրական կենտրոն: Այս կառույցում քայլեր ձեռնարկվեցին գիրական կենտրոնի գործունեությանը մասնակից դարձնել նաև Գեորգյան ճեմարանի շրջանավարտներին: Ժամանակի ընթացքում կենտրոնը փորձեց իր նպաստը բերել Մայր Աթոռում գիրական հետազոտությունների և գիրաժողովների կազմակերպման գործում: Կենտրոնում ընդգրկված աշխատակիցները մի շարք հրապարակումներ են կատարել «Էջմիածին» ամսագրում, նպաստել են Ս. Էջմիածնում «Ասարվածաշնչի գրքերի հայ մեկնությունների գրադարանի» լույս տեսած երկու գրքերի հրապար-

րակմանը: Այժմ կենտրոնի առջև խնդիր է դրվել ստեղծել հայ միջնադարյան կանոնական գրականությունը և Նայոց կաթողիկոսական վավերագիր ժառանգությունը հետազոտող գիտական կառույց: Այս նպատակով Կենտրոնը ձեռնամուխ է եղել ԺԹ դարի հայ կանոնագիտական մտքի ամենամեծ տեսաբան Վահան Բասարամյանի գիտական ժառանգության հավաքման և հրապարակման գործին: Կենտրոնի հովանու ներքո աշխատանքներ կատարվեցին՝ հրապարակելու հայագիտական-եկեղեցագիտական այն աշխատությունները, որոնց հեղինակները ՆՇ ԳԱԱ պապագրական գործի սառեցման հետևանքով իրենց մոտ էին պահում ավարտուն երկասիրությունները: Նրապարակության ուղեգիր ստացան ՆՇ ԳԱԱ պապմության ինստիտուտի գիտաշխատակից, պ.գ.դ. Վրեժ Վարդանյանի «Նայ առաքելական Եկեղեցին պապմության քաղաքական խաչողիկներում (Դ-Ը դարերում)» և ՆՇ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի գիտաշխատակից, պ.գ.դ. Վիգեն Ղազարյանի «Խոտրանների մեկնություն», Մ. Սթոուն, Տ.Գույումճյան, Ն. Լեհման «Նայկական հնագրության ալբոմ» աշխատությունները և:

Կենտրոնն իր նպատակն է բերել նաև Մայր Աթոռում գիտաժողովների կազմակերպման գործին՝ աշխատելով Օշականում գրավող Մաշտոցյան դպրատան կազմակերպած Մաշտոցյան ընթերցումների հետ միասին կանոնակարգել մեզանում հայագիտական և եկեղեցագիտական հետազոտությունները: Գարեգին Երկրորդի գահակալության տարիներին հրավիրվեցին մի շարք գիտաժողովներ, որոնք նպատակ ունեին համակարգելու եկեղեցագիտության խնդիրների բնագավառում մեր գիտելիքները: Այդ տեսանկյունից ուշագրավ էին «Բրիտանություն և իրավունք» միջազգային խորհրդաժողովը (Էջմիածին, 2000 թ.), Վիեննայի կանոնագիտական կենտրոնի հրավիրած գիտաժողովը (Ճադկաձոր, 2003 թ. սեպտեմբեր), Մ. Էջմիածնի հիմնադրման 1700-ամյակին նվիրված գիտաժողովը (Էջմիածին, 2003 թ. սեպտեմբեր), Գրիգոր Նարեկացու «Մարեան Ողբերգութեան» երկի գրման 1000-ամյակին նվիրված գիտաժողովը (Էջմիածին, 2003 թ. դեկտեմբեր): «Գարեգին Ա» կենտրոնի և Գուգարաց թեմի նախաձեռնությամբ 2003 թ. հունիսին տեղի ունեցավ «Նովիան Օձնեցին և իր ժամանակը» գիտաժողով, որի նյութերը 2004 թ. սկզբին լույս տեսան առանձին հատորով՝ լրացնելով Կենտրոնի հրապարակությունների շարքը: 2004 թ. «Գարեգին Ա» կենտրոնը Մայր Աթոռի տեղեկավարական համակարգի հետ համատեղ կազմակերպեց «Նայ մեկնողական գրականության դպրոցները» միջազգային գիտաժողովը, որի նյութերը շուրջով լույս կտեսնեն: Ապագայում Կենտրոնը ծրագրում է մենագրությունների և պարբերականի հրապարակություն, գիտական սեմինարների կազմակերպում:

Գիտական կենտրոնը փորձում է իր աշխատանքները համաձայնեցնել ՆՇ ԳԱԱ հումանիտար ինստիտուտների և գրադարանի հետ: Քայլեր են ձեռնարկվում Երևանում ԱՄՆ դեսպանության միջնորդությամբ Կոնգրեսի գրադարանի հետ գրքերի փոխանակություն սկսելու համար: Փոխհարաբերություններ են մշակվում Մաշտոցի անվան Մարենադարանի, ԵՊՆ պապմության և աստվածաբանության ֆակուլտետների ու ՆՇ Ազգային գրադարանի հետ:

«Գարեգին Ա» կենտրոնի աշխատանքներին աջակցում են Գևորգյան ճեմարանի ուսանողությունն ու փնտրիչությունը, Մայր Աթոռի վանականությունը:

Նայոց Եկեղեցու թեմերը և անհատ անձինք հաճախ գրադարանին գրականություն են նվիրում: Նայրնի է, թե որքան թանկ է հասարակագիտական-միջնադարագիտական գրականությունը: «Գարեգին Ա» կենտրոնը փորձ է անում իրեն փրամադրված սուղ միջոցներով ձեռք բերել Երևանի գրախանութներում հայտնված, գրադարանի մասնագիտական ուղղությանը հարիր գրքերը:

Կենտրոնի գրադարանը ծառայում է Մայր Աթոռի միաբանների և ճեմարանի ուսանողության կարիքներին: Նոր շենքի կառուցումից հետո կենտրոնից կսկսեն օգտվել Նայասարանի Նանրապետության և արտասահմանի հայագետներն ու միջնադարագետները:

Կենտրոնն այժմ ունի ավելի քան 250 ընթերցող, որոնց գերակշիռ մասը Գևորգյան ճեմարանի ուսանողներն են:

ԳԻՐԱԴԱՐԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ԾՈՒՌ ՆԱՅԵԼՈՒ ՄԵՋ

Լույս է փնտել «Մեզ անձանոթ Վարդանանց պարերագմը: Նայասրանյայց Առաքելական Եկեղեցին և մեր պարմության ընթացքը»¹ աշխատությունը, որտեղ բնության և առնվում Նայոց Եկեղեցու պարմությանն առնչվող իրողությունները՝ պարմության առողջ ըմբռնմանը հակասող մեկնաբանություններով ու եզրահանգումներով, դրույթներով, ինչպես, ասենք, հետևյալն է. «Նանուն Նայասրանում սեփական իշխանության հաստատման՝ քրիստոնեական Եկեղեցին կործանեց Նայոց պերականությունը» (էջ 8): Մինչդեռ Նայասրանում քրիստոնեությունը պերական կրոն հռչակելուց (301 թ.) հետո Նայոց պերականությունը վերելք ապրեց՝ զինվելով նոր գաղափարախոսությամբ, որը միավորում էր երկիրն ու ժողովուրդը: Գրիգոր Լուսավորիչը, նրա հաջորդները հետևողականորեն պայքարում էին Սասանյանների հովանավորությունը վայելող հեթանոսության դեմ՝ երկիրը գերծ պահելով պառակտումից, պերության հիմքերը՝ խարխուլումից: Լուսավորչի ավագ որդու՝ Վրթանես Կաթողիկոսի օրոք հեթանոսությունը շարունակում էր ալեկոծել երկիրը, սասանել պերության հիմքերը: Նայրենասեր ուժերը համախմբվում են նրա շուրջը, միջնորդում Նոմի Կոստանդ կայսերը և Նայասրանում թագավորեցնում Խոսրով Կոսրակին (330-338)²: Նույն Կաթողիկոսը ջանքեր ներդրեց՝ երկրի միասնությունը խաթարող, թագավորի իշխանության հիմքերը սասանող միջիշխանական բախումներին վերջ փակելու համար³: Ներքին ու արտաքին ախտյանների դեմ Եկեղեցին ու պերությունը պայքարում էին միասնաբար: Նրանց միջև հասարակված բնական դաշինքը փակեց ցանկալի պրոդներ: 335 թ. մազքութների Նայասրան կարարած հարձակումից հետո Վրթանեսը հարուկ կոնդակով սահմանեց, որ յուրաքանչյուր քարի պարարագին պեր է հիշվեն Նայրենի երկրի համար մղված մարտերում գոհված հայ ռազմիկների անունները⁴: Իսկ ըստ Մովսես Խորենացու՝ Վրթանեսը գահաժառանգ Տիրանին անձամբ քարել է Նոմի Կոստանդ կայսեր մոտ՝ ճանաչել

1 Ն *Դավթյան*, Մեզ անձանոթ Վարդանանց պարերագմը: Նայասրանյայց Առաքելական Եկեղեցին և մեր պարմության ընթացքը, Եր., 2000 :

2 Տեն «Մովսիսի Խորենացու Պարմութիւն Նայոց», աշխ. Մ. Արեղեանի և Ս. Յարութիւնեանի, Տիփսիս, 1913, III, Ե., էջ 260-261:

3 Տեն «Փաարոսի Բուզանդացու Պարմութիւն Նայոց», Ս. Պերերբուրգ, 1883, III, Դ, էջ 9, Ը, էջ 17-18:

4 Տեն անդ, III, ԺԱ, էջ 24:

տալով Հայոց թագավոր⁵: Վրթանեսը նման քայլերով արդյո՞ք ջանում էր թուլացնել Հայոց պետականությունը: Կամ երբ Ներսես Մեծը (353-373 թթ.) հայրենամվեր ձեռնարկումներով ծնկի բերեց հեթանոսությունը՝ դեռևս գիր չունեցող Հայաստանը պարսկերենով օտարի հավաքից ու օրենքներից, գործում էր պետության դեմ: Նա՞ չէր, որ նախարարներին համախմբեց Արշակ II թագավորի շուրջը, կարգավորեց հայ-հռոմեական հարաբերությունները: 354 թ. Տարոնի Աշտիշատ ավանում Ներսես Մեծը թագավորի ու նախարարների հետ միասին հրավիրեց հայոց առաջին եկեղեցաժողովը, որի մշակած իրավադրույթները եւ դրանց շնորհիվ կյանքի կոչված բարեփոխումները ամրացրին Հայոց պետականության հիմքերը, նպաստեցին երկրի հոգևոր-բարոյական վերածննդին, խթանեցին նրա մրավոր առաջընթացը, մի այնպիսի ժամանակ, երբ Հայաստանն ապրում էր ներքին ճգնաժամ եւ նրա գլխին կախված էր արտաքին հարձակումների սպառնալիքը⁶: Այդ բարեփոխումների շնորհիվ Հայաստանը վերգտավ ներքին կայունությունն ու գոյությունը՝ վերականգնելով իր դիրքերն Արեւելքում⁷:

Եթե հետեւենք Դավթյանի մեկնակերպին, կարացվի՝ Եկեղեցին, «թուլացնելով, ապա նաեւ կործանելով համահայկական պետականությունը», հետագայում նրբորեն խրախուսեց, որպեսզի դա վերագրվի պարսկական ու բյուզանդական պետություններին (էջ 13): Ըստ այդմ՝ 428 թ. Արշակունիների Հայոց թագավորությունը վերացել է ոչ թե Սասանյանների, այլ Եկեղեցու եւ նրա գլուխ կանգնած Սահակ Կաթողիկոսի մեղքով: Սահակը չէ՞ր, որ 423 թ. Վաղարշապատում հրավիրեց հայ ազգաբանու ժողով, որտեղ որոշվեց Հայոց թագավորի գահին հաստատել Արարատի Արշակունուն: Սահակը չէ՞ր, որ կտրուկ հրաժարվեց գործակցել Հայոց թագավորությունը վերացնելուն միաված նախարարների հետ՝ նրանց երեսներին ներելով իր թեւավոր խոսքը՝ «Ես իմ հոգի մոլորյալ ոչխարին չեմ մարնի անհավարներին՝ այլանկալ»⁸: Նա մինչեւ վերջ ընդդիմացավ Արարատի գահին կեց անելուն, որը քրդի ունեցավ Վռամ Ե արքայի կայացրած հրապարակային դարի ժամանակ, երբ Սահակը ծառացավ թագավորական արյանի որոշման դեմ, ի հետեւանս որի գրկվեց Կաթողիկոսի իրավասությունից եւ երեք տարի պահվեց արքայում: Անգամ այդ պայմաններում նա կարողացավ Վռամ արքայից համաձայնություն կորզել՝ վավերացնելու հայոց Արշակունի թագավորների օրոք գործող հայ նախարարությունների գահակարգը (Խոր. Գ, կն), որը մեզ է հասել «Գահնամակ» անունով: Սակայն Դավթյանը քամահրում է այս փաստերը՝ նշելով, թե իբր Վռամ արքան Սահակ Կաթողիկոսի «անչափ խոսուն լուռ համաձայնությամբ թագազրկեց Հայոց աշխարհը» (էջ 43):

Մեղանչելով պարսկական սրուգության դեմ՝ նա գրում է. «Մենք երբեք չենք

5 Տե՛ս *Մովսես Խորենացի*, III, ԺԱ, էջ 268:

6 Տե՛ս *D. Marshall Lang*, Armenia cradle of civilization, London, 1970, էջ 160.

7 Տե՛ս *R. Grousset*, Histoire de l' Armenie, Paris, 1947, էջ 148.

8 «Ղազարայ Փարպեցոյ Պարմոթին Հայոց եւ Թուրք առ Վահան Մամիկոնեան», աշխ. Գ. Տէր-Մկրտչեան եւ Սյր. Մալխասեան, Թ-փոխ, 1904, I, ԺԳ, էջ 21:

հասել պետության և Եկեղեցու միասնության» (Էջ 22): Իր մտահանարքները մարտցրելով ընթերցողին իբրև պարսկական խելություն՝ նա չի վարանում գրել, որ 428 թ. «իրաժարում եղավ սեփական թագավորից ու փոխարենը որևէ ուղիղ պայման չդրվեց», և Նայասարանի կառավարմանը հայերի մասնակցությունը «մնաց չպարզված» (Էջ 25): Մինչդեռ Եղիշեն վկայում է⁹, որ Արշակունիների անկումից հետո «ի նախարարսն Նայոց անկանէր թագաւորութիւնն». քանի դեռ կային հայ նախարարությունները, Նայասարանը բառիս բուն իմաստով մնում էր աննվաճ:

Անյուրջ է հեղինակի այն պնդումը, թե իբր Նազկերպ Բ Նայասարանի նկարմամբ իր ձուլող քաղաքականությամբ «մտադիր էր վերջնականապես մարել համաիրանական գահի նկարմամբ հայերի ունեցած հավակնությունները», քանի որ «Երան ու Աներան աշխարհների թագին» կարող էր փրկանալ նա, ով Նայասարանում հզորանար, և ում օգնություն ցուցաբերվեր, ուստի հայերին կրակապաշարություն պարտադրելու պահանջը «միանգամայն բնական ու տրամաբանական պահանջ էր» (Էջ 25-26), և Տրդատը կամենում էր իր մականը տարածել մինչև Պարթևսարան (Էջ 340):

Նեղինակը համաձայն չէ այն հայագետներին, ովքեր, իրավամբ, կարծում են, որ 450-451 թթ. հայ ժողովուրդը ազապագրական պայքարի բոցերի մեջ էր նետվել Սասանյանների քաղաքականության դեմ՝ երկրի ինքնուրույնությունը, կրոնը, ազգային արժեքները պահպանելու համար (Էջ 27): Նիշենք 449 թվականը, երբ հայոց, վրաց և աղվանական այրուծիները տարվելով Պարսկաստան՝ փակվեցին Պահ դուռ անունով կիրճում, ենթարկվեցին բռնությունների, նրանց ստիպեցին ուրանալ հավաքը, ապա բռնեցին Միջին Ասիա, որտեղ մղված մարտերում նրանցից շատերը զոհվեցին, իսկ ողջ մնացածներին ենթարկեցին քաղցի ու ծարավի, խոշտանգումների¹⁰: Նույն թվին Նայասարան ուղարկված Դենշապուհ պաշտոնյայի անցկացրած աշխարհագրով հույժ ծանրացվեցին հարկերը, վերացվեց Եկեղեցու ապահարկությունը, դատաստանական իրավագործությունը, Վահան Ամարունին գրկվեց հազարապետի պաշտոնից, ժողովուրդը ենթարկվեց անլուր բռնությունների¹¹: Իսկ Նազկերպ Երկրորդի կողմից Նայասարան ուղարկված Միհրներսեսը հայերին կրոնափոխության առաջարկ է արել, որը կտրուկ մերժվել է Արարաշարի ժողովում: Նախարարներին Տիգրան կանչելուց և հավաքուրացություն պարտադրելուց հետո 700 մոգեր գործի հետ ուղարկվում են Նայասարան՝ ժողովրդին կրոնափոխ անելու: Նասնելով Այրարատի Ծաղկուն գավառի Անգղ գյուղաքաղաք՝ նրանք փորձեցին ավերել տեղի եկեղեցին՝ առաջացնելով բնակչության բուռն զայրույթն ու դիմադրությունը: Այդքանից հետո կարելի է արդարացնել հայերի հանդեպ Նազկերպ Երկրորդի վարած քաղաքականությունը, պնդել, որ «կրոնափոխությամբ չէր վրանգվում հայ ժողովրդի լինելիությունը», այլ նպատակ ուներ հաստատել խա-

9 «Եղիշեի Վասն Վարդանայ և Նայոց պատերազմին», աշխ. Ե. Տեր-Մինասյանի, Երևան, 1957, էջ 6:

10 Տե՛ս Եղիշե, էջ 18-19:

11 Անդ, էջ 23:

դադություն (էջ 28): Մի՞թե Նազկերպը կամենում էր խաղաղություն հաստատել՝ սպառնալով հայ նախարարներին հավաքը չուրանալու դեպքում բնաջնջել «կնաւ եւ որդովք եւ ազգաւ»¹², Նայասարան ուղարկել մեծասարվար գործ, ավերել երկիրը, քանդել եկեղեցիները¹³:

Իր կողմնակալ հայեցողության մղումով Դավթյանը կարծում է, որ 450-451 թթ. ժողովրդական պարերագմը «նախ եւ առաջ ներհայաստանյան պայքար էր», որն օգտագործեցին պարսիկները՝ հայերին վերջնականապես հնազանդեցնելու համար (էջ 40): Արքաշարի ժողովում, երբ հայերը մերժեցին հավաքափոխության առաջարկը եւ պայքարի ելան Վասակ Սյունեցու դեմ Վարդան Մամիկոնյանի գլխավորությամբ, արդյո՞ք մաքառում էին միմյանց դեմ: Իսկ այն, որ պայքարի մասնակիցները պառակտվեցին երկու մասի՝ Վարդանանց եւ Վասակյանց, ոչ թե պարերագմի պարճառ էր, այլ Սասանյան դռան վարած քաղաքականության հետևանք: Նազկերպ երկրորդը, ինչպես վկայում է Եղիշեն, «զամենայն զանաբժանս յառաջ մարտցանէր եւ զամենայն զարժանաւորսն յերս քանէր»¹⁴: Նայ նախարարներին պառակտելու նպատակ էր հետապնդում նաեւ քրիստոնեությունն ազարդավանելու վերաբերյալ արքայի ներման հրովարտակը:

Իրականությանը հակասում է այն պնդումը, որ 450-451-ի «հայոց ապստամբությունը վերափոխվեց Նայասարանյայց Եկեղեցու խռովության», եւ որ առճակատում ոչ թե Նայասարանի ու Պարսկաստանի, այլ Սասանյան արքունիքի եւ Նայ Եկեղեցու միջեւ էր (էջ 43): Մրացածին այս պնդմամբ սրացվում է, որ Նազկերպ Երկրորդի քաղաքականությունը հարվածում էր ոչ թե հայ ժողովրդին, նրա ազատությանն ու ինքնուրույնությանը, այլ սոսկ Նայոց Եկեղեցուն: Մինչդեռ փաստերն այլ բան են ապացուցում. չէ՞ որ Եկեղեցուն հարվածելով՝ թուլանում էր ժողովրդի հոգևոր գործությունը:

Նեղինակը նշում է, որ պարմությունը չի ընդունում, երբ «իրադարձությունները խեղաթյուրվում կամ ծառայեցվում են սեփական գաղափարներին», որպիսին իբր կատարում են Նայ Եկեղեցին, հայ պարմագրությունը (էջ 61): Յավոք, ի հեռուկա հրապարակախոսի, լրագրողի եւ պարմաբանի իր առաքելության, Դավթյանը գերի է մնում իր կանխակալ մտահայեցությանը՝ մոռանալով, որ գիտությունը պահանջում է անաչառ, կշռադարձված ու մտառ լուսաբանումներ: Նա գտնում է, որ 450 թ. Դենշապուհի աշխարհագիրն ու դրան ուղեկցող միջոցառումներն «ավելի շուրջ ուղղված էին եկեղեցական վերնախավին, առաջին հերթին՝ Լուսավորչի քոհմին», քանի որ Դենշապուհը գիտեր, որ այդ քոհմը «չափազանց անկուշտ» ձևով ջանում էր դառնալ Նայասարանի ամենախոշոր ավարարները: Եւ իբր Դ. դ. կեսերից սկսած՝ Նայոց Միջնաշխարհի 15 գավառները Լուսավորչի քան ժառանգական սեփականությունն էին (էջ 62): Նեղինակը մոռանում է, որ Սահակ Պարթևի վախճանվելուց (439 թ.) հետո արդեն մարել էր նրա քոհմը, ուստի 450-ական թթ. չէր

12 *Ղազար Փարպեցի*, II, ԻԶ, էջ 48:

13 Տե՛ս *Եղիշէ*, էջ 48:

14 Ամր, էջ 16-17:

կարող որևէ գործառնությամբ հանդես գալ: Նայոց Միջնաշխարհի 15 գավառներն, ըստ Փավստոս Բուզանդի, Լուսավորչի փան կաթողիկոսները «ձեռական իշխանության ունեին իբրև սեպհական ի բնմե»¹⁵: Այդ գավառների մեծ մասին փիրում էին Արշակունիները: Նոդարիությունը ուներ նաև Եկեղեցին, բայց ասել, թե դրանք լիովին Լուսավորչի փան սեպհականությունն էին, հակասում է աղբյուրների ընձեռած փվյալներին¹⁶: Նշված 15 գավառները Արշակունիների «ուսարան»-ի այն փարածքներն էին, որոնք գրավում էին կաթողիկոսների «գործակալական» իշխանության ոլորտում¹⁷: Նշենք նաև, որ Միջնաշխարհից դուրս՝ Տարոն գավառում, գյուղեր ուներ Նայր մարդպետը¹⁸, Ներսես Մեծի երդվյալ ախոյանը:

Դավթյանի կարծիքով՝ ազապագրական գոյամաքառումների պահին Եկեղեցու համար «կարևորը արքունությունների վերականգնումն էր, ոչ թե դավանանքի ազապությունը» (էջ 99): Նա մոռանում է, որ առանց դավանանքի պահպանման, հնարավոր չէր Եկեղեցու գոյությունը, և Նայասարանում գործադրվելու էին պարսից օրենքները, որոնց աղբյուրը զրադաշտական կրոնն էր, մինչդեռ երկրում քրիստոնեության պահպանման շնորհիվ գործադրվում էին եկեղեցական կանոնները, քրիստոնեացված սովորոթային իրավունքն ու օրինակարգը: Սասանյան դուռը երկանգնեց դրանք վերացնելու մարքից՝ սփիլված փեղի փալով Վարդանանց պայքարի առջև, և ոչ թե համակերպման ուղի որդեգրած Վասակյանց շնորհիվ:

Անհերքելի է նաև այն պնդումը, որ իբր Տղմուրի ափին մղվող մարտը «ոչ այնքան պարսիկ զավթիչների դեմ, որքան հայոց ներքին պարերազմն ավարտելու համար պիտի լիներ»: Եւ իբր այդ «ներքին պարերազմի» նպատակը իշխանության հարցի լուծումն էր, ինչը չիրագործվեց քաղաքացիական պարերազմի ընթացքում (էջ 104): Կարծես Վարդանանք կենաց և մահու պայքարի բոցերի մեջ էին ներվել ոչ թե նվիրական սկզբունքների՝ հայրենի երկրի ինքնությունն ու ազապությունը, հավաքը պաշտպանելու, այլ «իշխանության» հասնելու համար: Նայասարանի ինքնուրույնությունը, կրոնը պահպանելը հայ ազնվականությանն ընձեռում էր ինքնավար իրավունքները պահպանելու հնարավորություններ, բայց դրան հասնելու համար հարկավոր էր ձեռք բերել պարսկական կռվանը՝ ունենալ ազապ ու ինքնություն հայրենիք, ազգային կրոն, ինչը փվյալ պահին հնարավոր էր միայն մարտնչելու գնով:

Նայոց ազապագրական պարերազմի մասին թյուր գաղափարը հեղինակին դրդում է գրելու, թե իբր «Տղմուրի ափին պարսիկները պիտի կանխեին Նայոց գործի հավանական ներխուժումը Պարսից երկիր» (էջ 105) և որ Ավարայրում պարսիկներն ավելի շար պաշտպանվող կողմ էին (էջ 122), և հայերի հաղթության դեպքում «վրանգ էր կախվում անմիջապես Տիգրանի վրա» (էջ 106): Պարսկական

15 Փավստոս Բուզանդ, IV, ԺԴ, էջ 97:

16 Տե՛ս Կ. Աճոն, *Армения в эпоху Юстиниана*, С.Петербург, 1908, с.125.

17 Տե՛ս Ն. Մանանդյան, *Քննական փեսություն Նայ ժողովրդի պարմության, Բ հատոր*, Ա մաս, (Երևան, Բ, Երևան, 1978, էջ 338):

18 Փավստոս Բուզանդ, IV, ԺԴ, էջ 97:

փաստերը կոծկելու դեպքում ամեն ինչ կարելի է գրել, իսկ ու՛ր մնաց գիտական ու քաղաքացիական խիղճը: Մի՞թե բազում մարտերում կոփված Վարդանը կրարվեր նման ցնորական գաղափարով՝ քաջ գիտենալով, թե ինչպիսի անհավասար գուրեմարտի մեջ է մտնում հզորագոր ախոյանի հետ:

Ամուր կառչելով իր կանխակալ ենթադրություններին՝ Դավթյանը գրում է, թե իբրև Ավարայրից սկսվեց համայնքի վերածվելու հայերի «ազգային ուղին», իսկ Նվարսակի պայմանագիրը ցույց տվեց, որ հայերն «ամբողջը վերջնականապես կորցնելուց հետո» արդեն ընդունակ էին «գոհանալ փոքր ձեռքբերումներով» (էջ 122): Մի՞թե փոքր ձեռքբերում էր այդ պայմանագրով Նայասարանին վերապահված ներքին ինքնավարությունը, հոգևոր ազատությունը, նախարարական պետականության հիմքերի ամրապնդումը, որի շնորհիվ երկիրը դիմակայեց ո՛չ միայն պարսից, այլև հեթանոս արաբական բռնություններին՝ պահպանելով երկրի ինքնուրույնությունը: Մի՞թե «փոքր ձեռքբերում» էին Բագրատունյաց թագավորությունը, Ջաբարյանների և մյուս փոհների իշխանությունները, որտեղ հայերը լիիշխան տերեր էին՝ օժտված պետական գործությամբ ու կենսունակությամբ:

Դավթյանը կարծում է, որ «Վասակ Սյունին էր Նայասարանյաց Եկեղեցու թշնամին և ոչ Նազկերտ Երկրորդը», քանի որ Վասակը կարող էր դառնալ հայոց թագավոր և «բոլորովին նսեմացներ և՛ Եկեղեցու, և՛ նրա հենասյուն նախարարությունների դերը երկրում»: Իսկ դա նա անելու էր, որպեսզի սրեղծեր «հզոր ու կենսաբուսական պետություն» (էջ 143): Բայց առանց նախարարությունների և Եկեղեցու գորակցության Վասակն ո՛րմ վրա էր հենվելու, որպեսզի թագավորեր երկրում: Վասակը Եկեղեցու թշնամի՞ն էր: Ինչպես վկայում է Կորյուն պարմիչը, նա «Բազում ինչ նպաստությո՜ւն ցուցանե՛ր անարարանագործ վարդապետութեանն, իբրև որդւոց առ հայր՝ հպարակութիւն ցուցեալ, և ծառայեալ ըստ անարարանին վայելչութեան...»¹⁹: Եկեղեցու թշնամին լինելով՝ նա ինչպե՞ս կարող էր ազատագրական շարժման գլուխ կանգնել կամ օժվել Նայոց թագավոր:

Դավթյանը սխալմամբ 482 թ. Ներսեհապարի ճակարամարտի պահին Վահանանց գործի թիվը հասցնում է 30 հազարի (էջ 154) այն դեպքում, երբ, ըստ Ղազար Փարպեցու, նույն թվականին Ակոռիի մոտ տեղի ունեցած մարտի ժամանակ Վահանանց գործի թվաքանակը 400-ից չէր անցնում²⁰: Իսկ այն, որ Վահան Մամիկոնյանն իրեն համարում է Վաղարշ արքայի «ծառա», բխում էր Նվարսակի պայմանագրի երրորդ կետից, որով պարսից արքան առանց միջնորդի շփվելու էր հայ նախարարների հետ և միջամուխ էր լինելու Նայասարանի գործերին: «Ծառայ» բառը հայերենում ունի «վասալ» իմաստը, իսկ Դավթյանի կարծիքով Վահանը կամովին իրեն ներկայացրել է իբրև պարսից թագավորի «ծառա» և հրաժարվել անկախությունից (էջ 165): Եւ իբրև Վահանը «հեռու էր քաղաքականությունից, այսքան ուժ վարձել և այս արդյունքն ունենալ», -պաթերիկ ոճով գրում է հեղինակը (էջ 166): Իսկ արդյունքները, ինչպես գիտենք, արդարացիորեն ազատագրական

¹⁹ Կորյուն, Վարք Մաշտոցի, աշխ. Մ. Աբեղյանի, Երևան, 1941, էջ 63:

²⁰ Տե՛ս Ղազար Փարպեցի, III, ԿԹ, էջ 124:

շարժման մասնակիցների սպասումները: Նայասրանը պահպանեց իր ներքին ինքնավարությունը, կրոնը, զորուժը, նախարարական համակարգը: Արդյունքներից էր նաև 485 թ. Վահանին Նայասրանի մարզպան կարգելը: Մինչդեռ Դավթյանը գրնում է, որ Նվարսակի պայմանագրում ոչ մի քաղաքական կետ չկար, միայն մեկը եւ այն էլ Եկեղեցու օգտին, որով պարսից դուռը Եկեղեցուն թույլ էր տալիս պահպանել իր ծիսակարգը (էջ 210): Պայմանագիրը կնքելիս ոչ թե Եկեղեցին էր հանդես գալիս որպես բանակցող կողմ, այլ Վահանը՝ յուրայիններով, որոնք հասան քաղաքական ձեռքբերումների, նաև կրոնական ազատության: Նրանք ստացան այն, ինչ կամենում է պահանջում էին. հասկացնել փոխելիս Արյաց դռանը, որ մերժվելու դեպքում իրենք շարունակելու են ընդդիմանալ²¹:

Չարմանալի է այն միտքը, թե իբր հայրնի չէ՝ Վահան Մամիկոնյանը «երբեւէ հրաժարվե՞ց արդյոք զրադաշտականությունից» (էջ 169): Ինչ է, Վահանը զրադաշտական էր, երբ Նվարսակում պահանջում էր կրոնի ազատություն կամ Ակոռիի ճակատամարտից առաջ մտնում էր եկեղեցի, ստանում Կաթողիկոսի օրհնանքը, մարտնչում հանուն քրիստոնեական հավաքի՝ պարսից Միհրան զորավարին ասելով. «զլաւ մահ մեռանիմ քրիստոնէութեամբ, քան թէ ուրացութեամբ գնել զանցաւոր փառս, եւ զյաւիտենից կորուստն ժառանգել»²²:

«Նայ իրականության մեջ ժողովուրդ եւ եկեղեցի հասկացությունների նույնացումը հանգեցրեց նրան, որ աստիճանաբար ժողովուրդն սկսեց կտրվել սեփական հողից ու իրեն զգալ հավաքացյալների մի համայնք», - գրում է Դավթյանն ու շարունակում, թե իբր երկիրը վերածվում էր անարժեք միջավայրի «եւ նեղության դեպքում ենթակա էր փոփոխման, իսկ բարձրագույն արժեք էր հաստատվում Եկեղեցին, որին էլ հարկ էր պաշտել, պաշտպանել...»: Արդյունքում հայրենիքի գաղափարը փոխակերպվում է սոսկ հողերի եւ դառնում «հավաք եւ փոխադրելի», որը կարելի է փոխադրել ցանկացած երկիր... (էջ 201):

Չափազանցությունն էլ ունի իր սահմանները. մի՞թե հայ ժողովուրդը, հազարամյակներ ապրելով իր կենարար հույսերի երկրում՝ Նայոց աշխարհում, դյուրությամբ կարող էր հրաժարվել հայրենի հողից ու ջրից, որից նա ուժ էր ստանում: Դավթյանը չի կամենում ընդունել, որ Եկեղեցին ժողովրդից, նրա բնաբարածքից անբաժան է: Դաժան հանգամանքները երբեմն հարկադրել են ժողովրդի բեկորներին հեռանալ Նայրենիքից, բայց դա հարվածել է նաև Եկեղեցուն՝ զրկելով իր կենսաբարածքից, հավաքացյալ ընդհանրությունից: Մի՞թե Եկեղեցին էր մեղավոր, երբ ԺԱ դ. Բյուզանդիան կլանեց հայկական իշխանությունները, հայերին զրկեց կաթողիկոսություն ունենալու իրավունքից, կամ երբ սելջուկ-թյուրքերի հարձակումների հետևանքով հայոց կաթողիկոսները փոխվեցին Եկեղեցին փոխադրվում՝ «իբրեւ զայժեման յորսորդաց եւ ի շանց փախուցեալք...»²³:

Շարունակելով մեղանչել պարսկական ճշմարտության դեմ հեղինակը պնդում

21 Անդ, III, 2Թ, էջ 162:

22 *Հազար Փարպեցի*, III, ՆԵ, էջ 139:

23 *Ներսես Շնորհալի*, Թուրթ ընդհանրական, աշխ. Է. Բաղդասարյանի, Ե., 1995, էջ 60:

է, թե Նայասարանի հայաթափումն սկսվել է Ե դարից, եւ դրա պարճառները «եղել են իշխանության համար Եկեղեցու մղած անհաշտ պայքարն ու համաքրիստոնեական սկզբունքները կենսակերպի վերածելու քարոզչությունը»: Մտացածին մեղքեր վերագրելով Եկեղեցուն՝ նա նաեւ կարծում է, որ «հայկական քաղաքակրթությունը ոչնչացնելուց, հայոց պետականության կործանմանը նպաստելուց հետո բնօրրանից ժողովրդի արտահոսք սկզբնավորելը» հայությանը Եկեղեցու հասցրած խոշոր վնասներից մեկն էր (էջ 207):

Առանց որեւէ վերապահության, հեղինակը մեջբերում է Բյուզանդիայի Մորիկ կայսեր (582-602) կարծիքը հայերի՝ իբրեւ «խտրոր եւ անհնազանդ ազգի» մասին: Նայերը պետք է հնազանդվեի՞ն այդ կայսեր հայադավ քաղաքականությանը, որի նպատակն էր Նայասարանը թողնել առանց հայերի, վերացնել Նայ Առաքելական Եկեղեցին: Կայսրը պետք է արդարացներ հայերի հանդեպ իր որդեգրած քաղաքականությունը:

Դավթյանը Նայ Եկեղեցու հասցրած խոշոր վնասներից մեկն է համարում «Նայոց ազգային ոգու փկարացումը» (էջ 241): Ազգային ոգու փկարացում էր, երբ հոգևոր այրերը Ավարայրի մարտից առաջ ոգևորված էին ժողովրդին՝ քաջաբար կռվելու հանուն հայրենիքի ու քրիստոնեական հավատի: Ահագարհուր իրավիճակում հայ եկեղեցականները ժողովրդի հետ էին, կիսում էին նրա փառապանքները, ամոքում ցավերը, ներշնչում հույս եւ լավատեսություն, նպաստում նրա հոգու գորացմանը, դիմադրական կորովին: Մերժելի է այն պնդումը, թե «Եկեղեցին ոչ միայն մերժեց ազգային պետությունն ինքնին, այլեւ մշտապես պայքարեց երկիր պահող այդ գաղափարի ցանկացած դրսևորման դեմ» (էջ 244) եւ «չէր թաքցնում, որ իրեն հարկավոր է հայ ժողովուրդ, բայց ոչ Նայոց պետություն» (էջ 248): Մինչդեռ հզոր ու կենսունակ ժողովուրդ մնալու գլխավոր պայմանը պետականության առկայությունն է, առանց որի ժողովուրդը գուրկ կլինի թե՛ հայրենիքից եւ թե՛ հավաքական գոյության հնարավորություններից: Մի՞թե Եկեղեցին մերժում էր Նայոց պետականությունը, որպեսզի դյուրություններ մատուցի նվաճողներին եւ ժողովրդին թողնի անպաշտպան, մարնի օրհասների ու կոտորածների: Երբ հայոց կաթողիկոսներն օծում էին հայոց թագավորներին կամ երբ պետության շահերը պաշտպանում էին օտար բռնափրողների առջև՝ ենթարկվելով բանտարգելքի, դե՞մ էին հայոց պետականությանը, չէի՞ն նվիրագործում հայոց պետությունն ու նրա վարած քաղաքականությունը: Կամ երբ կանոնակարգում էին ժողովրդի կյանքը, չէի՞ն նպաստում նրա հավաքական գոյությանը, որն առանց օրենքի չէր կարող հարատևել: Այդ կանոնների շնորհիվ չէ՞ր, որ հայն իրեն չէր գգում իրավամերձյալի վիճակում:

«Պետականամերժություն» վերաբառությամբ գլխում հեղինակը կամենում է հաստատել այն ենթադրությունը, թե Նայ Եկեղեցին ոչնչացրել է Ա-Բ դարերի մարտնչալի Ռոյումայի եւ Բարդաճանի (154-222) մարտանքները, «որովհետեւ այդ հեղինակները գրել էին Նայոց արքաների պարսմությունը» (էջ 260): Որտեղի՞ց է հայրենի, որ Եկեղեցին է դրանք ոչնչացրել: Մեզ չեն հասել նաեւ շատ քրիստոնյա մարտնչալիների երկեր. դրանք եւս Եկեղեցի՞ն է կորսության մատնել: Մեր պարմիչները,

լինելով եկեղեցականներ, գրել են հեթանոսական Հայաստանի թագավորների մասին, հաճախ դրվարել նրանց, բայց նրանք չեն դադարապահվել Եկեղեցու կողմից:

Նեղինակն անարդարացի է, երբ Գրիգոր Մագիստրոսին դիմում է որպես Պետրոս Գեորգիարձի ձեռքով 1045 թ. Անին Բյուզանդիային հանձնելու վերաբերյալ վավերացրած գործարքի մասնակից (էջ 263-264): Մագիստրոսը Գագիկ Երկրորդին ստորագրում էր՝ թյուրքերի դեմ հրապարակապես կիրճում փանելով հաղթանակ²⁴: Նրա մասին բացասական կարծիքները հենվում են Սամվել Անեցու Ժամանակագրության փակագիր բնագրում սպրդած այն հաղորդման վրա, ըստ որի՝ Մագիստրոսը, Վեսար Սարգիսը և Պետրոս Գեորգիարձը «նենգեցին զԳագիկ և զԱնի երուն ի կայսրն Յունաց»²⁵: Սակայն Սամվել Անեցու հնագույն՝ իր ապրած ժամանակաշրջանում օրինակված ձեռագրերում այդպիսի փոփոխություն չկա²⁶: Անգամ Բագրատունյաց թագավորության անկումից հետո Մագիստրոսը, ոգեկոչելով հայոց թագավորների փառքը, գրում է, որ փակավին կանգուն է Հայոց թագավորությունը²⁷: Նա թեև հունական մշակույթի և գիտության ջարդագով էր, բայց ընդդիմադիր վերաբերմունք ուներ Բյուզանդիայի նվաճողական ծրագրերի նկատմամբ և փակավին 1030-ական թվերին իր որդուն կոչ ուղղեց՝ զենքի դիմել Հայաստանը շահափակող բյուզանդացիների դեմ՝ ոգեկոչելով Հայկ նահապետի սխրանքը²⁸: Մագիստրոսը Միջագետքի կառավարիչ եղած փարիսերին գործով պաշտպանում էր Հայաստանի սահմանները²⁹: Մոկաց Գրիգոր եպիսկոպոսին հղած նամակում նա գրում է, որ Ասործու պապվիրաններից գլխավորը հայրենի երկրի սահմանները պաշտպանելն է³⁰:

Անշուշտ, հիմնավոր չէ Դավթյանի այն փեսակերը, թե Սիմեոն Երեւանցի Կաթողիկոսը (1763-1780) «մոլեռանդորեն պայքարել է ազգային պետականության վերականգնման գաղափարը քարոզողների դեմ», և որ նրա միակ համոզմունքն էր այն, որ «հայ ժողովուրդը պիտի միայն Եկեղեցի ունենա» (էջ 256): Սիմեոն Երեւանցին դեմ չի եղել հայ ժողովրդի ազատագրման գաղափարին, բայց նկատի առնելով, որ թուրք-պարսկական բռնափորձությունների պայմաններում հայ ժողովուրդը ոչ միայն ի գործ է սեփական ուժերով իրականացնել այն, այլև այդպիսի քայլերով կարող է վրանգել իր գոյությունը, գրում էր, որ Հայաստանի ազատագրումը հնարավոր է միայն որևէ քրիստոնյա հզոր պետության գորակցությամբ: Այդ

24 Տե՛ս *Մատթեոս Ուռույկեցի*, Ժամանակագրություն, Վաղարշապատ, 1898, էջ 87-88:

25 «Սամուելի քահանայի Անեցոյ հաւաքմունք ի գրոց պատմագրաց», Վաղարշապատ, 1893, էջ 107-108:

26 Տե՛ս *Կ. Մատթեոսյան*, Սամվել Անեցու Ժամանակագրության հնագույն ձեռագրերը («Ակադեմիկոս Նիկողայոս Մամ» ժողովածու, Երևան, 2005, էջ 41):

27 Տե՛ս Գրիգոր Մագիստրոսի թղթերը, Ալեքսանդրապոլ, 1910, էջ 61:

28 Տե՛ս անդ, էջ 234: Այս մասին փնս *Նր. Բարթիկյան*, Գրիգոր Մագիստրոսի քաղաքական կողմնորոշման հարցի շուրջը, («Էջեր հայ ժողովրդի պատմության և բանասիրության», Երևան, 1971, էջ 68-72):

29 Տե՛ս Գրիգոր Մագիստրոսի թղթերը, էջ 65, հաւաքումն Պատմութեան Վարդանայ Վարդապետի, Վենետիկ, 1862, էջ 99:

30 Տե՛ս Գրիգոր Մագիստրոսի թղթերը, էջ 91, 101:

նպատակով նա կապեր հաստատեց ռուսական արքունիքի հետ: Տվյալ պայմաններում Եկեղեցին էր հանդես գալիս որպես հայ ժողովրդի քաղաքական շահերի մարմնավորող: Նրա օրոք մեծացավ Հայոց կաթողիկոսության քաղաքական դերը, ամրապնդվեց Եկեղեցու միասնությունը, դադարեց կաթողիկոսության քարոզչությունը Ախալցխայում, Բայազետում, Ալաշկերտում: Սիմեոն Երեւանցին բարեկարգեց Եկեղեցու Տոնացույցը, 1771 թ. Էջմիածնում հիմնեց փայտաբան (առաջինը Հայաստանում), 1776 թ.՝ թղթի գործարան և այլն: Նպատակն էր լուսավորությամբ բարեկրթել, հոգևորապես գորացնել ժողովրդին: Պետականությունից զրկված հայությունն ի դեմս Մայր Եկեղեցու, լքված ու փրագուրկ չէր զգում իրեն: Եկեղեցու շնորհիվ սնուցվում էր ազգային ընդհանրության գաղափարը: Պարմաբան Լեոն իրավացիորեն նշում է, որ «Սիմեոն Կաթողիկոսն իրականության մարդ էր և հասկանում էր իրական ուժերի փոխհարաբերությունները... հայ ազգի քաղաքական վիճակը...»³¹:

Դարձյալ կանխակալ պրամադրությամբ, առանց դույզն իսկ խղճի խայթի, Դավթյանը գրում է, որ Հայ Եկեղեցին ոչ միայն ոչնչացրել է հայկական քաղաքակրթությունն ու պետականությունը, սկզբնավորել հայ ժողովրդի արքայազնությունը, այլև «խեղդել» է հայոց պետականության վերականգնման գաղափարը (էջ 265): Այնինչ, քրիստոնեական կրոնը և Հայոց Եկեղեցին երկրի պետականության և օրինակարգի գաղափարական հզոր կոմանն էին: Եկեղեցին սատար էր կանգնում Հայոց թագավորությանը՝ որպես մի ուժի, որն ի գործ էր պաշտպանել Եկեղեցուն ու նրա հոփին օտարների բռնություններից: Նեղինակը նաև նշում է, թե իբրև հայ բազմադարյան գրականության մեջ «չունենք գոնե մի երկ, որով Հայոց թագավոր է փառաբանվել» (էջ 268): Մի՞թե հայ պարմագիրների երկերում չեն դրվապվում հայ թագավորների պարմաբան գործերը: Նիշենք նաև, թե ինչ է գրել Ժ դարի նշանավոր եկեղեցական գործիչ, մարենագիր Խոսրով Անձեւացին. «Թագաւոր զմանութիւն Աստուածոյ բերէ յինքեան ի վերայ երկրի, իշխանութիւն ունելով կորուսանել և կեցուցանել»³²: Իսկ նրա շնորհապանծ որդին՝ Գրիգոր Նարեկացին, իր «Մեկնութիւն Երգոց Երգոյն» երկում գրում է. «Քրիստոսի հրամանն է՝ հնազանդ լինել թագաւորաց իբրեւ Աստուածոյ»³³: Նա Տրդատ Մեծ թագավորի շուրթերին է դնում հեթանոսական խոսքերը. «Որպէս փանուրէր որ ընդ իւրում փանն հոգայ, նոյնպէս և մեր հոգամբ վասն Հայոց աշխարհի»³⁴:

«Գրիգոր Պարթևից մինչև Սահակ Պարթև կաթողիկոսներ, գրում է Դավթյանը, անիծում էին միայն Արշակունիների փոխը» (էջ 273): Նիշենք, թե 450 թ. Արարաշափի ժողովի մասնակիցներն ինչ էին գրում Հագկերտ Երկրորդին գրած թղթում. «Ի նախնեաց ունիմք սովորութիւն աստուածաբար պարուիրանալ՝ աղօթս առնել

31 Տե՛ս Լեոն, Հայոց պարմություն, հ. III, գիրք II, (Երկերի ժողովածու, հ. III, Երեւան, 1973, էջ 279-282):

32 Խոսրով Անձեւացի, Մեկնութիւն ժամակարգութեան, Օրթագիտ, 1840, էջ 136: Տե՛ս նաև Մաշտոցի անվան Մարտնադարան, ձեռ. 2607, թ. 86, ա:

33 Գրիգոր Նարեկացի, Մարտնագրութիւնք, Վենետիկ, 1840, էջ 367:

34 Անդ, էջ 361:

ի վերայ կենաց թագաւորի, եւ անձանձրոյթ խնդրել յԱստուծոյ վասն երկայն ժամանակաց դորա»³⁵: Մի՞թե Վրթանէսը, Ներսէս Մեծը, Սահակը եւ մյուս Նայրապետները, պայքարելով Նայոց պետականության հիմքերը խարխալող հեթանոսամետ, պարսկամետ ուժերի դէմ, իրենց բարեփոխումներով, լուսավորչական ձեռնարկումներով չէին ամրապնդում Արշակունիների գահը՝ նրա շուրջը համախմբելով երկրի գործուն ուժերին, կասեցնելով ավաբափրությանը բնորոշ փառանջափ հակումներն ու հալածական քրամադրությունները: Մի՞թե երբ Եկեղեցին նվիրագործում էր բարոյականությունն ու օրենքը, աշխարհաբնիկ սերմանում միասնություն, հարված էր հասցնում Արշակունիներին: Թեւեւ երբեմն մթագնում էին թագավորների եւ կաթողիկոսների միջեւ եղած հարաբերությունները, բայց դրանցում չկա այն, ինչ կամենում է քրեանել հեղինակը:

Օրարարի է հեղինակի պնդումը, թե «Եկեղեցին կամեցավ եւ փոխարինեց հայկական պետականությանը», որով պարճառ դարձավ, որ «հայը դադարեց զգալ պետության կարիքը» (էջ 277-278): Նկատենք, սակայն, որ Նայոց միասնական պետականության կորստի պայմաններում Եկեղեցին շարունակեց պետական ավանդույթը՝ իր միավորող գործունեությամբ: Օրարի լծի դառնությունը ճաշակող հայության հավաքական գոյության գորեղ կոմանը դարձած Եկեղեցին հովանի դարձավ նրան՝ կապելով մայր հողի, նրա սրբությունների հետ, ապահովեց երկրի հոգեւոր անկախությունը, ինչը դարձավ ժողովրդի գոյապահպանման հիմնախարխալը: Անգամ իսլամի գերիշխանության պայմաններում, երբ քրիստոնեական Եկեղեցին դիպրվում էր իբրեւ «օրարերկրյա պետություն իսլամական կայսրության կազմում»³⁶, Նայ Եկեղեցին կարողացավ պահպանել երկրի ավանդական օրինակարգը, վառ պահել ազգային հավարն ու ինքնագիտակցությունը: Արդարացի չէ հեղինակի հայրնաձայն միտքը, թե իբր Նայոց «առաջին նախնու ոգուն, այսինքն ցեղի արմարին, սկզբին ու ինքնագիտակցությանը հավաքարին մնալն ընդհատվեց քրիստոնեության ընդունումից հետո» (էջ 304): Քրիստոնեական կրոնը միավորող գործուն էր: Միասնավորությունը մեծ առաջադիմություն էր հեթանոսական բազմաստվածության համեմատ: Այն կարողացավ Նայաստանը գերծ պահել ուժացման վրանգից: Երկդարյա խառնակ վիճակից ու անհավասար մաքառումներից Արշակունիների երերուն գահն ամրապնդեց իր հիմքերը Տրդատ Մեծի օրոք, երբ քրիստոնեությունը հռչակվեց պետական կրոն՝ դառնալով պետության գաղափարական նեցուկը: Նոր կրոնն ավելի գորեղ գրնվեց, քան գրադաշտականությունը՝ Նայաստանը պաշտպանելով նրա հորձանքից, ապահովելով հայ ժողովրդին ծուլումից: Տրդատ Մեծի նախորդ թագավորներից Ռմիգդ-Արարաշիրը (261-272), ով Սասանյաններից էր, բազմելով Նայաստանի թագավորական գահաթոռին՝ խոստացել էր կրոնափոխել հայերին, հաստատել էր կրակապաշտական կենտրոն: Նրա օրոք գրադաշտական կրոնն արդեն սկսել էր պաշտոնապես փարածվել Նա-

35 Եղիշէ, էջ 28-29:

36 А. Мей, Мусульманский ренессанс, Москва, 1973, с.39.

յասարանում³⁷: Սակայն Տրդատ Գ թագավորը կասեցրեց նրան՝ պաշտոնապես ընդունելով քրիստոնեական հավատը: Փաստորեն, Նայասրանը դարձավ այն երկիրը, որպեսզի աշխարհում առաջինը պետականորեն հռչակվեց այդ կրոնը³⁸: Սակայն Դավթյանը կեղծիք է համարում այդ իրողությունը՝ առաջնությունը վերապահելով Միջագետքում Օսրոնեն թագավորության գահակալ, ազգությամբ արար Աբգար Իններորդին (էջ 179-214, 320-321): Մինչդեռ հայերն փաստ է, որ վերջինս քրիստոնեությունն ընդունել էր իբրեւ դինասարիական կրոն, ինչը, սակայն, վերացվեց նրա հաջորդների օրոք: Գ. դ. սրեղծված ասորական գրականության երկերից մեկում՝ «Ադդայի վարդապետությունում» (հայերեն է թարգմանվել Ե. դ.), նշվում է, որ Աբգարի հաջորդը եւ որդին՝ «այր չար եւ ապստամբող, լի ամենայն անօրէնութեամբ... ոչ ընդունէր զվարդապետութիւն քարոզութեան Ամերարանին»³⁹: Թեւեւ այս երկում քրիստոնեությունն ընդունող է համարվում Եղեսիայի Աբգար Ե թագավորը (Ա դար), բայց իրականում նրա մասին գրույցն սրեղծվել է Գ դարի կեսին՝ Աբգար Իններորդի օրոք եւ վերաբերում է նրան⁴⁰:

Պարմական ճշմարտությանն անհարիր է Դավթյանի այն կարծիքը, որ Տրդատ Մեծը Նայասրանում ոչ մի հենարան չունեւ, բացի պարթեական ծագում ունեցող իր արյունակիցներից, նաեւ Նայասրանի հետ որեւէ կապ չունեցող օսրարներից (էջ 333): Նրա համոզմամբ Սասանյանները չեն կազմակերպել «ներքին դիմադրություն» Նայասրանի կրոնափոխությանը, որի գլուխ են կարգել Գրիգորին, ապա երկիրը կառավարել են Տրդատն ու Գրիգորը, ովքեր «ձեռնարու էին Նոմնական կայսրությանը եւ Պարսկաստանին» (էջ 336-337): Նեղիմակը չի կամենում ընդունել, որ քրիստոնեությունը պաշտոնապես հռչակելը ուղղված էր հենց Նայասրանի այդ հզորագոր հարեւանների դեմ եւ նպատակ ուներ վերացնել երկրում նրանց ազդեցությունը: Սասանյանները եւ Նոմնական կայսրությունը հալածում էին քրիստոնեությունը, ուստի չէին կարող հովանավորել այդ կրոնը պետական աստիճանի բարձրացրած Տրդատին ու Գրիգոր Լուսավորչին: Մի՞թե Տրդատ Մեծը հենարան չունեւ երկրում: Նա ոչ միայն վերականգնեց Մեծ Նայքի սահմանները, այլեւ հասարակեց հայ նախարարների իրավունքներն ու գահակարգը, միանգամից մկրտել արվեց նրանց՝ իրենց գորարածիկների հետ: Մինչդեռ Դավթյանի կարծիքով Նոմնի եւ Տիգրանի համար «երկու ուժ կար միայն, որոնց միավորվելու դեպքում մեծ վրանգ կարող էր առաջանալ... Այդ ուժերն էին հայ նախարարությունը եւ հայոց քրմութեանը»:

37 Տե՛ս Նայ ժողովրդի պարմություն (ուրծապոյրյակ), Կ. II, Երևան, 1984, էջ 53, *M. Boïc*, *Зороастрийцы. Верования и обычаи*, Москва, 1987, с.131.

38 Տե՛ս Ն. *Գեղեկը*, Փաստոս Բիզանդ կամ Նայկական եկեղեցւոյ սկզբնաւորութիւն, Վենետիկ, 1896, էջ 65; *S. Weber*, *Die katholische Kirche in Armenien. Ihre Begründung und Entwicklung vor der Trennung*, Freiburg, 1903, S. 471, *The Cambridge History of the Bible*, vol. I, Cambridge, 1970, p. 366: Ն. *Մանանդյան*, Քննական պետություն հայ ժողովրդի պարմության, Բ հատոր, Ա մաս (Երկեր, Բ, էջ 132) եւ այլն:

39 *Ղերութնա Եղեսացի*, Թուրք Աբգարու թագաւորի Նայոց եւ Քարոզութիւնք Ս. Թաղէի առաքելոյ, Երուսաղեմ, 1868, էջ 57:

40 Տե՛ս *R. Duval*, *Histoire politique, religieuse et littéraire d' Edesse jusqu'a la première croisade*, Paris, 1892, p. 90-91.

յունը», ուստի Տրդապը, հեպտելով Սասանյաններին, ճնշված է պահում նախարարական րններին և հաշվեհարդար է րեսնում քրմերի հեր (էջ 337): Բայց Տրդապը կարո՞ղ էր հեղափոխիկ միջոցառումներ իրականացնել՝ չունենալով հենարաններ ի դեմս նախարարների: Իսկ քրմերն ու քրմորդիները, համակերպվելով նոր դրությամբ, հիմնականում ընդունեցին քրիստոնեություն, ոմանք անգամ ձեռնադրվեցին եպիսկոպոսներ: Նրանցից Ադրիանոսի ժառանգները հերազայում դարձան կաթողիկոսներ:

Անհերթել է այն կարծիքը, թե իբր Գրիգոր Լուսավորիչն «իր աշխարհիկ րի-րապետությունն էր հասարարում» Նայասարանում, բայց նրան «խանգարում էին Արշակունիները՝ նրանք պիտի վերանային», ուստի Դ դարում Նայոց պերակա-նությունը հոգեվարք էր ապրում (էջ 351): Արդարացի չէ Գրիգոր Լուսավորչին նման «մեղքեր» վերագրելը: Այդ սրբահեզ այրը, Նայասարան քրիստոնեության լույսով րոգորելուց զար, ուրիշ նպարակ չէր հերապետում: Նույն ուղեգիծն ունեին նաև նրան հաջորդած կաթողիկոսները: Նեղինակն արարառոց միտք է արարահայրում՝ գրելով, որ Տիրան թագավորի ու նրան հաջորդած Արշակ Երկրորդի և Պապի օրոք Նայոց թագավորական գահը «երբեք այնպիսի մի խոշոր ներքին հակառակորդ չէր ունեցել, ինչպիսին այժմ Նայրապետական րթոն էր, որը հավակնում էր ընդհան-րապես թիվ մեկ ախոյանը լինելու՝ առավել գորեղ, քան արարաքին թնամիները...» (էջ 352): Երբ Վրթանես Կաթողիկոսը միջնորդեց հռոմեական կայսեր առջև՝ Տի-րանին ճանաչելու հայոց թագավոր⁴¹, մի՞թե կամենում էր դառնալ նրա ախոյանը: Կամ երբ Ներսես Մեծը սարար էր կանգնում Արշակ Երկրորդին ու Պապ թագա-վորին, նրանց հանդեպ թնամանքո՞վ էր համակված: Եկեղեցին բնավ հակված չէր թագավորության հիմքերը խարխելուն, քանի որ դրանով ծանրանալու էր իր վիճա-կը: Պերության վերացմամբ նվազում էր նաև քրիստոնեության՝ իբրեւ պերական գաղափարաբանության հեղինակությունը: Երբ հայ նախարարները հրաժարվե-ցին գորավիզ լինել Արշակ Երկրորդին, Ներսես Մեծը կշարմբեց նրանց՝ ասելով. «Ինչո՞ւ եք կամենում «մերժել գրնակ րեսարն ձեր՝ գորս րուեալ է ձեզ յԱարածոյ, և օրար րերանց ծառայել»⁴²:

Դավթյանի կարծիքով քրիստոնեությունն ընդունելուց հերո իբր թե հայերն «այլևս նույն ժողովուրդը չէին»: Նա համեմարության եզրեր է րեսնում թուրքա-լեզու նախարուղարների և հայերի, նաև՝ վերջիններիս ու Արրպարականի բնա-կիչների միջև (էջ 367-368): Զուր ջանքեր: Նախարուղարներն, ինչպես հայրնի է, նվաճելով սլավոններին, վերցրին նրանց լեզուն՝ րալով ցեղանվանումը, իսկ արր-պարականցիները յուրացրին եկվորների լեզուն՝ պահպանելով իրենց անվանումը: Եթե հեղինակի պես մրածենք, կարացվի, որ հայերը մինչև քրիստոնեություն ըն-դունելն ուրիշ ժողովուրդ էին, իսկ նոր կրոնն ընդունելուց հերո թոչք գործեցին՝ փոխելով իրենց լեզուն, կենսակերպվածքը: Նույն րրամարանությամբ կարող ենք ասել, որ ռուսները, Երոպայի մյուս ժողովուրդները, վրացիները, քրիստոնեություն ընդունելով, փոխակերպվում էին ուրիշ ազգերի:

41 Տե՛ս Մովսես Խորենացի, III, ԺԱ, էջ 268:

42 Փասարոս Բուզանդ, IV, ԾԱ, էջ 137:

Նակառակ պարմական սրբությունների՝ Դավթյանը գրում է, թե Նայոց Եկեղեցին «հայկական թագավորությունը որպես իշխանություն ընդհանրապես չի ճանաչել», և դա արտացոլվել է նաև կանոնական որոշումներում, ինչպես և Մխիթար Գոշի Դարասարանագրքում (էջ 370): Մինչդեռ Շահապիվանի 447 թ. ժողովում ընդունված կանոնական որոշումով հաստատվել է, որ հաղթանակ փարած զորապետն ակնկալելու է «պսակ և պարիս ի թագաւորէն»⁴³: Կամ Ե. դ. վերջին Դարսարավից արեւմուրք ընկած թագավորական ամառանոց Աղվին ավանում Վաչագան Բարեպաշտ թագավորի օրոք գումարված ժողովում սահմանվեց «ի մեր եպիսկոպոսաց և յերիցանց և եկեղեցոյ բերանոյ՝ արնեալ եղիցի թագաւորն թագուհովն հանդերձ...»⁴⁴: Իսկ Մխիթար Գոշի Դարասարանագրքում կարդում ենք. «Պարկերք են Աստուծոյ թագաւորք...»⁴⁵, և որ թագավորը «պարս Ե նմանել Քրիստոսի»⁴⁶, «թագաւոր փիրապէս Աստուծոյ է»⁴⁷: Սմբատ Սպարապետի Դարասարանագրքում ասվում է. «յԱստուծոյ կարգեցաւ թագաւորութիւնն, և յԱստուծոյ փեղին է համարած ի յերկրի»⁴⁸:

Դավթյանը շարունակում է իր «հայրնագործությունները»: Այսպես, նա կարծում է, որ Նայոց Եկեղեցին «առաջինն էր, որ կյանքի կոչեց հավատարմությունը»՝ ճիզվիրական օրդենի սրբազանից 1100 փարի առաջ՝ Շահապիվանի ժողովից հետո (էջ 418): Ժողովի թվական է նշում 444-ը, ինչը սխալ է: Շահապիվանի ժողովի կանոնախմբի սկզբում նշված է, որ այն կայացել է «յերթներորդ ամի վախճանելոյն սրբոյն Սահակայ»⁴⁹: Սահակ Կաթողիկոսն, ինչպես հայրնի է, վախճանվել է 439 թ. սեպտեմբերի յոթին⁵⁰, ուստի ժողովի թվականը 447-ն է: Արարածոց է, անշուշտ, ճիզվիրների հետ Նայ Եկեղեցին համեմատելու փորձը: 1534-ին հիմնադրված այդ միաբանությունը նպատակ ուներ պաշտպանել և ավելի փարածել կաթոլիկ դավանությունը, պայքարել բողոքականության, նաև աղանդների դեմ՝ չխորշելով ոչ մի միջոցից: Այն իր թիկունքում ուներ Երոպայի հզոր միապետներին, Նոմի պապին և կազմակերպված էր իբրև գործ: Շահապիվանի ժողովի գումարման փարում Նայասարանը գրկված էր թագավորությունից, ենթակա Սասանյան պետությանը, որն անլուր հալածանքների էր դիմում՝ հայերին կրոնափոխելու, ձուլելու համար: Զրադաշտական կրոնի, պարսից օրենքների ահագնացող հորձանքին դիմակայելու համար անհրաժեշտ էր հոգևոր և իրավական պարսեշ սրբազան դեմ: Ուստի այդ ժողովի որոշումները խստաշունչ էին, ունեին պետական վճիռների բնույթ: Որոշ հոդվածներ (Ը, ԺԹ) պարսիսներ էին սահմանում ուրացողների, աղանդավորների

43 Կանոնագիրք Նայոց, Ա, աշխ. Վ. Նակոբյանի, Երևան, 1964, էջ 424:

44 Կանոնագիրք Նայոց, Բ, Երևան, 1971, էջ 100:

45 *Մխիթար Գոշ*, Գիրք դարասարանի, աշխ. Խ. Թորոսյանի, Երևան, 1975, էջ 54:

46 Անդ, էջ 137:

47 Անդ, էջ 301:

48 *Սմբատ Սպարապետ*, Դարասարանագիրք, աշխ. Ա. Գալստյանի, Երևան, 1958, էջ 5:

49 Կանոնագիրք Նայոց, էջ 423:

50 Տե՛ս *Կոթմուն*, Վարք Մաշտոցի, էջ 86:

համար⁵¹. նպատակն էր Սասանյաններից հովանավորվող ուրացողների, հեթանոսների դեմ անգիջում պայքարը եւ Նայ Եկեղեցու հիմքերի ամրապնդումն ահեղաշունչ այդ ժամանակներում: Նկատենք, որ երեք տարուց էլ պակաս ժամանակ էր մնում մինչեւ Վարդանանց շարժումը: 447 թ. Նայասրանի պարսկական բաժնի մարզպանը Վասակ Սյունին էր, ով, հավանաբար, հովանավորում էր Շահապիվանի ժողովը, հավանություն տալիս նրա որոշումներին⁵², որոնք ազգային օրենսդրության, երկրի ներքին ինքնավարության պահպանման կռիվներն էին: Նայ Եկեղեցին բնավ նպատակ չուներ դրանով իր ազդեցությունը տարածել ուրիշ երկրներում: Նա ջանում էր պաշտպանել իր հոփին գորեղ հարեւանի հարածուն սպառնալիքներից, ուժացման վրանգից, ամրացնել հայադավան ուղղափառության հիմքերը:

Գրքի հեղինակին մոլորության մեջ է գցել իր կանխակալ հայեցողությունը: Սա այն դեպքն է, երբ, Ն. Դավթյանի խոսքով՝ «իրադարձությունները խեղաթյուրվում կամ ծառայեցվում են սեփական գաղափարներին»: Նա նսեմացնող ոճով է վերհանում Նայոց Եկեղեցու, ազատագրական գոյամաքառումների, դրանց առնչվող խնդիրների պատմությունը՝ հանիրավի սեռացնելով Եկեղեցին, միակողմանի ու միտմամբ ձևով ներկայացնելով ազատագրական շարժումների պատմությունը, մոռանալով իր՝ քրիստոնեական քաղաքակրթության զավակ լինելու հանգամանքը: Նա մոռանում է նաև, որ իր արժարժած մտքերով ընդամենը ջուր է լցնում մեծօրյա աղանդավորների ջրաղացին:

ՎՐԵԺ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

51 Տե՛ս Կոնոնագիրք Նայոց, Ա, էջ 440, 461-462:

52 Տե՛ս Ն. Ալիևեան, Կարմիրն Վարդան եւ Արարյի ճակատամարտն ըստ Ղազար Փարպեցու, Վիեննա, 1951, էջ 63, Ն. Քյարպեան, Վասակ Սյունի եւ Շահապիվանի ժողովը («Նայրենիք», 1954, էջ 78):

ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ԲԵՄ. ԼՈՒՐԵՐ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԳԱՆԿԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՄՆԱՄՅԱԿԻ ՏՈՆԱԽՄԲՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՆԴԿԱՆԱՅ ՆԱՄԱՅՆՔՈՒՄ

Նոյեմբերի 1-ին Կալկաթայի հայ համայնքը մեծ հանդիսավորությամբ տոնախմբեց Ամենայն հայոց Կաթողիկոս և Ծայրագույն Պապրիարք Գարեգին Բ-ի գահակալության 10-րդ փարեղարձը: Ննդկահայ հավաքացյալները, Մարդասիրական ճեմարանի սաները, ուսուցիչները և բազմաթիվ հյուրեր հավաքվել էին Կալկաթայի Սուրբ Երրորդություն եկեղեցում՝ մասնակցելու տոնախմբությանը, որը նախաձեռնել էին հնդկահայոց հոգևոր հովիվ և Նայոց Մարդասիրական ճեմարանի կառավարիչ՝ Տ. Խորեն արեղա Նովհաննիսյանը և եկեղեցական խորհրդի անդամներ՝ փիկին Սյուզան Ռուբենը և փիար Սունիլ Սոբթին:

Օրվա պարարագիչն էր հոգեշնորհ Նայր Խորենը: Պարարագի ավարտին կարարվեց Նայրապետական մաղթանք, այնուհետև Նայր սուրբը հավուր պարշաճի քարոզ խոսեց՝ ի մասնավորի նշելով. «...2007 և 2008 թվականներին հովվապետական այցեր կարարելով Ննդկասրան՝ Վեհափառ Նայրապետն իր հայրական սերն ու հոգաբարությունն է արարահայրել Իր բանավոր հոփին՝ հոգևոր զարթոնք և օրհնություն բերելով Սուրբ Էջմիածնից: Նայրենիքից հեռու, աշխարհի փարբեր կողմերում սփռված յուրաքանչյուր հայ թանկ և կարևոր է Նայոց Նայրապետի համար...: Բառերով դժվար է արարահայրել Նորին Սրբության վեհանձնությունը և խոսել նրա անձի ներշնչող ներկայության մասին: Իմ հարգանքը նրա հանդեպ առավել է, քան լոկ բառերը կարող են արարահայրել...»:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի գահակալության փասնամյակի առիթով Սուրբ Երրորդություն եկեղեցու փարածքում կառուցվել է բարեգործական բուժկենտրոն, որն անվանվել է՝ **Գարեգին Բ Կաթողիկոս բարեգործական բուժարան**: Պարարագից հետո հոգևոր հովիվի նախագահությամբ կարարվեց նորակառույց բժշկարանի օրհնության և բացման արարողությունը: Բարեգործական բուժկենտրոնը կծառայի կարիքավորներին: Բուժկենտրոնը կունենա որակավորված բժիշկ և բուժքույր: Ծառայությունները կլինեն անվճար՝ հովանավորությամբ Կալկաթայի Սուրբ Նազարեթ Մայր եկեղեցու:

Բուժկենտրոնի բացմանը հաջորդեց փոնի առիթով Նայոց Մարդասիրական ճեմարանի երգչախմբի կողմից պարարասրված համերգային ծրագիրը և հյուրասիրություն:

Կալկաթայի Նայոց Մարդասիրական ճեմարան

ՕԾՎԵՅ ՄԱՍԻՍԻ ՍՈՒՐԲ ԳԵՒՈՐԳ ԵԿԵՂԵՅԻՆ

Նոյեմբերի 1-ին ձեռամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Շայրագույն Պապրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օծվեց Մասիսի Ս. Գևորգ եկեղեցին: Եկեղեցին կառուցվել է բարերարությամբ Գագիկ Աղիբեկյանի եւ Արթուր Աբրահամի, ճարտարապետն է Հրաչ Գասպարյանը:

Օծման արարողությանը ներկա էր ՆՏ նախագահ Սերժ Սարգսյանը:

Վեհափառ Հայրապետը, առընթերակայությամբ Կ. Պոլսի Հայոց Պապրիարքության միաբան Տ. Շահան արքեպիսկոպոս Սվաճյանի, ԱՄՆ Հայոց Արևելյան թեմի առաջնորդ Տ. Խաժակ արքեպիսկոպոս Պարսամյանի, Փրանսիայի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Նորվան արքեպիսկոպոս Զաքարյանի, Արարաբյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Տ. Նավասարդ արքեպիսկոպոս Կճոյանի, Նոր Նախիջևանի եւ Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Եզրաս եպիսկոպոս Ներսիսյանի, կապարեց օծումը նորակառույց եկեղեցու: Սրբալույս Մյուռնոսվ օծվեցին եկեղեցու խորանը, մկրտության ավագանը եւ սյուները:

Հոգեշունչ արարողությունից հետո իր օրհնությունը ներկաներին փոխանցեց Ամենայն Հայոց Հայրապետը: Նորին Սրբությունը վերհիշեց հինգրերորդ դարում Վարդան գորավարի ասած խոսքերը, թե՛ «Մենք մեզ հայր ենք ընդունում Սուրբ Ավետարանը եւ մայր՝ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին»՝ փառք եւ գոհություն վերառաքելով առ Աստված, որ դարեր անց մեր ժողովրդի զավակները նույն հավատարմությամբ պաշտպանում են իրենց նվիրական սրբությունները՝ հայրերի հավաքքը, հայրենի երկիրը եւ աստվածսիրության ապրում իրենց հոգում: «Եկեղեցու կառուցման հետ մենք հավատում ենք, որ հոգևոր կերպվածքը եկեղեցու պիպի կառուցվի Արարարի մեր հավաքավոր զավակների հոգիներից ներս: Եկեղեցու կերպվածքը հոգևոր բարոյական արժեքներն են, որոնք դարեր շարունակ հաղկանշել են մեր ժողովրդին, նրա էությունն ու դիմագիծը: Եվ այսուհետ եւս մեր ժողովուրդը պիպի ապրի՝ իր կյանքը խառսխելով բարոյական արժեքների վրա, որովհետև այդ արժեքներով է, որ գորել է մեր հոգին, այդ արժեքներով է, որ պիպի կարողանանք շենացնել, բարգավաճ դարձնել եւ հաղթանակների առաջնորդել հայրենական մեր կյանքը», - նշեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն իր խոսքում:

Վերջում Վեհափառ Հայրապետն իր գնահատանքն ու օրհնությունը փոխանցեց բարերարներին ու նրանց ընտանիքի անդամներին՝ նրանց կարեւոր եւ օրհնյալ նախաձեռնության համար:

Իրենց սրբի խոսքն ասացին նաեւ բարերարներ Գագիկ Աղիբեկյանն ու Արթուր Աբրահամը, որից հետո գեղարվեստական հայրագրով հանդես եկան Մասիսի մշակույթի դպրոցի սաները:

Արարողությանը ներկա էին նաեւ մարգալին ու տեղական իշխանությունների

ներկայացուցիչներ, Մայր Աթոռում անցկացվող Թեմական ներկայացուցչական ժողովի մասնակիցներ եւ հարյուրավոր հավաքավոր մասիսցիներ:

ՄԱՅՐ ԱԹՐՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾԻՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

ՆԱՎԱՏԻ ՆՎԻՐՅԱԼՆԵՐԻ ՎԻՆՁՈՐՅԱՆ ՏՈՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆ «ԿԵՆԴԱՆԻ ՄՈԼՈՐԱԿ» ԹԵՄԱՅՈՎ

Նոյեմբերի 2-4-ը Վինձորյան պալատում (Մեծ Բրիտանիա) Էդինբուրգի դուքս Նորին Գերազանցություն արքայազն Ֆիլիպի նախաձեռնությամբ եւ Միավորված Ազգերի Կազմակերպության գլխավոր քարտուղար Բան Կի-Մունի մասնակցությամբ քննարկի ունեցավ «Կենդանի մոլորակ» թեմայով Նավաքի նվիրյալների Վինձորյան փոնակապարտությունը: Այս միջոցառմանն իրենց մասնակցությունն էին բերել ինչպես հոգևոր, այնպես էլ փարբեր կազմակերպություններ ներկայացնող աշխարհիկ առաջնորդներ:

Տոնակապարտության ընթացքում քննարկման դրվեցին ժամանակակից աշխարհի այնպիսի կարևոր հիմնախնդիրներ, ինչպիսիք են բնական պաշարների չարաշահումը եւ դրա հետևանքով առաջացած մթնոլորտի գլոբալ փոփոխումը, ինչպես նաև՝ կրոնի վրա հիմնված էկոպիտակավորված համակարգերի սպեղծումն իսլամական, հինդուիստական եւ հուդայական իրականության մեջ, բոլոր քրիստոնեական կրոնական կառույցների կանաչապարմանը, անձեռնմխելի անփառների պահպանմանը, բարոյական ավանդների զարգացման քաղաքականությանը, բնապահպանության հարցում հավաքի գերակշռող դերի մասին ուսուցողական ծրագրերի մշակմանը վերաբերող թեմաներ:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբելին Բ Ամենայն Տառն Կաթողիկոսի օրհնությամբ այս միջոցառմանը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը ներկայացնում էին Տալասարանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու Արագածոտնի թեմի առաջնորդական փոխապահ Ս. Մկրտիչ վարդապետ Պողոսյանը եւ Տալասարանյան Կոյր սեղան բարեգործական միջնակեղեցական հիմնադրամի փոխնախագահ Պարեն Նազարյանը:

ՄԱՅՐ ԱԹՐՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾԻՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

ՕԾՎԵՅ ՇՈՇԿԱՎԱՆՔԻ Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՅԻՆ

Նոյեմբերի 12-ին Տալ Առաքելական Եկեղեցու Արցախի թեմի առաջնորդ Ս. Պարզեւ արքեպիսկոպոս Մարտիրոսյանի ձեռամբ օծվեց Շոշկավանքի Ս. Աստվածածին եկեղեցին: Շոշկավանքը, որ իբրեւ սրբավայր հայրնի է դեռեւս ԺԳ դարից, խոնարհվել էր խորհրդային իշխանության փարիներին: Եկեղեցին հիմնովին վերանորոգվել է ԼՂՏ պաշտպանության նախկին նախարար Սամվել Բաբայանի

ու նրա եղբոր՝ Կարո Բաբայանի բարերարությամբ, իսկ փարածքի բարեկարգման ու հարակից շինությունների կառուցման ծախսերը հոգացել է արցախցի գործարար Տիգրան Խաչատրյանը:

Գերաշնորհ Պարգև Սրբազանն Արցախի թեմի հոգևոր դասի հետ վաղ առավոտից սկսեց եկեղեցու օծման արարողությունը: Օծվեցին Ս. Սեդանը, Ասրվաձամբ սրբապատկերը, Խորանի՝ չորս Ավետարանիչների անունները կրող սյուները, Մկրտության ավազանն ու եկեղեցու մնացյալ սյուները:

Օծման արարողության ավարտից հետո Շոշկավանքում երկար փարիների ընդմիջումից հետո Ս. Պարգև արքեպիսկոպոս Մարտիրոսյանի ձեռամբ մատուցվեց անդրանիկ Պատարագը: Պատարագի սրբազան արարողությանն իրենց անմիջական մասնակցությունն էին բերում բազմաթիվ ուխտավոր հայորդիներ, որոնց ձայնակցությունը Պատարագի հոգեպարար երգեցողությանը վերջնականապես վերականգնում էր երկար փարիներ եկեղեցու կամարների ներքո լռած աղոթքի ձայնն ու գորությունը:

Հրեթաց Սուրբ Պատարագի խոսված քարոզում Արցախի թեմի առաջնորդը շեշտեց, որ եկեղեցին փուն է աղոթքի, սակայն այդ փունը աղոթքը լռել էր, քանի որ եկեղեցին անասրվածության փարիներին ենթարկվել էր նույն փորձությանը, ինչին՝ մեր ողջ ժողովուրդը՝ կիսելով նույն ճակատագիրը: Սակայն արցախյան ազապագրական պայքարով թոթափվեց նաև անասրվածության լուծը, և Տերը հաղթանակ շնորհեց ու օրհնեց, որ վերականգնենք մեր սրբավայրերը: Պարգև Սրբազանն ընդգծեց, որ այդ հաղթանակի ձեռքբերման գործում մեծ դեր է ունեցել նաև այդ սրբավայրերում հնչած դարավոր աղոթքը, ուստի կոչ արեց անձանձրությամբ աղոթքի՝ հանուն մեր երկրի, հավաքքի, խաղաղության և հանուն մեր սերունդների:

Սրբազան արարողությանը ներկա էին ԼՂՀ ԱԺ նախագահ Աշոտ Դուլյանը, ԼՂՀ Գերագույն դատարանի նախագահ Արարատ Դանիելյանը, ԱԺ պարզամավորներ, բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, բազմաթիվ հավաքացյալներ:

ԱՐՅԱՆԻ ԹԵՄԻ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՆԱԴՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Տարվույս նոյեմբեր 20-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, նախագահությամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, փեղի ունեցավ Գերագույն Նոգևոր Խորհրդի ժողով, որի ընթացքում քննության առնվեց Վիրահայոց թեմի Մուղնեցոց Սուրբ Գևորգ հայոց եկեղեցու փլուզման խնդիրը:

Ավանդության և գրավոր մի քանի աղբյուրների հիշարակությանց համաձայն Թիֆլիսի Մուղնեցոց Սուրբ Գևորգ եկեղեցին կառուցվել է 1356 թ.: Այսպեղ, ավանդության համաձայն, գերեղվել է նաև Արագածոտնի Մուղնի գյուղից բերված Սուրբ Գևորգ գորավարի գանգի մասունքը: Եկեղեցին մի քանի անգամ վերանորոգվել է ԺԷ և ԺԸ դարերում: Սուրբ Գևորգ եկեղեցում պահպանվելիս են

եղել Սուրբ Նակոր Մժբնա Նայրապետի, Սուրբ Ղունկիանոսի և Սուրբ Թեոդորոսի մասունքները: Բացի մեծ գմբեթից եկեղեցու երեք անկյուններում դրսից շինված էին երեք փոքր գմբեթներ, որոնցից մեկը եկեղեցու զանգակարանն էր:

Խորհրդային տարիներին եկեղեցին փակվում է և վերածվում ազգագրական թանգարանի, ապա պահեստի, իսկ 1990 թ., վթարային որակավորմամբ, վերջնականապես փակվում է:

Մուղնեցոց Սուրբ Գևորգ եկեղեցին մեկն էր այն հինգ եկեղեցիներից, որոնք Վիրահայոց թեմին վերադարձնելու նպատակով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի և Վիրահայոց թեմի անունից բազմաթիվ անպարասխան դիմումներ էին հղվել Վրաստանի ղեկավարությանը, Վրաց պարթիարքարանին, միջազգային կազմակերպություններին: Մուղնեցոց Սուրբ Գևորգ եկեղեցին, ըստ Վիրահայոց թեմի մամլո դիվանի, Թիֆլիսի Նորաշեն, Շամխորեցոց Սուրբ Աստվածածին, Սուրբ Նշան, Երևանեցոց Սուրբ Մինաս և Ախալցխայի Սուրբ Նշան եկեղեցիների հետ Վրաց պարթիարքարանի կողմից հռչակվել է վիճելի, որով և արդարացվում է դրանք Վիրահայոց թեմին չվերադարձնելու մտադրությունը: Նարկ է նշել, որ Մուղնեցոց Սուրբ Գևորգը երկրորդ փուլված եկեղեցին է 1989 թ. ավերված Շամխորեցոց Սուրբ Աստվածածին եկեղեցուց հետո:

Ներաբրբիր է, որ փլուզված երկու եկեղեցիներն էլ պարկանում են այն հայկական եկեղեցիների թվին, որոնք վերադարձնելու հայց էր ներկայացրել Վիրահայոց թեմը: Այս պարագային կասկածից վեր է, որ Վրաց կառավարությունն ու պարթիարքարանն այդքան էլ չեն անհանգստանում եկեղեցիների արտաքին ճարտարապետական վիճակով, որովհետև եկեղեցու վերջնական փլուզմամբ, ինչպես ժողովուրդն է ասում, «համ գլխից են ազարվում, համ էլ գլխացավից»:

Առ այս ԳՆՄ-ն ընդունել է պաշտոնական հայտարարություն, որն ամբողջությամբ ներկայացնում ենք ստորև:

«Գերագույն Նոգետո Խորհուրդը ցավով է հասարարում Վրաստանի մայրաքաղաք Թբիլիսիում 1356 թվականին կառուցված Մուղնեցոց Սուրբ Գևորգ հայոց եկեղեցու փլուզման փաստը:

Գերագույն Նոգետո Խորհուրդն ավստասանքով է արձանագրում, որ անարդյունք մնացին Նայաստանի Նանրապետության իշխանությունների և Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի գործադրած տարիների ջանքերը Վրաստանի Նանրապետության իշխանությունների և Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցու հետ բանակցությունների ճանապարհով կարգավորելու Վիրահայոց թեմի իրավաբանական անձի կարգավիճակի և հայոց եկեղեցիների վերադարձման հարցերը: Նիշյալ խնդիրների կարգավորման մեջ վրացական կողմի դրսևորած հանիրավի ձգձգումների հետևանքներից է նաև Սուրբ Գևորգ եկեղեցու փլուզումը, որի ամբողջ պարասխանաբությունը կրում են Վրաստանի Նանրապետության իշխանությունները և Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցին: Նայկական սրբավայրերի պահպանության ուղղությամբ վրաց պետության դրսևորած անարբերությունը որևէ կերպ չի համապարասխանում բարիդրացիական

հարաբերություններ հաստատելու, համամարդկային արժեքներին հավասարին լինելու, երկրում ազգային փոքրամասնությունների իրավունքները հարգելու և նրանց պարամաշակութային ժառանգությունը պահպանելու ուղղությամբ վրաց պետության կողմից մշտապես հնչեցվող հայտարարություններին և միջազգային հանրության առջև սրանձնած պարտավորություններին:

Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդը կոչ է ուղղում Վրաստանի Հանրապետության իշխանություններին և Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցուն անհապաղ քայլեր ձեռնարկել Վրաստանի Հայոց Թեմին իրավաբանական անձի կարգավիճակ տրամադրելու, Վրաստանի հայկական եկեղեցիները Վիրահայոց թեմին վերադարձնելու՝ վիրահայության ազգային-եկեղեցական կյանքի բնականոն կազմակերպման և հայկական սրբավայրերի ապահով պահպանության համար»:

«ՍՈՒՐԲ ՊԱՏԱՐԱԳՆ ԱՇԱԿԵՐՏԻ ՇՈՒՐԹԵՐՈՎ» ԾՐԱԳՐԻ ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ՓՈԻԼԸ

Ի նշանավորումն Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Հայրապետի զահակալության փաստամյակի՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Քրիստոնեական դաստիարակության կենտրոնը ՆՀ հանրակրթական դպրոցներում նախաձեռնել էր «Սուրբ Պարարագն աշակերտի շուրթերով» ծրագիրը:

Ծրագրի աշխատանքները մեկնարկել էին Վեհափառ Հայրապետի օրհնությամբ և ՆՀ կրթության և գիտության նախարար Արմեն Աշոփյանի հրահանգով: Ծրագիրը, որի նպատակն էր աշակերտներին հաղորդ դարձնել Սուրբ Պարարագի խորհրդին և երգեցողությանը, նախատեսված էր իրականացնել երեք փուլով՝ փարաժաշրջանային, մարզային և հանրապետական:

Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եղեկեցու Հայաստանյան թեմերի, քրեդական ինքնակառավարման մարմինների կրթության բաժինների և նրանց կողմից լիազորված անձանց անդամակցությամբ ձևավորված փարաժաշրջանային հանձնախմբերը, մասնակցելով միջոցառումներին, փարաժաշրջանների մասնակից դպրոցներից ընտրել էին լավագույններին, որոնք էլ մասնակցեցին մարզային փուլին: Հաղթող ճանաչված դպրոցները ներկայանալու են հանրապետական՝ եզրափակիչ եռօրյա մրցույթ-փառատոնին, որն անցկացվելու է Էջմիածնի Հայոց դպրոցի փուլի 1-3-ը, ժամը 11⁰⁰-ից:

Եզրափակիչ փուլի ավարտին ընտրվելու են հաղթողներ «Լավագույն սցենար», «Լավագույն կարարում», «Լավագույն բեմադրություն» անվանակարգերում: Գլխավոր՝ «Հայրապետական մրցանակ»-ը, շնորհվելու է լավագույն միջոցառում ներկայացրած դպրոցին:

ՄԱՅՐ ԱԹՐԱՆ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ
ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Ի ՏԵՐ ՆԱՆԳԱՎ ՍԵՐԲԻԱՅԻ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՒՅՆ ՊԱՎԼԵ ՊԱՏՐԻԱՐԶԸ

2009 թվականի նոյեմբերի 15-ին կյանքի 96-րդ տարում ի Տեր հանգավ Սերբիայի Ուղղափառ Եկեղեցու գահակալ Սրբազնագույն Պավել Պատրիարքը:

Սերբիայի Պատրիարք, Պեչիի արքեպիսկոպոս, Բելգրադի և Կարլովեցի մեպրոպոլիտ Պավելը (ավագանի անունը Գոյկո Սպոյչևիչ) ծնվել է 1914 թվականի սեպտեմբերի 11-ին Սլավոնիայի (Նարավալա) Կուչանցի գյուղում:

Գիմնազիան ավարտել է Բելգրադում, իսկ ճեմարանը՝ Սարայևոյում: Այնուհետև կրթությունը շարունակել է Բելգրադի համալսարանի Աստվածաբանության բաժնում:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին Գոյկո Սպոյչևիչը որպես փախստական հայտնվել է Օվչարի Սուրբ Երրորդության մենաստանում, որտեղ դարձել է վանական եղբայր: Այստեղ նա դասավանդել է Աստված Օրենք փախստականների երեխաներին:

Պատերազմի ավարտից հետո նա դառնում է Օվչարայի Ավետման մենաստանի բնակիչ, որտեղ 1948 թվականին վանականի ուխտ է ընդունում և ձեռնադրվում է ավագ սարկավագ:

1949-1955 թվականներին Պավել ավագ սարկավագը Ռաչի մենաստանի եղբայրության անդամներից էր, որտեղ վանական ապաշխարության մեջ էր գտնվում: 1954 թվականին ձեռնադրվում է կուսակրոն քահանա, իսկ 1957 թվականին ստանում է վարդապետական աստիճան: 1955-ից 1957 թվականներին ուսումնասիրում է Նոր Կտակարան և ծիսագիրություն Աթենքի համալսարանի Աստվածաբանության բաժնում:

1957 թվականի մայիսի 29-ին Բելգրադի Մայր Տաճարում տեղի է ունենում Պավել վարդապետի ձեռնադրությունը որպես Ռաշկո-Պրիզրենսկի եպիսկոպոս:

Որպես Ռաշկո-Պրիզրենսկի թեմի առաջնորդ՝ նա ակտիվորեն զբաղվում է նոր եկեղեցիների կառուցմամբ և Կոստվոյի ու Մեյոնիի ուղղափառ սրբավայրերի վերականգնմամբ և պահպանմամբ: Նա աշխատում էր ծիսական արարողություններ էր կատարում իր թեմի տարբեր եկեղեցիներում: Այս ամենով հանդերձ Պավել եպիսկոպոսը չէր դադարում իր գիտական և մանկավարժական գործունեությունը: 1988 թվականին Բելգրադի համալսարանի Աստվածաբանության բաժինը նրան շնորհեց Աստվածաբանության դոկտորի աստիճան:

1990 թվականի նոյեմբերին Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցու Եպիսկոպոսական Ժողովի որոշմամբ Պավել մեպրոպոլիտը (Սպոյչևիչ) հիվանդացած Գերման պատրիարքի փոխարեն ընտրվեց Սերբ Եկեղեցու հովվապետ: Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցու 44-րդ Պատրիարքի գահակալության արարողությունը տեղի ունեցավ 1990 թվականի դեկտեմբերի 2-ին Բելգրադի Մայր Տաճարում:

Իր հովվապետական ծառայության ընթացքում Պավել Պատրիարքն այցելել

Է Սերբ Եկեղեցու շաբաթվա թեմեր ինչպես նախկին Հարավսլավիայի փարածքում, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս: Նորին Սրբությունն այցելել է Ավստրալիայի, Ամերիկայի, Կանադայի և Արևմտյան Եվրոպայի իր հոգևոր հոփին: Սրբազնագույն Պավել Պապրիարքը մի քանի գրքերի հեղինակ է: Ավելի քան 20 փարի «Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցու Բանբեր» պարբերականում փապագրվում էին ծխագիտության վերաբերյալ նրա ուսումնասիրությունները: Երկար ժամանակ նա եղել է Նոր Կրակարանի թարգմանության Սինոդական խորհրդի ղեկավարը:

2007 թվականի նոյեմբերի 13-ից Պավել Պապրիարքը ստացիոնար բուժվում էր Բելգրադի Ռազմա-բժշկական ակադեմիայի հոսպիտալում:

2008 թվականի մայիսի 15-ին Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցու Եպիսկոպոսական Ժողովը ժամանակավորապես առաջնորդի գործառնությունները հանձնեց Սրբազան Սինոդին՝ ի դեմս նրա նախագահ Յերինիայի արքեպիսկոպոս, Չեռնոգորսկո-Պրիմորիայի մետրոպոլիտ Ամփիլոքոսի:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ցավակցական ուղերձ է հղել Սինոդի նախագահ Մետրոպոլիտ Ամփիլոքոսին, Սերբ Ուղղափառ եկեղեցու հոգևորականաց դասին, Սերբիայի Հանրապետության կառավարությանը և համայն սերբ ուղղափառ ժողովրդին: Ուղերձի փնթսյուն ամբողջությամբ ներկայացնում ենք ստորև:

**ՍԵՐԲ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄԻՆՈՐԻ ՆԱԽԱԳԱՆ
ՅԵՏԻՆԻԱՅԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՉԵՐՆՈԳՈՐՍԿՈ-ՊՐԻՄՈՐԻԱՅԻ ՄԵՏՐՈՊՈԼԻՏ
ՍԵՐԲ ՈՒՂՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՏՐԻԱՐԺԱԿԱՆ ՏԵՂԱՊԱՆ
ՆՈՐԻՆ ՍՐԲԱԶՆՈՒԹՅՈՒՆ ԱՄՖԻԼԻՔՏԻՆ**

Գերաշնորհ Սրբազան հայր,

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում սրբի կսկիծով փնթեկացանք, որ 2009 թ. նոյեմբեր 15-ին ի Տեր հանգյալ մեր սիրեցյալ եղբայր՝ Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցու պեպ՝ Նորին Սրբություն Պավել Պապրիարքը:

Մեր ցավակցություններն ենք բերում Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցու հոգևորականաց դասին և ողջ հավաքացյալ ժողովրդին, Սերբիայի Հանրապետության իշխանություններին երանաշնորհ հայրապետի մահվան փխուր առիթով:

Երանաշնորհ Պավել Պապրիարքն ապրեց ու գործեց Եկեղեցու և Սերբ ժողովրդի պատմության համար վճռորոշ մի ժանանակաշրջանում: Հակառակ անասովածական փարբեր վարչակարգերի հալածանքներին ու փորձություններին՝ երանաշնորհ Հայրապետն անսասան կանգնեց իր հոփի կողքին՝ որպես հովիվ, եպիսկոպոս և Պապրիարք: Նա առաջնորդեց Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցին՝ որպես քաջ հովիվ և սիրված առաջնորդ:

Նրա սխրալից կյանքի օրինակը և թողած մեծ ավանդը՝ Բալկանյան երկրներում խաղաղության հաստատման, կրոնների երկխոսության և սերը ժողովրդի ազգային իրավունքների պաշտպանության գործում՝ ներշնչման աղբյուր են սերունդների համար և իր մասին են խոսելու գերեզմանից այն կողմ:

Աղթում ենք, որ Երկնավոր Տերը Մեր Նիսուս Քրիստոս Քրիստոս իր երանավեր օթեաններում հանգչեցնի Պավլե հայրապետի հոգին և հայցում ենք Սուրբ Նոգու մխիթարությունը Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցու, Սերբիայի իշխանությունների և նրա հավաքավոր զավակների համար:

Յիշարակն արդարոյն օրհնութեամբ եղիցի

Վշտակից սրբով

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՍԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ

"ЭЧМИАДЗИН"
ОФИЦИАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ
ЭЧМИАДЗИНСКОГО КАТОЛИКОСАТА
СОДЕРЖАНИЕ

РЕДАКЦИОННОЕ

АРХЕПИСКОП ХАЖАК ПАРСАМЯН – Архипастырь – хранитель своей паствы.....	5
ИЕРОМОНАХ ШАГЕ АНАНЯН – К 10-ой годовщине восшествия на престол Его Святейшества Католикоса всех армян Гарегина II.....	9
АНИ ХУДАВЕРДЯН – Один важный урок журналистской этики в моей жизни.....	11

ОФИЦИАЛЬНОЕ

Поздравительное послание Патриарха Московского и всея Руси Кирилла I Верховному Патриарху и Католикосу всех армян, Его Святейшеству Гарегину II по случаю 10-летия интронизации.....	13
Поздравительное послание Папы Римского Бенедикта XVI Верховному Патриарху и Католикосу всех армян, Его Святейшеству Гарегину II по случаю 10-летия интронизации.....	14
Поздравительное послание Президента Российской Федерации Его Святейшеству Гарегину II, Католикосу всех армян.....	15
Патриарший молебен в Первопрестольном Св. Эчмиадзине.....	16
Официальный пастырский визит Католикоса всех армян в Сирийскую Арабскую Республику.....	20
Слово Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, в Кафедральном соборе св.Саргис, Армянской епархии Дамаска.....	23
Слово Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, на торжественном обеде, организованном армянской общиной Дамаска...	26
Проповедь Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян по случаю пастырского визита в Сирию.....	30
Слово Его Святейшества Гарегина II, Католикоса всех армян, на представительском собрании епархий.....	34
Веха епархиального устава Армянской Апостольской Святой Церкви...	38

РЕЛИГИОЗНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

А. Г. КАЛАШЬЯН – Эклесиологические воззрения Гарегина II, Католикоса всех армян.....	48
--	----

ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

МЕРИ ДАНИЕЛЯН – Новый подъем строительства армянских церквей..	65.
Католикос Геворг VI Чорекчян.....	78
ПРОТОИЕРЕЙ ЕГИШЕ САРГСЯН – Воспоминания о католикосе Геворге VI Чорекчяне.....	80
АРШАК МАДОЯН - Геворг Чорекчян и взаимоотношения церкви и государства в 1918-1945гг.....	85
АМАТУНИ ВИРАБЯН, ГОАР АВАГЯН – Архиепископ Геворг Чорекчян – предводитель епархии армянской церкви в Грузии.....	102

СООБЩЕНИЯ

АЗАТ БОЗОЯН – Богословско-арменоведческий центр Гарегин I и научные начинания Первопрестольного Св. Эчмиадзина.....	122
--	-----

РЕЦЕНЗИИ. БИБЛИОГРАФИЯ

ВРЕЖ ВАРДАНЯН- История Армянской Церкви в кривом зеркале.....	129
---	-----

ЦЕРКОВНЫЕ НОВОСТИ.....144

НЕКРОЛОГ

Вечная память почившим. Скончался Святейший Патриарх Сербии Павел.....	150
Соболезнование Председателю Синода Сербской Православной Церкви архиепископу Цетине, митрополиту Черногории – Приморья, местоблюстителю Сербской Православной Церкви преосвященному Амфилоктию.....	151

"ETCHMIADZIN"
OFFICIAL MONTHLY REVIEW OF
HOLY ETCHMIADZIN

ETIDORIAL

ARCHBISHOP KHAJAG BARSAMYAN – The Pontiff as the Guardian of His Flock.....	5
REV. FR. SHAHE ANANYAN - On the Occasion of the 10 th Anniversary of Enthronement of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians.....	9
ANI KHOUDAVERDYAN - An Important Lesson of Journalistic Ethics in My Life.....	11

PONTIFICAL ENCYCLICALS AND LETTERS OF BLESSING

Address of Congratulation of His Holiness Kiril, Patriarch of Moscow and All Russia to His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, on the Occasion of the 10 th Anniversary of Enthronement of His Holiness Karekin II.....	13
Address of Congratulation of His Holiness Benedict XVI, Pope of Rome, on the Occasion of the 10 th Anniversary of Enthronement of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians.....	14
Address of Congratulation of the President of Russian Federation, granted to His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians.....	15
Pontifical Prayer in the Mother See of Holy Etchmiadzin.....	16
Official and Pastoral Visit of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to the Syrian Arabic Republic.....	20
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, during the Hrashapar Ceremony in S. Sarkis Armenian Cathedral of Damascus.....	23
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, during the Official Dinner Offered by the Armenian Community of Damascus.....	26
Sermon delivered by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, in S. Sarkis Armeanan Cathedral of Damascus during the Celebration of Divine Liturgy on the Occasion of His Pastoral Visit to Syria.....	30
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, during the Diocesan Representative Assembly.....	34
Guideline of the Diocesan Constitution of the Armenian Apostolic Church.....	38

RELIGIOUS STUDIES

A. G. KALASHYAN – Ecclesiological Vision of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians.....	48
---	----

HISTORICAL AND PHILOLOGICAL STUDIES

MARY DANIELYAN – The new ascent of the Armenian Church-construction.....	65
CATHOLICOS GEVORK VI CHOREKCHYAN (Biographical Notes)...	78
REV. FR. YEGHISHE SARKISSYAN – Memoirs: Catholicos Gevork VI Chorekchian.....	80
ARSHAK MADOYAN – Catholicos Gevork VI Chorekchian and the Church-State Relations from 1918 to 1954.....	85
AMATOUNY VIRABYAN, GOHAR AVAGYAN – Archbishop Gevork Chorekchian as the Primate of the Armenian Diocese of Georgia.....	102

ESSAYS AND NOTES

AZAT BOZOYAN – “Karekin I” Theological-Armenological Center and the Scientific Initiatives of the Mother See of Holy Etchmiadzin.....	122
---	-----

LITERARY REVIEW

VREZH VARDANYAN – “A Tall Story” about the Armenian Apostolic Church.....	129
---	-----

BRIEF CHURCH NEWS.....144

IN MEMORIAM

Eulogy of His Holiness Pavle I, Patriarch of Serbian Orthodox Church...	150
Letter of Condolence to His Eminence Amfilictij, Chairman of the Synod of the Serbian Orthodox Church, Archbishop of Cetina, Metropolitan of Montenegro-Primorya, Locum Tenens of the Serbian Orthodox Church.....	151

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Տ. ԽԱԺԱԿ ԱՐՔԵՂԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ -Նովուապետը իր հօրին պահապան.....	5
Տ. ՇԱՆԷ ԱԲԵՂԱՅ ԱՆԱՆԵԱՆ - Ի քասնամնկի Գահակալության Տեառն Տեառն Գարեգնի Երկրորդի Նայրապետին Ամենայն Նայոց.....	9
ԱՆԻ ԽՈՒԴԱՎԵՐԴՅԱՆ - Լրագրողական Էթիկայի մի կարևոր դաս իմ կյանքում.....	11

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Մոսկվայի եւ համայն Ռուսիո պատրիարք Կիրիլ Ա-ի շնորհավորական ուղերձը Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ-ին՝ գահակալության քասնամյակի առիթով.....	13
Նոյնի քահանայապետ Բենեդիկտոս ԺԶ-ի շնորհավորական ուղերձը Ծայրագույն Պատրիարք եւ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ-ին՝ գահակալության քասնամյակի առիթով.....	14
Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսին հանձնվեց ՌԴ նախագահի շնորհավորական ուղերձը.....	15
Նայրապետական մաղթանք Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում.....	16
Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի պաշտոնական եւ հովվապետական այցը Սիրիայի Արաբական Նահանգներում.....	20
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի խոսքը Դամասկոսի Ս. Սարգիս առաջնորդանիստ եկեղեցում հրաշափառի արարողության ժամանակ.....	23
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի խոսքը Դամասկոսի հայ համայնքի կողմից հրավիրված պաշտոնական ճաշկերույթի ժամանակ.....	26
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի քարոզը Սիրիա հայրապետական այցելության առիթով.....	30
Նորին Սուրբ Օծություն Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի խոսքը թեմական ներկայացուցչական ժողովում.....	34
Ուղենիշ Նայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու թեմական կանոնադրության.....	38

ԿՐՕՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

Ա. Գ. ՔԱԼԱՇՆԵԱՆ - Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Նայրապետի եկեղեցաբանական ըմբռնումները.....48

ՊԱՏՄԱԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԵՐԻ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ - Նայ եկեղեցաշինության նոր վերելքը.....65
 ԳԷՈՐԳ Զ. ՉՈՐԷՔՉԵԱՆ (կենսագրական ակնարկ).....78
 ՏԷՐ ԵՂԻՇԷ ԱԲԱԳ ՔԱՆԱՆԱՅ ՍԱՐԳՍԵԱՆ - Յուշեր Գեորգ Զ. Չորեքեան Նայրապետի մասին.....80
 ԱՐՇԱԿ ՄԱԴՈՅԵԱՆ - Գեորգ Չորեքեանը և Եկեղեցի-պետություն յարաբերությունները 1918-1954թթ.....85
 ԱՄԱՏՈՒՆԻ ՎԻՐԱԲՅԱՆ, ԳՈՆԱՐ ԱՎԱԳՅԱՆ - Գեորգ արքեպիսկոպոս Չորեքեանը Վիրահայոց թեմի առաջնորդ.....102

ՆԱԴՈՐԴՈՒՄՆԵՐ

ԱԶԱՏԲՈԶՈՅԱՆ-«Գարեգին Ա» Աստվածաբանական-հայագիտական կենտրոնը և Մայր Աթոռի գիտական ձեռնարկումները.....122

ԳՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ. ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՎՐԵԺ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ - Նայ Առաքելական Եկեղեցու պատմությունը ծուռ հայելու մեջ.....129

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԲԵՄ. ԼՈՒՐԵՐ.....144

ՄԱՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Ի Կեր հանգավ Սերբիայի սրբազնագույն Պավլե պապրիարքը.....150
 Յավակցական նամակ Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցու սինոդի նախագահ Յեպիմիայի արքեպիսկոպոս, Չերնոգորյա-Պրիմորիայի մեպրոպոլիտ, Սերբ Ուղղափառ Եկեղեցու պապրիարքական Կեղապահ Նորին Սրբազնություն Ամֆիլիքարին.....151

ԳԼԽԱՒՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ՝ ԱՐՇԱԿ ՄԱՂՈՅԵԱՆ

**ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՆԱՍՅԷՆ
ՆԱՅԱՍԱԿՆԻ ՆԱՆՐԱԴԵՏՈՒԹԻՒՆ, ԷՋՄԻԱԾԻՆ
«ԷՋՄԻԱԾԻՆ»
ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ**

Республика Армения, Эчмиадзин. Редакция журнала “Эчмиадзин”.
Republic of Armenia, Etchmiadzin, Redaction of Review “Etchmiadzin”.

Էլ. փոստ՝ amsagir@etchmiadzin.am
etchmiadzinamsagir@gmail.com

ԴԱՍԻՉ՝ 77764

Ստորագրում է պապարդյան՝ 16.03.2010թ.

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ՝ ՍՈՒԻԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆԻ ՏՊԱՐԱՆ